A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM KIADVÁNYAI XCII.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM KIADVÁNYAI XCII.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

ANNALES MUSEI DEBRECENIENSIS
de Friderico Déri nominati

2021

SZERKESZTETTE:
ANGI JÁNOS
LAKNER LAJOS
SZABÓ ANNA VIOLA

DEBRECEN, 2022

Lektorálta: Hajdú Zsigmond

Kiadja a Déri Múzeum

Felelős kiadó: dr. Angi János igazgató

A kötet a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával jelent meg.

© szerzők, 2022
© Déri Múzeum, 2022

HU ISSN 0418-4513 A debreceni Déri Múzeum Évkönyve

Borítóterv és nyomdai előkészítés: Kónya Ábel

Nyomta a KAPITÁLIS Kft. Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József

www.derimuzeum.hu

TARTALOM

RÉGÉSZET

Nagy Emese Gyöngyvér, Balázs Ádám, Bálint Marianna, Cserpák-Laczi Orsolya, Dani János, Deák Rita, D. Szabó László, Hága Tamara, Hajdú Zsigmond, Kolozsi Barbara, Mester Péter, Nagy Gergő, Nyírő Ádám Artúr, Priskin Anna, Szabó László, Szabó Mariann, Szeverényi Vajk, Szolnoki László: A Déri Múzeum régészeti tevékenysége 2017–2019-ben 8
Emődi János: Észrevételek a Bihar megyében talált négy aranycsészéről. 59

NEKROLÓG

Szentkirályi Miklós (1943–2021) 70

KIÁLLÍTÁSOK, MÚZEUMPEDAGÓGIA 2021-BEN

Váradi Katalin: HATÁr-sorSOK. Trianoni időszaki kiállítás a Déri Múzeumban 75
Magyari Márta: Személyes Trianon 84
Priskin Anna – Marton Tibor: Elveszett paradicsom 96
Bán-Szabó Edit: Merre tovább? Múzeumpedagógiai útkeresés 104

GYŰJTEMÉNYI MUNKA 2021-BEN

Váradi Katalin: Céhtörténeti emlékek a Déri Múzeumban. Gyűjteményi munka a Történeti Tárban 108
Ormosi Viktória: Gyűjteményi munka és gyarapodás az iparművészeti gyűjteményben 2019–2020 116
Mező Szilveszter: A természetrajzi és környezetismereti gyűjtemény jelentősebb gyarapodásai 2020–2021-ben 122

RÉGÉSZET

Nagy Emese Gyöngyvér, Balázs Ádám, Bálint Marianna, Cserpák-Laczi Orsolya, Dani János, Deák Rita, D. Szabó László, Hága Tamara, Hajdú Zsigmond, Kolozsi Barbara, Mester Péter, Nagy Gergő, Nyírő Ádám Artúr, Priskin Anna, Szabó László, Szabó Mariann, Szeverényi Vajk, Szolnoki László

A DÉRI MÚZEUM RÉGÉSZETI TEVÉKENYSÉGE 2017–2019-BEN

A kötetben a Déri Múzeum Régészeti Tára által 2017 és 2019 között végzett kisebb-nagyobb feltárások, ásatások, helyszíni szemlék, szakfelügyeletek, terepbejárások rövid jelentéseit tesszük közzé.

A nagyobb beruházások közül ebben az időszakban befejeződtek az M35-ös és M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki közötti útberuházáshoz (II. ütem) kötődő feltárások. Folytatódtak a Debrecen Déli Ipari Parkhoz kapcsolódó ásatások, ezenkívül a Debrecen mellett felépítendő BMW-gyár területének régészeti feltárása zajlott intenzíven 2018–2019-ben.

2017-ben a Püspökladány–Ebes vasútvonal próbafeltárásait (három lelőhely) végeztük el a 471. sz. főút Hajdúsámsont elkerülő szakaszához kapcsolódó feltárásai mellett. 2017–2018-ban az Ebes–Debrecen vasútvonal pályaépítési munkáihoz és szakfelügyeletekhez kötődő ásatásokra (OGD gázvezeték – Álmosd, Bagamér, Derecske, Konyár, Sáránd) is sor került.

A településekhez kapcsolódó beruházások közül megemlíthetjük kerékpárút építését Berettyóújfalu és Tépe között; betongyár létesítését Biharkeresztes mellett; a Debreceni Egyetem létesítményeinek építését (Debrecen – Vezér utca, Böszörményi út); kisebb beruházásokat Debrecen belvárosában (Antall József u., Bajcsy-Zsilinszky u., Barna u., Borz u., Simonffy u., Tanító u.).

Ezeken kívül tervásatásokra is lehetőségünk volt különböző pályázatok keretében Derecske és Hajdúnánás környékén.

2017. ÉVI RÉGÉSZETI TEVÉKENYSÉG

1. Álmosd, Selindi-útra-dűlő (KÖH 93177) bronzkor
2. Álmosd, Székely-dűlő (KÖH 93175) bronzkor
3. Álmosd, Téglavető-dűlő (KÖH 90359) római császárkor (szarmata)

Az OGD Bagamér D-1 kút gázvezeték bekötésének nyomvonalának létesítése során, kivitelezés közbeni régészeti bontómunkára került sor. A nyomvonal Álmosd keleti határára esik és három nyilvántartott régészeti lelőhelyet érint. A humuszolt terület 1795 m^2 nagyságú volt, ebből 1676 m^2 érintett régészetileg. Összesen 187 régészeti jelenséget azonosítottunk.

A régészeti megfigyelés 2017. október 19-én kezdődött el gépi humuszolással és 2017. november 3-án végeztünk a kivitelezés közbeni régészeti bontómunkával.

A nyomvonal nyugati végén egy közepesen intenzív szarmata telep objektumait tártuk fel (Álmosd–Téglavető-dűlő), melynek területén több, a korszakra jellemző tárológödör került elő. Keleti irányba haladva, az Álmosd–Selindi-útra-dűlő és Álmosd–Székely-dűlő lelőhelyeken őskori (késő bronzkor) telepjelenségeket tártunk fel. Ez a két lelőhely leletanyag tekintetében elég szegényes, a feltárt objektumok száma ellenére.

A lelőhelyeken Bacskai István műszeres leletfelderítést végzett a feltárás ideje alatt.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

3. Álmosd, Téglavető-dűlő (KÖH 90359) bronzkor, római császárkor (szarmata), középkor

A lelőhelyen 2017. március 1-jén és 13-án folytattunk megelőző régészeti feltárást az OGD gázvezeték nyomvonalán, majd április 5-én

régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát. A nyomvonal teljes hosszán a régészeti érintettség1454 m^2 volt.

Álmosd–Téglavető-dűlő lelőhelyen, megelőző feltárás közben hét objektumot tártunk fel, melyhez hét stratigráfiai egységet kapcsoltunk. Az objektumok közül négy bronzkorra keltezhető gödör az 56 méter hosszúan kiásott nyomvonalszakaszban feküdt. További két, ugyanerre a korszakra datálható objektum a kútkörzet köré ásott vízelvezető árokból került elő. Ezeket a vízelvezető árok megbolygatta. Az egyetlen középkori objektum szintén a vízelvezető árokból, de a bronzkori gödröktől távolabb helyezkedett el.

A lelőhelyen áprilisban végzett régészeti megfigyelés közbeni bontómunka során három objektum került elő, melyhez három stratigráfiai egységet kapcsoltunk. A vezeték nyomvonalon két újabb, a bronzkorra keltezhető gödör került elő. A nyomvonal szélét érintette egy római császárkori, dél–északi fektetésű csontváz. A sírra gépi földmunkával rábontottunk, így került felszínre a szarmata csontváz, melyet egy 70 cm hosszúságú vaskarddal temettek el.

Munkatársak: Deák Rita (régész), Balázs Ádám, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Deák Rita

4. Álmosd, Sziget III. (KÖH 93187) vaskor, Árpád-kor
5. Álmosd, Sárfű-dűlő (KÖH 61398) bronzkor, vaskor
6. Álmosd, Sárfű-dűlő II. (KÖH 93185) bronzkor, vaskor
7. Kokad, Eresztvény (KÖH 75369) vaskor
8. Kokad, Székes-dűlő (KÖH 93183) rézkor, vaskor, római császárkor (szarmata), avar kor

Az OGD Álmosd NY-1 kút gázvezeték bekötésének nyomvonalának létesítése során, kivitelezés közbeni régészeti bontómunkára került sor. Az észak–dél irányú nyomvonal Álmosd és Kokad közigazgatási határára esik és öt nyilvántartott régészeti lelőhelyet érint.

A régészeti megfigyelés 2017. november 6-án kezdődött el, a gépi humuszolást már korábban, a Bagamér D-1 nyomvonal feltárásával párhuzamosan megkezdtük. A bontómunkával 2017. december 8-án végeztünk. A humuszolt terület 4751 m^2 nagyságú volt, ebből 3920 m^2 érintett régészetileg. Összesen 148 régészeti jelenséget azonosítottunk.

A nyomvonal északi végén egy kelta telep objektumait tártuk fel (Kokad–Eresztvény), két gödröt és egy épületet, utóbbi feltárása közben egy ezüst karperecet is találtunk. Déli irányba haladva egészen a víztárolóig, a Kokad–Székes-dűlő nevű intenzív lelőhely terül el, ahol kora rézkori (Tiszapolgár-kultúra) és kelta telepjelenségeket tártunk fel. A lelőhely déli részén, egy kiemelkedő domb déli oldalán, egy szarmata nő temetkezésére és egy késő avar kori soros temető hét sírjára bukkantunk, melyek közül az egyik egy lovával eltemetett férfi bolygatott sírja. Az utóbbi esetében négy, kifejezetten jó állapotú, öntött ezüst, griffes veretet és indás díszítésű szíjvéget találtunk, sajnos nem eredeti helyzetében.

A víztároló déli oldalán a nyomvonal az Álmosd–Sziget III. lelőhelyel folytatódott, ahol kelta és Árpád-kori telepjelenségek kerültek elő: több épület, két kemencebokor, tárológödrök és árkok. A két legdélebbi lelőhely (Álmosd–Sárfű-dűlő, Álmosd–Sárfű-dűlő II.) kevésbé intenzívek: késő bronzkori Gáva és kelta telepjelenségeket tártunk fel.

A lelőhelyeken Bacskai István (Pelta Bt.) műszeres leletfelderítést végzett a feltárás ideje alatt.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

9. Berettyóújfalu, Dábó 2. (KÖH 62294) rézkor, vaskor, római császárkor (szarmata)

A Budavári Kft.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2017. március 27. – május 16. között elvégezte Berettyóújfalu–Dábó 2. lelőhelyrészen a megelőző feltárást, 2017. június 6–15. között pedig a kivitelezés közbeni megfigyelést és bontómunkát. A kutatást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz megvalósítása I. ütemének, Berettyóújfalu mérnökségi telep munkálatai tették szükségessé. A megelőző feltáráson a humuszolt terület 9306 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 8223 m^2. A régészeti megfigyelésen és bontómunkán a humuszolt terület 14 431 m^2 nagyságú, ebből régészetileg feltárt 1666 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a Kék-Kálló csatorna jobb partjának egy hosszabb szakaszán található (az északi irányú kanyartól kezdődően), mely csaknem elnyúlik a Derecskei-Kálló torkolatáig. A lelőhelyet 2008-ban Szabó László, majd 2012-ben Dani János azonosította terepbejárás során. Ekkor kelta településmaradványokat találtak. A régészeti terepbejárásokat követően 2014-ben, az Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében geofizikai kutatásokat, magnetométeres méréseket végeztek, majd ezek alapján 2014-ben Cséki Andrea és Magyar Csaba vezetésével próbafeltárásra került sor. A mérések és a próbafeltárás egy nagy kiterjedésű, több korszakot is képviselő régészeti lelőhelyet azonosítottak. A próbafeltárás eredménye alapján a 62294 és 62296 nyilvántartási azonosítójú lelőhelyeket összevonták a 62294 nyilvántartási azonosító számon.

A lelőhelyrész a várt intenzitásnak megfelelő sűrűségű volt, őskori (rézkori) temetkezést, vaskori (kelta) települést és településen belüli temetkezéseket, római császárkori (szarmata) település maradványokat, illetve hat szarmata temetkezést találtunk. Összesen 56 jelenség

került feltárásra. Különösen az őskort képviselő maradványokkal találkoztunk a feltárás során, melyek közt említésre méltó az egyetlen rézkori temetkezés, melynek férfi halottját egy nagyobb gödörbe zsugorítva fektették.

A vaskort (kelta) számos objektum képviselte, legérdekesebbnek bizonyult egy agyagnyerő gödör, amelybe három felnőttet és egy gyereket temettek el kutyával és szarvasmarhával; feltételezhetően családi temetkezőhely lehetett. Érdemes kiemelni azt a temetkezést, amit utólag ástak bele egy vaskori épületbe, halottjának orsógombja és derekát teljesen körülölelő vas láncöve volt. A kelta néphez köthetők még a településmaradványok, amelyek főként épületekből és gödrökből álltak. A leletek közt szerepelt csontból készült ár, üvegöntő tégely, grafitos kerámia és üveg karperec töredékei is.

A római császárkorból (szarmata) főként temetkezéseket sikerült megfigyelnünk, melyeknek tájolása egységesen dél–északi volt. A legérdekesebb temetkezés, ami a korhoz köthető, egy nő sírja, ahol a halott bokáját apró, kerek, színes üveggyöngyök vették körbe, ruhájának, szoknyájának alja lehetett a gyöngyökkel kivarrva.

A kivitelezés közbeni, az ERD alapján régészeti megfigyelés közbeni bontómunkára kijelölt területrészen a humuszolási mélység 80–100 cm között ingadozott. A sárga agyagos altalajban hat régészeti jelenséget észleltünk, melyekből kettő cölöphelynek, három gödörnek, egy ároknak bizonyult. A jelenségek a belőlük előkerült kerámiatöredékek alapján kivétel nélkül őskoriak. Az egyik nagyobb gödörben égett csontokat és egy kettétört, de majdnem ép füles edényt találtunk. Ez az objektum talán egy szórthamvasztásos temetkezés, mely a füles edény alapján vaskori, míg a többi objektum rézkori lehet.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szeverényi Vajk, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Jurás Ákos, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó Mariann – Szolnoki László

10. Berettyóújfalu, Dábó 5. (KÖH 82219) rézkor, római császárkor (szarmata)

A Budavári Kft.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2017. június 6–15. között elvégezte Berettyóújfalu—Dábó 5. lelőhely nyomvonal által érintett területén a kivitelezés közbeni régészeti megfigyelést és bontómunkát. A kutatást az M4-es autópálya munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület nagysága 3771 m^2 volt, ebből régészetileg feltárt 2203 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a Kék-Kálló egy nagy kanyarulatában levő vízmentes földháton található, a Dábó nevű határrészben. A lelőhelyet 2012-ben Dani János azonosította terepbejárás során. Ekkor rézkori és római császárkori településmaradványokat találtak. A régészeti terepbejárásokat követően 2013-ban Dani János és Márkus Gábor Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében geofizikai kutatásokat, magnetométeres méréseket végzett, majd ezek alapján 2014-ben Cséki Andrea vezetésével próbafeltárásra került sor. A próbafeltárás és mérések egy nagy kiterjedésű, több korszakot is képviselő régészeti lelőhelyet azonosítottak, melynek csak a déli nyúlványát érinti az autópálya nyomvonala. A próbafeltárás eredménye alapján, a lelőhelyen rézkori település és temetkezés, valamint szarmata település található.

A lelőhelyen a kivitelezés közbeni, az ERD alapján régészeti megfigyelés közbeni bontómunkára kijelölt területrészen a humuszolási mélység 80–100 cm között ingadozott. A sárga agyagos altalajban megfigyelt kilenc objektumból három cölöphelynek, hat gödörnek ebizonyult. A jelenségek a belőlük előkerült kerámiatöredékek alapján, egyaránt az őskor késő rézkori időszakából származnak.

Munkatársak: Mester Péter, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

11. Berettyóújfalu, Daru-dűlő (KÖH 61508) rézkor

A Budavári Kft.-vel kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2017. július 17–21. között elvégezte Berettyóújfalu–Daru-dűlő lelőhely nyomvonal által érintett területén a kivitelezés közbeni régészeti megfigyelést és bontómunkát. A kutatást az M4-es autópálya munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület nagysága 84 m^2 volt.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a 47. sz. főút mellett, a Kék-Kálló csatorna és a Kávás-kút felől (kelet felől) érkező csatorna déli partján található háton helyezkedik el. A lelőhelyen 2008-ban Kolozsi Barbara végzett terepbejárást, majd 2012-ben Dani János, F. Csutak Tünde, Hullám Dénes, Papp Zoltán, Tóth Mihályné, 2014-ben pedig Aranyos Annamária azonosította egy kontroll terepbejárás révén. A lelőhelyen végzett terepbejárások során őskori és népvándorlás kori településmaradványokat találtak. 2014-ben Cséki Andrea vezetésével próbafeltárásra került sor, melynek során egy közepes kiterjedésű, több korszakot is képviselő régészeti lelőhelyet azonosított.

A kivitelezés közbeni, az ERD alapján régészeti megfigyelés közbeni bontómunkára kijelölt területrészen a humuszolási mélység 80–100 cm között ingadozott. A sárga agyagos altalajban egy régészeti jelenséget, egy gödröt észleltünk. A jelenség a belőle előkerült kerámiatöredékek alapján az őskor késő rézkori időszakából származott (Baden-kultúra).

Munkatársak: Szabó Mariann, Szeverényi Vajk, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

12. Berettyóújfalu, Kávás-kút (KÖH 62120) neolitikum, rézkor, ismeretlen kor

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. szeptember 11. – október 13. között elvégeztük Berettyóújfalu–Kávás-kút lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. ütemének projektjéhez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást és a megfigyelés közbeni bontómunkát. A humuszolt terület 13 801 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 6842 m^2.

Berettyóújfalu–Kávás-kút lelőhely a 47. sz. főút keleti oldalán, a Kávás-kút nevű vízjárta terület és a Széles-ér között enyhén kiemelkedő partszélen található. 2008-ban Szabó László, 2012 folyamán Dani János végzett terepbejárást a területen, ahol őskorhoz (neolitikum) és középkorhoz kötődő lelőhelyet azonosítottak. 2014-ben Cséki Andrea és Magyar Csaba folytatott próbafeltárást a lelőhelyen.

A terület gépi humuszolása 2017. szeptember 11–15. között zajlott, a bontás pedig szeptember 18. – október 13. között folyt. Összesen 43 objektumhoz rendeltünk 47 stratigráfiai egységet. A feltárásra kijelölt területen a középső neolitikumra jellemző közepes és nagyméretű agyagnyerő, illetve szemetes gödröket, két, a korszakra jellemző „hosszúgödröt" (71. és 84. objektum) és két zsugorított csontvázas temetkezést (70. obj. 70. str., 89. obj. 96. str.) tártunk fel. A gödrökből jellemzően az Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájához tartozó leletanyag került elő néhány festett, az Esztári-csoportra jellemző töredékkel.

A régészeti megfigyelés területén levő feltárt objektumok szoros összefüggésben állnak a teljes felületű feltárás részén előkerült középső neolit jelenségekkel, habár a terület északnyugati részén jóval gyérebben helyezkednek el. Ezen a területen került elő egy kora rézkori, Tiszapolgár-kultúrához köthető gödör is. A felület délkeleti végén megritkulnak a régészeti jelenségek (110–112. objektum), ezek kora leletanyag hiányában nem meghatározható.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Menyhért Mónika (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

13. Berettyóújfalu, Kék-Kálló-csatorna-part (KÖH 62298) vaskor, római császárkor (szarmata)

A Budavári Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2017. március 27. – 31. között elvégezte Berettyóújfalu–Kék-Kálló-csatorna-part lelőhelyrészen a megelőző feltárást. A kutatást az M4-es autópálya munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület nagysága 3618 m^2, a régészetileg érintett feltárt terület 3381 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a 47. sz. főút és a Kék-Kálló között található egy alacsony háton. A lelőhelyet 2008-ban Szabó László, majd 2012-ben Dani János azonosította terepbejárás során, amikor kelta településmaradványokat találtak. A régészeti terepbejárásokat követően, 2015-ben a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében geofizikai kutatásokat, magnetométeres méréseket végzett, majd ezek alapján 2015-ben Cséki Andrea vezetésével próbafeltárásra került sor. A mérések és a próbafeltárás egy nagy kiterjedésű, több korszakot is képviselő régészeti lelőhelyet azonosítottak.

A lelőhelyrész a várt intenzitásnak megfelelő sűrűségű volt, őskori (vaskori) településmaradványokat, római császárkori (szarmata) település mellett egy szarmata temetkezést is találtunk.

Az őskort néhány kisebb méretű gödörobjektum és árok képviselte.

A szarmata településből egy közepes méretű veremházat találtunk, melyben sok állatcsont mellett bedobált állapotban három felnőtt, két férfi és egy nő valamint egy gyermek részleges csontvázát figyeltük meg. Az elhunytak földi maradványait már erősen bomló állapotban dobták a félig betemetődött veremházba.

A feltárás északi szélén jelentkező dél–északi tájolású sírban egy rabolt, bolygatott szarmata nő csontvázát találtuk meg. A sír déli felében került elő a koponya arccal lefelé, a láb és karcsontok a sír északi felébe voltak dobálva. Rengeteg apró vas- és bronzlemezke, bronzszegecsek, bronz fibulatöredék, mészkő- és üvegpasztagyöngyök, valamint öt aranyfóliás bronz ruhaveret került napvilágra a temetkezésből. Az elhunyt deréktáján valószínűleg egy bronzveretes, bronzszegecsekkel megerősített ládika lehetett.

Munkatársak: Priskin Anna, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

14. Berettyóújfalu, Néződomb (KÖH 62088) bronzkor

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. szeptember 18. – október 13. között elvégeztük Berettyóújfalu–Néződomb lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. ütemének projektjéhez kapcsolódó régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát. A humuszolt terület 1483 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 245 m^2.

Berettyóújfalu–Néződomb lelőhely Berettyóújfalutól északkeletre, a Berettyó egykori mellékfolyójának egyik magaspartján, a Néződomb-dűlő keleti részén található. 2008-ban és 2012-ben Dani János terepbejárás során egy őskori lelőhelyet azonosított a területen, ahol 2014-ben Magyar Csaba próbafeltárást végzett.

A terület gépi humuszolása 2017. szeptember 18–19. között zajlott. Eközben a közeli Berettyóújfalu–Kávás-kút lelőhelyen végeztünk teljes felületű feltárást, majd annak befejezése után, október 13-án

vonultunk át a Néződomb lelőhelyre. A felszínen mindössze két, egymáshoz közeli gödör (2–3. obj.) foltját figyeltük meg. Mindkettő kissé méhkasos, sekély gödör volt. Kevés késő bronzkori, Gáva-kultúrához köthető leletanyag került elő belőlük.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

15. Berettyóújfalu, Új-Perde ÉK (KÖH 82221) rézkor

A HÓDÚT Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. június 14–16. között elvégeztük Berettyóújfalu–Új-Perde ÉK lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–országhatár közötti szakasz I. ütemének projektjéhez kapcsolódó régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát. A humuszolt terület 2948 m^2 nagyságú volt, amiből régészetileg feltárt 826 m^2.

Berettyóújfalu–Új-Perde ÉK egy közepes kiterjedésű lelőhely a 47. sz. főút nyugati oldalán. 2012-ben Dani János azonosította a lelőhelyet terepbejárás során, őskori telepjelenségekkel számolva. 2014-ben geofizikai felmérésre és Cséki Andrea vezetésével próbaásatásra is sor került.

Régészeti megfigyelést folytattunk a fő pályatest egy rövid szakaszán, a 47. sz. főúttól nyugatra, kb. 200 méterre. Az érintett területen több paticsos folt utalt régészeti jelenségek jelenlétére. A feltárt öt kisebb és közepes méretű gödör elszórtan, gyéren helyezkedett el. A leletanyag alapján egy késő rézkori, Baden-kultúrához köthető település jelenlétére lehet következtetni.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Menyhért Mónika (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

16. Bojt, Gyűrű-szeg (KÖH 62250) neolitikum, vaskor

Az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki közötti szakaszának kivitelezési munkálatai miatt Bojt–Gyűrű-szeg lelőhelyen, 2017. szeptember 18. – október 31. között megelőző régészeti feltárás során, 23 292 m^2-en 263 régészeti jelenséget tártunk fel két nagyobb korszakból.

Az újkőkor középső időszakából, az Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra településének objektumai közül, nagyméretű agyagnyerő és terménytároló gödrök kerültek elő.

A többi régészeti jelenség a vaskor szkíta időszakából származik. Ebből a korszakból is nagyméretű agyagnyerő és terménytároló gödröket, valamint kutakat tártunk fel. Egy 520×330 cm alapterületű, kelet–nyugati hossztengelyű gödör talán egy veremház lehetett, bár cölöplyukat és kemencét nem azonosítottunk benne. Több régészeti jelenségben is egész, vagy alig csorbult edényeket találtunk. Egy nagyméretű gödörben pedig két gyermek zsugorított csontvázát bontottuk ki, akiket lábbal egymás felé temettek el.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

17. Bojt, Tökös-Varga-tag 2. (KÖH 62260) rézkor, Árpád-kor

A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. szeptember 11–27. között elvégeztük Bojt–Tökös-Varga-tag 2. lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. ütemére kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt és a régészetileg érintett terület 875 m^2 nagyságú volt.

A lelőhely a Dusnok-patak keleti (bal) partjához kapcsolódó, magasan fekvő területen található, részben igazodik a természetes tagolódás határaihoz. A területen 2008-ban D. Szabó László, F. Csutak Tünde, Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér, Papp Zoltán, 2012-ben Dani János, F. Csutak Tünde, Hullám Dénes, Papp Zoltán és Tóth Mihályné végeztek terepbejárást. A 2013–2014-ben elkészített geofizikai felmérés során a lelőhely vélhető kiterjedésén belül rendkívül szórványosan – kisebb csoportokban – településre utaló anomáliák voltak megfigyelhetőek. A lelőhely beruházás által nem érintett részén található egy feltételezhetően őskori kurgán.

Az M4-es autópályához kapcsolódó Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében, 2014-ben D. Szabó László és Cserpák-Laczi Orsolya végzett próbafeltárást a lelőhelyen, mely során összesen 11, középkorra keltezhető objektum került elő.

A 2015 tavaszán, Hága Tamara által végzett teljes felületű feltárás a lelőhely középső részén, két szelvényben történt, 3415 m^2 nagyságú területen. Összesen 64 objektum került elő, melyek többsége Árpád-kori telepjelenség volt. A nyugati szelvény nyugati harmadában egy kora rézkori (Tiszapolgár-kultúra) temetőrészlet (20 sír) került elő.

2017-ben a lelőhely nyugati szélén, a 2015-ben előkerült kora rézkori temető nyugati, nyomvonalba eső részét tártuk fel. Összesen 13 temetkezés került elő, melyek egy kivételével mind a szubhumuszban helyezkedtek el, ezért a mezőgazdasági művelés és a humuszolás során részben sérültek. A sírok által fedett területen magasabban humuszoltattunk, a sírok között kézzel bontottuk el a szubhumuszt. Foltja csak a 97. obj. 108. str. számú temetkezésnek volt, melyre részben ráásták a 96. obj. 107. str. számú sírt. A rossz megtartású emberi csontvázak mellett különböző formájú bütyökdíszes edények, állatcsontok, pattintott kova- és obszidián pengék, korong alakú mész-

kőgyöngyök kerültek elő a sírokból. A 84. obj. 91. str. számú sírban a halott jobb csuklója felett egy kerek átmetszetű tömör réz karperec, a 106. obj. 117. str. számú sírban pedig egy csiszolt kőbalta is volt.

A sírokon kívül 20 telepobjektumot, gödröket, illetve a terület északi és déli végén néhány nyugat–keleti irányú árkot is feltártunk. Ezek többnyire leletanyag nélküliek voltak, vagy csak állatcsont és kő volt bennük. Kerámia csak néhány árokból került elő.

A feltárás során a teljes területet újranyestük, majd a temetkezések között, valamint a temetőtől nyugatra, északra és délre kutatószondákat ástunk további sírok után kutatva. Ezzel a módszerrel egyetlen sír, a 106. obj. 117. str. számú került elő.

A lelőhelyen 33 objektumot tártunk fel, melyekhez 40 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Az árkok nyugati irányban, az autópálya nyomvonalában folytatódnak.

Munkatársak: Hága Tamara Katalin, Nagy Emese Gyöngyvér (régészek), Gergácz Rebeka, Szász Hajnal, Wieszner Balázs (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést az Archeodata 1998 Bt. végezte el.

Hága Tamara

18. Debrecen, Agrár park 2. (KÖH 53089) rézkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A Thyssenkrupp Presta Hungary Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2017. április 24. – május 25. között a Déri Múzeum elvégezte a Debrecen–Agrár park 2. lelőhelyen a beruházáshoz kapcsolódó megelőző feltárást és a kivitelezés közbeni bontómunkát. A humuszolt terület 37 900 m^2 nagyságú volt, ebből a régészetileg érintett feltárt terület 12 309 m^2.

A beruházás területét érintő lelőhely rögzítésére egy 2005. évi helyszíni szemle eredményeként került sor. Az akkori szemle ritka őskori (neolit) lelőhelyként azonosította. A jelenleg kutatandó terület a lelőhely keleti perifériájára esett. A lelőhely területe részben szántó, részben beépített (szervízutak). Debrecen északnyugati részén, a Domokos Mártonkert nevű határrészbe esik, a Vezér utca vonalától északra, a Tócó-patak nyugati, a vízfolyástól kissé távolabb eső partján található.

A beruházási területen 2016-ban végeztek próbafeltárást a Forster Központ megbízásából, nagyberuházással kapcsolatos ERD készítésének részeként. A Debrecen Agrár Innovációs Parkhoz kapcsolódó próbafeltárás szondái nagyobbrészt negatív eredményt, három szonda estében pedig pozitív eredményt hoztak.

A beruházási terület bizonyos, két nyilvántartott lelőhely (53088, 53089) terepbejárás alapján rögzített poligonja által érintett részein sor került régészeti célú geofizikai (magnetométeres) vizsgálatra is Debrecen Megyei Jogú Város megrendelésére. Sajnos a magnetométeres felmérés nem érintette a jelenleg ismert teljes beruházási területet, csak annak az északkeleti, középső és nyugati, összesen kb. 25–30%-át. A felmérés és a később nyitott szondák alapján egy szórványos, római császárkori (szarmata) település további objektumainak előkerülése volt várható.

A főépület alatti részen a gépi humuszolás 2017. április 24-én kezdődött el a terület északkeleti sarkában, a humuszréteg 70–80 cm vastag volt. A gépi nyesés során összesen 35 régészeti objektum került elő, amelyek az előzetesen várt római császárkori (szarmata) mellett többségében az Árpád-korból, illetve a késői rézkorból (Baden-kultúra) származtak.

Összesen kilenc épület, egy árok, két kút és 23 gödör került elő. Az Árpád-kori épületek általában a korszakra jellemző földbe ásott, felmenő fal nélküli veremházak voltak, de kettőben csak rézkori kerámiát találtunk. A gödrök változó nagyságúak, de általában sekélyek, kerek vagy ovális alakúak voltak. A két kút egymáshoz közel, a terület legmélyebb részén, a délkeleti sarokban helyezkedett el.

A főépület területének feltárását 2017. május 10-én fejeztük be.

A főépület körül, a kisebb kiszolgáló épületek és szervízutak kivitelezés közbeni feltárása során, 2017. május 15–25. között, 23 újabb régészeti objektum került elő. Legnagyobb részük kisebb tárológödör, de egy Árpád-kori kemencét és egy árkot is feltártunk.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Székely István (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László

19. Debrecen, Szováti útfél (KÖH 59195) ismeretlen kor

A NIF Zrt. és a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. között kötött szerződést követően a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2017. április 21-én elvégezte Debrecen–Szováti útfél lelőhelyen az előzetes régészeti dokumentáció készítése során végzett próbafeltárást. A régészeti kutatást az Ebes–Debrecen vasúti vonalszakasz pályaépítési és biztosítóberendezési munkálatai tették szükségessé.

A régészeti lelőhely Debrecen keleti részén, a 4. sz. főúttól délre és a Hajdúszovátra vezető műúttól keletre húzódó területen helyezkedik el, ahol 2008-ban terepbejárást végeztek a Budapest–Záhony vasútvonal Hajdú-Bihar megyei szakaszának rekonstrukciójához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány keretében. A Hajdúszoboszló–Debrecen 4. sz. főút négysávosításához kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció keretében 2014-ben adatgyűjtés, 2015-ben a Püspökladány–Nyíregyháza vasútvonal rekonstrukciójához kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció keretében adatgyűjtés és terepbejárás történt a területen.

A régészeti lelőhelyen gépi munkaerővel, 152 m^2-en három szondát (7–9. szonda) nyitottunk ki, melyekben a régészetileg feltárt terület 94 m^2 volt. A kutatás a lelőhely északkeleti részét érintette. A területen öt objektumot tártunk fel, amelyhez öt stratigráfiai egységet rendeltünk.

Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 70 cm mélyen jelentkeztek a fekete humusz alatt lévő sárga agyagos, de állatjáratokkal átszőtt altalajban. Az objektumok (három árok, két gödör) a lelőhely északkeleti részére, a 7–8. szonda területére korlátozódtak, régészeti leletanyag azonban egyik betöltéséből sem került elő, így a feltárt objektumok keltezése, régészeti vonatkozása egyértelműen nem állapítható meg.

Munkatársak: D. Szabó László, Fuchsz Noémi (régészek), Kovács Armand (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

20. Derecske, Bikás-dűlő (KÖH 61790) neolitikum, rézkor, bronzkor, vaskor, avar kor, Árpád-kor

Az M35-ös autópálya feltárása II. ütemének egyik legnagyobb kiterjedésű (65 861 m^2) lelőhelye Derecske–Bikás-dűlő volt, amely Derecskétől délnyugatra, a Sárréti-csatorna (Kálló-csatorna) és a Lyukas-dábó vízfolyások közötti területen helyezkedik el, az Inkezug és a Bajomi-dűlő nevű határrészekben. Az út, valamint a felüljárók és vadátjárók bekötőútjainak nyomvonalán, a kapcsolódó szervízúton, 2016. augusztus – 2017. április között történt a megelőző feltárás több feltáró csapat bevonásával. A terepbejárásokat (2008: Dani János, 2013: Cserpák-Laczi Orsolya) követően a lelőhelyen 2015-ben Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében geofizikai kutatásokat (Mesterházy Gábor), majd próbafeltárást (Szilágyi Krisztián Antal) végeztek.

A megelőző feltárás során 1535 régészeti objektum és a hozzájuk rendelt 2447 stratigráfiai egység került elő. Hat korszak jelenségeit lehetett megfigyelni: a középső neolitikumra, korai rézkorra, késő bronzkorra, késő vaskorra, középső és késő avar korra, valamint az Árpád-korra keltezhető település- és temetőrészletek láttak napvilágot.

A lelőhely északi és középső részein kerültek elő a legkorábbi leletek, jelenségek (gödrök, árkok, kutak), amelyek az újkőkor középső időszakához köthetők (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra Esztár-csoportja). A nagyméretű gödörkomplexumokból a mindennapi hulladék mellett emberi maradványok is napvilágra kerültek. Az egyik gödörben, a gödör alja felett több egyén csontjai hevertek, részben összetörve, részben összekeveredve.

A feltárt területen a kora rézkori Tiszapolgár-kultúra időszakából a jellegzetes telepobjektumok mellett tíz csontvázas temetkezés látott napvilágot. A településhez tartozó objektumok a lelőhely északi részén helyezkedtek el, mellettük csupán egy sír volt. A többi temetkezés a feltárt terület déli részén található. A korszakra jellemző, hogy a halottakat zsugorított pózban temették el, azonban a feltárt sírokban a vázak többsége erősen hiányos volt.

A nyomvonalon északkelet–délnyugati irányban húzódott keresztül egy késő bronzkori település. A településrészleten a Gáva-kultúra időszakából származó 197 régészeti jelenség került elő. A mindennapi élethez kapcsolódó jelenségek (pl. hulladékgödrök, kutak) mellett két nagyobb gödör betöltéséből emberi maradványok (koponyatöredékek és csontok) kerültek elő, az egyik koponyán perimortem sérüléssel.

A késő vaskort egy kisebb kelta település objektumai képviselték a lelőhelyen. A több, egymás közelébe ásott veremházból és a köréjük ásott gödrökből a jellegzetes, grafittal soványított, korongolt kerámiák töredékein kívül egész edények is kerültek elő.

A lelőhely északi és középső részén egy-egy, néhány házból álló avar településrészlet nyomait sikerült dokumentálni veremházakkal, némelyikben kemencével. A lelőhely északi végén egy 7–8. századi temetőrészlet került elő, amely összesen 85 temetkezést és egy részleges állattemetkezést foglalt magába. A keleti felhajtó középső részén egy 8–9. századi avar temetőrészlet 74 sírját sikerült feltárni. A sírok nagy részét kirabolták, a csontok nem anatómiai rendben helyezkedtek el, viszonylag kevés melléklettel rendelkeztek, tájolásuk északnyugat–délkeleti irányú volt. A felhajtóktól délre eső terület közepén, déli felében egy 7–9. századi avar temetőrészletet tártunk fel. A rítus és a leletanyag alapján a temetőt hosszú időn át használták, melyből adódóan több esetben is rátemetkeztek korábbi sírokra. A temetőn belül általános a koporsó használata, több esetben a fa lenyomata, maradványa is megfigyelhető volt. Számos sírban sírépítményt is tudtunk dokumentálni. A sírokba gyakran került áldozati állat (marha, juh, kecske).

A temetőben feltárt 380 sír közül a leggazdagabb és tudományos szempontból a legjelentősebb egy kora avar kori lovassír volt. A 7. század első felében élt, 30–35 éves korában elhunyt europomongolid harcost nyújtott testhelyzetben, fejjel északkeletre fektetve, lekerekített sarkú téglalap alakú gödörben temették el. A férfit bizánci típusú, aranyozott ezüst veretekkel díszített, sokmellékszíjas fegyverövével, az arról függő vaskésével és aranyozott ezüstszerelékes, egyenes egyélű vaskardjával együtt helyezték a vaspántokkal megerősített, tölgyfából készített deszkakoporsóba. Az elhunyt alá, a koporsóba terítettek egy teljes lamellás páncélt, a férfi lábfejére pedig halotti útravalóul egy 4–5 év körüli ló farát tették. Szintén az elhunyt lába fölé, de már a koporsó tetejére helyezték eltörve a gímszarvas agancslemezekkel merevített reflexíjat. A sírgödör betemetése után, közvetlenül a nyugati hosszanti oldal mellé ástak egy másik, az elhunyténál sekélyebb téglalap alakú gödröt, melybe áldozati állatként egy 8–9 éves, 143 cm marmagasságú mént temettek a halotthoz képest ellentétesen tájolva, vagyis fejjel délnyugat felé. Az állat felszerszámozva került elő, szájában aszimmetrikus vas csikózablával, hátán agancsveretes nyereggel, vas kengyelpárral, aranyozott ezüstből préselt veretekkel és szíjvégekkel díszített kantárral, szügyelővel és farhámmal. A lóval együtt temették el a harcos lándzsáját, valamint a faragott agancs- és csontlemezekkel ellátott nyíltartó tegezét, benne négy nyílvesszővel.

A lelőhely déli részén előkerült nagy kiterjedésű árokrendszer az Árpád-korra datálható. Ugyanehhez az időszakhoz köthető néhány

gödör, melyből a korszakra jellemző edényformák, köztük egy közel ép kerámiabogrács került elő.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya, D. Szabó László, Hága Tamara, Mester Péter, Priskin Anna, Szabó Mariann, Szeverényi Vajk (régészek), Andirkó Lajos, Békefi Mónika, Domán Szabolcs, Faur Zoltán, Halbrucker Éva, Homódi Richárd, Jurás Ákos, Menyhért Mónika, Nagy Gergő, Nyírő Artúr, Wieszner Balázs (régészeti technikusok).

Szeverényi Vajk – Priskin Anna

21. Derecske, Kösely (Tekeres) II. (KÖH 61922) vaskor, római császárkor (szarmata), avar kor

Az M35-ös autópálya építését megelőzően 2016. augusztus 19. – 2017. március 31. között feltárt Derecske–Kösely (Tekeres) II. lelőhely Derecske nyugati határában helyezkedik el, egy a Dél-Nyírségből kinyúló löszös homokháton. Északról a szabályozott medrében futó Kösely folyó, míg délről időszakosan víz borította területek határolják. A lelőhely északi harmadát egy korábbi patakmeder választotta el a terület többi részétől. Régészeti kutatás ezen a területen az autópályával kapcsolatos terepbejárások előtt nem folyt. Az autópálya nyomvonala észak–déli irányban, teljes hosszában kettészeli a lelőhelyet, így szerencsés módon a feltárás annak teljes keresztmetszetét érintette, illetve egy felüljárónak köszönhetően nyugat–keleti irányban is folytathattunk ásatást. A humuszolt terület 51 887 m^2 nagyságú volt, ebből 50 723 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhelyen három korszak objektumait tudtuk elkülöníteni. A vaskorra hat urnasíros temetkezés jutott. A feltárás nagy részét a római császárkori település és temető tette ki. Közel 1500 objektumot keltezhetünk erre a korszakra, ebből 120 sír tartozott a temetőhöz. A legkésőbbi időszakhoz 15 avar kori jelenséget sorolhatunk. A lelőhely északi felén – a korábbi patakmeder által határolt területen – helyezkedett el hat kora avar korra keltezhető temetkezés (Kr. u. 6. század közepe – 7. század közepe). Közülük két sírban kiemelkedő leletanyagot tártunk fel.

Az elsőként előkerült 6–8 éves pártás kislány koponyája a humuszolt felszíntől mindössze 6 cm mélyről került elő, itt bukkantunk a viseleti helyzetben lévő első számú, arany- és bronzlemezből préselt, háromkaréjos pártaveretre. Az első veret a felszínről, egy állatjáratból került elő, a munkagép ezt meg is hajlította. A csontok rossz állapotban voltak, a koponya valószínűleg a rajta lévő fém miatt maradt meg, az arckoponya teljesen megsemmisült. A koponyán viseleti helyzetben 29 veret maradt, hat veretet pedig állatjáratok bolygattak meg, ezek a felsőtest környékén szóródtak szét. Az aranylemezes fejdíszen kívül ezüstlemez gyöngyöket tártunk fel a sírban, amelyek ruhadíszítésre szolgálhattak, vagy az előkerült színes pasztagyöngyökkel együtt nyakláncot alkottak. A test bal oldalán ólom orsógomb feküdt, amely önmagában is ritkaságnak számít a kora avar kori leletanyagban.

Bacskai István (Pelta Bt.) műszeres leletfelderítés közben, az egyik gödörből kidobott földben, a pártás kislány sírjától mindössze hét méterre találta meg az első veretet a 14 négyzet alakú, préselt, aranyozott ezüst pártaveret közül. A két méter mélyen fekvő – szajáni típusú mongol származású –, 18–20 év körüli nő sírjának bontása nehéz munkának bizonyult. Szeptember lévén a talajvíz magasan állt, ezért szivacsot és vízpumpát kellett használnunk, hogy a csontvázat és a mellette lévő tárgyakat megtisztítsuk a rajta lévő sártól. A vizes környezetnek negatív és pozitív hatásait is megtapasztaltuk. Pozitív, hogy sikerült koporsónyomokat észlelnünk; koporsószegre utaló vastöredékeket azonban nem találtunk, így lehetséges, hogy a fiatal nőt rönkkoporsóban temették el. A vizes környezetnek köszönhetően a váz mellé helyezett vaskés fából készült hüvelyét is ki tudtuk emelni. Sajnálatos azonban, hogy a koponya a víz miatt szétcsúszott, egy darab kivételével nem maradtak meg viseleti helyzetben a pártaveretek, mint a kislány esetében. A vereteken kívül is érdekes és értékes leleteket tártunk fel: nyolc ezüst lemezgyöngyöt, pasztagyöngyöket a nyak körül, átfúrt arany solidust, két ezüst gyűrűt a jobb és bal kézen (az egyik sima karika, a másik spirálos végű lemezgyűrű), vas karperecet a bal csuklón, a jobb kéznél tojáshéjat, a bal kar mellett vaskést és bronz csipeszt, illetve a lábnál orsógombot és orsókarikát. Szintén a lábhoz helyezték el a túlvilági útravaló gyanánt két szarvasmarha részleges csontvázát.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Balázs Ádám, Boda Péter, Czinegéné Kiss Ilona, Faragóné Csutak Tünde, Ignáth Katalin, Székely István, Szigeti Anna, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Szabó László

22. Derecske, Meggyes-szik Kelet (KÖH 92623) vaskor, római császárkor (szarmata), ismeretlen kor

2017. április 10. – június 14. között leletmentő ásatást végeztek a Déri Múzeum munkatársai Derecske–Meggyes-szik Kelet nevű lelőhelyen, mivel az M35-ös autópálya-beruházáshoz kapcsolódóan egy homok célkitermelő bányát nyitott a Duna Aszfalt és a Top Sztráda Kft. a lelőhely területén és közvetlen környezetében, megközelítőleg 11,4 hektáron.

A lelőhely a Kabai műúttól délre, az M35-ös autópálya derecskei pihenőjétől északkeletre helyezkedik el egy homokdombon. A Meggyes-sziken régen a Kösely-patak és Kálló is átfolyt, melyeknek mára csak mederroncsai maradtak a felszínen. Az altalajt a nyírségi tájra jellemző tiszta homok alkotja, mely ideálissá tette a dűlőt, hogy több korszakban is temetkezési helyként funkcionáljon.

A bányaművelés során a humuszréteget két rétegben távolították el a területen, ami során több vaskori és római császárkori jelenség sérült meg vagy vált a foltja láthatóvá. A sérült és bolygatott objektumokat leletmentés során tártuk fel. 50 stratigráfiai egységet dokumentáltunk, amit 32 objektumhoz kötöttünk. A 32 jelenség közül 19 középső

vaskori, szkíta kori csontvázas temetkezés, nyolc temetkezés római császárkori szarmata volt, négy temetkezés korát nem lehetett biztosan megállapítani, mert bolygatott vagy lelet nélküli kontextusból származott, egy feltárt gödör kora szintén kérdéses.

A szkíta temetkezések a homokdomb tetején a földrajzi adottságokhoz igazodva, döntően északkelet–délnyugati tájolással, kisebb részben kelet–nyugati tájolással téglalap, illetve ovális formájú sírgödrökből kerültek elő. A csontok a homokos talajban nagyrészt rossz megtartásban maradtak meg. Különböző korabeli, recens és állati bolygatás nyolc sírnál volt megfigyelhető. A nem bolygatott temetkezések csontvázas rítusúak, nyújtott pozícióban, hátukon fekve helyezték el őket. Két temetkezés esetében a sír sarkaiban cölöplyukakat figyeltünk meg, melyek négyszögletes sírépítményre utalnak. Több temetkezés bontása során megfigyelhető volt, hogy a csontvázak feje és lába feküdt a legmagasabb ponton, a medencecsontok feküdtek a legmélyebben, így feltételezzük, hogy valamilyen halotti ágyon helyezték el őket, mely a szerves anyagok bomlása során megrogyott középen. A sírokban kerámiák, gyöngyök, vaskarperecek, orsógombok, állatcsontok, okker- és obszidiándarabok, aranyozott elektron vagy ezüst kukac alakú hajkarikák, illetve bronz veret és poncolt aranylemez is került elő, mint sírmelléklet.

Az általunk feltárt szarmata sírok a Derecske–Nagy-Mező-dűlőn feltárt azonos korú, nagy sírszámú temető keleti felén elhelyezkedő, szélső sírjai lehetnek. A nyolc feltárt római császárkori szarmata temetkezés közül két sír körül kerítő árok volt dokumentálható. A 3. obj. 3. str. számú sír körül kör alakú árok, míg a 21. obj. 32. str. számú temetkezést négyzetes árkolás vette körbe. A 16. obj. 28. str. számú temetkezés bontása során koporsó nyomait lehetett megfigyelni.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Balázs Ádám, F. Csutak Tünde, Jurás Ákos, Nagy Gergő, Nyírő Ádám Artúr (régészeti technikus), Czibrik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták); Bacskai István (Pelta Bt., műszeres leletfelderítő).

Balázs Ádám – Cserpák-Laczi Orsolya
– Nagy Gergő – Nyírő Ádám Artúr

23. Derecske, Vékony-ér-part (KÖH 93027) őskor, Árpád-kor

2017. szeptember 14-én a Derecske határában található lelőhelyünkre tartottunk, amikor földmunkák előkészítését észleltük a derecskei határ Telek-erdő nevű részében. Itt egy a Vékony-értől és az erdőtől délre eső, markáns, kelet–nyugati irányú földháton őskori és Árpád-kori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. Az észlelési viszonyok kifejezetten rosszak voltak, mivel lucerna fedte a területet. A közepesen intenzív, nagy kiterjedésű lelőhely a Derecske–Vékony-ér-part nevet kapta.

Szolnoki László

24. Ebes, Zsong-völgy 2. (KÖH 41925) neolitikum, római császárkor (szarmata), avar kor

Ebes–Zsong-völgy 2. lelőhelyen 2017. június 15-én és június 27. – július 4. között végeztünk kivitelezés közbeni régészeti bontómunkát egy átkötő út építésének keretében. A humuszolt terület 2955 m^2 nagyságú volt, ebből 990 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhelyen 43 objektumot tártunk fel, melyhez 53 stratigráfiai egységet kapcsoltunk. Az objektumok közül egy nagyméretű anyagkitermelő, illetve néhány kisméretű gödröt keltezhettünk a neolitikumra. A nyomvonal szélességű gödör nagy mennyiségű leletanyagában jó minőségű festett kerámia töredékeket is találtunk.

Az objektumok nagy része a római császárkorra datálható. Feltártunk egy két cölöplyukkal ellátott épületet, illetve több kerek, méhkas alakú gödröt. Az egyik gödör betöltéséből egy kutya csontváza került elő, illetve római eredetű terra sigillata edények töredékei. A szarmata időszakhoz kell sorolnunk továbbá egy párhuzamosan futó árokrendszert is.

A legkésőbbi időszakra, az avar korra két nagyméretű árkot datáltunk, az egyik a nagyméretű neolit gödröt, míg a másik a szarmata épületet metszette. Az avar korhoz az árkokon kívül egy, a falak mentén több cölöplyukkal ellátott épületet soroltunk.

Munkatársak: Deák Rita (régész), Balázs Ádám, Homódi Richárd, Nyírő Artúr (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Deák Rita

25. Gáborján, Kis-erdei-dűlő (KÖH 62504) neolitikum

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. október 2–13. között elvégeztük Gáborján–Kis-erdei-dűlő lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. ütem projekthez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt terület 1856 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1366 m^2.

A lelőhely a Berettyótól délre, Gáborján határában, a folyómeder magasan kiemelkedő partrészén található. A területen 2008-ban és 2012-ben a Déri Múzeum munkatársai terepbejárást, majd ezt követően 2013-ban Dani János és Márkus Gábor geofizikai kutatást végeztek. A Déri Múzeum 2015-ben Szolnoki László vezetésével 24 698 m^2 nagyságú területet humuszolt le, illetve 24 121 m^2 területet tárt fel a lelőhelyből.

A 2017. évi feltárást a lelőhely nyugati részén kezdtük meg, és keleti irányban haladtunk. A feltárási területen hat objektumot fedeztük fel, amelyek kivétel nélkül a középső neolitikum Esztár-csoportjának időszakába tartoztak, gazdagon festett kerámiaanyag került elő a gödrökből. Az ásatási szelvény keleti végében, természetes bemosódásban, a kutatószondának köszönhetően találtuk meg az egyik objektumot.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

26. Gáborján, Szajhán-dűlő (KÖH 62494) neolitikum, rézkor, vaskor, római császárkor (szarmata), avar kor

A Budavári Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. szeptember 11. – október 26. között elvégeztük Gáborján–Szajhán-dűlő lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. ütem projekthez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárását. A humuszolt terület 6401 m^2 nagyságú volt.

A lelőhely Gáborján község határának nyugati szélén, a Kis-Körös keleti oldalán, egy észak–déli irányú markáns földháton található a Berettyó folyótól délre. A területen 2008-ban F. Csutak Tünde, Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér és Papp Zoltán végeztek terepbejárást a készülő M4-es autópálya ERD-je kapcsán. 2012-ben Dani János, F. Csutak Tünde, Hullám Dénes, Tóth Mihályné és Papp Zoltán végzett kontroll terepbejárást. 2014-ben geofizikai kutatás történt, majd 2015-ben Hága Tamara Katalin és Szolnoki László végzett a lelőhelyen próbafeltárást. A geofizikát nagymértékben akadályozta, hogy a terület erdővel fedett. A próbafeltárás nagy kiterjedésű, intenzív neolit és római császárkori telepjelenségeket rejtő lelőhelyet jelzett előre.

A beruházás a lelőhely középső részét érinti, annak keleti és nyugati széléig húzódik, gyakorlatilag keresztülszeli a készülő út a lelőhelynek helyet adó földhátat. A megelőző feltárás során, az 50–70 cm vastag humuszréteg alatt, az agyagos, homokos altalajban több mint 200 objektum foltja jelentkezett. A jelenségek a dombháton sűrűsödtek, de a földhát aljában is igen intenzívek voltak. Az árkok inkább a vízparti alacsonyabb részeket jellemezték, míg a vermek, gödrök, házak inkább a hátas részen sűrűsödtek. A lelőhelyen középső neolit (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, Esztár-csoport), kora rézkori (Tiszapolgár-kultúra) telepjelenségeket, vaskori (kelta), római császárkori (szarmata) és avar településmaradványokat, vermeket, házakat, árkokat találtunk. A telepjelenségek nagyon leletgazdagok, sok kerámiatöredék, állatcsont, paticsdarab és kőeszköz került elő. Egyetlen temetkezésünket egy szarmata verem felső rétegében találtuk. Itt egy felnőtt jó megtartású, baloldalra zsugorított csontvázát bontottuk ki, bal csuklóján talán egy vas karperecet viselhetett.

A feltárás során 245 objektumot tártunk fel melyekhez 307 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

27. Hajdúsámson, Csemetekert (KÖH 42282) bronzkor, római császárkor (szarmata), ismeretlen kor

A 471. sz. főút Hajdúsámsont elkerülő szakaszának kivitelezési munkálatai miatt Hajdúsámson–Csemetekert lelőhelyen, 2017. április 24–25-én, megelőző régészeti feltárás során, 3088 m^2-en 32 régészeti jelenséget tártunk fel két nagyobb korszakból.

Öt gödröt és egy árkot a késő bronzkori Gáva-kultúra időszakára, három gödröt a római császárkor (szarmata) időszakára lehetett keltezni. 23 objektum nem tartalmazott korhatározó leletet. Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 67–134 cm között jelentkeztek a barna homokos humusz alatt lévő sárga homokos, állatjáratokkal átszőtt altalajban, amelyek sekélyek és közepesen mélyek voltak.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

28. Hajdúsámson, Csirke-tanya (KÖH 88917) avar kor, Árpád-kor, újkor, ismeretlen kor

A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. március 14–22. között elvégeztük Hajdúsámson–Csirke-tanya lelőhelyen a *471. számú főút Debrecen–Mátészalka közötti szakasz fejlesztése I. ütem (Hajdú-Bihar megye) – Hajdúsámson elkerülő szakasz* nevű projekthez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt terület 5084 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 4761 m^2.

A lelőhely Hajdúsámsontól délnyugatra, a Fekete-tanya és a Csirke-tanya környezetében, a Diósvári-árok nevű mesterséges csatornától keletre, annak partján lévő humuszos homokdombon helyezkedik el. A lelőhelyet 2014-ben terepbejárás (Kolozsi Barbara) és 2016-ban végzett geodéziai felmérés (Mesterházy Gábor) alapján ismerjük. 2016-ban a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ végzett próbafeltárást a területen. Ezek alapján őskori, római császárkori (szarmata), késő avar és középkori jelenségekre számítottunk.

A feltárást három lehumuszolt szelvényben végeztük a kijelölt nyomvonalon, a Fekete-tanyától északra és délre, valamint az ismert lelőhelypoligon délnyugati részén. A nehézséget az objektumokban 70–80 cm mélységben feltörő talajvíz jelentette. A régészeti jelenségek nem nagy számban, de viszonylag sűrűn helyezkedtek el. Összesen 83 stratigráfiai egységet társítottunk 74 objektumhoz, melyek túlnyomó többsége közepes méretű (2–4 méter átmérőjű) gödör vagy árok, árokszakasz volt. A leletanyag alapján a késő avar korra, esetleg Árpád-korra datálhatóak vagy kormeghatározó kerámiát egyáltalán nem tartalmaztak. Kiemelkedő a feltárt jelenségek közül

egy késő avar kori (27. obj.) és egy Árpád-kori (32. obj.) épület vagy ház, utóbbiban egy malomkő-együttest és egy kisebb kemencét is megfigyeltünk. A „középső", közvetlenül a Fekete-tanya mellett, délen fekvő szelvényben egy feltehetően újkori tanya vagy épületegyüttes nyomait fedeztük fel.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Menyhért Mónika, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

29. Hajdúsámson, Diósvári-dűlő 5. (KÖH 56104) bronzkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A 471. sz. főút Hajdúsámsont elkerülő szakaszának kivitelezési munkálatai miatt Hajdúsámson–Diósvári-dűlő 5. lelőhelyen, 2017. április 24. – május 15. között és október 5–6-án, megelőző régészeti feltárás során, 10 540 m^2-en 118 régészeti jelenséget tártunk fel három nagyobb korszakból.

A késő bronzkori település emlékei a lelőhely egész területén előfordultak, az Árpád-kori telepjelenségek a lelőhely nyugati felében, közvetlenül a hadházi út mellett voltak. Szintén az úthoz közelebb került elő az egyetlen római császárkori, szarmata régészeti jelenség, egy gyermek bolygatott sírja.

A hadházi út melletti erdő kivágása után, az útépítéshez kapcsolódó földmunkák régészeti megfigyelése közbeni bontómunka során került elő az Árpád-kori régészeti jelenségek nagy része, több kemencés veremházat és gödröt tártunk fel.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

30. Hajdúsámson, Kovács-tanya (KÖH 56105) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor, ismeretlen kor

A 471. sz. főút Hajdúsámsont elkerülő szakaszának kivitelezési munkálatai miatt Hajdúsámson–Kovács-tanya lelőhelyen, 2017. május 22. – június 21. és november 6–9. között, megelőző régészeti feltárás során, 10 774 m^2-en 134 régészeti jelenséget tártunk fel négy nagyobb korszakból.

Hajdúsámson–Kovács-tanya régészeti lelőhely a Hajdúsámson és Hajdúhadház közötti út mellett terül el és egy csatorna osztja két részre. A lelőhelyre jellemző volt a nagyon kevés lelet. Állatcsont és patics több objektumból is előkerült, de kormeghatározásra alkalmas kerámia csak tíz régészeti jelenségben volt.

A csatorna túloldalára eső részen egy gödörben találtunk újkőkori kerámiát. A hadházi út és a csatorna között egy gödörben késő bronzkori kerámia volt. Úgy tűnik, az út túloldalán feltárt Diósvári-dűlő 5. lelőhely késő bronzkori települése itt érhet véget.

A lelőhely északkeleti végében egy magányos, de kifosztott szarmata kori férfi sírját tártuk fel.

A hadházi út és a csatorna között egy Árpád-kori veremházat is feltártunk cölöplyukakkal és gádoros bejárattal. A veremházban és a ház körüli gödrökben is jellegzetes Árpád-kori kerámiát, többek között cserépbogrács töredékeit találtuk meg. Érdekesebb objektumok voltak a lelőhely hadházi út felőli végén feltárt, egy sorban lévő cölöplyukak. Mivel az úthoz nagyon közel helyezkedtek el, lehet, hogy több cölöplyuk a Hajdúhadházra vezető út alá esik.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

31. Hajdúsámson, Ludmány-tanya (KÖH 88925) ismeretlen kor

A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. március 24–31. között elvégeztük Hajdúsámson–Ludmány-tanya lelőhelyen a *471. számú főút Debrecen–Mátészalka közötti szakasz fejlesztése I. ütem (Hajdú-Bihar megye) – Hajdúsámson elkerülő szakasz* nevű projekthez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt terület 1441 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1292 m^2.

A lelőhely Hajdúsámsontól délnyugatra, a Ludmány-tanya környezetében, a Diósvári-árok nevű mesterséges csatornától keletre, annak partján lévő humuszos homokdombon helyezkedik el. A lelőhelyet 2014-ben terepbejárás (Kolozsi Barbara) és 2016-ban végzett geodéziai felmérés (Mesterházy Gábor) alapján ismerjük. 2016-ban a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ végzett próbafeltárást a területen. Ezek alapján őskori, római császárkori és középkori jelenségekre számítottunk.

A feltárást a lehumuszolt szelvényben végeztük a kijelölt nyomvonalon, a Ludmány-tanyától kissé délnyugatra. A lelőhely nagyon gyér, összesen 12 stratigráfiai egységet társítottunk kilenc objektumhoz (hat gödör, három árok), melyekből keltező értékű leletanyag egyáltalán nem került elő. A korábbi kutatások, a jelenségek fekete humuszos betöltésének jellege és a közeli Csirke-tanya lelőhelyen tapasztaltak alapján bronzkort, római császárkort, késő avar vagy Árpád-kort lehet feltételezni.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Menyhért Mónika, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

32. Hajdúsámson, Szabó-tanya (KÖH 88927) Árpád-kor, ismeretlen kor

A 471. sz. főút Hajdúsámsont elkerülő szakaszának kivitelezési munkálatai miatt Hajdúsámson–Szabó-tanya lelőhelyen, 2017. március 27. – május 18. között, megelőző régészeti feltárás során, 8017 m^2-en 69 régészeti jelenséget tártunk fel.

A lelőhely egy magas vízállású természetvédelmi terület szélén fekszik. A nagyon magas talajvízszint megnehezítette a feltárást is. A lelőhely délnyugati felében a kivitelező meghagyott egy földutat az útépítéshez kapcsolódó teherforgalom miatt. Ezt az utat később sem bontottuk el, mivel gátként használtuk a terület két felének víztelenítésekor.

A lelőhelyre jellemző volt a nagyon kevés lelet. Állatcsont és patics több objektumból is előkerült, de kormeghatározásra alkalmas kerámia csak hat régészeti jelenségben volt. Az öt gödröt és egy árkot az Árpád-kor időszakára lehetett keltezni. 63 objektum nem tartalmazott korhatározó leletet. A lelőhely másik jellegzetessége, hogy a feltárt 69 objektumból 42 árok volt. A lelőhely magas vízállása – úgy tűnik – a történelmi korokban is problémát jelentett.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

33. Hajdúsámson, Varga-tanya (KÖH 88929) Árpád-kor, ismeretlen kor

A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. március 24–31. között elvégeztük Hajdúsámson–Varga-tanya lelőhelyen a *471. számú főút Debrecen–Mátészalka közötti szakasz fejlesztése I. ütem (Hajdú-Bihar megye) – Hajdúsámson elkerülő szakasz* nevű projekthez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt terület 1793 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1483 m^2.

A lelőhely Hajdúsámsontól délnyugatra, a Varga-tanya környezetében, a Diósvári-árok nevű mesterséges csatornától keletre, annak partján lévő humuszos homokdombon helyezkedik el. A lelőhelyet 2014-ben terepbejárás (Kolozsi Barbara) és 2016-ban végzett geodéziai felmérés (Mesterházy Gábor) alapján ismerjük. 2016-ban a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ végzett próbafeltárást a területen. Ezek alapján Árpád-kori jelenségekre számítottunk.

A feltárást egy munkagéppel humuszolt szelvényben végeztük a kijelölt nyomvonalon, a Varga-tanya mellett szinte közvetlenül. A szelvény a műúthoz közel helyezkedik el, szemben a sámsonkerti elágazással. A lelőhely nagyon gyér, összesen 13 stratigráfiai egységet társítottunk 13 objektumhoz. A feltárt kilenc gödör közül négy Árpád-korra keltezhető, öt ismeretlen korú. Egy rövid árokszakasz kora leletanyag hiányában ugyancsak ismeretlen, de feltehetően az Árpád-kori jelenségekkel egyidejű. Három kisebb cölöphely valószínűleg valamilyen újkori épület részei lehetett, kormeghatározó lelet ezekből sem került elő.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Menyhért Mónika, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

34. Hosszúpályi, Lyukas-halmi-dűlő 4. (KÖH 34273) őskor, római császárkor (szarmata)
35. Hosszúpályi, Lyukas-halmi-dűlő 8. (KÖH 92715) őskor, római császárkor (szarmata)
36. Hosszúpályi, Nagy-szik-dűlő (KÖH 91835) bronzkor, Árpád-kor
37. Hosszúpályi, Szomjú-hát-dűlő III. (KÖH 86481) őskor, római császárkor (szarmata)
38. Hosszúpályi, Szomjú-hát-dűlő IV. (KÖH 86483) őskor, római császárkor (szarmata)
39. Hosszúpályi, Szomjú-hát-dűlő VI. (Kis-kanális, Észak) (KÖH 86489) őskor, római császárkor (szarmata)
40. Hosszúpályi, Szomjú-hát-dűlő VII. (KÖH 92717) bronzkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor
41. Hosszúpályi, Táborhely-dűlő (KÖH 39365) római császárkor (szarmata)
103. Konyár, Lovas-dűlő (KÖH 93719) középkor

Az OGD Hpi gyűjtőpont és az OGD-Kony-É-1, OGD-Kony-É-2 gázvezeték nyomvonal létesítése során, kivitelezés közbeni régészeti bontómunkára került sor. A nyomvonal Hosszúpályi és Konyár községek közé esett és kilenc nyilvántartott régészeti lelőhelyet érintett.

A régészeti megfigyelés 2017. június 27-én kezdődött és augusztus 11-én végeztünk a kivitelezés közbeni régészeti bontómunkával. A humuszolt terület 5616 m^2 nagyságú volt, ebből 3989 m^2 érintett régészetileg. Összesen 245 régészeti jelenséget azonosítottunk.

A nyomvonal keleti végén egy nagy kiterjedésű, intenzív szarmata telep objektumait tártuk fel Hosszúpályi–Táborhely-dűlő lelőhelyen. Több épület, tárológödrök és egy kút került elő.

Nyugati irányba haladva, kisebb területű, kevésbé intenzív lelőhelyeket érintett a nyomvonal: Hosszúpályi–Lyukas-halmi-dűlő 4., Hosszúpályi–Lyukas-halmi-dűlő 8., Hosszúpályi–Szomjú-hát-dűlő VI. (Kis-kanális, Észak), Hosszúpályi–Szomjú-hát-dűlő IV., Hosszúpályi–Szomjú-hát-dűlő III. Ezeken a lelőhelyeken őskori és szarmata telepobjektumokat találtunk.

A következő, igen intenzív Hosszúpályi–Szomjú-hát-dűlő VII. lelőhelyen egy Árpád-kori település perifériáját, néhány szarmata

objektumot és egy késő bronzkori, Hajdúbagos-csoporthoz tartozó település árkait, nagyméretű tárológödreit és egy sírt tártunk fel.

Az OGD-Kony-É-1 kúttól északra egy nagy kiterjedésű, bronzkori település objektumai, egy Árpád-kori falu kemencéje és néhány árka került elő Hosszúpályi–Nagy-szik-dűlő lelőhelyen.

A nyomvonal végén, az OGD-Kony-É-2 kút mellett, egy középkori település szórványos objektumait tártuk fel Konyár–Lovas-dűlő lelőhelyen.

A lelőhelyeken Bacskai István (Pelta Bt.) műszeres leletfelderítést végzett a feltárás ideje alatt. Előkerült több bronzrög, öntecsek és töredékek, valamint Árpád-kori és újkori fémleletek.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Balázs Ádám, Homódi Richárd, Székely István (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László

42. Hosszúpályi, Lyukas-halmi-dűlő 6. (KÖH 39362) ismeretlen kor
43. Hosszúpályi, Lyukas-halmi-dűlő 7. (KÖH 39363) ismeretlen kor
44. Hosszúpályi, Lyukas-halmi-dűlő 9. (KÖH 92727) ismeretlen kor
45. Hosszúpályi, Lyukas-halom-dűlő Dél 3. (KÖH 92723) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata)
46. Monostorpályi, Koldus-hát-dűlő 1. (KÖH 92725) ismeretlen kor
47. Monostorpályi, Koldus-hát-dűlő 2. (KÖH 92721) római császárkor (szarmata)

A Déri Múzeum Régészeti Tára 2017. július 17. – augusztus 25. között szakfelügyeletet végzett az OGD Hosszúpályi gyűjtőpont és OGD Pocsaj gázvezeték nyomvonalán.

A régészeti megfigyelés és feltárás során Hosszúpályi–Lyukas-halmi-dűlő 6. lelőhelyen 21 régészeti jelenséget azonosítottunk leletanyag nélkül 303 m^2-en. Hosszúpályi–Lyukas-halmi-dűlő 7. lelőhelyen öt régészeti jelenség került elő, szintén leletanyag nélkül, 165 m^2-en. Hosszúpályi–Lyukas-halmi-dűlő 9. lelőhelyen 11 régészeti jelenség látott napvilágot leletanyag nélkül, 179 m^2-en. Hosszúpályi–Lyukas-halom-dűlő Dél 3. lelőhely 1296 m^2 feltárt területe intenzívnek bizonyult: 81 régészeti jelenséget (középső neolitikum: Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra Esztár-csoport, késő bronzkor, szarmata telepjelenségek) azonosítottunk, melyek között két középső neolitikus zsugorított temetkezést bontottunk ki. Monostorpályi–Koldus-hát-dűlő 1. lelőhelyen 12 régészeti jelenség került elő leletanyag nélkül 268 m^2-en. Monostorpályi–Koldus-hát-dűlő 2. lelőhely 391 m^2 feltárt területén 27 régészeti jelenséget azonosítottunk a szarmata időszakból, melyek közül egy háton fekvő, nyújtott helyzetű, délnyugat–északkeleti tájolású, részben bolygatott, melléklet nélküli temetkezés került elő.

Mester Péter

48. Kaba, Tokaji-tanyától délre (KÖH 86027) római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A NIF Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. augusztus 30. – szeptember 29. között elvégeztük Kaba–Tokaji tanyától délre nevű régészeti lelőhelyen az Előzetes Régészeti Dokumentáció összeállításához kapcsolódó próbafeltárást. A kutatást a Püspökladány–Ebes vasútvonal beruházási munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 623 m^2 nagyságú volt, ebből 352 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Kaba északnyugati külterületén, a 100. sz. vasútvonaltól és a 4. sz. főúttól délre, egy régi kiszáradt, de mára már teljesen feltöltött mélyedés nyugati partján helyezkedik el. 2015-ben a Forster Központ régészei, Mesterházy Gábor és Buránszki Nóra végeztek adatgyűjtést, terepbejárást és geofizikai mérést a területen.

A próbafeltárás során gépi munkaerővel összesen 18 szondát (1–23. szonda: múzeumi szondaszámozás) nyitottunk ki az eredetileg tervezett 23 szondából. A területen 17 objektumot tártunk fel, amelyhez 19 stratigráfiai egységet rendeltünk és két korszaknak, a római császárkornak (szarmata) és az Árpád-kornak az objektumait sikerült feltárnunk.

Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 47–98 cm között jelentkeztek a fekete humusz alatt lévő sárga agyagos, de állatjáratokkal átszőtt altalajban, amelyek sekélyek vagy közepesen mélyek voltak. A lelőhely keleti, délkeleti részén található objektumokból (egy kút, négy gödör, 12 árok) nagyon kevés leletanyag került elő. Egy emberi koponyát találtunk az egyik árokban, de sírok nem voltak a feltárási területen.

Munkatársak: Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér (régészek), Benke Zsolt, Faur Zoltán, Koroknai Zsolt, Wieszner Balázs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Hajdú Zsigmond – Nagy Emese Gyöngyvér

49. Kaba, Vasúti kereszteződés (KÖH 56410) római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A NIF Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. augusztus 28–29-én elvégeztük Kaba–Vasúti kereszteződés lelőhelyen az Előzetes Régészeti Dokumentáció összeállításához kapcsolódó próbafeltárást. A kutatást a Püspökladány–Ebes vasútvonal beruházási munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 730 m^2 nagyságú volt, ebből 456 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Kaba északnyugati külterületén, a 100. sz. vasútvonaltól és a 4. sz. főúttól délre, egy régi kiszáradt, de mára már teljesen feltöltött mélyedés északnyugati partján helyezkedik el. A lelőhelyen

először helyszíni szemle eredményeként 2007-ben a Déri Múzeum régésze, Szolnoki László és technikusa, Balogh Csaba gyűjtöttek vaskori, szarmata és Árpád-kori kerámiatöredékeket. Ezután 2015-ben a Forster Központ régészei, Mesterházy Gábor és Buránszki Nóra végeztek adatgyűjtést, terepbejárást és geofizikai mérést.

A próbafeltárás során gépi munkaerővel összesen 19 szondát (19–37. szonda: múzeumi szondaszámozás) nyitottunk ki az eredetileg tervezett 21 szondából. A kutatás a lelőhely északi és keleti részét érintette. A területen 33 objektumot tártunk fel, amelyhez 33 stratigráfiai egységet rendeltünk és két korszaknak, a római császárkornak (szarmata) és az Árpád-kornak a telepobjektumai kerültek elő.

Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 64–124 cm között jelentkeztek a fekete humusz alatt lévő sárga agyagos, de állatjáratokkal átszőtt altalajban, amelyek mélyek vagy közepesen mélyek voltak. Hat hamuval kevert, telephulladékkal feltöltött tárológödröt a római császárkor (szarmata) időszakára lehetett keltezni, míg a többi telepjelenség (árkok, gödrök, kutak) az Árpád-korra datálhatók (cserépbográcstöredékek, korongolt, kaviccsal soványított kerámiatöredékek).

Munkatársak: Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér (régészek), Benke Zsolt, Faur Zoltán, Koroknai Zsolt, Wieszner Balázs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Hajdú Zsigmond – Nagy Emese Gyöngyvér

50. Konyár, Bodzás 2. (KÖH 82665) őskor, bronzkor

2017. május 26-án a Déri Múzeum régészeti célú terepbejárást végzett Konyár település határában. A Konyár–Bodzás 2. nevű lelőhelytől keletre található észak–déli irányú alacsony háton, jó észlelési körülmények között, fiatal kukorica- és napraforgóvetésben őskori kerámiadarabok kerültek elő. Az észlelés helye annyira közel található a Bodzás 2. nevű lelőhelyhez, hogy valószínűleg annak a folytatása. Szintén a közelben található a Bodzás 1. nevű lelőhely, melyet a növényi fedettség miatt nem lehetett megvizsgálni. Feltételezhető, hogy a Bodzás 1. és a Bodzás 2. lelőhelyek összeérnek, de ezt csak kedvezőbb észlelési körülmények között lehet majd bizonyítani. A Bodzás 2. lelőhely kiterjedését az új adatok tovább pontosítják.

2017. augusztus 8–9-én megelőző feltárást végeztünk a Konyár Ny 1–2 gázkút területén, Konyár–Bodzás 2. régészeti lelőhelyen. 729 m^2 területen 13 régészeti jelenséget tártunk fel a késő bronzkor időszakából. A kiásott gödrök nagy része kisméretű volt, leletanyagot nem tartalmazott. Két nagyméretű gödörből és egy kútból kerültek elő a késő bronzkori Gáva-kultúra jellegzetes kerámiatöredékei, valamint állatcsontok és paticsdarabok.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László – Szolnoki László

51. Nádudvar, Sőre-hát Nyugat (KÖH 90957) neolitikum, római császárkor (szarmata), avar kor, újkor

Nádudvar–Sőre-hát Nyugat lelőhelyen 2017. április 11–13. között folytattunk megelőző régészeti feltárást egy ötistállós baromfitelep építésének keretében. A humuszolt terület 976 m^2 nagyságú volt, ebből 422 m^2 érintett régészetileg.

A neolitikumra egy nagyméretű agyagkitermelő gödröt, illetve egy kisméretű kerek gödröt kelteztünk. A római császárkorhoz egyetlen méhkasos gödröt soroltunk, amit metszett egy avar kori épület. A feltárás nagy részét az avar korra keltezhető objektumok tették ki. Három épületet tártunk fel. Az első ház nem rendelkezett kemencével, viszont a közepén szabályosan, két sorban elrendezett, három-három cölöphely volt. A második ház metszette az egyetlen szarmata objektumot, déli és keleti fala mellett került elő egy-egy cölöphely. A harmadik épület két lejáróval, öt cölöphellyel és északkeleti sarkában boltozatos, platnis kemencével rendelkezett. A kora újkorra egy árkot kelteztünk, mely a feltárás keleti felére esett.

Munkatársak: Deák Rita (régész), Székely István (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Deák Rita

52. Nagykereki, Kékes-dűlő 2. (KÖH 82249) neolitikum, római császárkor (szarmata), avar kor, Árpád-kor, újkor

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2017. szeptember 4. – november 30. között elvégezte a teljes felületű megelőző feltárást Nagykereki–Kékes-dűlő 2. lelőhelyen. A kutatást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (román országhatár) közötti útberuházás II. üteméhez kapcsolódó munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 15 491 m^2 nagyságú volt, ebből 15 027 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Nagykerekitől északnyugatra, a Nagykerekit Pocsajjal összekötő úttól kb. 100 méterre található, a Dusnok-patak egykori medre felé ereszkedő háton. Az egykori patakmeder a lelőhelytől keleti irányban található. A Kékes-dűlő 2. lelőhely 2012 óta ismert, Dani János végzett a területen terepbejárást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (román országhatár) közötti szakasz előkészítői munkái során. Az autópálya-feltárást megelőző geofizikai felmérést szintén Dani János készítette el 2014-ben. A felmérés egy közepesen intenzív lelőhelyet mutatott. E projekt kapcsán végzett Szabó László próbafeltárást ugyanebben az évben, amely során két szondában összesen három objektumot tárt fel, melyek a középső neolitikumra keltezhetőek.

A 2017-ben végzett teljes felületű megelőző feltárás a lelőhely középső részét érintette. Az autópálya nyomvonala északnyugat–délkeleti

irányban szeli át a lelőhelyet. 268 objektumot tártunk fel, melyhez 305 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A feltárást nyugatról kelet felé haladva végeztük el. A lelőhely nyugati vége gyérnek minősült, ám kelet felé egyre sűrűsödött. A kutatott terület kétharmadának objektumait a középső neolitikumra, azon belül az Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, Esztár-csoportjához sorolhatjuk. A feltárás keleti részén az újkőkori objektumok nem szűntek meg, de megjelentek későbbi korszakok objektumai is (római császárkor, avar kor, Árpád-kor). Ennek legfőbb bizonyítéka egy Árpád-kori épület, melynek sarka vágott egy neolitikumra keltezhető kisméretű gödröt.

A középső neolitikumra keltezhető kisméretű, kerek, gyakran hamus, paticsos betöltésű gödrök mellett előfordultak nagyméretű, hosszúkás agyagkitermelő vagy szemetes gödrök is. Ezek feltehetőleg a földfelszíni épületeket kísérték, ezért nagy mennyiségű leletanyag került elő belőlük. Egy ilyen szemetes gödör szélében egy épület leégett falának omladékát tártuk fel. A gödrök között néhány épülethez kapcsolható cölöphely is előkerült. A gazdag leletanyag ép kovapengét, kővésőket, kőbaltákat és egyéb, ismeretlen rendeltetésű agyagtárgyakat foglalt magában. Két nagyméretű gödörben is előfordult zsugorított temetkezés. Egyik csontváz mellett sem helyeztek el mellékletet.

A szarmata időszakra két objektumot tudunk keltezni, egy középen cölöpszerkezetes hosszúkás épületet, illetve egy kerek, méhkasos gödröt, alján egy ló koponyájával.

Az avar korra két épületet és néhány gödröt datálhatunk. Mindkét épület padlószintjén szétszórva köveket tártunk fel. Ezek a kövek más-más típusúak: homokkő, bazalt, kavics, illetve csillámpala is előfordul közöttük. Kérdés, hogy milyen célt szolgálhattak. Talán műhellyel van dolgunk, de a kőből épített kemencét sem zárhatjuk ki, hiszen a kövek nagy részén égésnyomokat észleltünk.

Az Árpád-korhoz két épület, két tűzrakó hely, egy omladékos gödör, illetve néhány kisebb gödör tartozik. Az egyik épület padlószintjén, egy cölöplyuk fölött ép szarvasmarha koponyát találtunk. A másik épület délkeleti sarkában lejáratot sikerült megfigyelnünk. A két tűzrakó helyet – melyek nem kemencék voltak – a humuszolás során a felső humuszréteget eltávolítva fedeztük fel. Egyik esetében sem beszélhetünk vastag platniról, sem kemenceboltozatról, illetve épülethez sem tudjuk kapcsolni őket, azoktól viszonylag távolabb helyezkedtek el. Sikerült egy égésréteget megfognunk, melyből égett állatcsontok és kerámiatöredékek kerültek elő.

A kora újkorra egy gödröt datáltunk az északi szelvényfal mellett. A gödörből belső oldalán zöld mázas kerámia került elő.

Nagykereki–Kékes-dűlő 2. lelőhely feltehetőleg kelet felé folytatódik, míg el nem éri az egykori Dusnok-patak medrét. Nyugati irányban az objektumok gyéren fordulnak elő, tehát errefelé nem kell számítanunk a lelőhely határának változására.

Munkatársak: Deák Rita (régész), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Homódi Richárd, Kovács Armand, Szigeti Anna (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést az Archeodata 1998 Bt. végezte el.

Deák Rita

53. Nagykereki, Hosszú-sziget (KÖH 82245) neolitikum, ismeretlen kor

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. szeptember 5–14. között elvégeztük Nagykereki–Hosszú-sziget lelőhelyen a régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát. A kutatást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (román országhatár) közötti útberuházás II. üteméhez kapcsolódó munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 627 m^2 nagyságú volt, ebből 618 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Nagykerekitől északra, a Dusnok-patak déli partján helyezkedik el. 2014-ben, az M4-es autópálya építéséhez kapcsolódóan, a Déri Múzeum próbafeltárást végzett a területen, amelynek során ismeretlen korú árkok kerültek elő.

A 2017. évi feltárás a lelőhely déli végét érintette. Öt régészeti jelenséget tártunk fel részben, melyekhez öt stratigráfiai egységet rendeltünk. Az objektumokból kevés, neolit kerámiatöredék került elő.

Munkatársak: Szabó László (régész), Kovács Armand (régészeti technikus). A geodéziai felmérést a Déri Múzeum Térinformatikai Osztálya végezte el.

Szabó László

54. Püspökladány, Hídláb-tanya (kelet) (KÖH 90669) rézkor, bronzkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor, ismeretlen kor

Püspökladánytól északnyugatra, egy egykori folyómeder magaspartján, a Hídláb-tanyától keletre a Déri Múzeum munkatársai régészeti terepbejárást és fémkeresős kutatást végeztek. A földterület tulajdonosa 2017. év elején fémleleteket adott át a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeum munkatársainak, miután a földjén fémkeresővel végzett vizsgálódás közben réz- és bronztárgyakra lelt (töredékes rézkori csákány, bronzöntecsek). Mivel a Déri Múzeum gyűjtőterületébe tartozik a térség, a múzeum munkatársait tájékoztatták a leletek előkerüléséről.

A művelés alatt álló területen Ny-DNy–K-ÉK-i irányú hát húzódik, amelynek nyugati részén erdővel borított, keleti részén lucernával bevetett rész fekszik. A lelőhelyen jó látási viszonyok között (szántás) több korszak (bronzkor, szarmata, Árpád-kor) kerámiáit gyűjtöttük, amelyek alapján több telep megléte feltételezhető. Fémtárgyat a terepbejárás során nem találtunk, egy bizonytalan datálású (modern?) vaseszközön kívül, viszont a fémkereső több ponton fém jelenlétét jelezte a földben. A területen a lelőhely nyugati és keleti széle a terepi körülmények miatt (erdő és alacsonyan álló lucerna) nem volt megállapítható.

Munkatársak: Szeverényi Vajk (régész), Faur Zoltán, Szigeti Anna (régészeti technikusok), Bacskai István (fémdetektoros, Pelta Bt.).

Szeverényi Vajk

55. Sáránd, Háromkúti-dűlő 4. (KÖH 82729) középkor

A Déri Múzeum Régészeti Tárának munkatársai a Sáránd I. elnevezésű célkitermelő hely területén, 2017. július 17-én végzett helyszíni szemle során régészeti objektumokat észleltek (tetejükön középkori kerámia, patics és állatcsont). A hét régészeti objektum Sáránd–Háromkúti-dűlő 4. régészeti lelőhelyhez tartozott (a lelőhely kiterjedésének módosítása megtörtént). A helyszíni szemlét követően a múzeum munkatársai a régészeti korú gödröket feltárták.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Balázs Ádám, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

56. Tetétlen, Baromfi-törzstelep (KÖH 31770) vaskor, római császárkor (szarmata), ismeretlen kor

Tetétlen–Baromfi-törzstelep lelőhelyen 2017. február 17–23. között folytattunk megelőző régészeti feltárást a pulykatelep bővítésének keretében. A humuszolt terület 553 m^2 nagyságú volt, ebből 346 m^2 érintett régészetileg.

A november folyamán húzott nyolc szondából, a III., IV. és V. számmal jelölt árkokban, illetve a tervezett tűzivíz tározó alá húzott szondában találtunk régészeti objektumokat. A négy területen összesen 23 objektumot tártunk fel, melyekhez 34 stratigráfiai egységet soroltunk.

Az objektumok nagy része szarmata gödör volt, de előkerült három római császárkorra datálható, illetve egy kemencével ellátott vaskori (kelta) épület is.

A tervezett tűzivíz tározó alá húzott szondában ismeretlen korú árkokat tártunk fel.

A III. szondában egy teljesen üres, nyugat–keleti tájolású, feltételezett sírgödröt bontottunk ki.

Munkatársak: Deák Rita (régész), Balázs Ádám, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Deák Rita

57. Váncsod, Tökös-part 1-2. (KÖH 62212) őskor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A Budavári Kft.-vel kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2017. november 6–30. között elvégezte Váncsod–Tökös-part 1-2. lelőhely nyomvonal által érintett területén a kivitelezés közbeni régészeti megfigyelést és bontómunkát. A kutatást az M4-es autópálya munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület nagysága 6807m^2, a régészeti objektumok által fedett terület nagysága 6127 m^2 volt.

A lelőhely Váncsodtól északra, a Berettyó folyótól és a Vöcsköstől délre, a Kis-Köröstől nyugatra található vízmentes magas háton helyezkedik el, melyet egykor a Berettyó és mellékfolyói körbevettek. A lelőhelyet 2008-ban Anders Alexandra, Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér, Raczky Pál azonosította terepbejárás során. Ekkor neolit, vaskori kelta, Árpád-kori és újkori településmaradványokat találtak. 2012-ben megtörtént a lelőhely kontroll terepbejárása. A régészeti terepbejárásokat követően 2012–2013-ban Dani János és Márkus Gábor Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében geofizikai kutatásokat, magnetométeres méréseket végzett, majd ezek alapján 2014-ben Szolnoki László és Hága Tamara vezetésével próbafeltárásra került sor. A próbafeltárás és mérések egy nagy kiterjedésű, több korszakot is képviselő régészeti lelőhelyet azonosítottak. A próbafeltárás eredménye alapján, a lelőhelyen Árpád-kori település található.

A lelőhelyen a kivitelezés közbeni, az ERD alapján régészeti megfigyelés közbeni bontómunkára kijelölt területrészen a humuszolási mélység 55–60 cm között ingadozott. A sárga homokos altalajban 39 objektumot (14 cölöphely, 24 gödör, egy árok) tártunk fel. A jelenségek a belőlük előkerült kerámiatöredékek alapján az őskor és a római császárkor időszakából származnak.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

58. Zsáka, Dinnyés (KÖH 93247) őskor, Árpád-kor

2017. november 10-én Gáborján határában található lelőhelyünkre tartottunk, amikor földmunkák előkészítését észleltük a zsákai határ Dinnyés nevű határrészében, a Furtát Komádival összekötő út keleti oldalán, a 4. kilométerkő közelében. Itt, a Kutas-csatornától északra elterülő markáns folyóparti háton, őskori és Árpád-kori kerámiatöredékeket gyűjtöttem. Az észlelési viszonyok kifejezetten rosszak voltak, mivel káposztarepce fedte a területet. Az intenzív, nagy kiterjedésű lelőhely a Zsáka–Dinnyés nevet kapta.

Szolnoki László

2018. ÉVI RÉGÉSZETI TEVÉKENYSÉG

3. Álmosd, Téglavető-dűlő (KÖH 90359) római császárkor (szarmata)
59. Bagamér, Törés-dűlő (KÖH 94557) római császárkor (szarmata)

A KLK-GAS Services Kft. megbízásából a Déri Múzeum Régészeti Tára 2018-ban örökségvédelmi hatástanulmányt készített *OGD Bagamér D2 szénhidrogénkút termelésbe állításához szükséges (2,13 km hosszúságú) gázvezeték nyomvonal* címmel.

A vizsgált terület Álmosd és Bagamér községek közigazgatási területéhez tartozik. Tájbeosztás szerint az Alföld nagytájára, azon belül pedig a Dél-Nyírség kistájának déli peremvidékére esik. A két falu határa rendkívül érdekes, ugyanis éppen két kistáj váltásának határára esik, ahol a dél-nyírségi kistáj átmegy az Érmelléki-löszös-hát területébe. A vizsgált terület legfontosabb vízfolyása a Bagaméri-ér (8. számú mellékfolyás) és annak mellékágai voltak.

2018. október 19-én a Déri Múzeum Régészeti Tárának munkatársai terepbejárást végeztek a beruházási területen. A terepbejárás során a körülmények részben ideálisak voltak, a terület mintegy felét jó látási körülmények között (boronált szántás) jártuk be. A nyomvonal bizonyos részeinek bejárását megnehezítette azonban a még álló kukorica, a betakarítatlan torma és a learatott, de még nem boronált kukorica. A műszeres leletfelderítést Bacskai István (Pelta Bt.) végezte el, melynek során több római császárkori (szarmata) tárgyat (római érmek, bronzcsüngők) találtunk.

A terepbejárás során összesen egy új régészeti lelőhelyet (Bagamér–Törés-dűlő) észleltünk, emellett egy korábbi lelőhelyen gyűjtöttünk leletanyagot (Álmosd–Téglavető-dűlő). Az utóbbi lelőhely kiterjedését módosítottuk. Az újonnan felfedezett lelőhelyen római császárkori (szarmata) leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Menyhért Mónika, Sutáné Sápi Barbara (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

60. Balmazújváros, Papréti központ (KÖH 94239) őskor, római császárkor (szarmata)

2018. augusztus 30-án régészeti szemlét végeztem Balmazújváros külterületén, a Kadarcs-Karácsonyfoki-főcsatornától északnyugatra. A szemle során közepesen jó látási körülmények között (sarjadó lucernában) régészeti korú kerámiát gyűjtöttem. Az oldal- és peremtöredékek az őskorra, illetve a római császárkor időszakára keltezhetők. Az új lelőhely a Balmazújváros–Papréti központ nevet kapta.

Cserpák-Laczi Orsolya

61. Berettyóújfalu, Dózsa Tsz II. (KÖH 62726) neolitikum, rézkor, avar kor

2017 júliusában a Déri Múzeum Régészeti Tárának munkatársaként helyszíni szemlét végeztem az épülő M35-ös és M4-es autópályákhoz tartozó Berettyóújfalu 1. sz. homokbányában.

A bánya Berettyóújfalutól keleti irányban található. A korábban ismert régészeti lelőhely területén roncsolásmentes magnetométeres felmérést végeztek, az ott észlelt objektumok alapján a homokbányának a lelőhelyre eső területét nem termelték ki. A régészeti lelőhely azonban a helyszíni adatok alapján déli irányban folytatódott, a bánya területén is. A helyszíni szemle során a felszínen nagy mennyiségű kerámiaszóródást, állatcsontot, embercsontot és a bányaművelés által bolygatott gödröket találtam. A jelenségek a neolitikum idejére (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, Esztár-csoport), illetve a rézkorra (Tiszapolgár-kultúra) voltak keltezhetők.

A helyszíni szemlét követően megkezdtük a Berettyóújfalu 1. sz. homokbánya területén lévő régészeti objektumok feltárását. A leletmentés első szakasza 2017. július 28. – október 27. között zajlott, a hat hektárnyi területből négy hektár volt régészeti szempontból fedett. A leletmentést 2018. július 5. – augusztus 14. között folytattuk, amikor a fennmaradó, közel 5000 m^2-nyi területet tártuk fel.

Az ásatás első szakaszában összesen 330 objektumot bontottunk ki, melyekhez 377 stratigráfiai egységet kapcsoltunk (230 gödör, 37 árok, 40 cölöphely, 23 sír). A második szakaszban 40 objektum került napvilágra, melyek legnagyobb része középső neolitikus gödör volt.

A feltárt területen elsősorban a középső neolitikus Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra Esztár-csoportjának települését tártuk fel (élelemtároló és agyagnyerő gödrök, vízelvezető árkok, kutak, temetkezések, épületek); kibontásra került több kora rézkori (Tiszapolgár-kultúra) temetkezés, agyagnyerő és élelemtároló gödör, illetve egy alapárkos szerkezetű, téglalap alakú épület több nagyméretű cölöphellyel. Az őskori objektumok mellett előkerült összesen 11 népvándorlás kori (avar) sír is a bánya nyugati–délnyugati részén. A bolygatatlan sírokból főként kerámia, gyöngyök, vaskések és néhány bronztöredék került a napvilágra.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Balázs Ádám, Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Jurás Ákos, Menyhért Mónika, Nagy Gergő, Sápi László (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

62. Berettyóújfalu, Arany János Gyermekváros (KÖH 58968) neolitikum, bronzkor, vaskor

Berettyóújfaluban, a szentpéterszegi úton, a Mezei-Vill Kft. egy új üzem építését tervezte, ami az Arany János Gyermekváros lelőhely területére esett. A feltárást 2018. augusztus 8–14. között, a tervezett alapozóárkok és oszlophelyek mentén végeztük el. Az altalaj szokatla-

nul mélyen, min. 70–80 cm-en van, de több helyen eléri az egy métert is. A területen a 20. század elején felhagyott újkori temető található, mely meglehetősen megbolygatta a régészeti objektumokat. Ezeknek a foltjai (összesen 22 esetben) egyértelműen felismerhetők; legtöbbször a sírok szinte teljesen átvágták a gödröket és három helyen koporsó maradványait is felfedeztük. Az ilyen szuperpozíciós jelenségeket kegyeleti és közegészségügyi megfontolásból nem tártuk fel, viszont fotódokumentációt készítettünk róluk.

A 25 kibontott régészeti jelenség között 24 őskori gödör és egy árok található. Közülük egy a középső neolitikumra és egy a vaskori kelta korszakra keltezhető. A többi a késő bronzkori Hajdúbagos-csoporthoz köthető telepjelenség, mely minden kétséget kizáróan a közeli áruház területén végzett feltáráson (2009) előkerült késő bronzkori telep folytatása.

November 22. – december 3. között, a kivitelezés közbeni bontómunka munka során további 23 késő bronzkori, a Hajdúbagos-csoporthoz köthető telepjelenséget tártunk fel.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Foró Katalin, Lazányi István, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

63. Berettyóújfalu, Jakab-tanya (Morotva-liget) (KÖH 54807) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A berettyóújfalui Morotva-ligetben strandfoci-pálya építéséhez kapcsolódóan, a déli oldalon található domb tereprendezési munkálatait végezték. A nagyon vékony humuszréteget eltávolítva jól kirajzolódtak a régészeti jelenségek foltjai. 2018. október 17–18. között 29 régészeti telepjelenséget, köztük gödröket, szuperpozícióban lévő árkokat tártunk fel a középső neolitikum (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra Esztár-csoportja), bronzkor, római császárkor (szarmata) és Árpád-kor időszakából.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

64. Berettyóújfalu, Szentpéterszeg-Körtvélyes 2. (KÖH 41715) neolitikum, vaskor, római császárkor (szarmata), népvándorláskor, honfoglaláskor, Árpád-kor

A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2017. október 25. – 2018. május 31. között elvégeztük Berettyóújfalu–Szentpéterszeg-Körtvélyes 2. lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. üteméhez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt terület 15 139 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett 12 999 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalu és Szentpéterszeg között, a herpályi telltől keletre, egykori vízfolyás mellett található. A területen az 1970-es években Kalicz Nándor, Raczky Pál, Sz. Máthé Márta ásatást, 2008-ban Szabó László, 2011-ben Bocsi Zsófia terepbejárást, 2012-ben kontroll terepbejárást végzett Dani János, Hullám Dénes, Papp Zoltán, Csutak Tünde és Tóth Mihályné. Dani János és Márkus Gábor 2012–2013-ban geofizikai felmérést készített.

Az Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében 2014-ben a Cséki Andrea által végzett próbafeltárás során összesen 27 régészeti objektum került elő, melyeket a kora és középső neolitikumra, valamint az Árpád-korra kelteztek.

A 2015-ben Hága Tamara által végzett teljes felületű feltárás a lelőhely déli részén, két szelvényben történt, 15 583 m^2 nagyságú területen. Összesen 566 objektum került elő, melyek többsége kora és középső újkőkori telepjelenség és temetkezés volt. A többi telepobjektum a római császárkorra (szarmata) és az Árpád-korra keltezhető, valamint a nyugati szelvényben feltártunk egy gepida és egy honfoglalás kori sír is.

A teljes felületű megelőző feltárás során, a lelőhelyen két szelvényt nyitottunk: egy kisebbet a lelőhely északnyugati részén és egy nagyobbat a lelőhely délkeleti részén, a tervezett pihenő területén. A két felszín nagysága összesen 15 139 m^2 volt, ahol 251 objektumot tártunk fel. A bontást a délkeleti területen kezdtük meg, ahol kora újkőkori (Körös-kultúra), középső újkőkori (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, Esztár-csoport) és Árpád-kori telepjelenségek, illetve temetkezések kerültek elő. Ezen a felszínen főleg újkőkori jelenségek voltak: agyagnyerő gödrök, kisebb tárológödrök, nagy cölöpszerkezetes épületek, kutak, temetkezések. Az önálló sírgödörbe temetett csontvázak a terület délnyugati részére koncentrálódtak, az 599. obj. 1171. str. számú agyagnyerő gödör és a 607. obj. 1189. str. számú ház közé. Ezen kívül a terület déli részén, a cölöpszerkezetes házak vonalában, azoktól keletre, egymástól nem messze volt még két sír (597. obj. 1169. str., 598. obj. 1170. str.), az egyiket egy közepes méretű gödörben találtuk, a másiknak önálló sírgödre volt. A többi temetkezés a terület északkeleti részén, a 614. obj. 1197. str. és az 50. obj. 81. str. számú objektumban került elő. Az utóbbi egy hatalmas agyagnyerő gödör, melynek nagy részét 2015-ben, a nyugati harmadát pedig 2018-ban tártuk fel. A leletszegény gödör nyugati részén nyolc teljes csontváz és négy emberi koponya került elő, így összesen 16 temetkezés és nyolc emberi koponya volt benne. Az 595. obj. 1167. str. számú gödörben több omladékot bontottunk ki, északkeleti részén pedig egy kis kerek beásásban egyenetlenül kiégett hombárt, annak közelében, a gödör alján, egy tucat kagylót találtunk. Az 599. obj. 1171. str. számú agyagnyerő gödör leletanyaga a gödör közepén 45–65 cm mélyen koncentrálódott. Közvetlenül alatta, feltehetően egy szórthamvas temetkezés került elő. Az Árpád-kori objektumok (árkok, egy kút és egy temetkezés) a terület északkeleti, keleti szélén, délkeleti nyúlványában koncentrá-

lódtak. A nyugat–keleti tájolású, nyújtott csontvázas temetkezést (652. obj. 1275. str.) a kútban (639. obj. 1273. str.) 86 cm mélyen találtuk. Sírgödröt nem tudtunk dokumentálni, a felnőtt férfi csontváza körüli betöltés megegyezett a kút betöltésével. A kútban, kb. három méter mélyen, egymásba csapolt gerendákból álló téglalap alakú kútbélés került elő. A kútbélést nem sikerült teljesen feltárni, de több gerendáját kiemeltük, s a belőlük vett mintát megvizsgáltattuk. Az Árpád-kori objektumok leletszegények voltak, az újkőkori objektumokból főleg kerámia, állatcsont, patics és néhány kőeszköz került elő.

Az északnyugati terület egy magaslaton helyezkedett el, ahol több korszak településrészletét és temetkezéseit tártuk fel, melyek a következők: késő újkőkor (Herpály-kultúra), vaskor (szkíta, kelta), római császárkor (szarmata), népvándorláskor (gepida), Árpád-kor. Az újkőkori objektumok a terület északnyugati felében helyezkedtek el (kis és közepes méretű tárológödrök, nagy agyagnyerő gödrök, kutak, cölöphelyek, nyújtott téglalap alakú, V-profilú gödrök), belőlük gazdagon díszített, festett edények, -töredékek, állatcsontok, tapasztásdarabok, kőeszközök, nehezékek kerültek elő. Különösen leletgazdag volt a 767. obj. 1599. str. számú agyagnyerő gödör, melyben két omladékréteget is kibontottunk (1600. és 1735. str.); a 729. obj. 1512. str. számú kútban pedig több mint 20 edényből álló edénydepót találtunk (1715. str.). A terület másik felében feltártunk két zsugorított csontvázas (642. obj. 1278. str., 664. obj. 1338. str.) és egy szórthamvas sírt (674. obj. 1402. str.). Mellékletük nem volt, így az őskorra kelteztük őket. A többi objektum nagy része az Árpád-korra és a római császárkorra datálható. Az Árpád-kori jelenségek többsége árok volt, de feltártunk ebből a korszakból kerek tárológödröket, egy szabadon álló kemence maradványát és egy házat is. A ház és néhány gödör szuperpozícióban volt az árokrendszerrel. A római császárkorból egy házat és tárológödröket, valamint gödörhullákat találtunk, a keltákhoz három ház, gödrök és néhány temetkezés, a szkítákhoz pedig egy épület volt köthető. A terepen tett megfigyelések alapján előzetesen nem zárható ki a kelta–szarmata együttélés lehetősége.

A lelőhelyen 251 objektumot tártunk fel, melyekhez 574 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Hága Tamara Katalin, Szolnoki László (régészek), Ignáth Katalin, Koroknai Zsolt, Kovács Margit, Menyhért Mónika, Szabó Mariann, Szász Hajnal, Wieszner Balázs (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést az Archeodata 1998 Bt. végezte el.

Hága Tamara

65. Bojt, Gulya-legelő dél (KÖH 82243) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata), avar kor

A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2018. május 14. – július 13. között elvégeztük Bojt–Gulya-legelő dél lelőhelyen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. üteméhez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. A humuszolt terület 7917 m² nagyságú volt, ebből régészetileg érintett 7755 m².

A lelőhely a Kis-Körös északi (jobb) partján, az ahhoz észak felől csatlakozó egykori meder vagy mellékágtól induló enyhén tagolt magasparton található. A területen 2008-ban D. Szabó László, F. Csutak Tünde, Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér, Papp Zoltán, 2012-ben Dani János, F. Csutak Tünde, Hullám Dénes, Papp Zoltán, és Tóth Mihályné végeztek terepbejárást. 2013–2014-ben Dani János és Márkus Gábor készítettek geofizikai felmérést.

Az Előzetes Régészeti Dokumentáció keretében 2014-ben Szabó László által végzett próbafeltárás során a három szondában összesen 15 régészeti objektum került elő, melyeket a neolitikumra kelteztek.

A teljes felületű megelőző feltárás a lelőhely északnyugati részén, egy nyugat–keleti irányú szelvényben történt. A területen 116 objektumot tártunk fel, melyekhez 176 stratigráfiai egységet rendeltünk. Az objektumok többsége a középső újkőkorra (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, Esztár-csoport) és a kora bronzkorra (Makó-kultúra) keltezhető telepjelenség. A középső újkőkorra keltezhető objektumok a lelőhelyen elszórtan, kis csoportokban helyezkedtek el. Ezek főleg közepes méretű, kerek tárológödrök és nagy agyagnyerő gödrök voltak, de feltártunk két kutat és néhány cölöphelyet is. Betöltésükben a korszakra jellemző nagyméretű tárolóedények töredékei, festett díszítésű finomkerámia, miniatűr edények, pohárkák, állatcsontok, kagylók, kőeszközök voltak. A 9. obj. 9. str. számú nagy, ovális alakú gödör északnyugati részén egy bal oldalára, zsugorított helyzetben eltemetett nő csontváza is előkerült, mellé egy fekete festéssel díszített edényt helyeztek mellékletként.

A lelőhelyen a kora bronzkorból tároló-, hulladék-, áldozógödröket és egy kutat tártunk fel, melyek a kutatott területen elszórtan, néha kis csoportokban helyezkedtek el. Bennük a kultúra jellegzetes kerámiaedényeit, köztük füles bögréket, fazekakat, belső díszes talpas tálakat, állatcsontokat, őrlőköveket, nehezékeket találtunk. Az egyik közepes méretű kerek gödörből (15. obj. 16. str.) emberi maradványok is előkerültek: egy 23 év feletti férfi bal oldali combcsontjának egyes részei.

A terület keleti felében feltártunk néhány római császárkori (szarmata) közepes méretű, kerek tároló- és hulladékgödröt és egy félig földbe mélyített épületet, melyekből kerámia, állatcsontok és őrlőkövek kerültek elő. A 33. obj. 35. str. és 116. obj. 176. str. számú gödrökben volt egy-egy kutya váz. Az utóbbi gödör nagy részét megsemmisítette a 104. obj. 156. str. számú modern anyagnyerő gödör. A kutatott terület keleti negyedében nagymértékű újkori bolygatást figyeltünk meg, mely több régészeti korszak jelenségeit is érintette, azokat részben vagy egészen elpusztította. Jó példa erre az a terra sigillata tál utánzata, mely az egyik nagy újkori beásásból került elő.

A lelőhelyen megfigyelt legutolsó régészeti korszak idején, a kora avar korban temetkezésre használták ezt a területet. Az itt feltárt 12 sír és egy részleges állattemetkezés szórtan, egymástól távol, kisebb cso-

portokba, sorokba (azon belül is egymástól 4–8 méterre) rendeződve helyezkedett el: többségük a szelvény keleti harmadában került elő, egy középen, a feltárás északi határánál, kettő pedig a nyugati negyedében. A két szélső sír közötti távolság 131 méter volt. A 12 sírból kettő gyermek, négy férfi, hat pedig nő temetkezése volt. A sírok tájolása északnyugat–délkeleti. A halottak fölé vagy melléjük, a bal oldalukra áldozati állatként lovak, marhák és kiskérődzők részleges csontvázát helyezték. A sírok többségébe négy-öt állatot is tettek, s a lovak közül síronként legalább egyet felszerszámozva temettek el (zabla, préselt aranyozott bronz, aranyozott ezüst vagy ezüst kantárveretek, vascsatok, kengyelek, csont nyeregkápa veretek). A halottak többsége nő volt, de néhány fegyveres férfi és gyermek sírja is előkerült. Öt női sírban préseléssel és/vagy granulációs technikával készült csüngődíszes arany fülbevalópárt tártunk fel. A női sírokban volt még egy-egy orsókarika, orsógomb, üveg-, borostyán-, karneol- és ezüstgyöngyök, vas karperec, vaskés, vas övcsat, egy-két sírban vas páncéllamellák, valamint két sírban faedény aranyozott ezüstveretei. A férfi sírokból préselt bronz és ezüst, vagy öntött ezüst övveretek, szíjvégek, vaskés, csiholó, tűzkövek, egy sírból granulációdíszes arany hajkarika, illetve háromból pedig fegyverek (íjcsontok, nyílhegyek, lándzsa, lamellás páncél lemezei) kerültek elő. A gyerekek közül az idősebbet öntött ezüst övgarnitúrával, bronz övcsattal, vaskéssel, nyílheggyel együtt temették el. Nemtől és életkortól függetlenül ételmellékletként minden sírban az elhunyt feje mögött volt legalább egy kerámiaedény. Egy férfi és egy nő sírjában két kerámiaedény, két női sírban pedig faedényhez tartozó aranyozott ezüst peremveretek is voltak a halott feje mögött. Ételmellékletként állatcsontokat is helyeztek a halottak feje mögé, az edények mellé. A sírok közül egyet (56. obj. 59. str.) kiraboltak, néhányban pedig állat okozta bolygatás volt megfigyelhető.

Munkatársak: Dani János, Fuchsz Noémi, Hága Tamara Katalin, Szolnoki László (régészek), Foró Katalin, Jurás Ákos, Koroknai Zsolt, Kovács Margit, Lazányi István, Szabó Bernadett, Szabó Mariann, Szász Hajnal, Vincze Árpád, Wieszner Balázs (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést az Archeodata 1998 Bt. végezte el.

Hága Tamara

66. Bojt, Tökös-Varga-tag 1. (KÖH 62254) neolitikum, rézkor, bronzkor, vaskor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2017. november 6. – 2018. május 14. között elvégezte a teljes felületű megelőző feltárást és a régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát Bojt–Tökös-Varga-tag 1. lelőhelyen. A kutatást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (román országhatár) közötti útberuházás II. üteméhez kapcsolódó munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 17 394 m^2 nagyságú volt, ebből 16 781 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Bojttól északkeletre, a Dusnok-patak jobb partján, egy patak felé lejtő háton helyezkedik el. 2014-ben, az M4-es autópálya építéséhez kapcsolódóan, a Déri Múzeum próbafeltárást végzett a területen, amelynek során a neolitikumra és Árpád-korra keltezhető objektumok kerültek elő.

A feltárás a lelőhelyet nyugat–keleti irányban szelte át. Összesen 182 régészeti jelenséget tártunk fel, amelyekhez 242 stratigráfiai egységet rendeltünk. A feltárásra előírt területen nyolc korszak objektumait különítettük el.

A középső neolitikumra (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, Esztár-csoport) keltezett objektumok többnyire nagyméretű, amorf agyagkitermelő gödrök voltak, nagy mennyiségű leletanyaggal. A korszak objektumai a Dusnok-patak partján, illetve a feltárásra előírt terület nyugati sarkában helyezkedtek el. A gödrökben jó minőségű, festett finomkerámiát, szűrőedényt, obszidián pengetöredékeket, állatcsontokat és durva, vastag falú hombártöredékeket tártunk fel. A hosszúkás agyagkitermelő gödröket kísérő földfelszíni épületek közül egynek sikerült azonosítani a cölöphelyeit. Ezek betöltése alig tért el a sárga altalajtól.

A rézkorhoz (Tiszapolgár-kultúra?) egy objektumot soroltunk. Ez egy téglalap alakú, nyugat–keleti vagy kelet–nyugati tájolású sír volt, amelyből csontváz nem került elő, de két töredékes edényt, illetve egy szépen megmunkált kovapengét tártunk fel.

A bronzkorra négy objektumot datáltunk. Kettő, neolitikumra keltezhető gödröt metszett, így a kőkori anyag belekeveredett a bronzkori leletanyagba. Az egyik bronzkori gödör fele kívül esett a feltárás határán. A harmadik objektum, egy depó lelet, a feltárás legnyugatibb csücskében került elő a szubhumuszból. Az összesen 1768 darabból álló kora bronzkori aranykincset egy kisméretű kerámiaedényben rejtették el.

A vaskorból egy objektum került elő egy egykori kiszáradt mederben. Az omladékkal teli gödör betöltése égett paticsból, kelta, grafitos kerámiából és állatcsontból állt.

A római császárkorra 11 jellegzetes, méhkasos gödröt datáltunk. Ezekből szegényes leletanyag került elő, néhány szürke kerámián kívül más anyaggal nem szolgáltak.

A lelőhelyen előkerült régészeti jelenségek nagy részét az Árpád-korra datálható objektumok tették ki. 12 épületet tártunk fel, melyek nagy része műhelyként működhetett. Az egyik műhelyépülethez hét kemence és egy kürtő tartozott. A műhelyekben vasművesség nyomaira bukkantunk, salak, vastörmelékek és salak kiöntésére szolgáló gödrök formájában. A további objektumok kis- és közepes méretű gödrök, árkok voltak gazdag leletanyaggal, illetve egy-egy kemencével ellátott kisebb műhelygödrök.

A lelőhelyet kelet, dél és észak felé bővítettük ki a feltárások eredményei alapján. Az Árpád-kori falu feltehetőleg a Dusnok-patak folyása mentén folytatódik.

Munkatársak: Deák Rita (régész), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Homódi Richárd, Kovács Armand, Szigeti Anna (régészeti tech-

nikusok). A geodéziai felmérést a Déri Múzeum Térinformatikai Osztálya végezte el.

Deák Rita

67. Debrecen, Agrár park 1. (KÖH 53088) római császárkor (szarmata), Árpád-kor, újkor

Debrecen–Agrár park 1. lelőhelyen 2017. november 6. – 2018. május 8. között megelőző feltárást végzett a Déri Múzeum Régészeti Tára a PILOT Kutatólaboratórium építésével összefüggésben. A humuszolt terület 3692 m^2 nagyságú volt, amiből 3677 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhelyen római császárkori temető és Árpád-kori település objektumait azonosítottuk. 74 régészeti objektumot tártunk fel, amihez 97 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A római császárkori szarmata temető (Kr. u. 2–4. század) 24 körárkos sírja mellett hét körárok nélküli, dél–északi tájolású sír is előkerült a halott mellé helyezett tárgyakkal (a lábaknál kisméretű edény és néhány fémmelléklet: vaskés, esetleg bronz fibula maradványai, bronz karperecek).

A körárkos sírok dél–északi tájolásúak, nagyméretűek, 1,2–2 méter mélységűek, erősen bolygatottak voltak. Szinte mindegyiket kirabolták még a temetés utáni időszakban, sokszor csak néhány emberi csonttöredék került elő. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy eredetileg nagyon gazdag sírok lehettek, ezüst, bronz, esetenként arany ékszerekkel, vaskardokkal, vaskésekkel. A sírok körüli árkok átlagosan 10 méter átmérőjűek voltak, délen bejárattal. A körárkok nagyon kevés leletanyagot tartalmaztak, két esetben egész edényt, egy kutyakoponya nélküli vázát, illetve egy nagyobb emlősállat koponyatöredékét. Az egyik körárokban, a bejárattal szemben egy unikális lelet került elő: Kr. u. 5. századra keltezhető hun kori áldozati ajándék (aranyozott ezüst lemeztöredékek, vas nyílhegyek, zabla stb.).

Az Árpád-kori település (11–13. század) a lelőhely keleti szélénél található: keskeny észak–déli árok választja el a római császárkori temetőtől. A középkori település viszonylag két jól elkülöníthető egységét figyelhettük meg: a déli részen egy jól ledöngölt padlójú házat találtunk cölöplyukakkal, kisebb munkagödrökkel és a délkeleti sarokhoz épített kemencével. A házból két ezüstpénz is előkerült. Az északi részen ipari tevékenységre utaló négy kemencét (a platni alatt sok salakmaradvánnyal, állatcsonttal) és a hozzájuk tartozó hamus gödröt, valamint egy műhely jellegű épületet tártunk fel; a falu lakó- és műhelyrészét szintén keskeny árok választotta el.

A lelőhelyen másodszor 2018. augusztus 6. – szeptember 7. között került sor megelőző régészeti feltárás elvégzésére a Debrecen, Vezér utcai Agrár Innovációs Park Debreceni Egyetem Gyógytápszer Gyár építésével összefüggően. Ekkor a humuszolt terület 4260 m^2 volt, amiből 3286 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely nyugati részén kinyitott szelvényben a római császárkori temető újabb sírjai és az Árpád-kori település további objektumai kerültek elő néhány újkori gödör mellett. Összesen 42 régészeti objektumot tártunk fel és 51 stratigráfiai egységet azonosítottunk.

A területen a római császárkori szarmata temető 14 körárkos temetkezéséből 11 körárokhoz tartozott sír, amelyek a mellékletek alapján (üvegpaszta gyöngyök, vaskések, bronzfibulák és karperecek, korongolt edények a lábaknál) inkább a 4. századra keltezhetőek, tehát a korszak végére. Hat sír körárok nélküli volt, egy esetben csak az üres sírgödör került elő emberi maradvány és mellékletek nélkül.

A körárkos sírok dél–északi tájolásúak, bolygatottak és sok esetben hiányosak voltak itt is: sokszor csak néhány emberi csonttöredék vagy a halott mellé helyezett tárgyak (korsó, gyöngyök) maradtak meg. A 9–10 méter átmérőjű körárkokban több esetben találtunk áldozati ajándéknak szánt kerámiatöredékeket (ezek egy edényhez tartoztak, amit szándékosan törtek össze), állatkoponyákat vagy azok különböző részeit. Néhány körárok annyira sekélynek bizonyult a feltárás során, hogy csak foltokban figyelhettük meg nyomait.

Az Árpád-kori település két kibontott objektuma a szelvény közepén (négyzet alakú épület kisméretű kemencével) és délkeleti részében volt (nagyobb méretű kültéri kemence a hamus gödrével). A szelvény nyugati részében öt jellegtelen, sekély, újkori gödröt tártunk fel.

Az Árpád-kori falu kibontott objektumai szervesen illeszkednek a 2017 április–májusában, a lelőhelytől délnyugatra, Deák Rita és Szabó László régészek által feltárt teleprészhez, ahol szintén kerültek elő házak és kemencék.

Munkatársak: Hajdú Zsigmond, Kolozsi Barbara, Nagy Emese Gyöngyvér (régészek), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Faur Zoltán, Sutáné Sápi Barbara, Wieszner Balázs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Nagy Emese Gyöngyvér

18. Debrecen, Agrár park 2. (KÖH 53089) őskor, rézkor

A Thyssenkrupp Components Technology Hungary Kft. debreceni telephelyének bővítése során végeztünk megelőző régészeti feltárást az érintett területen 2018. december 6–17. között. A humuszolt terület 3134 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 2624 m^2.

A felszínen egy régebbi faiskola telepítési nyomai is megfigyelhetőek voltak a régészeti jelenségek mellett. Összesen 20 gödröt, tárolóvermet tártunk fel, melyek az őskorra és a késő rézkori Badenkultúra idejére keltezhetőek.

Munkatársak: Mester Péter, Szabó László (régészek), Lazányi István, Menyhért Mónika (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, (geodéta).

Mester Péter

68. Debrecen, Antall József u. 16–22. (KÖH 35196) bronzkor, avar kor, újkor

2018. október 5–11. között megelőző feltárást végeztünk a Debrecen, Antall József u. 16–22. sz. alatti ingatlanon, egy társasház építése előtt. Az 880 m^2 területen 17 régészeti jelenséget tártunk fel három nagyobb korszakból.

A legkorábbi leletek a késő bronzkori Gáva-kultúra emlékei, amelyek egy gödörből kerültek elő. A népvándorláskor avar időszakából egy veremházat és egy gödröt tártunk fel. Debrecen belvárosában ez az eddig ismert legkorábbi lakóépület. A kora újkor emlékei több gödörben, egy külső kemencében és egy téglakútban voltak.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

69. Debrecen, Bajcsy-Zsilinszky u. 40. (KÖH 35196) újkor, ismeretlen kor

2018. december 12-én megelőző feltárást végeztünk a Debrecen, Bajcsy-Zsilinszky u. 40. sz. alatti ingatlanon, egy társasház építése előtt. Az 571 m^2 területen 13 régészeti jelenséget tártunk fel.

12 gödör mellett egy árkot ástunk ki. A jellemzően nagy alapterületű, de sekély gödrökben kevés lelet volt. Hat gödörből semmilyen leletanyag nem került elő, az egyetlen feltárt árokban csak famaradványok voltak. Az előkerült leletek főleg újkori mázas kerámiák, állatcsontok és tégladarabok.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

70. Debrecen, Böszörményi út 164. (KÖH 38812) bronzkor, római császárkor (szarmata), avar kor

A Debreceni Egyetem és a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. között létrejött szerződést követően, a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2018. április 12–21. között próbafeltárást végzett a Debrecen–Böszörményi út 164. sz. alatt, az előzetes régészeti dokumentáció készítése kapcsán. Ezután a Debreceni Egyetem és a Déri Múzeum között létrejött szerződést követően a Déri Múzeum a teljes felületű megelőző feltárást is elvégezte 2018. június 12. – július 12. között.

A régészeti kutatás munkálatait a Sporttudományi Koordinációs Intézet Teniszközpont épületének építése tette szükségessé.

A lelőhely ma a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrumának területén helyezkedik el. 1930-ban még magánház állt itt és egy vályogvető gödör ásása közben két középkorinak tartott kemence került elő, valamint két középkori edény, lócsontok, cserepek, égett agyagtapasztásdarabok és vassalak rögök. Az egyik kemence mellett egy emberi csontvázat is találtak.

A lelőhelyen gépi munkaerővel 3100 m^2-t nyitottunk ki, ahol 80 objektumot tártunk fel, amelyhez 92 stratigráfiai egységet rendeltünk. A régészeti jelenségeket a késő bronzkori Gáva-kultúra, a római császárkor (szarmata) és a népvándorláskor avar időszakára lehetett keltezni. Több objektum nem tartalmazott kormeghatározó leletet. Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 80–115 cm mélyen jelentkeztek. A jelenlegi felszín alatt 60–120 cm vastag homokfeltöltés van. Ezt egy 20–50 cm vastag fekete humuszréteg követi, ami alatt megtaláltuk a sárgásszürke, agyagos altalajt, ahol jelentkeztek a régészeti objektumok foltjai.

Az első megtelepülő népesség – az úgynevezett Gáva-kultúra népcsoportja – a késő bronzkor folyamán a Kr. e. 1100–850 közötti időszakban lakta a vizsgált területet. Ezeknek a bronz fegyvereket hordó, nagy gulyákat birtokló, klánszerű csoportokban élő embereknek a tárgyai azonos formavilággal és azonos díszítéssel jelennek meg az Alföld teljes területén. A Gáva-kultúrához sorolható településre jellemző, hogy a felhagyott, majd háztartási szeméttel feltöltött tárolóvermek igen sűrűn fedik a lelőhely egyes részeit. A gödrök többsége szabályos, kör alakú, lefelé szélesedő, mély tároló gödör. Érdekes jelenség került elő a vizsgált terület nyugati szélén: egy 370×170 cm nagyságú leletegyüttes, mely kerámiából, állatcsontból, paticsból és bronzból állt (bronz fibula, sarló, tű, bronzdíszes kerámiatöredék). A tárolóvermek mellett egy másik gödörtípus is előfordult. Ezeknek a gödröknek a kiterjedése elérte a 3×8 métert és mélységük váltakozó. A tároló- és agyagkitermelő gödrökkel teleásott területek peremén, az alacsonyabban fekvő részeken elhelyezkedő két kút jelzi, hogy a kisméretű településnek igen nagy volt a vízigénye. A lelőhely két temetkezése is a bronzkorhoz köthető. Az egyik csontvázat összekötött kézzel egy nagyméretű gödörbe dobták.

A következő népcsoport, amely megtelepedett a Kr. u. 2–3. században ezen a vidéken, a római császárkori szarmaták. Hozzájuk több kerek, közepes méretű, mély, lefelé szűkülő vagy kasos oldalú tárológödör köthető. Ezekből kézzel formált és korongolt kerámia, vastárgyak, patics, állatcsont (égett is), csiga, kő látott napvilágot. A vizsgált terület négy kútja is ehhez a korszakhoz tartozik, melyeket felhagyásuk után szemetesgödörként használtak.

Utoljára az avarok érkeztek a lelőhelyre, valószínűleg a 7–8. században. A kevés számú objektumból kiemelkedik egy nagyméretű gödör, melyhez négy kemence tartozott. Lehetséges, hogy műhelyként használták. Leletanyaguk nagyon szegényes: kézzel formált kerámiatöredékek, állatcsontok, patics és kő.

Összességében megállapítható, hogy a régészeti lelőhely intenzívnek mondható, és ez a terület valószínűleg a három régészeti korszakban a régészeti lelőhely központi része lehetett.

Munkatársak: D. Szabó László, Kolozsi Barbara (régészek), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Domán Szabolcs, Fehér Csaba, Sutáné Sápi Barbara (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László – Kolozsi Barbara

71. Debrecen-Józsa, Kismacs ÉK (azonosító szám nélkül) neolitikum, középkor/újkor

72. Debrecen, Rózsa-dűlő (KÖH 58424) neolitikum, római császárkor (szarmata), újkor

A Debreceni Infrastruktúra Fejlesztő Korlátolt Felelősségű Társaság megbízásából 2018-ban a Déri Múzeum Régészeti Tára örökségvédelmi hatástanulmányt készített *Debrecen, 33. sz. főút – közigazgatási határ – 0282/2 hrsz-ú út – Kastélykert utca – 0287 hrsz-ú út – 0142/146 hrsz-ú út – 0142/147 hrsz-ú út – józsai belterületi határ – 0235 hrsz-ú út – 0231 hrsz-ú út – 0230/1 hrsz-ú út által határolt terület; 156.887 ha* címmel.

A vizsgált terület Debrecen közigazgatási határán belül található, Kismacstól északnyugati; Nagymacstól keleti, Debrecen-Józsától pedig délnyugati irányban. A terület és annak környéke tájbeosztás szerint az Alföld nagytájhoz, a Hajdúság középtájhoz és a Hajdúhát kistájhoz tartozik. A vizsgált terület a kistáj magasabb fekvésű, déli részén fekszik. A térszín Józsa felé fokozatosan emelkedik, amelynek a legjelentősebb természetes vízfolyása a Pece-ér volt.

2018. november 28–29-én a Déri Múzeum Régészeti Tárának munkatársai terepbejárást végeztek a beruházási területen. A terepbejárás során a körülmények ideálisak voltak, a terület legnagyobb részét jó látási körülmények között (friss és boronált szántás) jártuk be.

A terepbejárás során egy új régészeti lelőhelyet (Debrecen-Józsa–Kismacs ÉK) észleltünk, emellett egy korábbi lelőhelyen gyűjtöttünk újkőkori, szarmata és újkori leletanyagot (Debrecen–Rózsa-dűlő). Az újonnan lehatárolt lelőhelyen neolitikus és késő középkor/kora újkori leletanyagot azonosítottunk.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya, Hajdú Zsigmond, Nagy Emese Gyöngyvér (régészek), Balogh Csaba, Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Faur Zoltán, Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Menyhért Mónika, Sutáné Sápi Barbara, Szász Hajnal, Wieszner Balázs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

73. Debrecen, Határ úttól keletre (KÖH 93269) ismeretlen kor

A NIF Zrt. és a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. között létrejött szerződést követően a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2018. április 21-én elvégezte Debrecen–Határ úttól keletre nevű lelőhelyen az előzetes régészeti dokumentáció készítése során végzett próbafeltárást. A régészeti kutatást az Ebes–Debrecen vasúti vonalszakasz pályaépítési és biztosítóberendezési munkálatai tették szükségessé.

A lelőhely Debrecen keleti részén, a Határ út és a 4. sz. főút közötti területen helyezkedik el. A régészeti lelőhelyen gépi munkaerővel 373 m^2-en a 14 kijelölt szondából (21–34. szonda) nyolcat nyitottunk ki (25–29., 32–34. szonda), melyekben a régészetileg érintett terület 50 m^2 volt.

A területen két objektumot tártunk fel, amelyhez két stratigráfiai egységet rendeltünk. Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 47–87 cm között jelentkeztek a fekete humusz alatt lévő sárga agyagos, de állatjáratokkal átszőtt altalajban, amelyek sekélyek voltak. Mindkét objektumot (egy árkot és egy gödröt) a betöltése alapján inkább régészeti korúnak lehet mondani, azonban ezek nem tartalmaztak régészeti leletet.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

2018. október 15. – november 10. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen. A humuszolt terület 3649 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 2266 m^2.

A lelőhelyen településmaradványokat, egy széles és időnként mély, enyhén kanyargó, kelet–nyugati irányú árkot és nyolc gödörobjektumot tártunk fel. A korszakot meghatározó lelet ezekből az objektumokból nem került elő, csak kevés állatcsont és paticsdarab.

A feltárás során kilenc objektumot tártunk fel, melyekhez 11 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

D. Szabó László – Szolnoki László

74. Debrecen, Király utca (KÖH 78965) vaskor, római császárkor (szarmata)

A Csoki Max Magyarország Kft.-vel mint Megrendelővel, a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel, mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2018. február 19. – március 19. között elvégeztük Debrecen–Király utca lelőhelyen az Előzetes Régészeti Dokumentáció összeállításához kapcsolódó próbafeltárást. A kutatást egy raktárcsarnok építési munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 744 m^2 nagyságú volt, ebből a régészetileg feltárt terület 360 m^2 nagyságú.

A régészeti lelőhely Debrecen nyugati belterületén, a Házgyár utca déli oldalán, a Tócó-patak partján helyezkedik el. A lelőhelyet 2012-ben Aranyos Annamária és Bálint Marianna azonosította.

A próbafeltárás során gépi munkaerővel összesen kilenc szondát (1–9. szonda) nyitottunk ki. A kutatás a lelőhely északkeleti részére esett. A szondák közül csak az 1. és a 3. volt üres, a többi szondában összesen 18 régészeti objektumot, vaskori kelta és római császárkori szarmata telepjelenségeket, árkokat, vermeket, gödröket találtunk. A nyesett felszín a jelenlegi felszíntől mérve átlagban 80 cm mélyen jelentkezett, ahol sárga agyagos altalajt figyeltünk meg. A kutatószondák és a beruházás Debrecen–Király utca lelőhely központi részét érintették.

Munkatársak: Szabó László, Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

2018. május 18–31. között a Déri Múzeum megelőző feltárást végzett a lelőhely beruházás által érintett részén. A humuszolt terület 5194 m^2 nagyságú volt, ebből a régészetileg érintett, feltárt terület 4374 m^2.

A megelőző feltárás során a területen a gépi humuszolás 2018. május 18-án kezdődött el a terület északnyugati sarkában, a humuszréteg 90–100 cm vastag volt. A gépi nyesés során összesen 72 régészeti objektum került elő, amelyek a római császárkorból (szarmata) származtak: egy árok, két kút és 69 gödör került elő. A gödrök változó nagyságúak, de általában sekélyek, kerek vagy ovális alakúak voltak. A két kút egymáshoz közel, a feltárás keleti oldalán helyezkedett el. A keskeny, sekély árok a feltárt terület déli részén húzódott.

Munkatársak: Szabó László (régész), Homódi Richárd, Székely István (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László – Szolnoki László

75. Debrecen, Középkori mezőváros (Barna u. 23.) (KÖH 35196) őskor, avar kor, középkor, újkor

A Dryvit Profi Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2018. június 4–11. között a Déri Múzeum megelőző feltárást végzett Debrecen–Középkori mezőváros lelőhely beruházás által érintett részén (Barna u. 23.). A humuszolt terület 2245 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett, feltárt terület 2237 m^2.

A beruházáshoz kapcsolódó Egyszerűsített Előzetes Régészeti Dokumentációt a Budavári Kft. készítette el 2018-ban.

A területen a gépi humuszolás 2018. június 4-én kezdődött el a terület északkeleti sarkában, a humusz- és feltöltésréteg 250 cm vastag volt. A gépi nyesés során összesen 48 régészeti objektum került elő. Az őskorból két kút, az avar korból egy sekély gödör, a középkorból egy nagyobb árokrendszer egy része és egy gödör, az újkorból pedig kutak és különböző méretű gödrök kerültek elő. A terület délnyugati részét egy legújabb kori alapozás bolygatta meg.

Munkatársak: Szabó László (régész), Homódi Richárd, Székely István (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László

76. Debrecen, Középkori mezőváros (Simonffy u. 12–16.) (KÖH 35196) középkor, újkor

A Hajdú Gabona Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2018. június 12. – augusztus 3. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Középkori mezőváros lelőhelyen, a Simonffy utca 12–16. szám alatt, mivel a Megbízó itt egy mélygarázzsal ellátott társasházat kívánt építeni. A humuszolt terület 1388 m^2 nagyságú volt, ebből a régészetileg feltárt terület 1379 m^2.

A Debrecen központi részén található lelőhelyet M. Nepper Ibolya azonosította 2005-ben és érinti az egykori középkori települést.

A lelőhely középső részén zajló beruházás során, a jelenlegi utcaszint alatt, megközelítőleg egy méter vastag modern kori feltöltés volt érzékelhető, amelyet szintén egy méter vastag humuszréteg követett. Mivel a tervezett épület helyén korábban alápincézett lakóházak álltak, így a humuszolási mélységünk a régi pincék szintje alatt, a jelenlegi járószinttől számított 200–260 cm között változott. A sárga agyagos altalajban egy intenzív lelőhely telepjelenségei bontakoztak ki. Az objektumok többsége középkorinak bizonyult. A jelenségek kora a középkortól a 20. századig terjedt. Mivel a korábbi épületek a sekélyebb jelenségeket teljesen elpusztították, így csak a mélyebb objektumokat, kutakat és a nagyobb vermeket tudtuk feltárni.

A 14–15. századi kutakból és vermekből gazdag leletanyag került napvilágra. A kutakban főleg vízhordó edényeket, kancsókat találtunk, melyekből öt teljesen ép volt. Néhány kútban az egykori bélés vagy bezuhant kútház, gém fapallókból, -gerendákból álló elemeit is sikerült megtalálnunk. A gödrökben, vermekben a kerámiatöredékek mellett néhány vaseszközt, késeket, szegeket, két sarkantyút is sikerült feltárni. A középkori objektumokban hatalmas mennyiségben találtunk állatcsontokat, leginkább szarvasmarha-, juh- és kecskecsontokat. Az egyik középkori kútban egy kancsó alatt nagyobb kötéldarab is előkerült.

Az újkori jelenségek szintén nagyon leletgazdagok voltak és a 18–20. századra tehetőek.

A feltárás során 50 objektumot tártunk fel, melyekhez 63 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

77. Debrecen, Középkori mezőváros (Tanító u. 14.) (KÖH 35196) középkor

2018-ban, a Debrecen belvárosában található Tanító utcán többlakásos társasház épült. A telek déli részén lévő pontalapozásnál a pontalapok kis keresztmetszete (kb. 60 cm) és nagy mélysége miatt még nem észleltünk régészeti jelenséget. A telek középső részén, kb. két méter

törmelék és recens humusz eltávolítása után sávalapozást végeztek, kivitelezés közben régészeti objektumokat azonosítottunk.

A sávalapok kiásása során összesen 12, a középkorra datálható árok és gödör foltja rajzolódott ki: köztük egy nagyméretű, kissé méhkasos alakú, jelentős mennyiségű szerves anyagot tartalmazó gödöré (3. obj. 3 str.) is, amiből földmintát vettünk. Az objektumokból nagyobb mennyiségű kerámia, állatcsont és néhány fém használati tárgy (vaskés) került elő.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Menyhért Mónika (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

78. Debrecen, Németh-tanya, 4. számú főút négynyomúsítása (KÖH 53151) vaskor, római császárkor (szarmata), ismeretlen kor

A NIF Zrt. és a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. között létrejött szerződést követően a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2018. április 24–26. között elvégezte Debrecen–Németh-tanya, 4. számú főút négynyomúsítása nevű lelőhelyen az előzetes régészeti dokumentáció készítése során végzett próbafeltárást. A régészeti kutatást az Ebes–Debrecen vasúti vonalszakasz pályaépítési és biztosítóberendezési munkálatai tették szükségessé.

A lelőhely Debrecen keleti részén, a Tócó és a Határ út közötti területen, a 4. sz. főút két oldalán helyezkedik el. A lelőhelyen 2005-ben hatósági helyszíni szemle, 2014-ben adatgyűjtés történt a Hajdúszoboszló–Debrecen 4. sz. főút négysávosításához kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció keretében. 2015-ben adatgyűjtést, terepbejárást és geofizikai felmérést végeztek a területen a Püspökladány–Nyíregyháza vasútvonal rekonstrukciójához kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció készítésekor.

A régészeti lelőhelyen, gépi munkaerővel 275 m^2-en a hat kijelölt szondából ötöt (2–6. szonda) nyitottunk ki, melyekben a régészetileg feltárt terület 137 m^2 volt. Nyolc római császárkori (szarmata) objektumot tártunk fel, amelyhez nyolc stratigráfiai egységet rendeltünk. Két objektumból került elő kormeghatározásra alkalmas leletanyag, ami a római császárkorból származó szarmata cserép volt. A többségében sekély vagy közepesen mély objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 56–78 cm között jelentkeztek a fekete humusz alatt lévő sárga agyagos, de állatjáratokkal átszőtt altalajban. A lelőhely középső részén található objektumok, egy cölöphely kivételével, mind gödrök voltak és viszonylag kevés leletanyag került elő belőlük.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

2018. augusztus 6–7. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen. A humuszolt terület 2282 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 2141 m^2.

A beruházás a lelőhely középső részét érintette. A korábbi vasútépítés jelentősen átalakította a talaj domborzatát, mivel a felszín alapján egy nagyobb kiterjedésű, alacsony dombhátra lehetett számítani, ami az altalaj alapján három kisebb, régi vízfolyások medrével elválasztott földhátnak bizonyult. Az altalaj is rendkívül változatos volt, homokos és agyagos részek váltották egymást.

A lelőhelyen több korszak településmaradványait fedeztük fel, a szelvény keleti felében vaskori kelta objektumokat, mély vermeket és egy kutat találtunk. A szelvényünk nyugati és középső részén római császárkori, szarmata vermeket, gödröket és egy árkot tártunk fel. A szelvény nyugati széléhez közel, magasan a humuszban egy szarvasmarha csontvázát dokumentáltuk. Az állat csontjai egy viszonylag kis gödörben, nem anatómiai rendben feküdtek egymáson. Régészeti korszakot meghatározó lelet ebből a gödörből nem került elő.

A feltárt objektumokból kevés kerámiatöredék és állatcsont került elő, alapvetően a jelenségek leletszegények voltak és a kisebb földhátakon koncentrálódtak.

A feltárás során 28 objektumot tártunk fel, melyekhez 31 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

D. Szabó László – Szolnoki László

79. Debrecen, Sáfrány-tanya (KÖH 56796) középkor

A NIF Zrt. és a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. között létrejött szerződést követően, a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2018. április 21–23. között elvégezte Debrecen–Sáfrány-tanya lelőhelyen az előzetes régészeti dokumentáció készítése során végzett próbafeltárást. A régészeti kutatást az Ebes–Debrecen vasúti vonalszakasz pályaépítési és biztosítóberendezési munkálatai tették szükségessé.

A lelőhely Debrecen keleti részén, a 4. sz. főút és a Hajdúszovátra vezető műút közötti területen helyezkedik el. 2006-ban, a Debrecen–Ebes optikai kábel nyomvonalához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmányhoz terepbejárást, 2014-ben pedig a Hajdúszoboszló–Debrecen 4. sz. főút négysávosításához kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció keretében adatgyűjtés végeztek. 2015-ben adatgyűjtés, terepbejárás és geofizikai felmérés történt a területen a Püspökladány–Nyíregyháza vasútvonal rekonstrukciójához kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció készítésekor.

A régészeti lelőhelyen gépi munkaerővel 401 m^2-en, a 11 kijelölt szondából (10–20. szonda) hetet nyitottunk ki (10–14., 18., 20. szonda), amelyből a régészetileg érintett terület 153 m^2 volt.

A területen nyolc objektumot tártunk fel, amelyhez nyolc stratigráfiai egységet rendeltünk. Egy objektumból került elő kormeghatározásra

alkalmas leletanyag, ami középkori cserép volt. A többségében sekély vagy közepesen mély objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 65–98 cm között jelentkeztek a fekete humusz alatt lévő sárga agyagos, de állatjáratokkal átszőtt altalajban. A lelőhely déli részén található objektumok két kemence és egy árok kivételével mind gödrök voltak és nagyon kevés leletanyag került elő belőlük.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

19. Debrecen, Szováti útfél (KÖH 59195) középkor

A NIF Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2018. augusztus 6–7. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Szováti útfél lelőhelyen, mivel a Megbízó a Debrecen–Ebes vasútvonal fejlesztése kapcsán új utat kívánt építtetni. A humuszolt terület 1014 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 995 m^2.

A lelőhely, melyet Cséki Andrea 2014-ben azonosított, Debrecentől nyugatra található, a Szováti út és a 4. sz. főút találkozása mellett.

A 2018. évi beruházás a lelőhely középső részét érintette. A nyomvonal a lelőhely egy intenzívebb részén haladt keresztül, az érintett szakaszon településjelenségeket, gödröket és árkokat tártunk fel. Az objektumokból koruk meghatározására alkalmas leletanyag nem került elő. A próbafeltárás eredményei alapján az objektumok valószínűleg középkoriak.

A feltárás során 16 objektumot tártunk fel, melyekhez 19 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

80. Debrecen, Tócómenti szennyvízszűrő telep (KÖH 28104) rézkor

Az Alföldi Tej Kft.-vel mint Megrendelővel, a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2018. január 31. – február 1. között elvégeztük Debrecen–Tócómenti szennyvízszűrő telep lelőhelyen az Előzetes Régészeti Dokumentáció összeállításához kapcsolódó próbafeltárást. A kutatást a Debrecen, Köntösgát sor 5–7. Tejüzem bővítése, átalakítása beruházás munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 95 m^2 nagyságú volt, ebből a régészetileg feltárt terület 75 m^2 nagyságú.

A lelőhely Debrecen nyugati belterületén, a Köntösgát sor 5–7. szám alatt, a Tócó-patak keleti partján helyezkedik el. A lelőhelyen először 1923-ban ásott Ecsedi István, mint a városi múzeum kutatója, és néhány szarmata sírt talált, majd 2012-ben a Déri Múzeum régésze, Hullám Dénes egy próbafeltárás során őskori objektumot tárt fel. 2014-ben adatgyűjtés keretében, a Magyar Nemzeti Múzeum–Nemzeti Örökségvédelmi Központ régésze, Magyar Csaba pontosította a lelőhelyet.

A próbafeltárás során gépi munkaerővel egy szondát nyitottunk ki. A kutatás a lelőhely délkeleti részére esett. A területen két modern kori objektumot (két árkot), valamint négy régészeti objektumot találtunk. A nyesett felszín a jelenlegi felszíntől mérve átlagban 59 cm mélyen jelentkezett, ahol sárga agyagos, fagyökerekkel átszőtt altalajt figyeltünk meg. A feltárt négy régészeti objektum (három gödör és egy árok) mindegyike a kora rézkor (Tiszapolgár-kultúra) időszakára keltezhető.

A próbafeltárás eredményeként a régészeti lelőhely déli és keleti határait megnöveltük, így magába foglalja a Debrecen–Szabolcs utca 33. (28109) nevű régészeti lelőhelyet is.

Munkatársak: Szabó László, Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

81. Debrecen, Vörösmarty u. 2. (KÖH 35196) avar kor, újkor, ismeretlen kor

2018. szeptember 27-én megelőző feltárást végeztünk a Debrecen, Vörösmarty u. 2. sz. alatti ingatlanon, egy társasház építése előtt. A 482 m^2 területen hat régészeti jelenséget tártunk fel.

A legkorábbi leletek a népvándorláskoron belül az avar időszakból származnak. Egy szabálytalan alakú gödörből kerültek elő kerámiatöredékek, paticsdarabok és állatcsontok ebből a korszakból.

Két gödörben mázas újkori kerámiatöredékeket találtunk, az egyikben ezen kívül nagy mennyiségű bőrhulladék és egy pipa volt. Feltártunk egy téglából rakott kutat is ebből az időszakból.

Két régészeti jelenségből nem került elő kormeghatározásra alkalmas lelet. Az egyik egy kb. 15 méter hosszú, teknős aljú árok volt, amelyik déli irányban kifutott a feltárt területről. Az árok egy szakasza az avar kori gödör felett futott; tehát később áshatták, mint a gödröt.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

82. Derecske, Csemetekert háta mögötti dűlő 1. (KÖH 61998) ismeretlen kor

Az OGD Konyár Gázüzem és Sáránd „0" pont közötti gázvezeték kivitelezési munkái miatt Derecske–Csemetekert háta mögötti dűlő 1. lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2018. augusztus 24–29. között, 240 m^2-en nyolc régészeti jelenséget tártunk fel.

A feltárt jelenségek közül öt kelet–nyugati árok volt. Ezek az árkok keresztbe futottak a kinyitott felületen, így csak két méter hosszan tudtuk feltárni őket. Az objektumokból nem került elő kormeghatározásra alkalmas lelet, csak két árokban találtunk néhány állatcsontot.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

83. Derecske, Csemetekert háta mögötti dűlő 2. (KÖH 62000) rézkor

Az OGD Konyár Gázüzem és Sáránd „0" pont közötti gázvezeték kivitelezési munkái miatt Derecske–Csemetekert háta mögötti dűlő 2. lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2018. augusztus 29. – szeptember 6. között, 564 m^2-en 24 régészeti jelenséget tártunk fel egy régészeti korszakból.

A feltárt jelenségekben talált leletek a kora rézkori Tiszapolgár-kultúra emlékei. A jellegzetes bütyökdíszes kerámiák mellett állatcsontok és őrlőkőtöredékek kerültek elő.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

84. Derecske, Hajas-dűlő (KÖH 62004) római császárkor (szarmata)

Az OGD Konyár Gázüzem és Sáránd „0" pont közötti gázvezeték kivitelezési munkái miatt Derecske–Hajas-dűlő lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2018. augusztus 1–2-án, 352 m^2-en 13 régészeti jelenséget tártunk fel egy régészeti korszakból.

A lelőhelyre jellemző volt a nagyon kevés lelet. Csak két gödörből került elő kormeghatározásra alkalmas, a római császárkor szarmata időszakából származó kerámia. Az egyikben a kerámián kívül nagy mennyiségű paticsot is találtunk, valószínűleg egy korabeli ház maradványai kerültek a gödörbe. Ebben a gödörben volt a lelőhely legérdekesebb lelete is, egy orsógomb. Belekezdtünk még egy nagyméretű gödör feltárásába is, de az előkerülő műanyag, üveg és palatöredékek miatt a modern kori szemetes gödröt nem ástuk ki teljesen.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

85. Derecske, Hajas-dűlő 2. (KÖH 93445) római császárkor (szarmata)

Az OGD Konyár Gázüzem és Sáránd „0" pont közötti gázvezeték kivitelezési munkái miatt Derecske–Hajas-dűlő 2. lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2018. augusztus 3–9. között, 100 m^2-en hat régészeti jelenséget tártunk fel egy régészeti korszakból.

A feltárt régészeti jelenségek a római császárkor szarmata időszakából származnak. Négy gödör mellett két különleges szerkezetű kemencét is feltártunk. Az egymás mellett elhelyezkedő kemencéket valószínűleg aszalásra, szárításra használhatták. Egy érdekes technikai megoldást alkalmazva, a kemence belső terét úgy melegítették, hogy füst nem került bele.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

86. Derecske, Nagymező-dűlő (KÖH 61770) bronzkor, római császárkor (szarmata), avar kor, honfoglaláskor, Árpád-kor

A régészeti lelőhely Derecskétől nyugatra, a Kabára vezető műúttól délre, több, kisebb homokos humuszdombon helyezkedik el, amelyeket keletről és nyugatról kiszáradt vízfolyások és mélyedések vesznek körbe a Nagymező-dűlő nevű határrészben.

Az M35-ös autópálya Debrecen és Berettyóújfalu közötti szakaszának építési munkálatai tették szükségessé a lelőhely feltárását, amit a Salisbury Kft. a Déri Múzeum megbízásából végzett el.

A nagy kiterjedésű, több korszakú lelőhelyen a következő régészeti korok kerültek elő: bronzkor, római császárkor (szarmata), avar kor, honfoglaláskor és Árpád-kor.

A lelőhely nyugati oldalán végig megfigyelhető volt egy változó kiterjedésű szarmata település részlete, melyhez a lelőhely déli szakaszán egy kisebb kora bronzkori település társult. A feltárandó terület keleti felén pedig egy kis sírszámú honfoglalás kori temetőrészlet került elő. A lelőhely leggazdagabb objektuma, egy kb. 12 éves kislány sírja is itt látott napvilágot.

A megelőző feltárás során világossá vált, hogy a honfoglalás kori temető a nyomvonal tengelyében nem, de attól keleti irányban valószínűleg folytatódik. A lelőhely 10–11. századi tárgyi leletanyaga nagyon hasonló a Sárrétudvari–Hízóföld azonos korú lelőhelyéhez, így fontos támpontot adhat a további kutatáshoz. Mivel a régészeti lelőhely sajnos több szempontból is veszélyeztetett (talajművelés; fokozatosan kopó humuszréteg) volt, ezért tervásatás keretében megkutattuk a beruházás által nem érintett területet.

A tervásatásra két évben, 2017–2018-ban került sor, melynek folyamán gépi munkaerővel kb. 600 m^2-t nyitottunk ki. A gépi

humuszolás okozta információvesztés csökkentésére szisztematikus fémkereső műszeres kutatást folytattunk, hiszen nagyon sok, szántás által elpusztított régészeti jelenség már csak a környezetében szétszóródott felszíni leletek képében jelentkezik. A fémkeresővel támogatott réteges gépi humuszolás módszere a következő: a humuszréteget iszapolókanalas markoló segítségével, több, viszonylag jól kialakított, sík felszínnel zárt, 20–30 cm vastag rétegben távolítják el; az egyes rétegeket és a kitermelt földet fémkeresővel vizsgálják át. Az előkerült leletek helyét egyedileg azonosítható módon bemérik. Ennek a módszernek a segítségével a szétszántott humuszrétegből 32 darab viseleti tárgyat (vereteket, gombokat) lehetett dokumentálni. Sajnos nem minden esetben tudtuk a feltárás során temetkezéshez kötni a leleteket.

Az objektumok a jelenlegi felszíntől mérve 30–60 cm mélyen jelentkeztek. A jelenlegi vékony humuszréteg alatt egy közepesen vastag homokfeltöltés van, ahol már jelentkeztek a folt nélküli sírok. A feltárt sírok tájolása egységes túlvilágképet sugall, ugyanis túlnyomó többségük nyugat–keleti, illetve ennek a változatait mutatja. Az eléggé bolygatott temetőből egy 10–11. századi köznépi közösség tagjainak sírjai kerültek elő, melyek a domborzatot követő sorokba rendeződtek. Valamennyi háton fekvő, nyújtott pozícióban eltemetett halott volt. Jellemzően kevés melléklettel temették el az elhunytakat; főleg viseleti tárgyakat (vas övcsatok, bronz pitykegombok), ékszereket (nyitott záródású, egyenes végű hajfonatkarikák, fülbevalók, gyűrűk, karkötők), illetve esetenként mindennapi használati tárgyakat (vaskés, acélcsiholó, orsógomb) helyeztek a sírokba. Egyetlen egy jelképes lovastemetkezést sikerült dokumentálnunk, ahol a férfi mellé eltemették a tegezét nyílhegyekkel és egy csikózablát. Összesen 24 sírt tártunk fel, s ezzel a temetőt minden irányból lehatároltuk, további sírok előkerülése nem várható.

Munkatársak: Bálint Marianna, Kolozsi Barbara (régészek), Benke Zsolt (restaurátor), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Foró Katalin, Kovács Armand, Kovács Margit, Sutáné Sápi Barbara (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták), Bacskai István (fémkeresés – Pelta Bt.).

Kolozsi Barbara

87. Derecske, Ozsvad-lapos (KÖH 62002) neolitikum, vaskor, római császárkor (szarmata)

Az OGD Konyár Gázüzem és Sáránd „0" pont közötti gázvezeték kivitelezési munkái miatt Derecske–Ozsvad-lapos lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2018. augusztus 8–24. között, 939 m^2-en 66 régészeti jelenséget tártunk fel három régészeti korszakból.

A lelőhely legkorábbi leletei az újkőkor középső időszakából kerültek elő. Az ekkor itt élt Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra népének több gödrét tártuk fel, amelyben jellegzetes díszítésű edénytöredékek voltak. Legtöbb lelet a vaskor szkíta időszakából származik. Sok gödörből kerültek elő a jó minőségű korongolt edényeik töredékei. Két gödörben a római császárkor szarmata időszakának emlékeit találtuk meg.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

88. Derecske, Telek 1. (KÖH 93309) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata), Árpád-kor

Derecske és Konyár között az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. április 16. – május 23. között. A humuszolt és a régészetileg feltárt terület 2077 m^2 nagyságú volt.

Derecske–Telek 1. lelőhely beruházást érintő területén egy középső neolit és késő bronzkori település régészeti jelenségeit figyeltük meg, illetve római császárkori szarmata település és temető, valamint egy Árpád-kori település régészeti emlékeit tártuk fel. A lelőhely egy megtelepedésre tökéletes, folyóparti kiemelkedő háton helyezkedik el, ezért a terület rendkívül intenzív. Összesen 115 objektumhoz rendeltünk 132 stratigráfiai egységet.

A feltárt őskori jelenségek között több középső neolit, nagyméretű agyagnyerő, illetve hulladéktároló gödör található, melyek leletanyagban nagyon gazdagok voltak. A késő bronzkori Hajdúbagos-csoporthoz köthető gödrökből ugyancsak jelentős mennyiségben került elő kerámia- és állatcsontanyag. Ezeket az őskori jelenségeket több esetben metszette római császárkori szarmata vagy Árpád-kori árok, árokrendszer.

Négy szarmata temetkezést tártunk fel a lelőhelyen, melyek közül különösen kiemelkedő egy családi síregyüttes. Itt két felnőttet (férfi és nő) és két gyermeket helyeztek a sírba közvetlen egymás mellé; mellékleteik között igazi ritkaságnak számító római ezüstdénárokból álló éremkincset találtunk. A többi három szarmata temetkezés részben bolygatott volt. Emellett a szarmata korra jellemző telepjelenségeket is feltártunk: több méhkas alakú gödröt, árkokat, árokrendszereket. Az Árpád-kori település kiemelkedő jelenségei: két épület kemencével és egy kemencebokor.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Menyhért Mónika (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

89. Derecske, Telek 2. (KÖH 93311) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata)

Derecske és Konyár között az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. május 4–10. között. A humuszolt terület 1206 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1148 m^2.

Derecske–Telek 2. lelőhely beruházást érintő területén középső neolit, késő bronzkori és római császárkori szarmata település régészeti jelenségeit figyeltük meg. Összesen 20 objektumhoz rendeltünk 20 stratigráfiai egységet. A lelőhely közepesen intenzív, a feltárt közepes és nagyméretű hulladéktároló gödrök kissé elszórtan helyezkedtek el, leletanyagban kevésbé gazdagok.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

23. Derecske, Vékony-ér-part (KÖH 93027) ismeretlen kor

Derecske és Konyár között az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. május 9–10. között. A humuszolt terület 658 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 286 m^2.

Derecske–Vékony-ér-part lelőhely beruházást érintő területén elszórtan, viszonylag ritkásan jelentkezett öt régészeti jelenség foltja. A feltárt sekély gödrökből leletanyag nem került elő, ezért keltezésük kérdéses.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

91. Gáborján, Bürü-oldal 2. (KÖH 62498) neolitikum

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján 2017. szeptember 20. – 2018. május 7. között elvégeztük Gáborján–Bürü-oldal 2. lelőhelyen, az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz II. ütemének projektjéhez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást. Az ásatás két ütemben zajlott, az első 2017. szeptember 20. – október 17. között, a második a Hajdúsági Múzeum munkatársainak bevonásával 2018. április 25. – május 7. között. A humuszolt terület 1303 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1272 m^2.

Gáborján–Bürü-oldal 2. egy nagy kiterjedésű lelőhely, ami a Kis-Körös ér jobb oldali partjának egy leágazó, mellékágakkal körülzárt szakaszához kapcsolódik és a vízjárta területek által körbezárt magaslaton helyezkedik el. 2008-ban Szabó László járta be a terepet, 2014 folyamán Dani János geofizikai felmérést végeztetett: őskorhoz (neolitikum) kötődő lelőhelyet azonosítottak. 2014-ben Szolnoki László folytatott próbafeltárást a lelőhelyen.

A terület gépi humuszolása 2017. szeptember 20-án zajlott. A régészeti jelenségek foltjai jól láthatóak voltak. A bontómunkát Berettyóújfalu–Kávás-kút feltárásának befejeztével kezdtük meg október 13-án. Az altalaj vöröses, magas vastartalmú, sárgásbarna színű, ezért feltételezhető, hogy a terület gyakran víz alá kerülhetett. 10 objektumhoz társítottunk 10 stratigráfiai egységet. Öt cölöplyuk (3–7. obj.) szabályszerűen helyezkedett el, melyek feltehetően egy földfelszíni, cölöpszerkezetes épület nyomait jelzik. A többi feltárt gödörből a középső neolitikumra (Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra) jellemző leletanyag került elő.

A lelőhelyen végzett megelőző feltárás befejezése után, az autópálya régészeti lelőhelyeken kívüli területen végzett, kivitelezéshez kapcsolódó humuszolása során, 2018 áprilisában, a feltárt lelőhelyrésztől nyugatra további régészeti jelenségek, öt kisebb objektum foltja került elő. Ezek közül négy objektum valószínűleg humuszba ásott gödör legaljaként értelmezhető. Ezekben az esetekben határozott foltot nem tudtunk megfigyelni, azonban paticsdarabok, kerámiatöredékek jelezték az objektumokat.

A 17. obj. 18. str. sz., kisebb agyagkitermelő gödör ovális alakú, oldala, alja lépcsőzetes kiképzésű, betöltésében viszonylag sok középső neolit kerámiatöredéket találtunk. A gödör metszetén nagyon érdekes rétegződést tudtunk megfigyelni. Ennek a gödörnek a felső részén a többihez hasonlóan vaskiválásos, sárga réteget találtunk, alatta sötét, humuszos, paticsszemcsés betöltés következett, a gödör legalsó feltöltődési rétegét pedig sárga, mészszemcsés réteg alkotta.

A tavaszi második ütem során további öt objektum- és öt stratigráfiai számot osztottunk ki, így a két ásatási szezon alatt 15, a próbafeltárás objektumaival együtt pedig összesen 18 régészeti jelenséget dokumentáltunk.

A 2018 tavaszán feltárt objektumok bemérése után kiderült, hogy a lelőhely nyugati irányban nagyobb kiterjedésű az eddig ismertnél.

Munkatársak: Bálint Marianna, Mester Péter (régészek), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, Kovács Margit, Kövér Edina (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

92. Gáborján, Bürü-oldal 3. (KÖH 62500) neolitikum, római császárkor (szarmata)

A lelőhely Gáborjántól délre, a Kis-Köröstől északra a Bürü-oldal határrészben, a Gáborján–Váncsod közötti műút nyugati oldalán található. A területen elsőként Szabó László végzett terepbejárást 2008-ban, majd Dani János 2012-ben. Ezt követte a geofizikai felmérés és próbaásatás 2014-ben. A kutatások során őskori és római császárkori (szarmata) leletanyag került napvilágra.

Az M4-es autópályához tartozó megelőző feltárás a lelőhely nyugati részén, egy megközelítően négyzet alakú felszínen zajlott, a lelőhely lehumuszolt része közepesen intenzív, régészeti objektumokkal fedett. A talaj mezőgazdasági műveléssel bolygatott, az agyagos, igen kemény altalaj a vízjárás miatt többszínű (sárgásszürke-szürkésbarna).

2017-ben, a megelőző feltárás során főként fiatalabb őskori gödröket, árkokat és egy cölöpszerkezetes épületet tártunk fel. Előkerült emellett egy igen rossz állapotú, zsugorított helyzetű neolitikus temetkezés is. Az őskori objektumok mellett néhány római császárkori (szarmata) élelemtároló gödröt is feltártunk. A régészeti jelenségek a terület középső részén hasonló arányban jelentkezek, a nyugati és a keleti sarokban azonban kevésbé intenzíven. Összesen 48 objektumot tártunk fel, melyhez 58 stratigráfiai egységet rendeltünk.

2018-ban, a megelőző feltárással érintett területeken kívül végzett, kivitelezés közbeni bontómunkához kapcsolódó humuszolás során, a feltárt lelőhelyrésztől keletre és nyugatra is további régészeti jelenségek mutatkoztak. A humuszolás során több kisebb gödör, több neolitikus agyagkitermelő gödör és egy római császárkori (szarmata) ház foltja rajzolódott ki.

A humuszolt terület 2220 m^2 nagyságú volt, ebből 2180 m^2 érintett régészetileg. A feltárásra kijelölt területen 42 objektum dokumentálását végeztük el. A megfigyelt jelenségek jelentős része szabályos kör alakú, sekély gödör volt, amelyek egy részéből római császárkori (szarmata) leletanyag került elő, nagy részük azonban leletanyag nélküli. A feltárásra kijelölt terület nyugati és keleti végét is egy-egy nagyméretű középső neolit agyagkitermelő gödör zárta le. A 84. obj. 101. str. számú gödörben nagy mennyiségű neolit kerámiatöredéket (finom kidolgozású és festett töredékek is), nagyon sok kagylót és viszonylag kevés állatcsontot lehetett megfigyelni. A 95. obj. 123. str. számú agyagkitermelő gödröt méreteénél fogva negyedelve bontottuk; az északkeleti negyedében egy kisebb kerámiakoncentrációt tártunk fel. Állatcsont ebből a gödörből is alig került elő.

A lelőhely egyik legjelentősebb régészeti jelensége a 87. obj. 104. str. számú szarmata ház volt. Sajnos az épület nyugati szélét elvágta a lelőhelybe még ősszel húzott árok. Betöltéséből gyakorlatilag csak szürke, korongolt edénytöredékek kerültek elő, valamint egy viszonylag nagyobb méretű, csiszolt felszínű kavics, amelyet talán az edények felületének fényesítéséhez használhattak. A házban tűzhelyet, kemencét, ház alján letapasztott padlóréteget nem találtunk. A ház közepén, egymáshoz közel két cölöplyukat bontottunk ki. Körülötte méhkas alakú gödrök csoportosultak.

A 2017–2018. évi ásatási időszakban összesen 125 régészeti jelenséget dokumentáltunk.

Munkatársak: Bálint Marianna, Cserpák-Laczi Orsolya (régészek), Balázs Ádám, Benke Zsolt, Jurás Ákos, Kovács Margit, Kövér Edina, Nagy Gergő, Wieszner Balázs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Bálint Marianna – Cserpák-Laczi Orsolya

93. Hajdúnánás, Dombszegi-legelő (KÖH 93989) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata), honfoglaláskor

A 2013-ban indult, majd 2014-ben folytatódó *Yamnaya Impact Project* nevű nemzetközi kutatási program keretén belül először 2013 márciusában (Dr. Carsten Mischka, DAI RGK Geomagnetik Team), majd 2016 nyarán (Márkus Gábor, Archeodata 1998 Bt.) készültek roncsolásmentes, régészeti célú magnetométeres felmérések a Hajdúnánás nyugati határában található Dombszegi-legelőn *(4–5. kép)*.

A Dombszeg, kelet felől a kanyargó Fürj-ér sekély, mocsaras medre és ártere által határolt, erősen szikesedő, az év egy részében vízzel borított (a tavaszi hóolvadás és tavaszi csapadékos időjárás során) sztyeppeszerű legelőterület. A Dombszeg-halom egyébként jól illeszkedik a Veres-tenger – Fürj-ér – Varjas-ér/Malom-ér – Süldős-ér vízfolyások vonalát nyugat felől követő kurgánsorba (Rothadt-halom, Fekete-halom, Fürj-halom, Dombszeg-halom, Kis Süldős-halom, Nagy Süldős-halom) *(3. kép)*. Az első, Bálint Mariannával közös helyszíni szemlék során, az *ex lege* védett Dombszeg-halom szélesebb, lapos (valószínűleg a középkor folyamán mestereségesen elplanírozott) tetején középkorinak tűnő téglamaradványokat lehetett megfigyelni, mely felveti a lehetőségét egy, a halomra épített kis Árpád-kori templom létezésének. Ezt a gyanút a geofizikai vizsgálatok tulajdonképpen megerősítik: a Dombszegi-halom tetején mért erős anomáliák származhatnak egy félköríves apszissal lezárt, azonban erősen bolygatott, széthordott kis középkori falusi templom maradványaitól.

A magnetogramon, a meglévő halomtól délre, több kör alakú anomália is azonosítható, melyek talán már elpusztult őskori vagy későbbi keltezésű kurgánok mágneses nyomai, maradványai lehetnek. A 2018. augusztus 6–16. között végzett kutatás célja ezért éppen a Dombszeg-halom déli szomszédságában található, már elpusztult (jól érzékelhető felszíni halomtest nélküli) egykori kurgán középvonalának kelet–nyugati irányú átvágása volt. *(1. kép)*

A várható centrális temetkezés feltárásán túl a mágneses mérés eredményeként a halom alatt azonosított további anomáliák tesztelése, validálása is fontos szempontot jelentett. A kutatással érintett 0800/30 hrsz.-ú parcella legelő művelési ágban lévő, Natura 2000-es terület, mely Nagy Imre és családjának (4080 Hajdúnánás, Malom u. 3) tulajdonában van. A kitűzött szonda eredetileg egy 6×30 méteres téglalap volt, melyet középen az alaptemetkezés kilógó foltja miatt észak felé kis mértékben megnagyobbítottunk.

A rövid kutatás egynapos gépi humuszolással indult, majd ezt kézi bontómunka követte, melynek eredményeként összesen 12 jelenség (objektum) feltárására került sor (az ezekhez rendelt stratigráfiai egységek száma 20). Centrális temetkezésnek (2. obj./2. str.) egy ÉÉK–DDNy-i irányítású, nagyméretű, teljesen kifosztott sírgödröt találtunk (mindössze az agykoponya egy töredéke került elő a sírgödör délnyugati sarkában). A sírgödör tájolása és a totális rablás alapján, elpusztult kishalmos szarmata temetkezésként (római császárkor) határozhatjuk meg az egész jelenséget. Az alacsony halmot később, a 10. század folyamán, a Hajdúnánás határában megtelepülő honfoglaló közösségek is használatba vették, ugyanis a szelvény keleti felében feltártunk két, egymás melletti, északnyugat–délkeleti tájolású (4. obj./7. str., valamint a 7. obj./10. str. számú jelenségek), háton fekvő, nyújtott helyzetű temetkezést is, melyek mellékleteik (pl. ezüst varkocsszorító karika, ezüst szemfedéllemez nyoma, ezüst ruhaveretek, vaskengyelek, vas csiholó, vas tegezveret, bronz fülesgomb) alapján kétségtelenül erre az időszakra tehetők. A halom alatt, annak kialakítását jóval megelőzve létrejött középső neolit (korai AVK gödrök, cölöpszerkezetű épület részlete), valamint késő bronzkori (Gáva-kultúra, gödör és kerámia depónia) településrészletekhez tartozó objektumok kerültek elő. *(2. kép)*

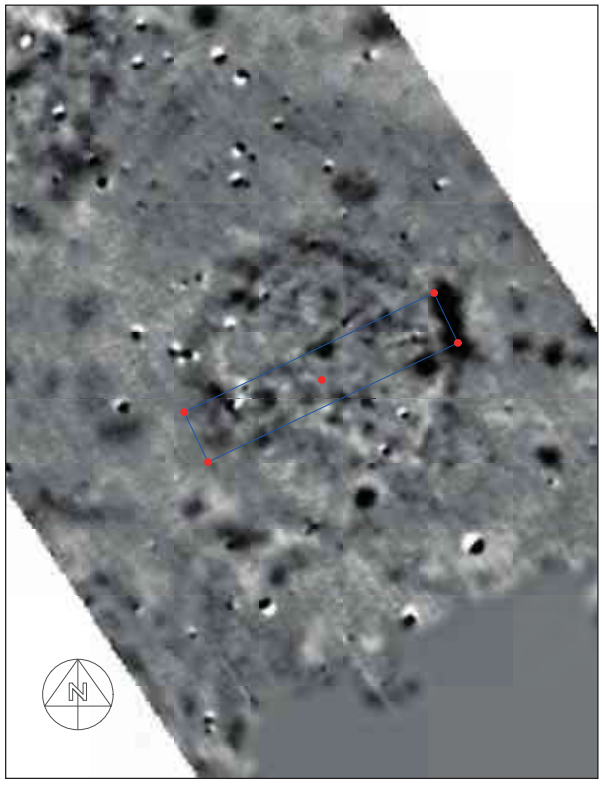

1. kép: A 2016-os magnetométeres felmérés részlete a tervezett szonda helyével (Márkus Gábor, Archeodata 1998 Bt.)

2. kép: Hajdúnánás–Dombszeg: a Dombszeg-halomtól délre kibontott szelvény drónfelvétele (2018.08.10. – Bacskai István, Pelta Bt.)

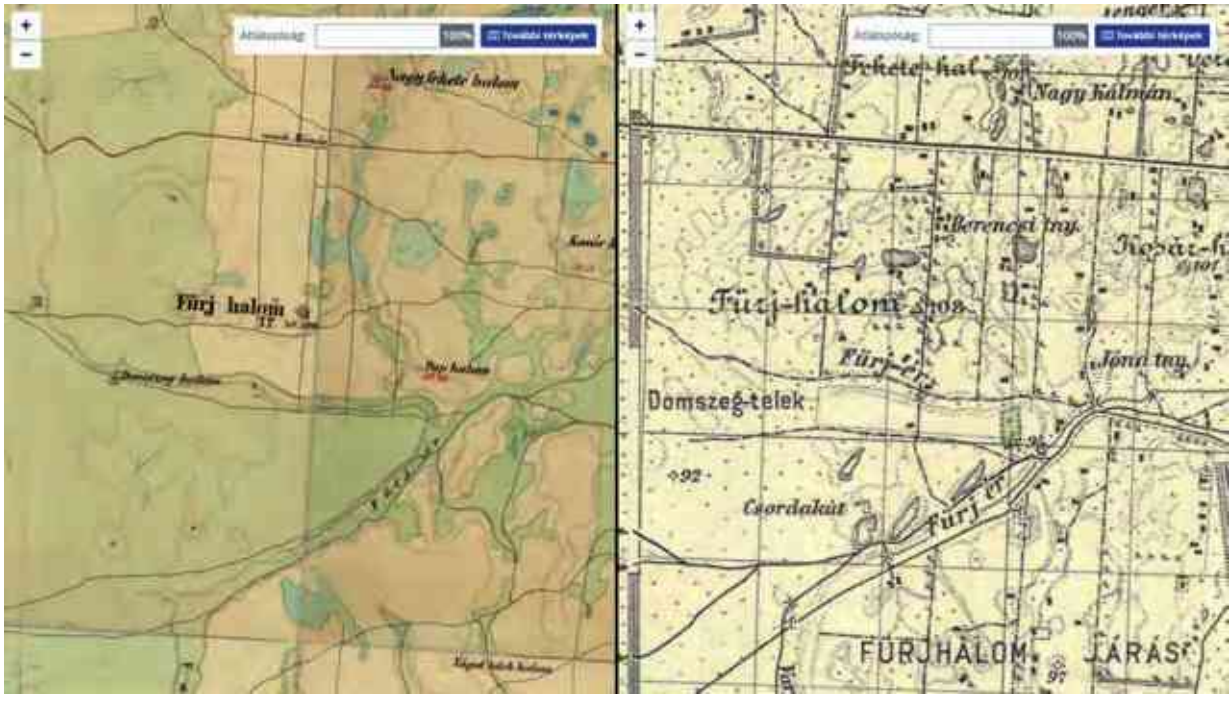

3 kép: A 2. és 4. katonai felmérés kivágatai a Dombszegi-legelő (Dombszeg-halom, Dombszeg-telek) kutatási helyszínével

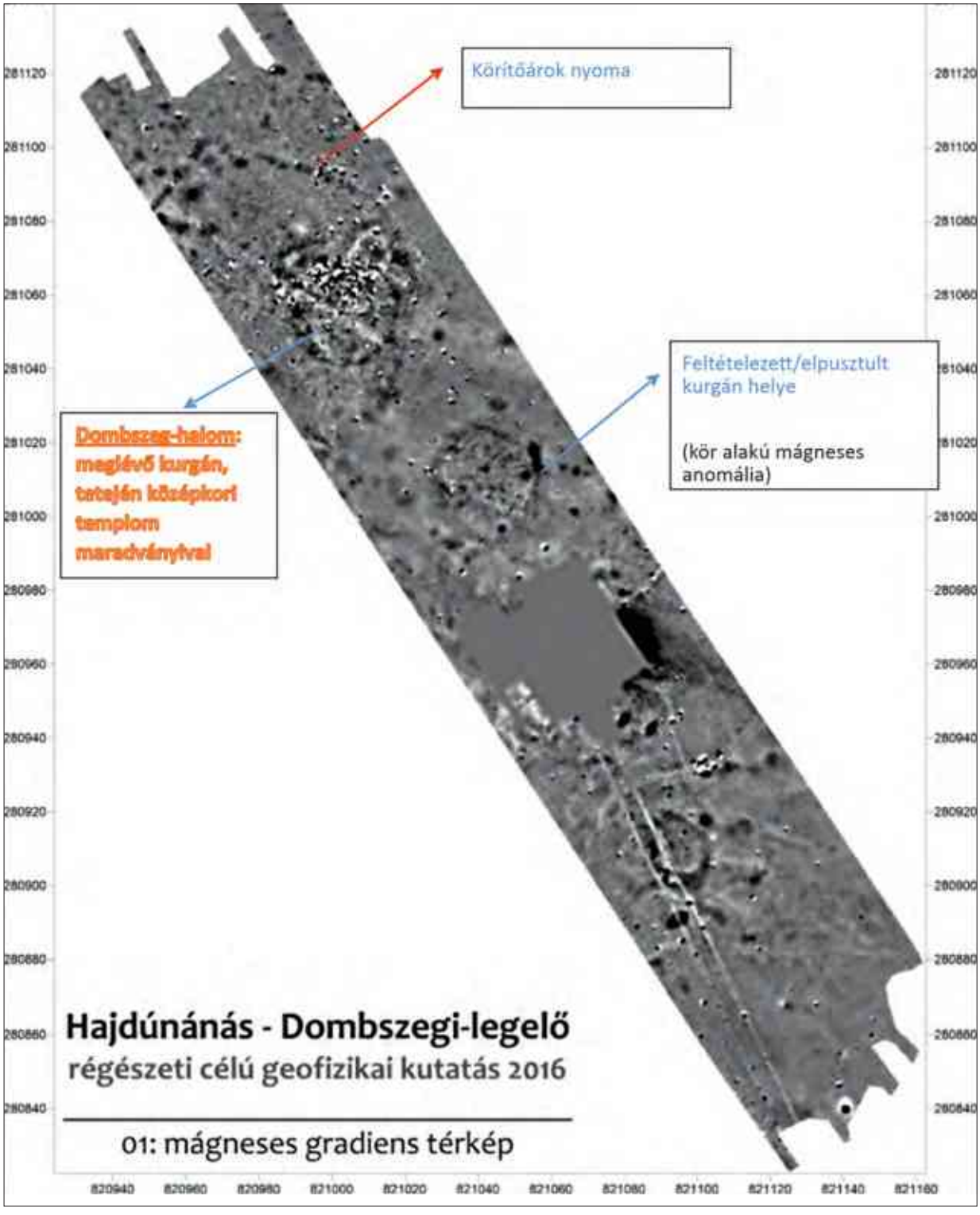

4. kép: A 2016-os magnetométeres felmérés a Dombszegi-legelő részletéről, a Dombszeg-halommal (Márkus Gábor, Archeodata 1998 Bt.)

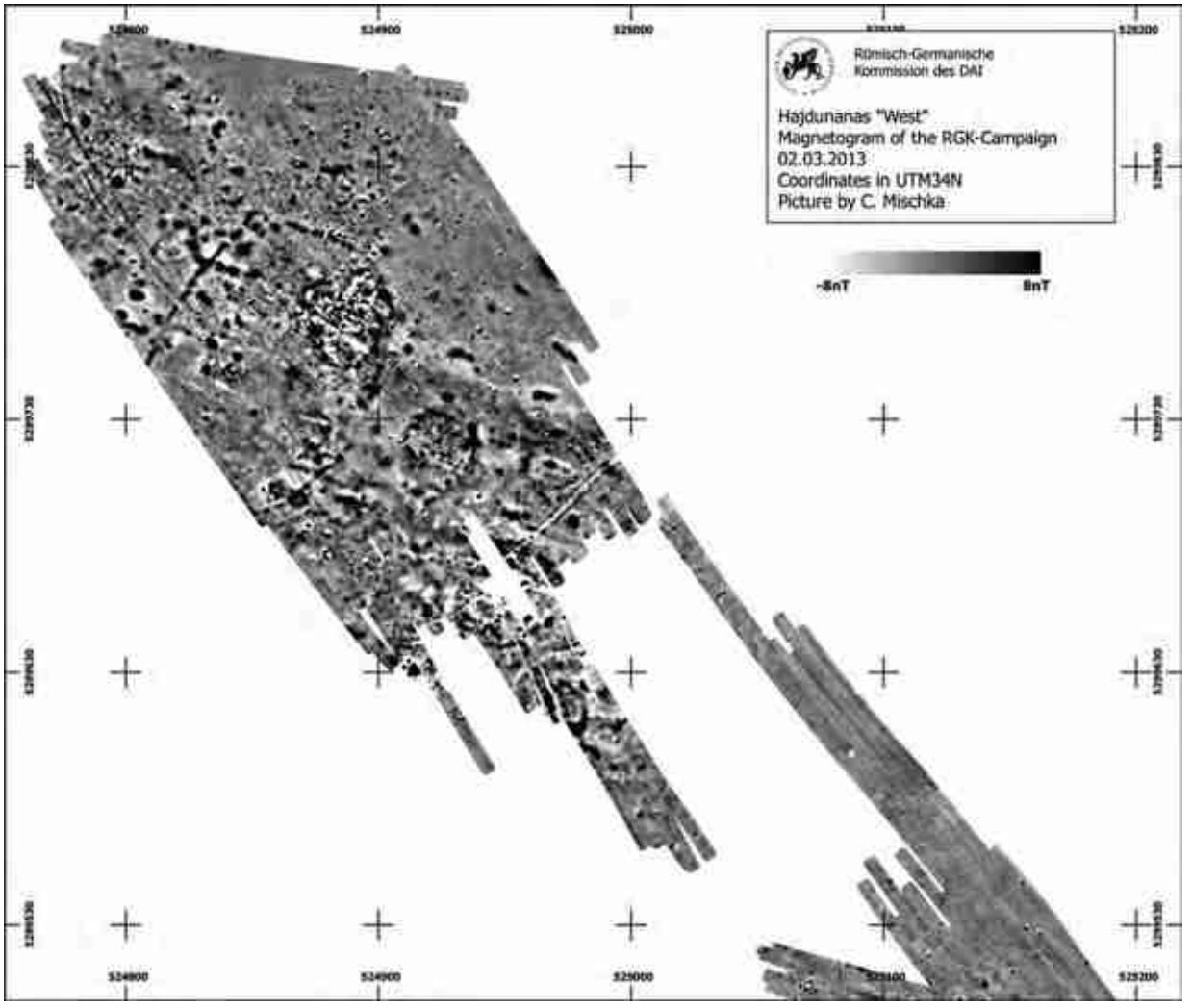

5. kép: A 2013-os magnetométeres felmérés a Dombszegi-legelő részletéről, a Dombszeg-halommal és a körülötte jól látható körítőárok vagy kerítés nyomaival (Dr. Carsten Mischka & Dr. René Ohlrau – Institut für Ur- und Frühgeschichte der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel; Dr Knut Rassmann – Römisch-Germanische Kommission Deutsches Archäologisches Institut)

A feltárás után megtörtént a szonda teljes gépi rekultivációja, majd a gyeptéglák visszahelyezése is.

A kutatás abszolút negatív meglepetése az utolsó nap reggelén várt a csapatra, amikor kiderült, hogy előző nap délután, az aznapi munkát követően, ellopták a 7. obj. számú honfoglaló sír ezüst varkocsszorító karikáját. Az előző nap több hajdúnánási látogatónak is volt, így könnyen lehet, hogy egy helyi lakos szerezhette meg a tárgyat 'régészeti szuvenírként'. A helyi rendőrkapitányságon feljelentést tettünk az ügyben, de sajnos a nyomozás nem járt eredménnyel.

Munkatársak: Piotr Włodarczak (régész, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Archeologii Gór i Wyżyn), Volker Heyd (régész, University of Helsinki), Dani János, Szeverényi Vajk (régészek, Déri Múzeum), Kulcsár Gabriella (régész, MTA Régészeti Intézet), Czirbik-Gulyás Tímea (térinformatikus), Foró Katalin (régészeti technikus), László Attila (restaurátor), Wieszner Balázs (régészhallgató), Bacskai István (műszeres leletfelderítő, Pelta Bt.)

Dani János

94. Hajdúszovát, Gerenda-hát 1. (KÖH 84443) római császárkor (szarmata)

Hajdúszovát mellett, sertéstelep bővítése során, a Déri Múzeum Régészeti Tára szakfelügyeletet látott el és kivitelezés közbeni bontómunkát végzett 2018. október 17–18-án.

A régészeti tevékenység során 12 régészeti jelenség, két árok és 10 gödör került elő a római császárkor szarmata időszakából.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Foró Katalin, Lazányi István (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

95. Hajdúszovát, Pályi-zug (KÖH 48047) bronzkor, vaskor, római császárkor (szarmata), avar kor, Árpád-kor

A Szováti Sertés Állattenyésztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján 2018. október 25. – december 4. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Hajdúszovát–Pályi-zug lelőhelyen, mivel a Megbízó új sertésistállót akart építeni. A humuszolt terület 7000 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 6819 m^2.

A Szilágyi Krisztián Antal által azonosított lelőhely Hajdúszováttól nyugatra található, az Ürmös-ér partján, egy régi folyómeder által körbevett magaslaton.

A lelőhelyen korábban, 2006-ban és 2009-ben Szolnoki László végzett régészeti feltárást, először két hígtrágya tározómedence, majd egy szilárd trágya tárolóépület helyén.

2018-ban a beruházás a lelőhely területileg szélső, déli részét érintette és az Ürmös-ér magaspartján húzódott. Ahogy a domborzati viszonyok alapján várható volt, a gépi humuszolást követően egy intenzív lelőhelyrész került napvilágra.

Összesen 86 régészeti jelenséget tártunk fel, melyekhez 130 stratigráfiai egységet rendeltünk. A régészeti jelenségek leginkább a vízfolyás közelében sűrűsödtek. A feltárt jelenségek zöme településmaradvány volt. Az őskori objektumok a bronzkor és a vaskor időszakából származtak. Az egyik hatalmas méretű gödörben egy őstulok koponyájának részeit, hatalmas szarvcsapokat találtunk. Az őskori objektumok leletgazdagok voltak, leginkább kerámiaedények töredékeit és állatcsontokat találtunk bennük. Minden bizonnyal az őskorból származott az a temetkezés is, melyet humuszolás közben, magasan a felső humuszrétegben észleltünk. Sajnos a munkagép kanala annyira megsértette az emberi csontokat, hogy a bal oldalán, zsugorított pózban fekvő, jó megtartású csontváznak csak a koponyatöredékeit, alsó állkapcsát, néhány nyaki csigolyáját, bal oldali bordaíveit és bal karját tudtuk feltárni. Az elhunyt alatt vastag paticsréteg volt, a csontokon pedig okkerfesték nyomát észleltük. A sír egyetlen megmaradt melléklete egy átfúrt szarvas szemfog volt, melyet a munkagép kimozdított eredeti helyzetéből.

A népvándorlás korából római császárkori (szarmata) és avar településrészeket tártunk fel. A szarmata jelenségek zöme méhkas alakú tárolóverem volt. Az avar településnek összesen nyolc lakóépületét, kisebb-nagyobb veremházait találtuk meg. A veremházak között előkerültek a korszakra jellemző külső kemencék és élelemtároló vermek. Az avar településrészletet nagyméretű és nagyon tagolt, téglalap alakú, déli végén, egy szűk részen nyitott árokrendszer övezte. A tagolt fenekű árokrendrendszer eredetileg talán karám lehetett, amit azonban vízelvezetésre, vízgyűjtésre is használhattak, mivel egy adott pont irányába mélyült. Úgy tűnik, az árokrendszer egyes részeit időnként agyagbányászásra is használták. Az árkokban több ló és szarvasmarha koponyáját és egy kisméretű kutya teljes csontvázát tártuk fel.

Az egyik avar épület betöltésében egy jó megtartású fiatal női csontvázat találtunk. Az elhunyt 10–20 cm-rel a ház döngölt agyagpadlója felett feküdt, a hátán nyújtott testtartásban. Egyetlen melléklete a nyakában talált 12 üvegpaszta gyöngyből és két apró kagylóból álló nyaklánca volt.

A feltárt területen a középkort néhány Árpád-kori verem és árok képviselte, melyekben a jellegzetes kerámiatöredékek és állatcsontok mellett két bronz fülesgombot is találtunk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

96. Hencida, Gyűrű-szeg (KÖH 62242) neolitikum, rézkor, római császárkor (szarmata)

Az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki közötti szakaszának kivitelezési munkálatai miatt Hencida–Gyűrű-szeg lelőhelyen megelőző feltárás keretében, 2017. november 6. – 2018. június 29. között, 6142 m^2-en 299 régészeti jelenséget tártunk fel három nagyobb korszakból.

Az újkőkor középső időszakából az Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának objektumai közül tártunk fel nagyméretű agyagnyerő és terménytároló gödröket. A jellegzetes, festett kerámiatöredékek az Esztár-csoport emlékanyagából származnak.

A kora rézkori Tiszapolgár-kultúra több gödrét is feltártuk.

A többi régészeti jelenség a római császárkor szarmata időszakából származik. Ebből a korszakból is nagyméretű agyagnyerő gödrök és nagyon sok méhkas alakú terménytároló gödör került elő jellegzetes korongolt szürke és vörös kerámiatöredékekkel, néhány terra sigillata töredékkel és több kézzel formált fazékkal. Érdekesebb jelenség volt három méhkas alakú gödör falába vájt kemence. Több veremház gödrét is feltártuk, az egyikben egy megújított platnijú kemencét találtunk.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Papp Zoltán (geodéta).

D. Szabó László

97. Hencida, Gyűrű-szeg 2. (KÖH 87395) neolitikum, római császárkor (szarmata)

A lelőhely Hencidától délre, a Kis-Köröstől északra, a Gyűrű-szeg határrésztől nyugatra található. A Hencida–Csörsz-árok II. régészeti lelőhely 2014. évi próbafeltárása során D. Szabó László azonosította a lelőhelyet. A Hencida–Csörsz-árok II. lelőhely déli felében és tőle kissé keletre végzett próbafeltárás pozitív eredménnyel zárult. A feltárás során a Csörsz-árok lokalizálása nem történt meg, azonban egy intenzív korai neolitikus (Körös-kultúra) település vált ismertté, mely indokolttá tette egy új lelőhely (Hencida–Gyűrű-szeg 2.) felvételét.

A megelőző feltárás 2017. november 2. – 2018. április 27. között a lelőhely középső részén, a korábbi próbafeltárás északi oldalán és attól nyugatra, egy kisebb felszínen zajlott. A két felszín közötti területen a recens tanyanyomok miatt kivitelezés közbeni bontómunkára került csak sor. A lelőhely lehumuszolt része közepesen intenzív, régészeti objektumokkal fedett volt. A talajt mezőgazdasági művelés bolygatta, az agyagos, igen kemény altalaj a vízjárás miatt többszínű (sárgásszürke-szürkésbarna). A humuszolt terület 3532 m^2 nagyságú volt, ebből 3487 m^2 érintett régészetileg.

A területen főként fiatalabb őskori (Körös-kultúra) gödröket, árkokat és egy cölöpszerkezetes épületet tártunk fel. Az őskori objektumok mellett néhány római császárkori élelemtároló gödröt és egy széles, mély, észak–déli irányú, V-átmetszetű árkot bontottunk ki. Az utóbbi feltehetően a római császárkori védelmi rendszer, a Csörsz-árok része lehetett. Összesen 50 objektumot tártunk fel, melyhez 52 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Balázs Ádám, Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Jurás Ákos, Menyhért Mónika, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Papp Zoltán (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

36. Hosszúpályi, Nagy-Szik-dűlő (KÖH 91835) bronzkor, Árpád-kor

Derecske és Konyár között az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. április 5–13. között. A humuszolt terület 1696 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1233 m^2.

Hosszúpályi–Nagy-Szik-dűlő lelőhely beruházást érintő területén egy késő bronzkori és Árpád-kori település régészeti emlékeit tártuk fel. Összesen 67 objektumhoz rendeltünk 80 stratigráfiai egységet. A feltárt jelenségek közül kiemelkedőek a nagyobb, késő bronzkori Hajdúbagos-csoporthoz köthető, leletanyagban gazdagabb hulladéktároló gödrök, valamint két Árpád-kori épület és egy kemencebokor.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

99. Komádi, Kis-Ér-zug (KÖH 93305) őskor

2018. január 31-én, Komádi határában földmunkák előkészítését észleltük a Kis-Ér-zug nevű határrészében, az egykori Bihar Népe Tsz állattartó telepétől nyugatra, egy földháton. Az egykori folyóparti háton őskori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. Az észlelési viszonyok közepesek voltak, mivel őszibúza vetés fedte a területet. A közepesen intenzív, nagy kiterjedésű lelőhely a Komádi–Kis-Ér-zug nevet kapta.

Szolnoki László

100. Konyár, Bodzás 2. (KÖH 82665) bronzkor

Derecske és Konyár között az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. április 3–4. között. A humuszolt terület 358 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 340 m^2.

Konyár–Bodzás 2. lelőhely beruházást érintő területén elszórtan, viszonylag ritkásan jelentkezett nyolc régészeti jelenség foltja. A feltárt gödrök az előkerült leletek alapján a késő bronzkor időszakához köthetők.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

101. Konyár, Gyopáros-dűlő (KÖH 82669) római császárkor (szarmata)

Derecske és Konyár között gázüzem létesítéséhez kapcsolódóan megelőző régészeti feltárásra került sor 2018. március 26–28. között. A humuszolt terület 3194 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1774 m^2.

A területen elszórtan, viszonylag ritkásan 15 régészeti jelenség foltja körvonalazódott. A feltárt objektumok közül említést érdemel két, római császárkori szarmata, méhkasos hulladéktároló gödör, és egy hat cölöplyukból álló földfelszíni épület.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

102. Konyár, Gyopáros-halom (KÖH 43891) bronzkor

Derecske és Konyár között, az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. április 4–5. között. A humuszolt terület 243 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 238 m^2.

Konyár–Gyopáros-halom lelőhely beruházást érintő területén elszórtan, viszonylag gyéren jelentkezett hét régészeti jelenség foltja. A feltárt gödrök az előkerült leletek alapján a késő bronzkor időszakához köthetők.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

103. Konyár, Lovas-dűlő (KÖH 92719) őskor

Derecske és Konyár között az épülő gázüzemhez és kútkörzetekhez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk feltárást régészeti megfigyelés keretében 2018. április 12–13. között. A humuszolt terület 713 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 305 m^2.

Konyár–Lovas-dűlő lelőhely beruházást érintő területén egy elég gyér, szegényes őskori település nyomait tártuk fel. Az előkerült 11 régészeti jelenségből nagyon kevés leletanyag került elő, azok is kisebb, jellegtelen őskori kerámiatöredékek.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Balogh Réka Villő, Croitoru Dan Nicolae, (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

Mester Péter

104. Hosszúpályi, Lyukas-halmi-dűlőtől északra (KÖH 94559) bronzkor
105. Létavértes, Kenderföld 3. (KÖH 94565) neolitikum
106. Létavértes, Kosártő-dűlő (KÖH 94571) középkor
107. Létavértes, Kossuth Tsz-től északra (KÖH 94569) római császárkor (szarmata)
108. Létavértes, Nagy-Tábla (KÖH 94573) neolitikum
109. Létavértes, Róka-lyuk 1. (KÖH 94575) rézkor, római császárkor (szarmata)
110. Létavértes, Róka-lyuk 2. (KÖH 94567) neolitikum, római császárkor (szarmata), ismeretlen kor
111. Monostorpályi, Konyári-Kálló északi part (KÖH 94561) bronzkor
112. Monostorpályi, Szalma-tanyától délre (KÖH 94563) neolitikum, bronzkor, középkor/újkor

A KLK-GAS Services Kft. megbízásából a Déri Múzeum Régészeti Tára 2018-ban örökségvédelmi hatástanulmányt készített *OGD Hosszúpályi-Gyűjtő – Álmosd-Gyűjtő közötti (15,9 km hosszúságú) gázvezeték nyomvonal* címmel.

A vizsgált terület Hosszúpályi, Monostorpályi és Létavértes községek közigazgatási területére esik, legnagyobb arányban Létavértes településtől délre. Létavértes három kistáj határán fekszik. Északi külterületei a Dél-Nyírséghez, a Konyári-Kállótól délre és délkeletre eső területei az Érmelléki löszös háthoz, a nyugatra elterülők pedig a Berettyó-Kálló közéhez tartoznak.

2018. szeptember 11. – október 12. között a Déri Múzeum Régészeti Tárának munkatársai terepbejárást végeztek a beruházási területen. A terepbejárás során a körülmények részben ideálisak voltak, a terület mintegy felét jó látási körülmények között (boronált szántás) jártuk be. A nyomvonal bizonyos részeinek bejárását megnehezítette azonban a még álló kukorica, a betakarítatlan torma és a learatott, de még nem boronált kukorica. A műszeres leletfelderítést Bacskai István (Pelta Bt.) végezte el, melynek során kiemelkedő fontosságú, teljesen ép rézkori tárgytípust (ellentett élű rézcsákány) találtunk, ami feltehetően egy bolygatott temetkezésből került napvilágra. A csákány és az annak előkerülési lelőhelyétől kb. 150 méter távolságra megtalált koponyatöredék alapján az új lelőhely (Létavértes–Róka-lyuk 1.) igen jelentős hatással lehet a környék kutatására.

A terepbejárás során összesen kilenc új régészeti lelőhelyet (Hosszúpályi–Lyukas-halmi-dűlőtől északra; Létavértes–Kosártő-dűlő; Létavértes–Kossuth Tsz-től északra; Létavértes–Kenderföld 3.; Létavértes–Róka-lyuk 1.; Létavértes–Róka-lyuk 2.; Létavértes–Nagy-Tábla; Monostorpályi–Konyári-Kálló északi part; Monostorpályi–Szalma-tanyától délre) észleltünk, emellett két korábbi lelőhelyen

gyűjtöttünk leletanyagot (Létavértes–Kenderföld 2. és Létavértes–Német-halom).

A terepbejárás során a nyomvonal mentén, annak pufferzónájában több természetes kiemelkedést figyeltünk meg, melyek régészeti szempontból jelentősnek bizonyulhatnak. A kiemelkedések terepbejárását elvégeztük, azonban régészeti leletanyagot a növényzet fedettsége vagy a régészeti lelőhely esetleges jellege (pl. kurgán) miatt nem gyűjtöttünk.

Munkatársak: Bálint Marianna, Cserpák-Laczi Orsolya, Mester Péter (régészek), Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Menyhért Mónika, Sutáné Sápi Barbara, Wieszner Balázs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

113. Nagykereki, Dusnok-patak-part (KÖH 62314) rézkor, római császárkor (szarmata), avar kor, újkor

A Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján a Déri Múzeum 2017. október 18. – 2018. október 12. között elvégezte a teljes felületű megelőző feltárást és kivitelezés közbeni bontómunkát Nagykereki–Dusnok-patak-part lelőhelyen. A kutatást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (román országhatár) közötti útberuházás II. üteméhez kapcsolódó munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 25 947 m^2 nagyságú volt, ebből 25 599 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Nagykerekitől észak–északkeletre, a Nagykerekit Pocsajjal összekötő úttól kb. 300 méterre található, az egykori és jelenkori Dusnok-patak kanyarulatai által tagolt magas hátakon. Dusnok-patak-part lelőhely 2008 óta ismert, a területen terepbejárást az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (román országhatár) közötti szakasz előkészítői munkái kapcsán végzett a Déri Múzeum. Az autópálya feltárást megelőző geofizikai felmérést Dani János készítette el 2014-ben. A felmérés egy intenzív lelőhelyet mutatott, amit a 2014. és 2015. év során végzett próba- és megelőző feltárások megerősítettek.

Az autópálya nyomvonala nyugat–keleti irányban szelte át a lelőhelyet, közel 2 km hosszúságban. A 2017. évben végzett teljes felületű megelőző feltárás a lelőhely középső részét érintette. 2018 tavaszától a kivitelezés közbeni bontómunkára kijelölt területeken végeztünk feltárásokat. Az ásatások során 275 objektumot tártunk fel, melyek a késő rézkortól, a római császárkoron át egészen a kora újkorig datálhatóak.

A késő rézkori Baden-kultúrához sorolható objektumok nagy számban fordultak elő, ezek nagy része agyagnyerő gödör, kút, illetve kisebb gödrök voltak. Feltártunk egy nagyméretű épületet is, melynek padlószintjéről három, anatómiai rendben fekvő szarvasmarha váz került elő. Az egyik rézkori kútból emberi maradványokat is dokumentáltunk. A rézkori objektumokról összegezve elmondható, hogy gazdag és jó minőségű leletanyag került elő belőlük.

A római császárkorra datálható objektumok méhkas alakú tárológödrök, nagy, többosztatú árkok és temetkezések voltak, melyek közül több körárkokkal is rendelkezett. Az autópálya-nyomvonal által érintett területen belül két szarmata temetőt ismerünk. A Dusnok-patak jobb oldali magas partján lévő szarmata temető területét kiváló elhelyezkedése miatt az avar korban is használták, így itt egy több korszakú – összesen több mint 40 síros – temetőt tárhattunk fel.

Az avar korhoz különböző méretű tároló gödröket, sűrűn elhelyezkedő félig földbe mélyített épületeket, illetve az előbb említett szarmata–avar temetőrészletet sorolhatjuk. A kelet–nyugati irányú autópálya-nyomvonalon belül sikerült feltárunk egymástól 250 méter távolságban a késő avar temetőrészletet és a feltehetőleg hozzá tartozó települést. A közel 40 síros temetőrészlet feltárásakor többek között előkerült egy bolygatatlan, teljes griffes-indás övgarnitúrával rendelkező egyén temetkezése is.

A kora újkorra egy kutat kelteztünk, melynek betöltéséből mázas kerámia és téglatörmelék került elő. A modern anyag közé azonban őskori, kézzel formált kerámiaanyag is keveredett, így feltehetőleg egy korábbi objektumot vágott az újkori kút.

Nagykereki–Dusnok-patak-part lelőhely az autópálya nyomvonalától északra és délre is folytatódik, tehát ezekben az irányokban számítani kell további objektumok – többek között két temetőrészlet – előkerülésére, ha a területen további földmunkákat terveznek.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Homódi Richárd, Kovács Armand, Székely István, Szigeti Anna (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést az Archeodata 1998 Bt. végezte el.

Deák Rita – Szabó László

114. Nagykereki, Kengyeles 1. (KÖH 62272) neolitikum, rézkor, római császárkor (szarmata), népvándorlás kor, középkor

Nagykereki településtől északnyugatra, a Dusnok-értől délre található a lelőhely, ami a Kengyeles határrészben két egykori meander és egy jelenleg is működő bánya által közrefogott tagolt magaspart. A területen elsőként Hajdú Zsigmond és Nagy Emese Gyöngyvér végzett terepbejárást 2008-ban, majd Dani János 2012-ben. Ezt követte a geofizikai felmérés és próbaásatás 2014-ben. A kutatások során őskori, római császárkori (szarmata) és középkori leletanyag került napvilágra.

A humuszolt terület 20 332 m^2 nagyságú volt, ebből 20 011 m^2 érintett régészetileg. A megelőző feltárás a lelőhely szinte teljes kelet–nyugati irányú kiterjedésén zajlott. A három kinyitott felszín, különböző régészeti korszakok megtelepedését mutatta, a lelőhely teljes területén hasonló, közepes intenzitással. A három egymást követő, kelet–nyugati irányú, téglalap alakú felszín közül a leginkább nyugatra eső volt a legkisebb; a középső (a vizesbánya északi részén

fekvő) felszín közepes nagyságú volt, míg a leginkább keletre fekvő volt a legnagyobb. A talaj mezőgazdasági műveléssel bolygatott, a különböző felszíneken különböző minőségű altalajjal: a nyugati felszínen agyagos; a középső és a keleti felszínen homokos altalaj volt jellemző.

A nyugatra fekvő, legkisebb területen – melynek a bontását 2017 végén kezdtük meg – főként nagyméretű, fiatalabb őskori agyagnyerő gödröket és cölöphelyeket tártunk fel. Az objektumok a középső neolitikus Alföldi vonaldíszes kerámia kultúra Esztár-csoportjába, illetve a késő rézkori Baden-kultúrába sorolhatók. Előkerült emellett egy rossz állapotú, zsugorított helyzetű neolitikus temetkezés is. A csapadékos és hideg időjárás miatt a feltárást 2017-ben nem tudtuk befejezni, erre csak 2018 első felében került sor.

2018 áprilisában kezdtük meg a második (középső) felszín bontását is, ahol főként egy középkori (15. századi) település maradványait tártuk fel. Főként hulladéktároló gödrök, cölöphelyek és néhány kemence került kibontásra, melyekből nagy mennyiségű fémlelet származik (érmek, vas használati tárgyak, övveretek stb.). Az előkerült érmek a 15. századi interregnum idejére keltezhetők. A középkori objektumok mellett a középső felszínen két nagyméretű neolitikus agyagnyerő gödör is előkerült, a szelvény délnyugati sarkában pedig feltehetően a modern bányaművelés nyomaira bukkantunk.

A harmadik, legnagyobb szelvény bontását 2018 májusában kezdtük meg; ezen a területen főként római császárkori (szarmata) élelemtároló gödröket, házakat és egy temetőt tártunk fel. A császárkori sírok közül három esetében körárok is övezte a központi sírt, melyek néhány kisebb méretű csonttöredéken kívül teljesen üresek (raboltak) voltak. A körárkos sírokon kívül feltártunk több római császárkori temetkezést, melyekből – a bolygatott helyzet ellenére – ezüst torques, bronz fibulák és római ezüstpénz kerültek napvilágra.

A szarmata sírok mellett nyugat–keleti tájolású, népvándorlás kori (gepida) sírokat is feltártunk, melyek mindegyike bolygatott állapotban volt. Ennek ellenére több bronzfibula, gyöngy, kisebb vastárgy és az egyik női sírból két aranytű is előkerült. A bolygatás mellett az altalaj minősége sem kedvezett a csontoknak, a sírokban a csontok megtartása meglehetősen rossz, törmelékes és könnyen törő volt.

A telep és temető objektumai mellett egy nagyon széles, észak–déli irányú, szabályos V-átmetszetű árkot is feltártunk, ami lehet, hogy a Csörsz-árokhoz tartozott.

Az autópályához tartozó humuszolási munkálatok a megelőző feltárással párhuzamosan zajlottak a nyomvonal megelőző feltárással nem érintett, de lelőhely által fedett részén. A földmunkák során több objektum foltja rajzolódott ki (összesen 12), melyek mindegyike kisebb méretű – középkori és római császárkori (szarmata) – gödör volt.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya (régész), Balázs Ádám, Fenyvesvölgyi Zsuzsanna, Jurás Ákos, Menyhért Mónika, Nagy Gergő, Sápi László (régészeti technikusok), Papp Zoltán (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

115. Püspökladány, Református templom (KÖH 34141) középkor, újkor

Püspökladányban, az Erőss Lajos Református Általános Iskola udvarán, tornacsarnok építéséhez kapcsolódóan végeztünk megelőző próbaásatást 2018. szeptember 11–14. között. A humuszolt terület 138 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 117 m^2.

A területen aszfalt focipálya, homokozó, játszótér és salakpálya is található, ezért kisebb nehézséggel tudtunk megfelelő kutatószondákat nyitni. A nyugati szonda régészetileg negatívnak bizonyult. A salakpályán nyitott szelvényben, az 1802-ben épített (később lebontott) Református Fiúiskola téglaalapozását azonosítottuk, melynek építéséhez a késő középkori/török kori templom tégláit is felhasználták. Közvetlenül mellette, két méteres mélységben, sárgás-világosszürke, iszapos formában jelentkezett az altalaj, amiben három, késő középkorhoz köthető gödröt tártunk fel. A 3. szelvényben (északkeleti rész) ugyancsak két méteres mélységben jelentkezett a világosszürke iszapos réteg, a szelvény nyugati végében talajvíz is feltört. Itt négy gödör és egy árok foltját figyeltük meg, melyek feltárás során alig észrevehetően váltak el a feltöltési rétegtől. Ebből a feltöltési rétegből a késő középkorra/török korra keltezhető leletanyag került elő, keveredve újkori/recens hulladékkal. Itt a korábban kivágott fák gyökérmaradványai is nehezítették a megfigyelést.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Lazányi István, Nagy Gergő (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

116. Sáránd, Baksa-dűlő 1. (KÖH 82673) ismeretlen kor

Az OGD Konyár Gázüzem és Sáránd „0" pont közötti gázvezeték kivitelezési munkái miatt Sáránd–Baksa-dűlő 1. lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2018. augusztus 3–7-én 58 m^2-en egy 11 méter hosszú, 30–40 cm mély, nagyméretű gödröt tártunk fel, de a nagy mennyiségű megmozgatott földből nem került elő kormeghatározásra alkalmas lelet.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

117. Váncsod, Szénás-dűlő (KÖH 62490) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata), avar kor, Árpád-kor, ismeretlen kor

A lelőhely Váncsod községtől északra, a Berettyótól kb. 1 km-re, egykori déli meanderének külső oldalán, egy magasparton található.

A területen az M4-es autópálya Berettyóújfalu–Nagykereki (országhatár) közötti szakasz építését megelőző terepbejárások 2008-ban és 2012-ben a Déri Múzeum munkatársainak (Dani János, Hajdú Zsigmond, Hullám Dénes, Nagy Emese Gyöngyvér régészek, F. Csutak Tünde, Tóth Mihályné régészeti technikusok) részvételével történtek. Az ERD I. fázisához kapcsolódóan 2012–2013-ban geofizikai felmérést végzett Dani János (Déri Múzeum) és Márkus Gábor (Archeodata 1998 Bt.). Ezt követően 2014-ben Szolnoki László (Déri Múzeum) vezetésével a lelőhely déli részén és délkeleti szélén próbafeltárás zajlott. A munka során öt szondát nyitottak az összesen 674 m^2 kiterjedésű területen. A lelőhely déli részén lévő szondából római császárkori (szarmata), míg további négy, a lelőhely délkeleti szélén lévő szondákból kora neolit (Körös-kultúra) és késő bronzkori (Gáva-kultúra) leletanyag került elő.

Az előzetes kutatásokat követően Váncsod–Szénás-dűlő lelőhelyen 2017. szeptember 13. – 2018. június 15. között megelőző feltárást végeztünk. A munka során 626 régészeti objektum látott napvilágot 697 stratigráfiai egységgel. A feltárt lelőhelyen a jelenségek korszakonkénti megoszlása a következő volt: 23 újkőkori, 13 késő bronzkori, 340 római császárkori, öt avar, négy Árpád-kori, 241 ismeretlen korú (datálható értékű leletanyagot nem tartalmazó). Mint az a korábbi kutatások alapján várható volt, a lelőhelyen újkőkori, késő bronzkori és szarmata települési jelenségek láttak napvilágot. A neolit telepen két temetkezés, míg a szarmata telep melletti temetőrészletből 28, többnyire bolygatott sír került elő. Mindenképpen említést érdemel az a szarmata korú ház, amely két emberi vázat, illetve mellettük három, nagyobb kiterjedésű kőkoncentrációt tartalmazott.

Az előzetesen várt jelenségeken túl előkerült még két avar temetkezés, illetve egy Árpád-kori épület kemencével, cölöphelyekkel. A lelőhelyen napvilágra került leletek közül kétségkívül a legfontosabb a 13 darabból álló, kora neolit korú obszidián nyersanyagdepó, amely nemcsak a kárpát-medencei, hanem az európai kutatás szintjén is kiemelkedő jelentőségű. Összes súlya 15 kg: tíz darab nyersanyagtömb, egy darab magkő, illetve két darab arról leválasztott szilánk. A PGAA vizsgálatok alapján Kárpáti 1 típusú obszidián nyersanyag.

Munkatársak: Fuchsz Noémi, Priskin Anna, Szeverényi Vajk (régészek), Foró Katalin, Gábriel Sára, Gergácz Rebeka, Kovács Armand, Lazányi István, Nyírő Ádám Artúr, Vincze Árpád, Wieszner Balázs (régészeti technikusok). A fémkeresős kutatást a Pelta Bt., míg a geodéziai felmérést az Archeodata 1998 Bt. végezte el.

Priskin Anna – Szeverényi Vajk

58. Zsáka, Dinnyés (KÖH 93247) neolitikum

Furtától délre, Zsáka közigazgatási területéhez tartozó részen, a Zsáka DK-1 fúráspontnál végeztünk régészeti feltárást 2018. október 24–31. között. A terület teljes egészében a Zsáka–Dinnyés lelőhelyre esik. A humuszolt és a régészetileg feltárt terület 878 m^2 nagyságú volt.

Összesen 24 objektumot tártunk fel, és 26 stratigráfiai egységet rendeltünk hozzájuk. A 23 gödör közül egyik nagyobb, két elkülönülő gödröt/lemélyedést foglalt magába. Ezek mellett még egy észak-nyugat–délkeleti irányba futó árok részletét ástuk ki. A jelenségek a középső neolitikum korszakára keltezhetők a belőlük előkerült leletanyag alapján.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Foró Katalin, Lazányi István (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

2019. ÉVI RÉGÉSZETI TEVÉKENYSÉG

118. Álmosd, Kokadi határ, érpart (KÖH 65440) neolitikum, római császárkor (szarmata), avar kor, középkor

2019. március 13-án helyszíni szemlét végeztem Álmosd településtől kissé nyugatra. A helyszíni szemle célja a térség régészeti lelőhelyeinek feltérképezése volt. A Kokadot és Álmosdot összekötő út északi oldalán, egy enyhén kiemelkedő területen őskori (neolitikus), római császárkori (szarmata), késő avar kori és középkori kerámiát gyűjtöttem. A látási viszonyok ideálisak voltak (boronált szántás). A helyszíni szemle során a már ismert Álmosd–Kokadi határ, érpart régészeti lelőhely kiterjedését bővítettem.

Cserpák-Laczi Orsolya

119. Álmosd, Selindi útra-dűlő DNy (azonosító szám nélkül) római császárkor (szarmata), Árpád-kor, középkor

2019. március 12-én helyszíni szemlét végeztem Álmosd település keleti részén. A helyszíni szemle célja a térség régészeti lelőhelyeinek feltérképezése volt. Az Álmosd település belterületéhez tartozó, enyhén kiemelkedő terület középső részén (az Ady Endre – Balassi – Kossuth utcák közötti, részben beépített, részben szántott földsávon), római császárkori (szarmata), Árpád-kori és középkori kerámiát gyűjtöttem. A látási viszonyok ideálisak voltak (boronált szántás). Az új lelőhely a lehatárolást követően az Álmosd–Selindi útra-dűlő DNy nevet kapta.

Cserpák-Laczi Orsolya

120. Berettyóújfalu, Bántó-dűlő (KÖH 71015) bronzkor, római császárkor (szarmata), ismeretlen kor

A NIF Nemzeti Infrastruktúra és Fejlesztő Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. között kötött szerződés után a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2019. december 4-én elvégezte Berettyóújfalu–Bántó-dűlő lelőhelyen a teljes felületű megelőző feltárást. A régészeti kutatást a Tépe–Berettyóújfalu közötti kerékpárút-szakasz megvalósításának munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 1590 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 434 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a 47. sz. főút mentén, a Bántó-dűlő nevű határrészben helyezkedik el. A lelőhelyet Aranyos Annamária és Bálint Marianna azonosította 2009-ben.

A 2019. évi megelőző feltárás során, a területen hat objektumot tártunk fel, amelyhez hat stratigráfiai egységet rendeltünk. A kinyitott három szelvényből az északiban egy méhkas alakú, római császárkori (szarmata) korú vermet találtunk. A középső szelvényben egy bronzkori gödröt és három ismeretlen korú gödröt tártunk fel. A déli szelvényben egy késő bronzkori, részben méhkas alakú gödör került napvilágra.

Munkatársak: Szolnoki László (régész), Koroknai Zsolt, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

11. Berettyóújfalu, Daru-dűlő (KÖH 61508) ismeretlen kor

A NIF Nemzeti Infrastruktúra és Fejlesztő Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. között kötött szerződés után a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2019. december 4-én elvégezte Berettyóújfalu–Daru-dűlő lelőhelyen a teljes felületű megelőző feltárást. A régészeti kutatást a Tépe–Berettyóújfalu közötti kerékpárút-szakasz megvalósításának munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 602 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 383 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a 47. sz. főút mentén, a Daru-dűlő nevű határrészben helyezkedik el. A lelőhelyet Kolozsi Barbara azonosította 2008-ban.

A megelőző feltárás során a területen hét objektumot tártunk fel, amelyhez hét stratigráfiai egységet rendeltünk. A jelenségekből koruk meghatározására alkalmas leletanyag nem került elő.

Munkatársak: Szolnoki László (régész), Koroknai Zsolt, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

121. Berettyóújfalu, Korhány-dűlő (KÖH 93045) rézkor

A NIF Nemzeti Infrastruktúra és Fejlesztő Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. között kötött szerződés után a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2019. december 5–12. között elvégezte Berettyóújfalu–Korhány-dűlő lelőhelyen a teljes felületű megelőző feltárást. A régészeti kutatást a Tépe–Berettyóújfalu közötti kerékpárút-szakasz megvalósításának munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 1446 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1213 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a 47. sz. főút mentén, a Korhány-dűlő nevű határrészben helyezkedik el.

A lelőhelyet a Tépe–Berettyóújfalu közötti tervezett kerékpárút-szakaszhoz kapcsolódó Előzetes Régészeti Dokumentáció készítésekor azonosította Sarkadi Gergely 2017-ben.

A teljes felületű megelőző feltárás során a területen 21 objektumot tártunk fel, amelyhez 23 stratigráfiai egységet rendeltünk. A kinyitott szelvényben 10 olyan gödörobjektumot találtunk, melyekből nem került elő koruk meghatározására alkalmas leletanyag. 11 feltárt jelenségben késő rézkori (Baden-kultúra) leleteket, kerámiatöredékeket, paticsdarabokat, köveket, kagylókat és csigákat, állatcsontokat találtunk. Az egyik nagyobb gödörben egy teljes emberi csontvázat és egy részleges emberi koponyát is feltártunk.

Munkatársak: Szolnoki László (régész), Koroknai Zsolt, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

122. Berettyóújfalu, Korhány-ér partja (KÖH 93043) bronzkor, ismeretlen kor

A NIF Nemzeti Infrastruktúra és Fejlesztő Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. között kötött szerződés után a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.-vel kötött megállapodás alapján, a Déri Múzeum 2019. december 5–10. között elvégezte Berettyóújfalu–Korhány-ér partja lelőhelyen a teljes felületű megelőző feltárást. A régészeti kutatást a Tépe–Berettyóújfalu közötti kerékpárút-szakasz megvalósításának munkálatai tették szükségessé. A humuszolt terület 1864 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 1027 m^2.

A lelőhely Berettyóújfalutól északra, a 47. sz. főút mentén, a Korhány-ér partja nevű határrészben helyezkedik el. A lelőhelyet a Tépe–Berettyóújfalu közötti tervezett kerékpárút-szakaszhoz kapcsolódó Előzetes Régészeti Dokumentáció készítésekor azonosította Sarkadi Gergely 2017-ben.

A teljes felületű megelőző feltárás során a területen 22 objektumot tártunk fel, amelyhez 25 stratigráfiai egységet rendeltünk. A kinyitott szelvényben nyolc gödörből és három árokból nem került elő koruk meghatározására alkalmas leletanyag. 11 feltárt objektum késő bronzkori leleteket, kerámiatöredékeket, paticsdarabokat, köveket, kagylókat, állatcsontokat tartalmazott. Sikerült megfigyelnünk és feltárnunk két agyagból tapasztott kemencét is.

Munkatársak: Szolnoki László (régész), Koroknai Zsolt, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

123. Berettyóújfalu, Petőfi utca (azonosító szám nélkül) avar kor

Berettyóújfalu belterületén, egy családi ház mellett, csapadékvízgyűjtő számára kb. 2×2 méteres gödröt ástak, melynek alján emberi vázcsontok kerültek elő. A helyi rendőrséget értesítette a tulajdonos, majd velük és a Bihari Múzeum munkatársaival egyeztetve vizsgáltuk meg a sírt 2019. szeptember 5-én. Elhelyezkedése szerencsés volt, így teljes egészében fel tudtuk tárni rábontás nélkül: bolygatatlan, északnyugat–délkeleti tájolású, feltehetően avar kori temetkezés, amiből vascsat és vaskés került elő mellékletként.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, F. Csutak Tünde, Homódi Richárd, Szigeti Anna (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

67. Debrecen, Agrár park 1. (KÖH 53088) neolitikum

A Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zártkörűen Működő Részvénytársaság megbízásából 2019-ben a Déri Múzeum Régészeti Tára örökségvédelmi hatástanulmányt készített *Debreceni Agrár-innovációs Ipari Park fejlesztése* címmel.

A vizsgált terület Debrecen közigazgatási határán belül, a 354. sz. úttól délre, a 33. sz. úttól északra található, Debrecen-Nyulas városrésztől nyugati, Kismacstól keleti, Debrecen-Józsától pedig déli irányban. A terület és annak környéke tájbeosztás szerint az Alföld nagytájhoz, a Hajdúság középtájhoz és a Hajdúhát kistájhoz tartozik. A térszín Józsa felé fokozatosan emelkedik (119–120 m tszfm.), amelynek a legjelentősebb természetes vízfolyása a Tócó-patak.

2019. április 5-én, a Déri Múzeum Régészeti Tárának munkatársai terepbejárást végeztek a beruházási területen. A terepbejárás során a körülmények ideálisak voltak, a területet jó látási körülmények között (boronált szántás) jártuk be. A műszeres leletfelderítést Bacskai István (Pelta Bt.) végezte el, melynek során egy feltételezhetően régészeti korú fémtárgyat találtunk (bronz huzaltöredék).

A terepbejárás során nem észleltünk új régészeti lelőhelyet, egy korábbi lelőhelyen gyűjtöttünk újkőkori leletanyagot (Debrecen–Agrár park 1.). A leletanyag szóródása alapján a lelőhelyet északi irányban kibővítettük.

Munkatársak: Cserpák-Laczi Orsolya, Hajdú Zsigmond, Mester Péter, Nagy Emese Gyöngyvér (régészek), Faur Zoltán, Mazsu Andrea (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Cserpák-Laczi Orsolya

124. Debrecen, Balmazújvárosi út (KÖH 37569) római császárkor (szarmata)

2018. november 14. – december 20. és 2019. február 13. – április 5. között megelőző feltárást végeztünk Debrecen–Balmazújvárosi út régészeti lelőhelyen. A feltárásra egy raktárcsarnok építése miatt került sor.

A 3649 m^2 területen 103 régészeti jelenséget tártunk fel a római császárkor szarmata időszakából (Kr. u. 3–4. század). A lelőhely különlegessége, hogy a terület egy részén a növényzet eltávolítása után a régészeti jelenségek foltjai már a humuszban láthatóvá váltak. Ez azt mutatja, hogy a szarmaták óta napjainkig eltelt időszakban a terület érintetlen volt, nem állt mezőgazdasági művelés alatt. A feltárt jelenségek többsége nagyméretű, mély agyagnyerő gödör volt. A szarmatákra jellemző méhkas alakú terménytároló gödrök mellett egy gyümölcsök aszalására vagy hús füstölésére használt vermet is feltártunk. A terület nyugati sarkában került elő egy földbe ásott veremház gödrének részlete. Sajnos a veremházat nem sikerült teljesen feltárni, mert kilógott a feltárt területről. A szerkezete azonban így is rekonstruálható, mivel a tetőszerkezetet tartó cölöpök helyét megtaláltuk. A veremház gödrének alapterülete kb. 5×5 méter lehetett és két cölöpön nyugvó sátortető fedte.

A feltárt nagy mennyiségű leletanyag főleg állatcsont és kerámiatöredék. A fazekaskorongon készült szürke és vörös színű edények darabjain kívül rosszabb minőségű, kézzel készített fazekak darabjai is előkerültek. Az egyik nagyméretű agyagnyerő gödörben egy ép tálat is találtunk. Érdekesebb lelet volt még három bronz karkötő, két csontfésű, egy csont kontytű és egy agancssíp.

A lelőhelyen feltárt szarmata telep a korabeli élet szinte teljes keresztmetszetét mutatja, mivel a mezőgazdasági jellegű régészeti jelenségek mellett egy lakóházat is sikerült feltárnunk.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

125. Debrecen, Béke-Tsz (azonosító szám nélkül) neolitikum, vaskor, ismeretlen kor

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2019. május 14. – június 30. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Béke-Tsz lelőhelyen, mivel egy épülő BMW gyár kapcsán új utakat, közműveket és épületeket létesítenek, illetve rendezni fogják a természetes terepfelszínt. A humuszolt terület 16 687 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 15 551 m^2.

A lelőhely Debrecentől északnyugatra található a 33. sz. főút északi oldalán, az M35-ös autópályától nyugatra, Nagymacs és Kismacs települések között.

A lelőhelyen 2018–2019-ben geofizikai kutatás és terepbejárás történt. A geofizikai eredmények alapján 2019-ben próbafeltárást végeztek.

A beruházás egy laza szerkezetű, nagy kiterjedésű lelőhelyet érintett. Az objektumok nagy része gödör, verem, árok, cölöplyuk és veremház volt.

A neolit jelenségeket több tucat keskeny, hosszúkás, lefelé hirtelen és erőteljesen szűkülő és mélyülő, olykor piskóta alakú gödör képviselte. Ezek a településjelenségek többnyire nagyon leletszegények voltak, és a kutatás jelenleg valamilyen őskori háziipari tevékenységhez köti őket és cserzőgödröknek tartja azokat. Az egyik ilyen gödör déli végében egy teljesen ép, nagyméretű, amfora alakú kerámiaedényt találtunk. A gödrök elhelyezkedésében megfigyelhető volt bizonyos rendezettség. Az egyes csoportok iránya gyakran 90 fokkal is eltért egymástól. A hosszúkás, keskeny gödrök mellett előkerült több kerek, lefelé szűkülő, közepes méretű gödör is, melyek valószínűleg szintén az őskor újkőkori időszakából származnak.

A másik megfigyelt és feltárt korszak a lelelőhelyen a késő vaskor volt. Ebből az időszakból egy laza szerkezetű, kelta tanyarendszert tártunk fel. A kelta tanyák egy szűkebb területen koncentrálódtak: az apró település néhány veremházból és az ezekhez tartozó élelemtároló vermekből állt. A házakban, gödrökben kerámiatöredékeket és állatcsontot találtunk.

A feltárás során 95 objektumot tártunk fel, melyekhez 115 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Szolnoki László

126. Debrecen, Bellegelő, Orbán tanya (KÖH 51182) rézkor, bronzkor

A Debrecen, Déli Ipari Park egyik beruházásának kivitelezési munkái miatt a Debrecen–Bellegelő, Orbán tanya lelőhelyen, megelőző feltárás keretében, 2019. október 1–21. között, 8867 m^2-en 159 régészeti jelenséget tártunk fel két nagyobb régészeti korszakból.

A feltárt jelenségek közül 49 gödröt a kora rézkori Tiszapolgár-kultúra időszakára lehetett keltezni. Ebből az időszakból tártuk fel egy nagyméretű cölöpszerkezetes ház maradványait. A kb. 8×6,5 méter alapterületű, cölöpszerkezetes ház kelet–nyugati hossztengelyű, egykori szerkezetét 17 cölöp tartotta. A sarkaiba ásott négy cölöplyukon kívül az északi és déli oldalait négy-négy cölöplyuk, nyugati oldalát három cölöplyuk zárta le. A keleti oldalán található a legkevesebb, a sarkokba ásott cölöplyukakon kívül még két cölöplyuk, amiket a délkeleti sarokhoz közel ástak. Az északkeleti sarkához közel nem ástak cölöplyukakat, itt lehetett a bejárata.

Egy gödörben késő bronzkori leletanyag volt. A feltárt régészeti jelenségek nagy része nem tartalmazott korhatározó leletet.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Domán Szabolcs, Fehér Csaba, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea, Ortutai Róbert (geodéták).

D. Szabó László

70. Debrecen, Böszörményi út 164. (KÖH 38812) neolitikum, bronzkor, római császárkor (szarmata)

A Debreceni Egyetemmel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2019. október 18. – november 13. között a Déri Múzeum megelőző feltárást végzett Debrecen–Böszörményi út 164. lelőhelyen. A humuszolt terület 1442 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett, feltárt terület 1442 m^2.

A beruházáshoz kapcsolódó Egyszerűsített Előzetes Régészeti Dokumentációt a Budavári Kft. készítette el 2017-ben.

A területen a gépi humuszolás 2019. október 18-án kezdődött el a terület északkeleti sarkában, a humusz- és feltöltésréteg 70–150 cm vastag volt. A gépi nyesés során összesen 62 régészeti objektum került elő, amelyek a neolitikum, a bronzkor és a római császárkor (szarmata) időszakából származtak. Az őskorból különböző méretű tároló- és anyagnyerő gödrök, valamint egy nagy kiterjedésű árokrendszer, a római császárkorból pedig néhány tárológödör került elő.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Szigeti Anna, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László

127. Debrecen, Deák-tanya 1. (KÖH 93941) római császárkor (szarmata)

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2019. január 15. – április 8. között elvégeztük Debrecen–Deák-tanya 1. lelőhelyen a *Debrecen, Északnyugati Gazdasági Övezetben ipari telephely kialakítása* projekthez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást. A feltárt terület 55 140 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett, feltárt terület 41 669 m^2.

A lelőhely Debrecentől északnyugatra található a 33. sz. főút északi oldalán, az M35-ös autópályától nyugatra, Nagymacs és Kismacs települések között. A lelőhelyen 2018–2019-ben geofizikai kutatás és terepbejárás történt, aminek eredményei alapján próbafeltárásokat végeztek.

A megelőző feltárás során a próbafeltáráson azonosított szarmata településnek a beruházási területre eső részét tártuk fel. Összesen 644 régészeti jelenséget azonosítottunk, melyekhez 682 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A szarmata település legnagyobb számban előkerülő objektumai a különböző méretű, általában méhkas alakú tárolóvermek voltak. Betöltésükből nagyszámú kerámiatöredék, állatcsontok és néhány ép edény került elő. Feltártunk 18 épületet, lakóházakat és különféle műhelyeket. Az épületek két nagyobb csoportban kerültek elő, amiket keskeny árok választott el. A település temetője nem esett a feltárandó területbe, csak két sír került elő, már funkcióját vesztett objektumokba temetve. A leletanyag és a római érmék alapján a települést a 4. században használhatták.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Homódi Richárd, Szigeti Anna (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Szabó László

128. Debrecen, Gőztéglagyár (KÖH 28099) Árpád-kor

2019 júliusában kezdődött el Debrecenben a Domokos Márton út kivitelezésének földmunkája. Az út tükrében modern gödrök foltjai látszottak, recens szemét és törmelék betöltéssel. A mai járószinttől kb. 100 cm mélyen kiszedett felületen a 20. századi gödrök között egy Árpád-kori veremház gödre is láthatóvá vált, amelyet 2019. augusztus 1-én feltártunk. A kb. 3,6×3,4 méter alapterületű, kelet–nyugati hossztengelyű veremház délnyugati sarka kiesett az út nyomvonalából. Hosszabbik oldalainak közepén egy-egy, kb. 50 cm átmérőjű és 60 cm mély cölöplyuk volt. A ház padlójába két kisebb ovális gödröt is ástak. A ház kemencéjét az északnyugati sarokban alakították ki, az agyagba vájva. Platnija 3–4 cm vastagon égett át, leletanyagot nem tartalmazott.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Fehér Csaba, Domán Szabolcs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

D. Szabó László

129. Debrecen, Kerekes-tanya (azonosító szám nélkül) neolitikum, vaskor, ismeretlen kor

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2019. március 18. – május 3. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Kerekes-tanya lelőhelyen, mivel egy épülő BMW gyár kapcsán új utakat, közműveket és épületeket létesítenek, illetve rendezni fogják a természetes terepfelszínt. A humuszolt terület 26 217 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 21 146 m^2.

A lelőhely Debrecentől északnyugatra található a 33. sz. főút északi oldalán, az M35-ös autópályától nyugatra, Nagymacs és Kismacs települések között.

A lelőhelyen 2018–2019-ben geofizikai kutatást és terepbejárás történt. A geofizikai eredmények alapján 2019-ben a Déri Múzeum részéről Deák Rita és Szabó László régészek végeztek próbafeltárást.

A beruházás egy laza szerkezetű, nagy kiterjedésű lelőhelyet érintett, mely valószínűleg déli irányban folytatódik. Az objektumok nagy része gödör, verem, árok, cölöplyuk, veremház és kút volt. A neolit jelenségeket több tucat keskeny, hosszúkás, lefelé hirtelen, erőteljesen szűkülő és mélyülő, olykor piskóta alakú gödör képviselte. Ezek a településjelenségek többnyire nagyon leletszegények voltak; a kutatás jelenleg valamilyen őskori háziipari tevékenységhez köti, cserzőgödröknek tartja azokat. A gödrök elhelyezkedésében megfigyelhető volt bizonyos rendezettség, egyrészt egy kisebb mélyedés körül csoportosultak, másrész gyakran sorokat alkottak és viszonylag azonos távolságra egymástól, párhuzamosan helyezkedtek el. Az egyes csoportok iránya gyakran 90 fokkal is eltért egymástól. A hosszúkás, keskeny gödrök mellett előkerült több kerek, lefelé szűkülő, közepes méretű gödör is, melyek valószínűleg szintén az őskor újkőkori időszakából származnak, az egyikben talált kerámiatöredékek alapján valószínűleg a neolitikum középső időszakából.

A másik megfigyelt és feltárt korszak a lelőhelyen a késő vaskor volt. Ebből az időszakból egy laza szerkezetű kelta tanyarendszert tártunk fel. A kelta tanyák egy-egy kicsit hátasabb területen koncentrálódtak és néhány veremházból, az ezekhez tartozó élelemtároló vermekből, területhatároló árkokból és kutakból álltak. A házakban, gödrökben bronzfibulát, orsógombot, őrlőköveket, szövőszéknehezéket, kerámiatöredékeket és állatcsontot találtunk. Ez a laza szerkezetű település valószínűleg déli irányban nagy területekre terjed ki. A kelta tanyák között ezen a lelőhelyen sikerült megfigyelnünk egy velük egykorú kelta temetkezést is. A dél–északi tájolású, téglalap alakú sírban egy viszonylag jó megtartású felnőtt csontvázát találtuk meg. A háton, nyújtott testtartásban fekvő elhunyt feje mellett, jobb oldalon egy kisebb kerámiaedényt találtunk, melyben egykor minden bizonnyal ételmelléklet lehetett. A csontváz bal karján, könyöktájon, egy bronz-, vagy ezüsthuzalból fonott, babos díszítésű karperec volt, illetve mindkét könyöke táján korrodált vasdarabokat figyeltünk meg.

A feltárás során 157 objektumot tártunk fel, melyekhez 180 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Szolnoki László

130. Debrecen, Kerekes-tanya 2. (azonosító szám nélkül) vaskor

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2019. május 14. – június 30. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Kerekes-tanya 2. lelőhelyen, mivel egy épülő BMW gyár kapcsán új utakat, közműveket és épületeket létesítenek, illetve rendezni fogják a természetes terepfelszínt. A humuszolt terület 6477 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 5313 m^2.

A lelőhely Debrecentől északnyugatra található, a 33. sz. főút északi oldalán, az M35-ös autópályától nyugatra, Nagymacs és Kismacs települések között.

A lelőhelyen 2018–2019-ben geofizikai kutatást és terepbejárás történt. A geofizikai eredmények alapján 2019-ben próbafeltárást végeztek.

A beruházás egy laza szerkezetű, kis kiterjedésű lelőhelyet érintett. Az objektumok nagy része gödör, verem, árok, cölöplyuk, veremház és kút volt. A beruházás délnyugati területére jellemző a szétszórtan elhelyezkedő, kisebb, késő vaskori tanyák laza hálózata és a Kerekes-tanya 2. lelőhelyen talált három tanya is ebbe a rendszerbe illeszkedik. A kelta tanyák egy mélyebb fekvésű völgyben, talán szélvédett helyen, egy kisebb hát szomszédságában koncentrálódtak és a kis település három veremházból, valamint az ezekhez tartozó élelemtároló vermekből, területhatároló árkokból és kútból állt. A házakban, gödrökben kerámiatöredékeket és állatcsontot találtunk. A házak jellemzően leletgazdagok voltak. Az egyetlen kútból, melyet kézzel 1,5 méter mélységig tudtunk bontani, a magasan jelentkező talajvíz miatt csupán állatcsontok és paticsdarabok kerültek elő. Ezt a kutat később egy forgókotró segítségével 5,5 méter mélységig tudtuk kibontani, egykor itt lehetett az alja, de sajnos a többszöri átvizsgálás során sem találtunk a kút iszapos betöltésében kerámialeletet vagy fa bélésnyomokat.

A feltárás során 25 objektumot tártunk fel, melyekhez 52 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Szolnoki László

131. Debrecen, Középkori mezőváros (Bajcsy-Zsilinszky u. 34.) (KÖH 35196) középkor, újkor

A CAD-PRINT Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2019. október 4–25. között a Déri Múzeum elvégezte Debrecen–Középkori mezőváros lelőhely (Bajcsy-Zsilinszky u. 34.) beruházáshoz kapcsolódó régészeti megelőző feltárását. A humuszolt terület 1006 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett, feltárt terület 1006 m^2.

A területen a gépi humuszolás 2019. október 4-én kezdődött el a terület déli részén, a humusz- és feltöltésréteg kb. 250 cm vastag volt. A gépi nyesés során összesen 39 régészeti objektumot azonosítottunk. A középkorból egy kisebb árokrendszer egy része és különböző méretű tárológödrök, az újkorból pedig kutak és különböző méretű gödrök kerültek elő.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Szigeti Anna, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László

132. Debrecen, Középkori mezőváros (Borz u. 13.) (KÖH 35196) újkor

A New House Projekt Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2019. november 25-én a Déri Múzeum elvégezte Debrecen–Középkori mezőváros lelőhely (Borz u. 13.) beruházáshoz kapcsolódó régészeti megelőző feltárását. A humuszolt terület 546 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett, feltárt terület 487 m^2.

A területen a humusz- és feltöltésréteg kb. 200 cm vastag volt. A gépi nyesés során összesen hat régészeti objektum került elő. A kora újkorból öt különböző méretű tárológödröt, az újkorból pedig egy kutat tártunk fel.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Szigeti Anna (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szabó László

133. Debrecen, Középkori mezőváros (Tanító u. 10.) (KÖH 35196) középkor, újkor

Az Egberstone Kft.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2019. július 1–25. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecenben, a Tanító utca 10. szám alatt, egy társasház építése miatt. A humuszolt terület 640 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 567 m^2.

A lelőhely Debrecen belvárosában található és az egykori középkori település területére terjed ki. A kutatott felület érintette a Mesterfalva nevű városrészt. A lelőhelyen, egy-egy nagyobb beruházáshoz kapcsolódóan, több évtizede végeznek régészeti feltárást a Déri Múzeum munkatársai. A Tanító utcában és a szomszédos Borz utcában, az utóbbi években végzett régészeti megfigyelések alapján jól lokalizálható a lelőhely. A legutóbbi feltárás 2018-ban volt a Tanító utca 14. szám alatt, itt egy társasház építése kapcsán késő középkori jelenségek kerültek napvilágra.

A 2019. évi megelőző régészeti feltárás során késő középkori és kora újkori, újkori jelenségeket, jellemzően településmaradványokat találtunk. Nyolc közepes és nagyméretű gödör, illetve verem mellett egy bödönbéléses kutat és kilenc árkot tártunk fel. Az árkok északnyugat–délkeleti irányban keresztezték a kutatott területet és jellemzően leletszegények voltak. Három árokból elöltöltős fegyverek ólomgolyói kerültek elő. Több lövedéken még rajta voltak az öntőcsapok. A golyók viszonylag kisebb méretűek voltak és többségük inkább ovális, mint kerek. A lövedékek átmérője 10 mm körüli lehet.

A gödrök kifejezetten leletgazdagok voltak, nagy mennyiségű kerámiatöredék, állatcsont, vaseszközök maradványai kerültek elő belőlük. Az állatcsont-leletekben már első látásra is a nagyobb állatok, lovak és szarvasmarhák csontja voltak többségben.

Az egyetlen feltárt kút ovális, nagyméretű gödrében egy 80–90 cm vastag tölgyfa üregesre alakított törzsét találtuk. A csőszerű fatörzs függőleges helyzetben volt bélés gyanánt, a kútba helyezve. A tölgyfán még a kérget is meg lehetett figyelni. A fatörzset először félberepesztették, miután belsejét kivésték vagy égették, faabronccsal és faszegekkel újra összeállították és így helyezték a kútba. A bödön alá négy pallót helyeztek vízszintesen, a fatörzs ezen a kereten állt: gyakorlatilag ezekkel a pallókkal akadályozták meg, hogy mélyebbre süllyedjen és ezek segítségével szintezték ki. A pallók is egy kútbélés darabjai lehettek, mivel végükön jól látható a csapolás nyoma; talán egy másik pallóbéléses kútból származhatnak. A kútból is nagy mennyiségű kerámiatöredék, többnyire vízhordó edények darabjai kerültek napvilágra.

A feltárás során 18 objektumot tártunk fel, melyekhez 38 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

134. Debrecen-Józsa, Kismacs ÉK 2. (azonosító szám nélkül) római császárkor (szarmata), ismeretlen kor

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján 2019. július 11–31. között elvégeztük a *Debrecen, Észak-nyugati Gazdasági Övezet ellátását biztosító infrastruktúra és közmű nyomvonalak kiépítése* projekthez kapcsolódó régészeti megelőző feltárást Debrecen-Józsa–Kismacs ÉK 2. lelőhelyen.

A humuszolt terület 11 041m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett 5131 m^2. Összesen 47 jelenséget tártunk fel, melyekhez 49 stratigráfiai egységet rendeltünk. A lelőhely Debrecen-Józsától délnyugatra, Kismacstól északra található, az M35-ös autópálya keleti oldalán. A területen 2019-ben geofizikai kutatás és terepbejárás történt, aminek eredményei alapján még ugyanebben az évben próbafeltárást végeztek.

A megelőző feltárás során a próbafeltáráson előkerült szarmata településnek a beruházási területre eső részét tártuk fel. A területen egy római császárkori (szarmata) település műhelyépületei, tárológödrei és két kútja került elő. Több esetben figyeltünk meg kürtős kemencével ellátott objektumot. Mindkét kút esetében fa építmény nyomai is előkerültek, melyek az északi és déli falban fél méterenként cölöphely formájában jelentkeztek. A szarmata település mellett ismeretlen korú sekély árkok és kisméretű gödrök kerültek elő.

Munkatársak: Deák Rita, Mester Péter, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Szigeti Anna, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Szabó László

72. Debrecen, Rózsa-dűlő (KÖH 58424) római császárkor (szarmata)

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2019. március 8.–május 31. között Debrecen–Rózsa-dűlő lelőhelyen a Déri Múzeum a *Debrecen, Észak-nyugati Gazdasági Övezetben ipari telephely kialakítása* projekthez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást végzett. A humuszolt terület 77 577 m^2 nagyságú volt, ebből 49 579 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Debrecentől északnyugatra található a 33. sz. főút északi oldalán, az M35-ös számú autópályától nyugatra, Nagymacs és Kismacs települések között.

Debrecen–Rózsa-dűlő lelőhely 2007 óta ismert. Az ukrán-magyar földgázszállító vezeték építését megelőző terepbejárás során azonosították, majd 2008-ban és 2011-ben feltárás is történt a jelenlegi beruházási területtől nyugatra. A lelőhelyen, a *Debrecen, Észak-nyugati Gazdasági Övezetben ipari telephely kialakítása* projekt kapcsán 2018-ban geofizikai kutatás és terepbejárás, majd 2018–2019-ben próbafeltárások történtek.

A próbafeltárás folyamán egy szarmata település részletei kerültek elő, a megelőző feltárás során ennek a településnek a beruházási területre eső részét tártuk fel. Összesen 633 régészeti jelenséget azonosítottunk, melyekhez 714 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A szarmata település legnagyobb számban előkerülő objektumai a különböző méretű, általában méhkas alakú tárológödrök voltak. A betöltésükből nagyszámú kerámiatöredék, állatcsontok és néhány esetben ép edény került elő. Feltártunk több épületet, amelyek közül néhányat műhelyépületként határoztunk meg. Ezekben gyakran kürtős rendszerű kemencéket dokumentáltunk. A kései, esetenként hun korinak meghatározott leletanyag és az előkerült római érmék alapján a települést a 4. századra datáltuk.

A római császárkori település déli és keleti szélét jól le tudtuk határolni, de északi és nyugati irányban – a jelenlegi beruházási területen kívül – minden bizonnyal folytatódnak a telepobjektumok.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Homódi Richárd, Szigeti Anna, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Deák Rita

135. Debrecen, Rózsa-dűlő 4. (KÖH 94579) vaskor, ismeretlen kor

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2019. február 26. – március 29. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Rózsa-dűlő 4. lelőhelyen, mivel egy épülő BMW gyár kapcsán új utakat, közműveket és épületeket létesítenek, illetve rendezni fogják a természetes terepfelszínt. A humuszolt terület 35 874 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 24 380 m^2.

A lelőhely, melyet 2018-ban geofizikai kutatást és terepbejárást követően Mesterházy Gábor azonosított, Debrecentől északnyugatra található, a 33. sz. főút északi oldalán, az M35-ös autópályától nyugatra, Nagymacs és Kismacs települések között.

A lelőhelyen 2018-ban és 2019-ben Szilágyi Krisztián Antal végzett régészeti próbafeltárást.

A megelőző feltárás egy laza szerkezetű, nagy kiterjedésű lelőhelyet érintett, mely valószínűleg délnyugati irányban folytatódik. Az objektumok nagy része gödör, verem, árok, cölöplyuk és kút volt. Az egyik felszínen egy földbe mélyített ól került napvilágra, melynek egykori tetőszerkezete is rekonstruálható. A kutak kivétel nélkül a nagyméretű, kerek és bélés nélküli kopolyakutak közé sorolhatók. Feltártunk több nagyméretű körárkot, de bennük temetkezéseket nem találtunk. A többi, téglalap alakú területet övező árok nagy része mérete és alakja alapján egykor karámokat kerített, vagy vízelvezetésre, telekhatár rögzítésére szolgált. Az egyik nagyobb késő vaskori gödör sekély peremén, egy alacsony padkán három ép edényt találtunk, melyeket a munkagép kanala sajnos humuszolás közben megsértett. Az edények akár egy késő vaskori hamvasztásos temetkezés maradványai is lehettek. A feltárt objektumokból a korszakra jellemző kerámiatöredékek mellett állatcsontok, egy nagyobb malomkő és paticsdarabok kerültek napvilágra.

A feltárás során 127 objektumot tártunk fel, melyekhez 160 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Koroknai Zsolt (régészeti technikus). A geodéziai felmérést a Salisbury Kft. végezte el.

Szolnoki László

79. Debrecen, Sáfrány-tanya (KÖH 56796) avar kor, Árpád-kor

A NIF Zrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján 2018. október 15. – 2019. április 1. között megelőző régészeti feltárást végeztünk Debrecen–Sáfrány-tanya lelőhelyen, mivel a Megbízó az Ebes–Debrecen vasútvonal fejlesztése kapcsán új utat és vasúti kereszteződést építtet. A humuszolt terület 7035 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 3856 m^2.

A lelőhely, melyet Dani János és Szolnoki László 2006-ben azonosított, Debrecentől nyugatra található a Hajdúszovát felé vezető országút északi oldalán, a Kamarás-halomtól keletre és délre. A lelőhelyen 2017–2018-ban Hajdú Zsigmond végzett régészeti próbafeltárást.

A beruházás, amennyire a kis felület alapján megállapítható volt, a lelőhely keleti részét érintette. A lelőhelyen településmaradványokat, egy széles és időnként mély, enyhén kanyargó, délkelet–északnyugati irányú árkot, több Árpád-kori veremházat, külső kemencéket, egy nagy, bélés nélküli kutat és néhány gödörobjektumot tártunk

fel. Az Árpád-kori jelenségek nagyon leletgazdagok voltak, néhány fémeszköz és malomkőtöredék mellett sok kerámiatöredéket és állatcsontot találtunk bennük.

A lelőhely középső részén napvilágra került két gazdag avar sír. Az egyik sírban a felső talajrétegből a felszerszámozott, aranyozott ezüstveretekkel díszített kantárral, nyereggel felszerelt ló mellett egy másik, részlegesen eltemetett ló és egy részlegesen eltemetett szarvasmarha, valamint egy kiskérődző csontjai kerültek elő. A hátasló és az ételmellékletek alatt, a sír aljában fekvő elhunyt férfi mellett megtaláltuk a kardját és a lándzsáját is. A másik sírban, a szintén aranyozott ezüst szerelékes kantárral, nyereggel felszerszámozott teljes ló mellett egy másik részlegesen eltemetett lovat, két részlegesen eltemetett szarvasmarhát és egy részlegesen eltemetett kiskérődzőt tártunk fel. Ebben a sírban csak a harcos lándzsáját találtuk meg, de emberi maradványok itt nem kerültek elő.

A feltárás sajátossága volt az a korábban nem ismert körülmény, hogy 1944 októberében itt komoly harcok voltak, mivel Debrecen nyugati oldalán pont ezen a helyen, egy reteszállást hoztak létre a magyar és német csapatok. Az itt kiásott lövészárokrendszer többször is gazdát cserélt a harcoló felek között, amit jól lehetett érzékelni az előkerült lövedékek és lőszerek típusaiból. A lőszermentesítés során és a humuszolás, valamint a feltárás közben is nagy mennyiségben került elő felrobbant és éles lövedék, aknagránát, kilőtt és éles gyalogsági lőszer, teljes gyalogsági tárak. A lövészárkokban megtaláltuk a katonák által otthagyott személyes holmikat, bicskákat, gombokat, konzerves dobozokat. Az egyik lövészárokból egy magyar katona földi maradványai is napvilágra kerültek, akit a hadisírgondozó munkatársai exhumáltak.

A feltárás során 32 régészeti objektumot tártunk fel, melyekhez 81 stratigráfiai egységet rendeltünk.

Munkatársak: Szabó Mariann, Szolnoki László (régészek), Balogh Csaba, Koroknai Zsolt (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Szolnoki László

136. Derecske, Inke (KÖH 41943) római császárkor (szarmata)

A MOL Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt.-vel mint Megbízóval kötött megállapodás alapján, 2019. augusztus 26. – szeptember 2. között Derecske–Inke lelőhelyen a Déri Múzeum a *MOL Földes 24. R68 fúráspont* projekthez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást végzett. A humuszolt terület 1302 m^2 nagyságú volt, ebből 1298 m^2 érintett régészetileg.

A lelőhely Derecskétől délnyugatra található, az egykori mocsaras Sárrét egyik kiemelkedő pontján, a 42. sz. úttól északra és az M4-es autópályától délre.

Derecske–Inke lelőhely 2013 óta ismert, Siklósi Zsuzsanna végzett terepbejárást a területen.

A feltárás során egy római császárkori település részletei kerültek elő. Összesen 38 régészeti jelenséget tártunk fel, amikhez 42 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A szarmata település legnagyobb számban előkerülő objektumai a különböző méretű, általában méhkas alakú tárológödrök voltak. A betöltésükből nagyszámú kerámiatöredék, állatcsontok kerültek elő. Feltártunk két épületet is, az egyik betöltéséből ezüst ékszer került elő.

A település objektumai délnyugati irányban sűrűsödnek: a jelenlegi beruházási területen kívül minden bizonnyal folytatódnak a telepobjektumok.

Munkatársak: Deák Rita, Szabó László (régészek), Andirkó Lajos, Faragóné Csutak Tünde, Vetésiné Szabó Nóra (régészeti technikusok). A geodéziai felmérést a Déri Múzeum Térinformatikai Osztálya végezte el.

Deák Rita

137. Ebes, Hunyadi-major Kelet (KÖH 88303) római császárkor (szarmata)

Ebes északnyugati külterületén, öntözővíz-csatorna építése kapcsán végeztünk régészeti feltárást 2019. október 18–22. között. A humuszolt terület 534 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 227 m$^{2.}$

Ebes–Hunyadi-major Kelet lelőhely beruházást érintő területén egy római császárkori szarmata település részletét tártuk fel. Az előkerült 18 régészeti jelenség elszórtan jelentkezett (árkok, gödrök részletei), melyekből leletanyag nem nagy mennyiségben került elő, de kormeghatározásra alkalmas volt.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Menyhért Mónika (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

138. Egyek, Szöghatár-halom környéke (KÖH 71863) római császárkor (szarmata)

Egyeken, a Szöghatár-halom határában, szennyvíztisztító telep építése során végeztünk megelőző régészeti feltárást 2019. szeptember 18–25. között. A humuszolt terület 698 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 638 m^2.

Egyek–Szöghatár-halom környéke lelőhely beruházást érintő területén egy római császárkori szarmata település részletét tártuk fel. Az előkerült 18 régészeti jelenség túlnyomó többsége nagyméretű, méhkas alakú szemetes/tárológödör, melyekben tipikus, a korszakra jellemző leletanyagot találtunk.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

139. Hajdúböszörmény, Bak-hát-dűlő (KÖH 82267) római császárkor (szarmata)

A 3323. számú, Balmazújváros–Hajdúnánás közötti közút felújításával összefüggő, a szelvényezés szerinti jobb oldalon, a Hajdúböszörmény–Bak-hát-dűlő lelőhely területén keresztül vezető új árok nyomvonalán végeztünk feltárást 2019. április 25. – május 9. között. A humuszolt terület 1472 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 732 m^2.

Az érintett területen két méteres sávban történt a humuszolás és a várakozásnak megfelelően több régészeti jelenség foltja jelentkezett. A feltárt 34 objektum közül három árok, túlnyomó többségük 1,5–2 méter átmérőjű, kerek, méhkasos formájú tároló/hulladékgödör, melyek a római császárkori szarmaták településeire nagyon jellemzőek. Leletanyagban viszonylag szegényesek voltak, többnyire állatcsont és a korszakra jellemző kerámiatöredékek kerültek elő belőlük.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Menyhért Mónika, Szász Hajnal (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

140. Komádi, Balázs-tanya Dél 2. (azonosító szám nélkül) őskor

Komádi északi határában, a Mezősas NY-26 és NY-27 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán, a Mezősas NY-26 jelű kútkörzettől délre végeztünk régészeti feltárást 2019. augusztus 5-én. A humuszolt terület 372 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 29 m^2.

Komádi–Balázs-tanya Dél 2. lelőhely a Kutas-csatorna meanderétől délre húzódik. A lelőhely beruházást érintő szakaszán egy gyér őskori település nyomait tártuk fel. Az előkerült két régészeti jelenségből ugyan régészeti leletanyag nem került elő, de a környező szántásban középső neolitikumra keltezhető kerámiatöredékeket és paticsot találtunk.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

141. Komádi, Balázs-tanya Dél 3. (azonosító szám nélkül) Árpád-kor

Komádi északi határában, a Mezősas NY-26 és NY-27 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán, a Mezősas NY-26 jelű kútkörzettől délre végeztünk régészeti feltárást 2019. augusztus 5–10. között. A humuszolt terület 1226 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 220 m^2.

Komádi–Balázs-tanya Dél 3. lelőhely egy nyugat–keleti irányban húzódó, kisebb kiemelkedő földháton terül el, a Kutas-csatornától kb. 1–1,5 km-re délre. A lelőhely beruházást érintő szakaszán egy Árpád-kori település nyomait tártuk fel. A lelőhely sokkal kevésbé bizonyult intenzívnek, mint azt korábban, a terepbejárás során véltük. A nyomvonalon 12 régészeti jelenséget tudtunk feltárni, melyekből jellemző Árpád-kori leletanyag (vörös, korongolt töredékek, bográcsperemek) került elő. A környező szántásban III. Béla kori pénzérmét is találtunk a fémkeresős kutatás során.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta); Bacskai István (Pelta Bt.).

Mester Péter

142. Komádi, Balázs-tanya, Kutas meander (KÖH 89657) neolitikum

Komádi északi határában, a Mezősas NY-26 és NY-27 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán, a Mezősas NY-26 jelű kútkörzettől délre végeztünk régészeti feltárást 2019. július 29. – augusztus 2. között. A humuszolt terület 605 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 269 m^2.

Komádi–Balázs-tanya, Kutas meander lelőhely a Kutas-csatorna meanderétől délre, annak magaspartján húzódik. A lelőhely beruházást érintő szakaszán egy közepesen intenzív, őskori település nyomait tártuk fel. Az előkerült 21 régészeti jelenségből viszonylag sok, középső neolitikumhoz köthető leletanyag (kerámiatöredékek, állatcsont, patics) került elő. A 4–6. obj. számú jelenségek egy nagyobb, feltehetően összefüggő agyagnyerő gödröt alkottak. A 11–14. számú nagyobb méretű cölöplyukak egy földfelszíni épület jelenségei lehetnek.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

143. Komádi, Kutasi puszta 1. (KÖH 78701) Árpád-kor(?)

Komádi északi határában a Mezősas NY-26 és NY-27 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk régészeti feltárást 2019. augusztus 12–13. között. A humuszolt terület 186 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 40 m^2.

Komádi–Kutasi puszta 1. lelőhely a Kutas-csatorna déli partján húzódik; a beruházás csak kis részben érintette a lelőhelyet. Ezen a szakaszon két párhuzamosan futó árkot tártuk fel. Az előkerült két régészeti jelenségből ugyan leletanyag nem került elő, de a lelőhely-adatbázis alapján feltételezhető, hogy itt egy Árpád-kori település részletét, feltehetően a szélét találtuk meg.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

144. Komádi, Kutasi puszta 3. (KÖH 78707) avar kor, Árpád-kor

Komádi északi határában, a Mezősas NY-26 és NY-27 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán, a Mezősas NY jelű gyűjtőállomástól nyugatra végeztünk régészeti feltárást 2019. augusztus 12. – szeptember 17. között. A humuszolt terület 1139 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 288 m^2.

Komádi–Kutasi puszta 3. lelőhely a Kutas-csatorna északi magaspartján húzódik egy jól látható, kiemelkedő földháton.

A lelőhely beruházást érintő szakaszán egy kevésbé intenzív, késő avar (8. század) és egy Árpád-kori település nyomait tártuk fel, kevés leletanyaggal. A lelőhely igazán kiemelkedő jelentőségét az itt felfedezett késő avar kori soros temető adja. Összesen 20 sírt tártunk fel, melyek mind északnyugat–délkeleti tájolásúak, a sírgödrök különböző méretűek, változó mélységűek. A csontvázak meglehetősen rossz megtartásúak, ami nagy valószínűséggel a Kis-Sárrét talajtani viszonyaival magyarázható (nagyon kemény, agyagos talaj). Az eltemetettek mellékletei között korszakra jellemzően vastárgyakat (vaskés, vascsat), bronz hajkarikát találtunk. Igazán kiemelkedő a 31. obj. 43. str. számú sír, melyben egy gyermek csontvázát tártuk fel nagy mennyiségű gyönggyel a nyaka és felsőteste környékén.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, F. Csutak Tünde, Homódi Richárd, Szigeti Anna (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta); Bacskai István (Pelta Bt.).

Mester Péter

145. Komádi, Kutasi puszta 4. (azonosító szám nélkül) Árpád-kor

Komádi északi határában a Mezősas NY-26 és NY-27 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán, a Mezősas NY-26 jelű kútkörzettől keletre végeztünk régészeti feltárást 2019. augusztus 12–14. között. A humuszolt terület 598 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 43 m^2.

Komádi–Kutasi-puszta 4. lelőhely a Kutas-csatorna déli magaspartján helyezkedik el. A lelőhely beruházást érintő szakaszán egy gyér, kevésbé intenzív Árpád-kori település nyomait tártuk fel. Az előkerült hat régészeti jelenség közül (egy kút, három gödör, két árok) csak az 1. obj. sz. kútból és 3. obj. sz. gödörből került elő leletanyag, de a környező szántásban a felszínen több Árpád-korra datálható kerámiatöredéket találtunk.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Domán Szabolcs, Homódi Richárd (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

146. Komádi, Móricz-föld (KÖH 68451) rézkor, római császárkor (szarmata)

Komádi határában, a MOL NY-5 kútkörzethez kapcsolódó gázvezeték nyomvonalán végeztünk régészeti feltárást 2019. március 4–12. között. A humuszolt terület 552 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg feltárt 135 m^2.

Komádi–Móricz-föld lelőhely beruházást érintő, kb. 200 m hosszú szakaszán egy közepesen intenzív őskori település nyomait tártuk fel. Az előkerült hét régészeti jelenségből viszonylag sok leletanyag (kerámiatöredékek, állatcsont, patics) került elő. A 4. obj. számú mély kút leletanyaga jellegzetes, késő rézkori Baden-kultúrára jellemző edényprofilokat és nagyobb mennyiségű állatcsontot tartalmazott. A 7. obj. számú római császárkorra keltezhető gödör metszette az 5. obj. számú őskori objektumot, ezekből a kerámiaanyag keveredve került elő.

Munkatársak: Mester Péter (régész), Lazányi István, Szász Hajnal (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Mester Péter

147. Szerep, Puszta-falu (KÖH 86309) bronzkor

2019. január 22-én bejelentés érkezett arról, hogy Szerepen, a Corvin Ottó utcában lakóépületek kivitelezését végzik, melyekhez egy nagyméretű tűzivíz tározó is készül.

A régészeti megfigyelés alapján megállapítható volt, hogy a készülő szociális otthon épületének alapozási árkai, a közművek árkai, a tűzivíztározó és az épületenként készített szennyvíztározók árkai, gödrei régészeti lelőhelyet bolygatnak. Összesen öt régészeti jelenséget lehetett megfigyelni az árkok, gödrök oldalában, melyek a bennük talált nagy mennyiségű kerámiatöredék és állatcsont alapján az őskor késő bronzkori fázisából származtak.

A lelőhely valószínűleg azonos az építkezéstől 100 méterre, nyugatra található, már 2014 óta ismert Szerep–Puszta-falu nevű lelőhellyel.

Szolnoki László

148. Tépe, Kara János-dűlő (KÖH 93047) római császárkor (szarmata)

A Tépe és Berettyóújfalu közötti kerékpárút kivitelezési munkái miatt Tépe–Kara János-dűlő lelőhelyen, 2019. november 18–22. között 722 m^2-en 19 régészeti jelenséget tártunk fel.

A kinyitott szelvény keleti szélén egy ismeretlen funkciójú vascső húzódott, ami több régészeti jelenséget metszett, ezért az érintett négy gödröt csak metszetre bontottuk.

11 gödröt a római császárkor (szarmata) időszakára lehetett keltezni. A jellegzetes korongolt szürke kerámiák mellett kézzel készített edények töredékei, paticsdarabok, állatcsontok és őrlőkőtöredékek kerültek elő. Nyolc objektum nem tartalmazott korhatározó leletet.

Munkatársak: D. Szabó László (régész), Fehér Csaba, Domán Szabolcs (régészeti technikusok), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

D. Szabó László

149. Tiszacsege, Temető (KÖH 41994) bronzkor, római császárkor (szarmata)

Tiszacsege Város Önkormányzatával mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2018. november 19. – 2019. június 4. között elvégeztük Tiszacsege–Temető lelőhelyen, a Tiszacsege szennyvíztisztító telep korszerűsítése projekthez kapcsolódó teljes felületű megelőző feltárást.

A humuszolt terület 2030 m^2 nagyságú volt, ebből régészetileg érintett 2000 m^2.

A lelőhely a tiszacsegei temető területén található, valamint attól délre az útig, illetve keletre a vasútig húzódik. A területen 2006-ban Dani János és Szolnoki László végzett terepbejárást, melynek során őskori, szarmata és Árpád-kori települést azonosítottak a lelőhelyen.

A szennyvíztelep korszerűsítése kapcsán, 2018-ban a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. egyszerűsített Előzetes Régészeti Dokumentációt készített a területről.

2018–2019-ben, a Hága Tamara és Mester Péter által végzett teljes felületű feltárás a lelőhely déli részén, a már meglévő szennyvíztelep több területén, valamint a délkelet felé történt bővítés teljes felületén történt meg. Összesen 56 objektum került feltárásra, melyekhez 72 stratigráfiai egységet rendeltünk. Az objektumok a kora bronzkorra (Makó-kultúra), a római császárkorra (szarmata), és a népvándorlás korra (4–5. század, késő szarmata) keltezhetőek. Az objektumok nagy része hulladék- és tárológödör, valamint feltártuk három árok területre eső részletét is.

Kiemelhető a kora bronzkorra keltezhető, leletben gazdagabb gödör (20. obj. 25. str.), melyben talán egy edénydepó lehetett. A 31. obj. 40. str. számú lekerekített sarkú objektum egy késő szarmata kori (4–5. század) épület lehetett, melyből vasbalta és balta alakú csüngő is előkerült. A 38. obj. 50. str. számú, ugyancsak késő szarmata gödörben kerámiatöredékek mellett egy bronztűt is találtunk, a 35. obj. 46. str. számú gödörben pedig egy bronzkarperec töredéke volt. Több szarmata gödörből (6. obj. 6. str., 16. obj. 19. str., 22. obj. 28. str., 34. obj. 45. str.) teknősbéka páncélja is előkerült.

A lelőhely meglehetősen intenzívnek mutatkozott: feltártuk egy bronzkori és egy római császárkori szarmata település részletét. A lelőhely bolygatottsága miatt (jelenleg működő szennyvíztelep, modern temető) megállapítható, hogy sok régészeti jelenség megsemmisülhetett és a későbbiekben sem kutatható vagy csak nehéz, problémás körülmények között.

Munkatársak: Hága Tamara Katalin, Mester Péter, Szász Hajnal (régészek), Wieszner Balázs (régészeti technikus), Czirbik-Gulyás Tímea (geodéta).

Hága Tamara – Mester Péter

150. Zsáka, Dinnyés-csatorna part (KÖH 94433) őskor, Árpád-kor

2018. szeptember 28-án, Komádi határában egy épülő gázkút helyének szakfelügyelete során, a hazavezető úton, a Furta és Komádi közötti országút keleti oldalán, földmunka előkészítésének nyomát, jelzőkarókat észleltünk a Furta–Dinnyés-csatorna magaspartján. Egy egykori folyóparti háton őskori és Árpád-kori kerámiatöredékeket gyűjtöttem. Az észlelési viszonyok kifejezetten jók voltak, mivel szántásban és tárcsázott területen történt a terepbejárás. A kifejezetten intenzív, nagy kiterjedésű lelőhely a Zsáka–Dinnyés-csatorna part nevet kapta.

Szolnoki László

Emődi János

ÉSZREVÉTELEK A BIHAR MEGYÉBEN TALÁLT NÉGY ARANYCSÉSZÉRŐL

Kulcsszavak
Bihar megye, aranycsészék, felnőtté avatás, bronzkori kard, vaskori kard, mykénei díszítés, ősi szimbólum, homlok(fej)védők, homlokdíszek, státuszszimbólum

Schlüsselworte
Komitat Bihar, Goldene Tasse, Erwachsene, eingeweihte Junge, Bronzezeitliche Schwerte, Eisenzeitliche Schwerte, Mykenische Verzierung, Vorzeitliche Symbol, Stirnschützer, Stirnverzierung, Statussymbol

A bronzkorból számtalan munkaeszköz, fegyver, viseleti tárgy, ékszer ismeretes, de van olyan tárgytípus is, mely csak egészen kis példányszámban, vagy csupán egyedi darabként került elő. Utóbbiakról a régészek jó ideje feltételezik, hogy csak bizonyos alkalmakkor, különleges célokra, például kultikus szertartásokhoz használták. Ilyen a Bihar megyéből legelsőnek múzeumba került őskori, esetünkben bronzkori aranyedény-lelet, az úgynevezett „Bihar megyei, négy arany csészékből álló kincs". Ezekkel több hazai és külföldi kutató foglalkozott, de megnyugtató kulturális és kronológiai besorolásuk máig nem történt meg, sőt még a lelőhelyüket s az előkerülés körülményeit sem ismerjük. Írásunk első részében ezek kiderítéséhez próbálunk támpontokat nyújtani.

Ardos Frigyes tanár, amatőr régész, a *Familia* című folyóirat 1936. évi 4. számában azt írta, hogy a szóban forgó lelet Vársonkolyoson került elő, de mivel cikkét egy szépirodalmi folyóiratban jelentette meg, az nem jutott a régészeti szakirodalom látóterébe, egészen 2003-ig, amikor e tanulmány írójának véletlenül a kezébe került és felhívta rá a szakma figyelmét (Emődi 2003: 119). Ugyanakkor Ardos lelőhelymeghatározása a mai napig kérdéses maradt.

Sonkolyos településnév a méhészettel kapcsolatos, régen a lépet nevezték így és foglalkozásjelöléseként, családnévként, hely- és helységnévként is használatos volt (Kázmér 1993: 945). Bihar megyében két falu is viseli ezt a nevet. Az egyik, Belényessonkolyos, a Fekete-Körös partján fekszik, abban a szorosban, amelyen keresztül a folyó távozik a zárt Belényesi-medencéből a Körösök síkjára. A falu közelében emelkedő Pontoskő nevű dombon, ahonnan jó kilátás nyílik a Belényesi-medencére, egy a hegyfokot védő sáncot és vörösre égett belsejű *vallumot* azonosítottunk 1968-ban, mely alighanem egy koravaskori erődítmény volt.[1] A közeli Robogányból gazdag bronzlelet ismeretes (Mozsolics 1973: 172; Petrescu- Dâmboviţa 1977: 104, Pl. 180–181), tőle északnyugatra, (Káptalan-)Hodosról pedig tíz ép aranytárgyból, valamint egy sor töredékes, levélformájú arany hajfonatgyűrűből álló kincs került elő (Burda 1979: 65, 14.). A másik Sonkolyos (Vársonkolyos) nevű helység a Sebes-Körös partján fekszik, ott, ahol a folyó Körösfeketető és Bánlak (ugyancsak bronzkori lelőhelyek) felől érkezve átszeli a Misid-völgy torkolatánál levő rövid szorost, majd elhaladva Sonkolyos mellett, belefolyik a hosszabb Révi-szorosba. E Sonkolyos környékén jelentősen nagyobb számú régészeti lelet került elő, mint az előző helységben. Ennek több oka van. A Bánlak és Sonkolyos közti szakaszon 70, a Révi-szorosban további 70 barlang ismert, melyek közül mintegy tucatnyi hosszabb és nagyméretű, járataiban és termeiben jelentős mennyiségű régészeti anyag maradt fent. Megjegyzendő, hogy egészen kis üregekből, sőt egyszerű sziklarepedésekből is kerültek elő leletek, egy részük temetkezőhely és kultikus szertartások színhelye lehetett. Másfelől a Sebes-Körös völgye innen kezdve sokkal több szántóföldet, kaszálót, erdőt és egyéb életlehetőségeket nyújtott az embernek már az őskortól kezdve. Ezen kívül az Erdélyi-medencébe áthaladó Sebes-Körös völgy mindig egy jártabb, fontosabb közlekedési útvonal volt, mint a Fekete-Körös szorosa, mely egy zárt medencébe vezetett.

Mivel a Vársonkolyoson és közvetlen környékén előkerült régészeti leletek száma több százra tehető, eltekintünk ezek felsorolásától. Megemlítjük ugyanakkor, hogy korabeli településeket, minden igyekezetünk ellenére, itt nem találtunk. A leletek temetkezési mellékletek, áldozatként felajánlott, értékesebb bronz- vagy néha aranytárgyakból álló „kincsleletek" voltak, vagy pedig kultikus szertartások nyomai. Úgy tűnik, hogy ez a jelentős kiterjedésű terület, ahol a fent említett nagyszámú, nem

1 Kiváló stratégiai helyzete miatt gépfegyverállásnak használták a második világháború utolsó szakaszában. A felszínen, fűben és a gyökerek között számtalan kilőtt és fel nem robbant lövedék-hüvely található ma is, ezért vizsgálata nem biztonságos.

mindennapi, vallásos, temetkezési és kultikus jellegű tevékenységek zajlottak, egy különleges, „szent" hellyé alakult, egyfajta „Istenek völgye" lehetett. Mindezeket tekintetbe véve, valószínűbbnek látszik, hogy itt kerülhetett elő a szóban forgó, négy aranyedény, melyek ugyancsak kultikus célt szolgálhattak.[2]

T. Soroceanu közléséből ismert, hogy a lelet Miskolczy Rozália birtokosnőtől került Bécsbe 1822-ben (Soroceanu 2008: 226, 444). Reméltük, hogy családtörténeti forrásaink alapján valamelyest közelebb juthatunk a homályos leletkörülményekhez. A Fekete-Körös völgyi Sonkolyoson, mely a 18. század végén átkerült a római-katolikus püspökség birtokából a görög-katolikusába, magánbirtokok nem léteztek. A Sebes-Körös völgyi Vársonkolyos akkoriban apró település volt, mindössze 5 telekkel, 31 jobbággyal és 20 zsellérrel a római katolikus püspökség birtokában, magántulajdonos itt sem volt sem ekkor, sem később, a 19. században.

Bihar megyében több Miskolczy nevű família élt, de földbirtokos csak három: a *telegdi*, a *micskei* és a *roglaticzei* előnevű nemes családok.[3] Ez irányú kutatásainkat elsősorban az anyakönyvek kimerítő feldolgozására alapozva, sikerült összeállítani mindhárom család genealógiáját: a családtagok létszáma összesen több százra rúgott. A telegdi Miskolczy család több tagjának is volt akkoriban – és még hosszú ideig – birtoka a Királyhágó alatti Vársonkolyostól alig 2-5 km-re fekvő falvakban, Miskolczy Lajos és Miskolczy Mihály pedig bárodsági főkapitányok is voltak.[4] Ezért valószínűsíthető lenne, hogy könnyen hozzájuthattak a lelethez, ám a jelzett évben (1822) az egyetlen Rozália nevű személy e famíliában még csak 12 éves volt.

A *micskei Miskolczy* családnak nem volt kapcsolata egyik Sonkolyossal sem.

A *roglaticzei Miskolcziaké* volt a legkisebb létszámú család Biharban, azonban itt élt a kérdéses időszakban egy Rozália (1791. 07. 17. – 1859 u.), földbirtokos Robogány faluban, ahol a fent említett bronzkor végi lelet került elő, s amelyhez közel van az aranyleletéről ismert Hodis is, valamint a Fekete-Körös szorosa a pontoskői, vaskori várral (36. ábra). Testvére, Mihály, szintén bárodi várkapitány volt – mégpedig pont abban az időben (1823. októberéig) –, mely tisztségbe általában a Sebes-Körös és Királyhágó között lakó, ott birtokos, vagy ottani érdekeltségű személyeket választottak meg. E tisztségében eséllyel juttathatott bárkit törvényszékre, aki az akkor érvényes törvények értelmében nem szolgáltatott be egy olyan értékű leletet, melyre a kincstár méltán igényt tartott. Miskolczy Rozália később jeskófalvi Beliczay Miksa táblabírónak (1784. 05. 02. – 1852 előtt) lett a felesége, tehát megvolt minden lehetősége, hogy hozzájusson a tárgyalt lelethez, bármelyik Sonkolyoson került is elő. Bár minden bizonnyal ő lehetett a négy aranycsésze beszolgáltatója, ráadásul mindkét Sonkolyossal voltak szoros kapcsolatai, a lelőhely azonosításában sajnos ez nem jelent segítséget. Összegezve, elfogadhatónak tartjuk Ardos Frigyes közlését, aki minden bizonnyal arra alapozta véleményét, hogy Vársonkolyoson már a 19. századtól kezdve, nagy számban kerültek elő korabeli leletek, melyek jelentőségét a szerző is felismerte, amint az a szóban forgó írásából is kiderül.

*

Az ősi társadalmakban, amikor egy közösségben az ifjak egy csoportja elérte a felnőtté válás korát, ennek tagjai egy kötelező felavatási ceremónián kellett átessenek a törzs fegyveres előkelőinek képviselője, a pap és a közösség néhány tagja előtt (Eliade 2013: 17). Ez alkalommal bizonyos szokások,[5] majd bonyolult vallási szertartások és kemény fizikai megpróbáltatások, tűrési próbák közepette az ifjak rituálisan meghalnak, majd felébredésük egy új életbe lépést jelent számukra, de egy más személyként, vallásilag felkészülve az örök életre és közelebb kerülve az Istenhez (Eliade 2013: 16–46).[6] A halállal egyúttal elszakadnak a felelősség nélküli gyermekkortól, felnőtté válnak, kötelességeik lesznek. Ezen beavatások lényegesebb mozzanatai és vallási indítékai hasonlóak lehettek a Föld különböző pontjain, így Ausztráliában is, ahol az őslakos törzsek nemrég még a fejlődés egyik legkorábbi fokán álltak, így legjobb kutatási lehetőséget kínálták a néprajztudomány és a vallástörténet számára. Az egyik itteni törzsnél a szertartás során az ifjakat megtanították a közösség ősi mítoszaira, felvilágosították a orvos-varázslójuk fontos szerepéről, tudásáról és a felnőtté váló ifjaknak a törzs felé fennálló kötelezettségeiről (Eliade 2013: 29). A *Kurnai* törzsnél az avatási szertartás folyamán a felavatottaknak „főleg ezentúli kötelességeiket magyarázták meg" (Eliade 2013: 30). Egy másik ottani, ún. *Kunapipi* kultusz rituáléinak célja „az ifjak beavatása és azon energiák megerősítése, melyek biztosítják a kozmikus-vallásos életet és az általános termékenységet" (Eliade 2013: 92).

Mindezeket figyelembe véve, kérdés, hogy milyen kötelezettségek teljesítésére kellett fogadalmat tenniük a törzsközösség éppen férfivá váló tagjainak? A válasz egy része egyértelműnek tűnik: a legfontosabb volt mindig kiállni, harcolni a településüket megtámadó ellenség ellen,

2 Habár nincs bizonyíték arra, hogy valamely itteni barlangban, az őskorban, ifjak felnőtté avatási szertartása zajlott volna, rá kell mutatnunk, hogy még manapság is igen nagy hatással van egy fiatalra a legelső, nagyobb üreg látogatása. Valószínű, hogy egy őskori ifjú számára egy hosszabb, elágazó folyosókkal, nagyobb termekkel rendelkező barlang labirintusa, a teljes sötétség és csend, az ijesztő visszhangok, a hely titokzatossága felért egy pokoljárással (Eliade 1994: 116). Ugyanitt említjük meg, hogy az antik Görögországból is igen sok, legalább 80 „szent" barlangról tudunk.

3 Saját, közlés előtt álló kutatásaink alapján.

4 A Sonkolyos és Rév közti szoros felé emelkedő Királyhágó körüli falvakból már 1532-ben létrejött az úgynevezett *bárodsági várkapitányság*, melynek célja a stratégiailag fontos hágó és a rajta átvezető út forgalmának ellenőrzése, annak védelme volt (az erődítményét sikerült terepen is azonosítanunk, ma már csak kevés falalapozása látható). Vársonkolyost dél felől a tízhatári dombok, a többi irányba közvetlenül az említett bárodsági falvak vették körül.

5 Itt csak egy közismertebb szokást említünk: az ifjak felnőtté avatásakor először vágják le hosszúra nőtt hajukat és a tincseket, áldozatként, a patakba dobják (Bonnard 1967: 158).

6 Mivel írásunk régészeti témájú, a beavatás vallásfilozófiai vonatkozásaival, habár ez alapvető fontosságú, itt nem foglalkozunk. E tekintetben elsősorban Mircea Eliade itt is idézett munkái kínálnak bővebb áttekintést.

megpróbálva őket visszaszorítani, végső soron, ha kell, ezeket a kovácstól szerzett kardjukkal leszúrni.[7]

Mielőtt a második legfontosabb kötelességre rátérnénk, pár szót kell ejtenünk a bronzkori mesterek munkájáról. Ha végignézzük egyes mesteremberek, fazekasok, csontfaragók, fémöntők termékeit, láthatjuk, hogy az általuk készített tárgyak díszítései a legtöbb esetben geometrikus jellegűek, de vannak naturalisztikus és egyéb ábrázolások is. A régészek és művészettörténészek már jó ideje sejtik, hogy e díszítőmotívumok közül néhány saját jelentéstartalommal rendelkezik, egyik-másik értelmét meg is fejtették. Kiderült az is, hogy jó részüknek főleg vallásos, kultikus jellege van, esetenként erős filozofikus tartalommal. Valószínű, hogy nem elsőként figyeltünk fel az alább bemutatott bronzkori fémtárgyakon levő ábrázolásokra (1–36, 66/1 ábrák). Nem tudjuk, hogy miféle szemérem gátolta meg a régészeket, hogy e motivumokról akár egy szót is ejtsenek cikkeikben, pedig a fazekasok által készített számos női szobrocskáról, idolokról, agyag plakettekről és az azokon látható félreérthetetlen részletekről – melyek a kőkortól a bronzkorig és további időszakokban is készültek – nem mulasztják el kiemelni ezek összefüggéseit a termékenység kultuszával.

Visszatérve, a férfivé avatott ifjak másik fontos kötelessége a közösségük fenntartása, a családalapítás, utódok nemzése, de ez már nem kardszúrással történik, világosan mutatja ezt a felavatásuknál használt, aranyból készült 1. számú ivócsésze füle (1. ábra). A fül alakítását kígyófejnek gondolták a régészek („*Schlangenkopfartig*") (Mozsolics 1968: 10, 46–47), ám nem biztos, hogy helyesen. A fülön levő ábra nagyobb valószínűséggel egy phalloszt ábrázol. A kígyóábrázolásoknak az antik mitológiákban megvolt a maguk szerepe, ikonográfiája, de a Kárpát-medencei bronz- és kora vaskor periódusából kígyóábrázolást nem ismerünk.[8] Annál inkább phallosz motívumokat, például a téglási kard pengéjén félreérthetetlenül, két példányban is szerepel (3. ábra), egyszer lefele csüngve, majd felette állva (Máthé 1971: 61–66, 1–2 táblák),[9] de számos egyéb bronz tárgyon is, amelyekből pár tucatot ábráinkon is bemutatunk (1–36. ábrák). A mesterek tudatosan, szándékosan készítették az említett ábrázolásokat a kultikus csésze fülére, a harcba indulók kardjára és néha egyéb fegyvereikre is, lelkesítő, bátorító céllal, férfiasságukra is célozva. Nem lehet szó véletlen, ötletszerű alkotásokról. Ezekkel kapcsolatosan elég Eliade remek megfigyelésére utalnunk: „*Az első kovács, az első sámán és az első fazekas vértestvérek voltak*". Először ők tudtak ugyanis a közösség tagjaira hatni, a sámán – később a pap – a szó erejével és a vallási szertartásokkal, a másik kettő pedig az általuk készített tárgyakkal és az azokra alkalmazott jelekkel, melyeknek mágikus erőt tulajdonítottak, majd vallásos szimbólumokként hatottak. A görögök a phalloszokat szúrófegyverként is ábrázolták (*hiera*) (Eliade 1994: 396), így érthető, hogy felkerültek a kardokra, eleinte hűen ábrázolva, majd idővel a felismerhetetlenségig stilizáltan. Jól ismertek azok a phalloszt ábrázoló, főleg agyagból készült, különböző méretű – köztük miniatürizált-, őskori és ókori régészeti leletek, melyek szép számmal gazdagítják múzeumaink raktárait: régóta elfogadott tény, hogy ezek legtöbbje kultikus tárgy volt. De a kardok és egyéb fegyverek, illetve az azokon látható phallosz ábrázolások összetartozása akkor lesz igazán érthető, ha figyelembe vesszük, hogy számos ősi istenség – mint Szemiramisz – a harci dicsőség, és a szerelem istennője is volt egyidejűleg.[10] Ez a kettősség érhető tetten az itt bemutatott tárgyakon is, harcra utalnak maguk a fegyverek, utóbbira pedig a rajtuk levő, jellegzetes ábra. E kettősség földrajzi és időbeni elterjedésével kapcsolatosan említhetjük még a summér Inannát, a termékenység-istennőt, aki a harcokban férfiként, szakállal vett részt (Eliade 1994: 340, 19. jegyzet; Komoróczy 1970: 117). Őt az akkádok Istar néven ismerték, votív kocsimodelleket és fegyvereket ajánlva fel neki (Makkay 1963: 11, 13). Később, Elő-Ázsiában, Astarte ugyancsak a háború és a szerelem, valamint az élet és a halál istennője volt. Ezek mítosza a babiloni korban az ősi világ egyik legjelentőségteljesebb alkotása volt (Komoróczy 1970: 113). Baál (Hadad) a harmadik évezredben az Eufrátesz vidékén a háború és a termékenység istene, a neje Anat egyidejűleg a szerelem és a háború istennője (Eliade 1994: 134, 136). Az itt bemutatott fegyverek tanúsága szerint, ez a keleti kultúrák mítoszaiban általánosan elterjedt kettősség jelen volt a Kárpát-medencében élő középső bronzkori népeknél is. De amíg a Közel-Keleten erről számos írott forrás maradt fent, a Kárpát-medencében ilyenre az írott kultúra hiányában, nem számíthatunk. Helyette a régió régészeti kutatásai során előkerült tárgyi bizonyítékokkal szeretnénk igazolni az említett mítoszok, hiedelmek jelenlétét, valóságtartalmát. Itt jegyeznénk meg, hogy bár a Kárpát-medence ebben a korban nem jutott el a Közel-Kelet fejlettségi szintjére, az akkori Európa legfontosabb aranymosási, arany-, réz- és ónbányászati központjai léteztek e régióban (Emődi 2006: 109), fejlett bronzipari tevékenység folyt, virágoztak a tell jellegű települések és a távolsági kereskedelem. Itt az istenek kettős státusza, amely a kardok díszítésén is nyomon követhető, nem csak a középső bronzkori kardokon volt látható, de a vaskor második felében ismét felfedezhető az ide beköltözött s hosszabb ideig itt lakó kelta harcosok kardtokjain (Szabó 1985: 40–46; Hellebrandt 1972: 107, 4/1. kép). Szabó Miklós véleménye szerint a cikkükben tárgyalt kardtokokon egy istennő alakja látható, „*une divinité belliquesse et protectrice*", aki egyidejűleg harci és védelmező istennő is volt a keltáknál. A kelta mitológiában Epona a termékenység

7 A régészek kimutatták, hogy tájainkon a középső bronzkorban terjedtek el nagy számban a bronzkardok, mint harci fegyverek, és ekkor kezdett hangsúlyossá válni a lótenyésztés is (harci lovasság, harci kocsik).

8 A Fenék, Izsa-Nagyharcsás-puszta, „Miskolc környéke," Chotin lelőhelyeken előkerült kígyóábrázolást hordozó tárgyakat mind a Kárpát-medencébe betört, beköltözött idegen népek hozták be (Halomsíros kultúra, szkíták, népvándorlás- és késő avar korban). Ezek döntő többsége nem is bronzkori.

9 A fegyvereken látható ábrázolásukat „lancetta motivumnak" nevezi (Mozsolics: 1967, 167), a szilágysomlyói kard (68/1), a szirmabessenyői csákány (211, 5/1), egy ismeretlen lelőhelyű csákány (211, taf, 5/4), a szeghalmi csákány (218, tab.12/1), nagyernyei csákány (150) stb. esetében, de mások is ezt az elnevezést alkalmazzák (Pop *et al.* 2006: 36, 37; Szeverényi 2008: 60).

10 Semiramis, Babilon régens királynője, Asszíria mitikus megteremtője és felvirágoztatója, Indiáig terjesztette ki országa határait, grandiózus építkezéseivel vált híressé. A szíriai Astarte istennővel is azonosították (Balaci 1969: 348).

legnépszerűbb istennője, de egyidejűleg a harcos lovas katonák és lovászok patrónájaként is szerepelt, a történészek a walesi Rhiannonnal is azonosítják (Bodrogi et al 1970: 315). Tisztelete, változatlan szerepkörben visszaköszön a későbbiekben is, nemcsak a Kárpát-medencében, hanem a többi európai kelta területen, még a római birodalom idején is (Nagy 1956: 222–224). Első látásra kockázatosnak tűnik párhuzamot vonni egy bronzkori vallásos, kultikus megnyilvánulás és egy azonos, de késő vaskori, vagy még későbbi jelenség között. Tekintetbe véve azonban, hogy az itt előadottakból egy tagadhatatlan, földrajzilag igen elterjedt és igen hosszú ideig követhető hasonlóság fedezhető fel a bronzkortól[11] a római császárok koráig tartó Kárpát-medencei hitvilág és az antik Közel-keleti régió vallásos kultuszai közt, ahonnan az korábban Európába átterjedt, fontosnak tartjuk erre is utalni. Természetesen a kelta szellemiség, valamint annak különleges művészi ábrázolási módja már egész másként jeleníti meg mondanivalóját (59–60. ábrák).

A kardok phalloszokkal történő díszítésével kapcsolatosan érdemesnek látjuk még megemlíteni, hogy a pszichoanalízis szakirodalma a legtöbb fegyver esetében is egy szexuális szimbólumot lát (Chevalier&Gheerbrant 1994: 144).

A fémöntéssel foglalkozó Hephaisztoszt egyes antik görög források, mint híres kovácsot említik, akit egyenrangúnak tartottak az istenekkel, máshol a tűz és a fémek istene volt, vagy Zeusz és Héra fia (Mozsolics 1967: 108; Mozsolics 1976: 78–79). Jelentőségét szemlélteti, hogy Pheidiasz őt is szerepelteti a Parthenon domborművein. A mi Kárpát-medencei „Hephaisztoszainkról" biztosan tudjuk, hogy annak idején itt élt, húsból és vérből való emberek voltak, nevét ugyan egyiknek sem tudjuk, de jelenlétük régészetileg kimutatható és munkásságuk is kézzelfogható. De a régészeti leletek vizsgálatán keresztül az is kitapintható, hogy a Kárpát-medencében élő kovácsmesterek helyzete, társadalmi rangja, tekintélye, elismertsége szintén jelentős volt. Ezeknek a mestereknek a státuszáról ugyanis, dacára az írásos emlékek teljes hiányának, a régészeti leletek alapján, mondhatni, látványos fogalmat alkothatunk. A Bihar megyei Körösbarlang (Peștere) falu felett nyíló Igric-barlangban (Peștera Igrița) talált későbronzkori temetőben két mester sírját is el lehetett különíteni. Velük kapcsolatosan néhány fontos észrevételt is tehetünk a sírjukban talált, jellegzetes kovács szerszámok: bronzlemez-nyújtó kalapács, véső, poncolótű, kultikus agyagfigura (miniatűr „phallosz"!), a szokásosnál sokkal több, a máglyáról elhozott hamu, két-háromszor nagyobb méretű urnaedény, valamint a mellékelt kerámiák és egyéb tárgyak száma alapján.[12] A barlangban talált, nagyjából 40 hamvasztásos sír mindegyikéhez átlag három azonosítható mellékletet helyeztek el a temetéskor. Ezzel szemben az egyik bronzműves szerencsére bolygatatlanul maradt sírhalmában 36 tárgy volt, a másik kovács sírját pedig valószínűleg megbolygatták, de így is 11 tárgy maradt benne (Emődi 1980: 192–228, illetve 233–244 számú leletek). Ezekre a nyilvánvaló tényekre alapozva lehetőségünk volt arról megbizonyosodni, hogy valós mindaz, amit az antik források ide vonatkozó lapjai állítanak az ókori görög bronzkovácsok rangjáról és elismertségéről, ugyanakkor ezek érvényesek a Kárpát-medencében is. A mi bronzműveseink is, mivel foglalkozásuk, rangjuk, a közösségükben elfoglalt különleges, felelősségteljes és elismert szerepük megkívánta, kötelességüknek tartották, hogy az általuk készített fegyvereken is kihangsúlyozzák ezek használóinak a társadalmuk megvédésében, valamint fenntartásában elfoglalt fontos szerepét, vagyis harcias bátorságukat és férfiasságukat. Megfigyelhető, hogy milyen gyakran jelenik meg a tárgyalt motívum kardokon, csákányokon, és néha egyéb fegyvereken is,[13] diszkréten a többi díszítéshez toldva (3–35. ábrák). A csákányokat is elsősorban harci eszközként használták, de volt köztük aranyból készült díszes, státuszszimbólum jellegű példány is.

A motívum számtalan, valószínűleg későbbi készítésű fegyveren erősen stilizált, kevésbé felismerhető. A bárcai kard (9. ábra) melletti penge (10. ábra) például ugyanolyan formájú és díszítésű, mint a bárcai, csak a phalloszt itt már elnyúlt háromszögként ábrázolták.[14] Kovács Tibor, jó meglátással, a pákozdi homlokdíszen felbukkanó, hasonló rajzolatot[15] a bronzkori díszítőművészet kedvelt motívumai közé sorolta. Az azonos formájú és mintájú kardok nyilván ugyanannak a mesternek, vagy utódainak kezéből kerültek ki és idővel akár egyidejűleg is használatban lehettek.

Az eddig bemutatott kardokról és csákányokról megállapítható, hogy ezek mind a középső bronzkorban készültek, de a Forró és Ópályi kincshorizontokban már egy példányuk sem található. A Forró horizont kezdetéről mindössze 1-2 összekötő darabot, például a pilinyi és rozentáli (Mozsolics 1973: 258, Taf. 6–8) csákányokat tudjuk megemlíteni, melyeknek még azonos formájuk és mintakincsük volt a BIII leleteivel, de ezek még csak a kosziderí horizont átmeneti formáit képezték a forróiak fele (*Übergangsform*) (Mozsolics 1973: 15, variante a). Ezt követően, a Forró és az Ópályi korú leletek időszakában, noha nagyot nőtt a bronz- és aranytárgyak mennyisége és változatossága, az összefoglaló katalógusokban látható, hogy teljesen abbamaradt a csákányok

11 Sőt, nyomokban már a rézkortól (Horváth 2006: 10, 28. jegyzet)

12 Ezek között még egy nagyméretű gabonatároló hombáredény is volt, a *legnagyobb* méretű ősi kerámiaeszköz, amely a bihari barlangjainkból előkerült.

13 A középső bronzkori ópálosi lándzsahegyen (Petrescu-Dâmboviţa 1977: 179, Pl. 19/8; Gogâltan 1999, Fig 22/2) (e tanulmányban a 36.1. ábra), néhány baltán is, pedig ez utóbbiak munkaeszközök voltak, hacsak később, a kora vaskorban alkalomszerűen nem használták ezeket is fegyverként (36/2. ábra).

14 Ugyanakkor az alatta levő, jellegzetes, ám sajnos ismeretlen jelentésű, bűvös három pont azért felbukkan, egyértelműsítve a motívum jelentését.

15 Kovács 1977: 38. kép, 66 old., 27/10 és 12. szövegközi kép, (itt 2. sz. és 66/1sz.). Megfigyelhető, hogy a pákozdi *homlokdíszen* levő *phallosz* és *árkád* motívum együtt szerepel az olomouci (28. ábra) és több más csákányon is, egyidősek. Homlokdísznek nevezik, de méretei miatt egy miniatürizált változatnak véljük, így legfeljebb karperecként lehetett használni. Eredeti méretben lehetett homlokdísz, de az árkádok állása mutatja, hogy fordítva viselték és így a homlokot védte valamint az orrot. Eredeti méretű, hasonló funkciójú társa a Román Nemzeti Történeti Múzeum Orghidan-gyűjteményében látható, az 1930-as években került elő, lelőhelye ismeretlen, vaskori karperecként közölték (Sfârlea 1974: 12). Státusszimbólum lehetett, mert aranyból készült. A pákozdi esetében még szerepel a phallosz, a másikon már nem (66.2 ábra). Sőt, két további analógia esetében sem, amelyek, bár bronzkoriak, a Kárpát-medencén kívül kerültek elő (Kraft 1926: Taf.34/1, Taf.31/9).

és kardok díszítése (és így a phallusok ábrázolása is). Ennek okai az akkori népességmozgások, a már kevert halomsíros csoportok további terjeszkedése és ennek következményei, a jelentős gazdasági és szociális átrendeződés, de elsősorban a vallási és rituális szokások változásai lehettek.

Egy korábbi tanulmányunkban (Emődi 2003: 119), mellékesen, néhány mondatot szenteltünk a fent említett Bihar megyei négy aranyedénynek. Itt arra a következtetésre jutottunk, hogy Mozsolics Amáliának igaza lehetett abban, hogy a 4. számú csészét a középső bronzkorban készítették. Többen más véleményen voltak, s ma is vaskorinak tartják a darabot. Ezzel kapcsolatosan szeretnénk a következőkben néhány megjegyzést tenni.[16]

Előre leszögeznénk, hogy az azonos fémösszetétel és arány (Mozsolics 1964: 112), a hasonló edényforma, az egyetlen darab aranylemezből való kialakítás, egymáshoz közel álló méretek, a fül azonos formája és a szegecselés, valamint alul a fenék hiánya (a negyediké lehet, hogy utólagos kiképzésű), és végül három esetben a közelálló ornamentika miatt eleve egykorúaknak vagy legalább időben közelieknek gondoljuk őket, s bizonyosan egyazon kultikus célból készültek. A 4. számú talán egy kissé korábbi készítésű, díszítésének mintakincse stílusban elütőbb, mint a többi edényé.

A 4. számú bihari csészét háromféle, különböző időben alkalmazott ornamentika díszíti. Az első látható a csésze szájperemén, körben, onnan megszakítás nélkül le-, majd felfut a fül két szélén (63., 64/4. ábrák). Ennek a mintának egy változata a csésze testének felső részén fut körbe, mindkettő poncolása jórészt áttörte a vékony és puha lemezfalat, így látható az edény belső részén is. E minta harmadik, kis változata a fenékének belső síkját fedi. Ebből a szempontból edényünk egyedi darab lenne, de lehet, hogy itt is csak átütésről van szó. (A fenék alsó részéről nem rendelkezünk semmilyen ábrázolással). Az első ornamentika változatai egy sor, a Kárpát-medencében, néhány Dél-Romániában és ettől is délebbre előkerült csonttárgyat, elsősorban lószerszámok tartozékait díszítették. Ezeket 60 évvel ezelőtt, jogosan, „mükénéi" jellegű tárgyaknak minősítették a régészek, és időben a régiónk középső bronzkorába helyezték őket (Mozsolics 1968: Abb.10/8; Vladar 1973: 253, Abb 21–22, 43–54, 58–63; Bader 1990: Abb.7–10, 11–12; Bóna 1975: Taf. 196/3–7, 197/6). A leletek egy része szórványként került felszínre, a többi viszont középső bronzkori szintekből, környezetből származott, de a kutatók egy része akkor a kronológiai párhuzamot az illető mükénéi szintekkel nem tekintette eléggé pontosnak, bizonyítottnak. Itt megjegyeznénk, hogy témánk szempontjából nem bír jelentőséggel az, hogy e tárgyak a középső bronzkor elejéről, közepéről vagy végéről származnak, csupán az, hogy bronzkoriak, amit a mükénéi ornamentikájú tárgyak leletkörülményei is igazoltak (Soroceanu: 2008: 422, Taf. 75C, 166 szám). A pontos kivitelt és jelentős mennyiségű munkát igénylő „mükénéi" minták technikai okokból textilre, bőrre, fára való alkalmazása annak idején kevéssé sikerülhetett, a középső bronzkor után nem is öröklődött át belőlük semmi. Egyedül a nagykolcsi település korai fázisában talált, felsőszőcsi kultúrához tartozó kerámiaedényeken és töredékeken (Bader 1978: 200, 202, 206) bukkan fel néhány minta és ezek változatai (62. ábra), amelyekhez egészen hasonló egy sor említett csonttárgy, többek közt az ottományi ostornyél (61. sz.). Mind a csont, mind a kerámia tárgyakon látható díszek azonos módon, kimetszéssel készültek. Témánk szempontjából csak az a fontos, hogy mindez a középső bronzkor vége felé történt, és ez is bizonyítja a 4. számú csésze bronzkori készítését, ellentétben a kora vaskori (Ha.B2/3) keltezéssel (Soroceanu 2008: 266, 4. jegyzet, 272, 1. jegyzet, 278, 1. jegyzet, 75/C tábla).

Az edény fülének keskeny oldalán egy második, gyakran használt elem látható, az X-motívum, melyet különböző változatokban, a középső bronzkortól a bronzkor végéig gyakran használtak (65. ábra) különféle tárgyakon, és amely nem pusztán díszítés. Eleinte kerámiaedényeken is jelen volt, például a valószínűleg különleges célokra készült rákospalotai koszideri edény fülén (65/1. ábra) (Mozsolics 1967: 110–111,16 jegyzet, 34. ábra), de megtalálható a simontornyai csákány oldalán (BIII.b) (65/2. ábra) (Mozsolics 1967: Taf. 53/1c), az Igric-barlang BrD korú karperecén (65/3. ábra) (Emődi 1980: 241, Fig.14/20a), a derecskei arany karperecen (Mozsolics 1973: 333, Taf. 81/1) (65/4. ábra) (Mozsolics 1973: 333, Taf. 81/1), a tuzséri kardmarkolaton (Mozsolics 1985: 447, Taf. 209/1), a zsujtai madárprotomén (65/5. ábra) (Mozsolics 1985: 393, Taf. 155), a kengyeli aranykincset tartalmazó edényen (Mozsolics 1967: 110–111; Kovács 2000: 45, 17. kép) és még számos egyéb tárgyon. Számos, különböző helyen talált, dísztelen sarló fogantyújának alsó végén is szerepel egy kisméretű keresztszimbólum, olyan elhelyezésben, hogy az nyilvánvalóan nem díszítési céllal történhetett (Bader 1996: 291, Abb.9/9; Novotna 1970: 73, Abb. 21/7; Kemenczei 1996: 245, Fig. 9/4; Kemenczei 1984: CLXXXVIIa, Taf. 8; Petrescu-Dâmboviţa 1977: Pl. 307/3). Egy termékenység-istennő jelének hol is lehetne másutt a helye, ha nem a sarlón?[17] E keresztmotívumok pontos időmeghatározásra nem alkalmasak, mivel a teljes őskor folyamán használatban voltak. Viszont a Hallstatt-időszakban az ábra egyre ritkább, stilizáltabb, nyilván már megfakult az eredeti jelentése is, készítése, használata megszűnőben volt. Mivel korábban kultikus vagy egyéb különleges jellegű aranytárgyakon is megjelent, ugyanakkor használata hosszú időre kiterjed, ez az X motívum lehetett az a szimbólum, amely az egész Közel-Keleten, Anatóliában, Krétán, Máltán, a Balkán-félszigeten, a Kárpát-medencében (Csóka, Vinča, Tordos), sőt messze nyugat fele (nem import tárgyakon), még az Alpoktól északra is használatos volt (Richter 1970: Taf. 36, 59/1047, 61, 96, nr. 620), jól illusztrálva a szimbólum elterjedését, mint az anyaistennő, majd Istár, Afrodité vagy Vénusz jelképes ábrázolása. Ez az ún. „X keresztöv" szimbólum a termékenység és szerelem istennőjének a legkorábban kimutatható, egyben a legtovább élő attribútuma (Makkay 1963, 6, 1, 2, 4 kép, 12).

16 A csészék számozását Mozsolics Amália közlése alapján használjuk.

17 A példaként idézett különböző tárgyakon a függőleges vonalkáknak csak elválasztó vagy térkitöltő szerepe volt és számuk váltakozott a bronztárgy *hosszához igazodva*, de az alapábra ugyanaz az andráskereszt, akárcsak a phalluszábrázolások esetében.

A harmadik díszítő motívum az *au repoussé* technikával készült dudoroké. Ez a fémlemez hátoldaláról, kalapálással történik, nyolc többé-kevésbé gömbszelet alakú dudort képezve a szóban forgó edényen, ebből hármat a peremen, ötöt lefele, a szalagfül közepén, egyúttal, részben tönkretéve, eltakarva az alatta levő „mükénéi" mintát. A dudor jellegű díszítés a kerámián is hosszú ideig jelen volt a fémedények elterjedésekor a Br.D-től a vaskor első fázisáig, amikor fő díszítőelemmé válik. Részben emiatt, a tárgyalt csésze készítését többen is a vaskor különböző fázisaiba keltezték, dacára a rajta levő, az előbb említett két bronzkori minta jelenlétének.[18] Ám ha ezt az edényt a vaskorban készítették volna – ahogy a kutatók jó része gondolja – az azt jelentené, hogy mind a három, különböző ízlésű és korú díszítést, amelyek közt több tucatnyi nemzedék élete telt el, egyszerre készítette edényünk mestere, ami fölöttébb kétséges, ilyen esetet nem ismerünk. A régészeti irodalomból jól ismert bronzedényeken, a hosszú dudorsorokból álló, vízszintes ornamentika mindig az edénytesten, különböző magasságokban húzódik. Ezeket az esetleg szimbólumként is szereplő dudorsorokat vajon miért nem alkalmazták a 4. számú csészén is, hiszen volt még elég hely? Sokkal hihetőbb, hogy azért került az a pár dudor a fülre, mert ennek alsó vége nem volt az edényfalhoz rögzítve, ezért a folyadékkal telt edényt nehezen lehetett egyensúlyban tartani, ráadásul csak két ujjal. Az ital kilötyögött, a fül gyakran elgörbült, sőt letört a végéről egy darab (lásd a másik két csészét is, melyen ugyanilyen jellegű sérülések figyelhetők meg). Ezért a néhány dudorral lehet, hogy csak a jobb fogást akarták biztosítani a két ujjnak, tulajdonképpen csak ujjhegynek, megkönnyítve a csésze használatát. Ugyanakkor nem kínálnak időrendi támpontot, mivel ez az utólagos igazítás történhetett bármikor.[19]

A 4. számú edény negyedik „díszítése" egyike volt azon érveknek, amelyekkel T. Soroceanu a csésze vaskorban keltezését támasztotta alá. Egy Biernacice (Alsó Szilézia, Lengyelország) helységből származó csészét idéz párhuzamként (Soroceanu 2008: 443), amelynek szája alatt egy hosszanti hengerszelet alakú kiemelkedés fut körbe a nyakon („*umlaufende Rippe*"). Szerinte ez a Hallstatt-kortól megjelenő forma található a bihari 4. sz. csészén is. Megvizsgálva a rajzokat és fényképeket, a biernacicei edényen egy széles, majdnem az egész nyakat a válltól a szájig elfoglaló, vízszintes domborulat (félhenger) látható. A bihari 4. csésze egyik oldalán szintén ez látszik, (akár eredeti kiképzésben, akár utólagos kialakítással), viszont a másik oldalon – miként a T. Soroceanu által közölt színes kép mutatja (64/4. ábra) egy utólagosan betoldott (?) lemezcsíkot láthatunk, amelynek kb. 2 mm szélesre visszahengergetett, keskeny alsó része látható. Erről nem tudni, hogy milyen alkalommal és célból készült, és nem is lehet összehasonlítani a másik oldalon lévővel. A csészén világos jelei vannak a javításoknak, átalakításnak, helyenként görbülések is észrevehetők rajta. Ez a négy edény arról nevezetes, hogy mindegyik egyetlen darab vékony aranylemezből készült. A 4. sz. csésze fényképezett oldalát nézve (64/4. ábra) a lemez folytonosságának megszakítása erősen gyanítható.

A bihari 1. számú csésze fülének szélén körbefutó egyszerű, zárójel formájú díszítés [:) vagy ⟩] nagy számban látható a középső bronzkori tárgyakon, de szinte ugyanolyan gyakran a későbbi időkben is, ezért nem alkalmas kormeghatározásra. Viszont ennek az edénynek a fülén egy phallosz is látható. A Kárpát-medence egész bronzkora folyamán – miként fentebb kimutattuk – fém tárgyakon csak egyetlen időszakban volt szokás phalloszt ábrázolni: a középső bronzkor idején, ám ekkor igen gyakran. Ebből kiindulva az 1. csésze a középső bronzkor folyamán készülhetett.

A 2. számú csésze formája, díszítése – beleszámítva a hiányos fülét is – azonos az előbbivel, tehát egyidősek.

A 3. számú csésze hármas fenékgyűrűje gyakori volt a bronzkor folyamán, de ez nem olyan jó kronológiai támpont, viszont külső testét ugyanolyan, függőlegesen leereszkedő, de keskenyebb bordák takarják, mint az előbbiekét, emiatt minden bizonnyal ez is egykorú velük.

A négy aranyedényből álló együttesről el kell még mondani, hogy a Mozsolics Amália által megrendelt vegyelemzés azonos elemek jelenlétét mutatta ki kis aránykülönbséggel, ami azt sugallja, hogy az edények készítési helye, ideje, nagy eséllyel azonos is lehetett (Mozsolics 1964: 112). A csészéket a BD kezdetén hozhatták valahonnan Sonkolyosra, ugyanis a kora bronzkori Kalota-Gálosháza népesség rövid ittléte után, egészen az Igric-barlangi temetkezések kezdetéig (BD), a Sebes-Körös völgyében, Nagyváradtól keletre Kalotaszegig nem ismerünk semmilyen bronzkori lelettöredéket sem. Lakatlan erdő lehetett itt. Ami pedig a csészék deponálásának időpontját illeti: az a BrD és HaB közötti időszakban történhetett. Később már nem valószínű, mert a Körös szorosainak környéke ezután újból lakatlan lett, a népesség tovább vándorolt kelet felé, ahol nagy területű, erős sáncokkal védett várat épített nagyszámú lovai számára a Kolozs megyei Gyalu mellett, a Szamos két ágának elágazása fölött.

Szövegünk leadásakor jutottunk hozzá a 2018-ban publikált Besztercevásárdombi leletekről és aranyedényről írt kötethez: az abban közöltek megerősítettek a kronológiával kapcsolatos, itt leírt álláspontunkban.

Megismerve a négy, kultikus célra használt csésze történetét, bizonyítottnak véljük azt a mások által is hangoztatott véleményt, hogy egyes esetekben értékes, például vagyonmegtartási szándékkal vagy kultikus célokra használt aranytárgyakat akár több generáción át is őrizhettek, így ezek későbbi környezetbe is juthattak (Emődi 2003: 119).

A vaskorban, a középső bronzkortól eltelt hosszú idő miatt is, csekély az esélye annak, hogy valaki ismét „mükénéi" modorban díszített tárgyakat készítsen. A Kurd és Gyermely szintekben váratlanul, egyszerre nagy-

18 A bihari négy csésze történetével és elsősorban korával több tucat régész foglalkozott, legkülönbözőbb álláspontokat kialakítva. Kormeghatározásaik a korabronzkortól a vaskor végéig terjedtek! (Soroceanu 2008: 227–228)

19 A vaskori készítésű bronzedények jó része igen *nagyméretű* volt, itallal telve kétoldalt, két személy vitte egy-egy erős fülénél fogva. Tartalmuk miatt ezen edények szerepe nagyon fontos lehetett a kultikus események során. A szertartások alkalmával a nehéz edényt mozgatni nagy kockázatott jelentett. Feltételezhetjük, hogy emiatt tértek át a bronzművesek a dudorsorokból álló díszítésekre. Ezek az edény testének jó részét borították be és így sokkal biztonságosabb fogást biztosítottak. E dudorok funkcionalitásából semmit sem von le, ha történetesen jelkép értékük is volt.

számú kardon, a markolat alsó részén, megjelenik egy azonos „mükénéi minta" töredéke (Mozsolics 1968: 46–47, Abb. 10/8), valamint egy-két tucatnyi esetben szintén egy azonos „mükénéi" rozetta is, fent a gombnál. Ezek már csak igen késői másolatai a valamikor divatos, és már régen elfeledett mintakincs két darabjának: Borsodbóta, Krasznokvajda, Tuzsér, Nyírpazony, Hejőszalonta, Recsk, Szihalom, Tiszakarád, Zsujta, Hajdúböszörmény (Mozsolics 1969: 63; Mozsolics 1984: 81–93), Döge, Bükkaranyos, Hajdúdorog, Debrecen-Bellegelő, Tiszalök (Kemenczei 1984: Taf. CXVIIIb.1c, 3c, CXCIV.b/1, c/2, CLXXIX a/2, c2-3, CXCI a/2, CCVIII/1, 2, 4), Németlipcse (Domboróczki 1994: 75, 2 ábra), Csönge (Ilon 1992, 20, 41 ábra), Komjatna, Horná Ves, Spišska Belá, Partizanszka Lupča, Vel'ka (Novotna 1970: Abb. 12, 13, 15, Taf. XXXI–XXXII), Visneho Sliača (Paulik 1962: 289, 27. kép), Beszterce, Ismeretlen l., Máramaros, Erdély, Hidalmás, Frumoasa, Nagyvárad, Erdély, Cobor, Erdély (Dumitrescu 1974: Fig. 418, 419, 420), Vásártelke (Stoboru), Dragu (Petrescu-Dâmboviţa 1977: Pl. 292/10, 11, 372/4), Gencs (Bader 1996: 297), Ehingen, Würtingen (Kraft 1926: Taf. XII/2, XXXIV/1).

Ezekkel kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy amikor Mozsolics Amália összeállította az ismertebb „mükénéi" mintákkal díszített tárgyak tábláját (Mozsolics 1968: 59 jegyzet, Abb.10), mindegyiket megszámozta, megadva a tárgyak lelőhelyeit, esetenként egyéb észrevételeket is. Ám az előbb tárgyalt kardok markolatán található minta esetében (Mozsolics 1968: 59 jegyzet, Abb.10.8) sem lelőhelyet nem adott, sem egyéb megjegyzést nem tett, ugyanis ő tudhatta legjobban, hogy itt nem egy lelőhelyet kellene beírni, mint a többi tárgy esetében, hiszen csak az alábbi, nem teljes felsorolásban is 38 különböző helyen került elő összesen 60 példány. Mégis inkább az zavarhatta, hogy mindezeken jelen volt a két „mükénéi" minta, melyekről tudta, hogy azok fél évezreddel korábban voltak divatban, így ez újabbakkal nem lehettek semmilyen kapcsolatban.

Nem tudhatjuk, hogy miféle megőrződött, vagy a földben talált régi tárgy adta az ötletet ennek az egyetlen motívumnak az újjáélesztéséhez. Mivel azonban az ekkor készült, több tucatnyi kardmarkolaton ugyanaz a minta látható, nyilván egyetlen tárgy adhatta az ötletet, nem pedig kulturális kölcsönhatás eredménye lehetett. Ezek a kardok főként Erdély, Hajdú-Bihar, a Felső-Tiszavidék és Szlovákia területén terjedtek el, két messzebb, Württembergben felbukkanó példány kereskedelem útján, esetleg zsákmányként juthatott oda.

IRODALOM

Ardos, F. 1936. Date archaeologice la Oradea, Bihor. *Familia,* 4, 1936, 61–76.

Bader, T. 1978. *Epoca bronzului in nord-vestul Transilvaniei* (Die Bronzezeit in Nordwestsiebenburgen). București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Bader, T. 1990. Bemerkungen űber die ägäischen Einflüsse auf die alt- und Mittelbronzezeitliche Entwicklung im Donau-Karpatenraum, in *Orientalisch-ägäische Einflüsse in der europäischen Bronzezeit: Ergebnisse eines Kolloquiums [vom 16.-19.10.1985 in Mainz],* 181–205 (Monographien.Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz. Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte 15). Bonn: Habelt.

Bader, T. 1991. *Die Schwerter in Rumänien* (Prahistorische Bronzefunde 4) Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Bader, T. 1996. *Neue Bronzefunde in Nordwestrumänien*, In: T. Kovács (Hrsg.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen*. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag, Budapest 1996, 265–301

Balaci, A. 1969. *Mic dicționar mitologic greco-roman.* București: Editura Științifică.

Bodrogi, T. , Dobossy, L., Dömötör, T. 1970. *Mitológiai ábécé*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Bóna, I. 1975. *Die Mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre Beziehungen* (Archaeologia Hungarica 49). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bonnard, A. 1967. *Civilizația greacă*. București: Editura Științifică.

Burda, Ş. 1979. *Tezaure de aur din România.* București: Meridiane.

Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994. *Dicționar de simboluri*. București: Artemis.

Domboróczki, L. 1994. A németlipcsei (Partizanska L'upca) bronzlelet (Der Bronzefund von Németlipcse – Partizanska L'upca). *FolArch* 43, 1994, 71–78.

Dumitrescu, V. 1974. *Arta preistorică in România.* I. București: Meridiane.

Eliade, M. 1994. *Vallási hiedelmek és eszmék története.* I. Budapest: Osiris.

Eliade, M. 2013. *Nașteri mistice*. București: Humanitas.

Emődi, J. 1977. Un cilindru de os de la Otomani. *Lucrări științifice. Istorie* 1977, 9–13.

Emődi, J. 1980. Necropola din peștera Igrita. *Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie* 31 1980, 2, 229–273.

Emődi, J. 2003. Descoperiri din epoca bronzului. in Chiriac, A., Cornea, L., Ghemiș, C., Moisa, G. *In Memoriam N.Chidioșan*. 115–121, Oradea: Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea.

Emődi, J. 2006. Observații privind provenienta staniului în epoca bronzului *Studii și Comunicări Satu Mare* 7, 2006, 109–110.

Emődi, J. 2022. *Biharmegye nemes családjai.* III. Nagyvárad: Varadinum Script (előkészületben).

Florescu et al. 1980. Florescu, R., Daicoviciu, H., Roșu, L. *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Gibson, C. 2010. *Cum să citim simbolurile*. București: Litera, București.

Gogâltan, F. 1999. *Bronzul timpuriu și mijlociu în Banatul românesc și pe cursul inferior al Mureșului* (Die Frühe und Mittlere Bronzezeit im rumänischen Banat und am Unterlauf der Marosch. Die Chronologie und die Metallfunde). (Bibliotheca historica et archaeologica banatica 23). Timișoara: Orizonturi Universitare.

Gogâltan, F., Marinescu, G., 2018. *Aur pentru zei. O descoperire aparținând epocii bronzului de la Bistrița–Dealul Târgului (nord-estul Transilvaniei)*, Mega, Cluj Napoca.

Hellebrandt, M. 1972. A halmajugrai kelta lelet. *Egri Múzeum Évkönyve* 10, 1972, 107–117.

Horváth, T. 2006. A bádeni kultúráról – rendhagyó módon. *Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 48, 2006, 89–134.

Ilon, G. 1992. Csészésmarkulatú kard Csöngéről (Vas megye) (Ein Schalenkaufschwert aus Csönge (Komitat Vas)). *CommArchHung,* 1992, 19–22.

Kázmér, M. 1993. *Régi magyar családnevek szótára.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Kemenczei, T. 1984. *Die Spätbronzezeit Nordostungarns.* (Archaeologia Hungarica, series nova 51), Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kemenczei, T. 1996. *Unpublished finds in the Prehistoric Collection of the Hungarian National Museum*, In: Kovács, T. (Hrsg.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den bachbarten Regionen*. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag, Gyomai Kner, Budapest, 231–247.

Komoróczy, G. 1970. Elő-Ázsia. in *Mitologiai ÁBéCé.* 115–182 Budapest: Gondolat.

Kovács, T. 1977. *A bronzkor Magyarországon*. Budapest: Hereditas.

Kovács, T. 2000. *A Magyar Nemzeti Múzeum őskori kincsei*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Kraft, G. 1926. *Die Kultur der Bronzezeit in Süddeutschland*. Augsburg: dr. Beno Filser.

Makkay, J. 1963. Adatok a péceli (Badeni) nép vallásos elképzeléseihez (Data to the Religious Beliefs of The Pécel (Baden) Culture). *Archaeológiai Értesítő* 90, 1963, 1, 3–16.

Mándy, Z. 1970. Kelták. in *Mitológiai ÁBéCé.* 303–338 Budapest: Gondolat.

Máthé, Sz., M. 1971. Középsőbronzkori fegyverlelet Téglásról. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve,* 1969–1970 (1971) 61–66.

Mozsolics, A. 1964. Der Goldfund aus dem Kom. Bihar. *Mitteilungen der Antropologisches. Gesellschaft in Wien* 93–94, 1964, 104–112.

Mozsolics, A. 1967. Mozsolics Amália: *Bronzefunde Des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Mozsolics, A. 1968. Goldfunde des Depotfundhorizontes von Hajdúsámson. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, Berlin 46–47. 2–76.

Mozsolics, A. 1969. Tiszakarádi Bronzleletek (Bronzefunde von Tiszakarád). *Archaeológiai Értesítő* 96, 1969, 1, 62–66.

Mozsolics, A. 1973. Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi. Budapest: Akadémia Kiadó.

Mozsolics, A. 1976. Hephaistos sántasága (Über die Lahmheit des Hephaistos). *Orvostörténeti Közlemények* 78–79, 1976, 139–147.

Mozsolics A. Comunicationes de historia artis medicin. 78–79, Budapest,1976.

Mozsolics, A. 1984. Rekonstruktion des Depots von Hajdúböszörmény. *Praehistorische Zeitschrift* 59, 1984, 1, 81–93.

Mozsolics, A. 1985. *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely.* Budapest: Akadémiai Kiadó

Nagy, T. 1956. Az Epona kultusz történetéhez (Recenzió). *Archaeológiai Értesítő* 83, 1956, 2, 222–224.

Novotna, M. 1970. Die Bronzehortfunde in der Slowakei : Spätbronzezeit. (Archaeologica Slovaca. Fontes 9). Bratislava : Vydavatel'stvo Slovenskej Akadémie Vied.

Paulik et al. 1962. Paulik, J., Benadik, B., Novotna, M. *Život a umenie doby železnej na Slovensku.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

Petrescu-Dâmboviţa, M. 1977. *Depozitele de bronzuri din România.* Bucureşti: Editura Academiei.

Pop et al. 2006. Pop, H., Bejinariu, I., Băcueţ-Crişan, S., Băcueţ-Crişan, D., Sana, D., Csók, Zs. *Şimleul Silvaniei: Monografie archeologică* (Şimleul Silvaniei: Archaeological Monography). Cluj-Napoca: Mega.

Richter, I. 1970. *Der Arm- und Beinschmuck der Bronze- und Urnenfelderzeit in Hessen und Rheinhessen* (Prähistorische Bronzefunde 10). München: Beck.

Sfârlea, M., Colecţia Orghidan. *România Pitorescă*, Bucureşti, 1974/4 ,12

Soroceanu, T. 2008. *Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien.* (Biblioteca Muzeului Bistriţa. Seria Historica). Cluj-Napoca: Accent.

Szabó, Gy. 1973. *Mediterrán mítoszok és mondák*. Bukarest: Kriterion.

Szabó, M. 1985. Nouvelles acquisitions lateniennes du Musée National Hongrois. Communicationes Archaeologicae Hungariae 1985, 39–48.

Szeverényi, V. 2008. A McAlpine-gyűjtemény Koszider-kori depója (A Koszider Period bronze hoard in the collection of Lord McAlpine if West Green). *Ősrégészeti levelek* 10, 2008, 53–63.

Vladár, J. 1973. Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit. *Slovenská Archeológia* XXI, 1973, 2, 253–357.

Vulpe, A. 1970. *Die Äxte und Beile in Rumänien I.* (Prähistorische Bronzefunde 9.2). München: C.H. Beck.

Zürn, H. 1987. *Hallstattzeitliche Grabfunde in Württemberg und Hohenzollern.* II, Stuttgart: Theiss.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Hauptthema des Artikels ist der älteste Fund des Komitats Bihar, die vier Goldtassen, die im Naturhistorischen Museum in Wien in 1822 ausgestellt wurden.

In dieser Studie haben wir versucht, die folgenden Fragen zu untersuchen: die Identität der Grundbesitzerin Rozália Miskolczy, die den Goldschatz dem Schatzamt geschenkt hat; die Entdeckung und Klärung des Fundortes und der Fundumstände des Schatzes; die Rolle der Tassen; die Herkunft und das Alter der Verzierungen auf den Tassen und die Herstellungstechnik der Tassen; die Rolle der Priester, der Töpfer und des Bronzeschmiedes in der Bronzezeit; Symboltragende mitelbronzezeitliche Schwerte und andere Waffen; andere Gegenstände mit urzeitlichen Symbolen; Eisenzeitliche Schwerte mit einem Detail eines mykenischen Verzierung.

REZUMAT

Tema de bază a articolului o constituie prezentarea celei mai vechi descoperiri archeologice cunoscute din județul Bihor, constând din patru cești de aur ajunse în anul 1822 în colecția Naturhistorische Museum din Viena.

În cadrul articolului am încercat să analizăm următoarele probleme: identificarea proprietarei de pământ Rozália Miskolczy, care a predat obiectele la muzeul din Viena, stabilirea locului și împrejurărilor descoperirii, definirea rolului acestor vase, originea ornamentelor de pe cești și vârsta acestora, rolul preotului, olarului și meșterului turnător în Epoca bronzului, săbii, târnăcoape din Bronzul mijlociu precum și alte arme și obiecte de bronz, purtătoare de simboluri străvechi, fragmentul unui motiv ornamental micenian pe săbii din epoca fierului.

KÉPMELLÉKLET

Emődi János
„ÉSZREVÉTELEK A BIHAR MEGYÉBEN TALÁLT NÉGY ARANYCSÉSZÉRŐL”
című cikkéhez

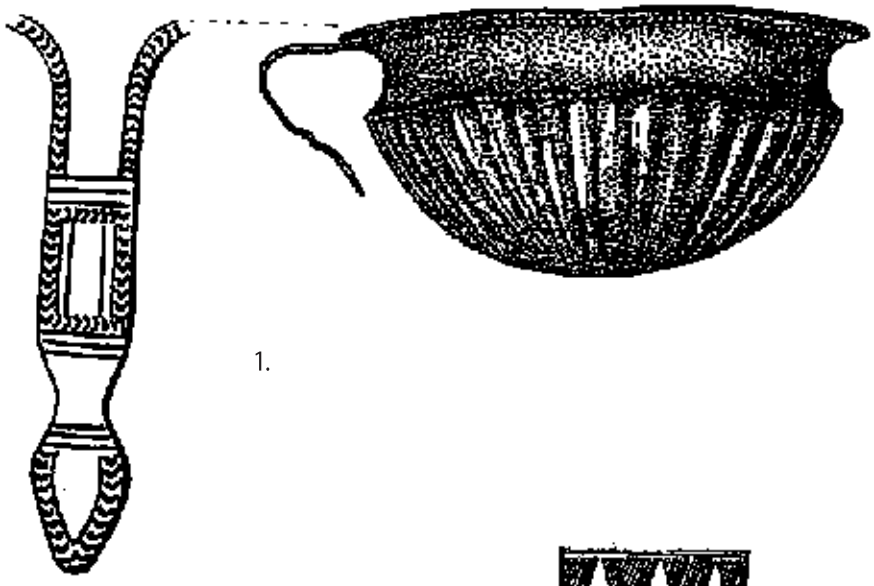

1.

2.

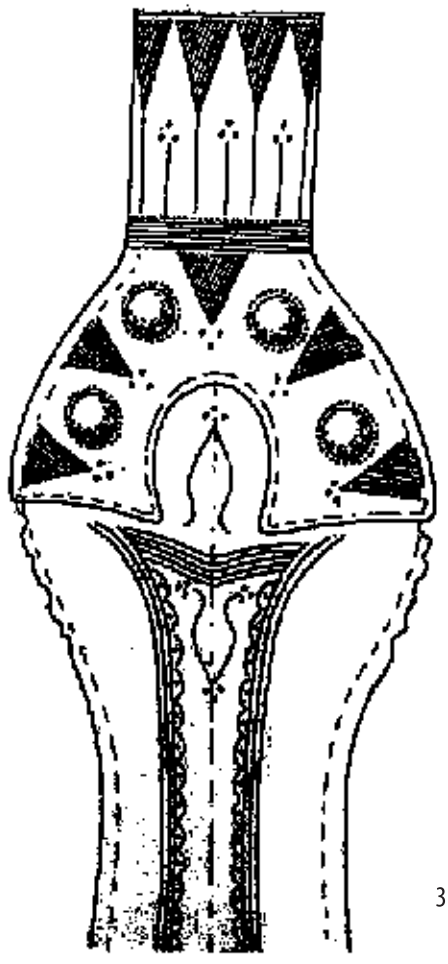

3.

1. ábra. A Bihar megyei 1. számú aranycsésze
2. ábra. Pákozd (Kovács nyomán)
3. ábra. Téglás (Máthé 1971 nyomán)

3.c

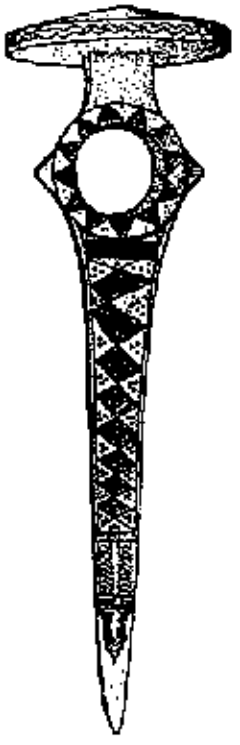

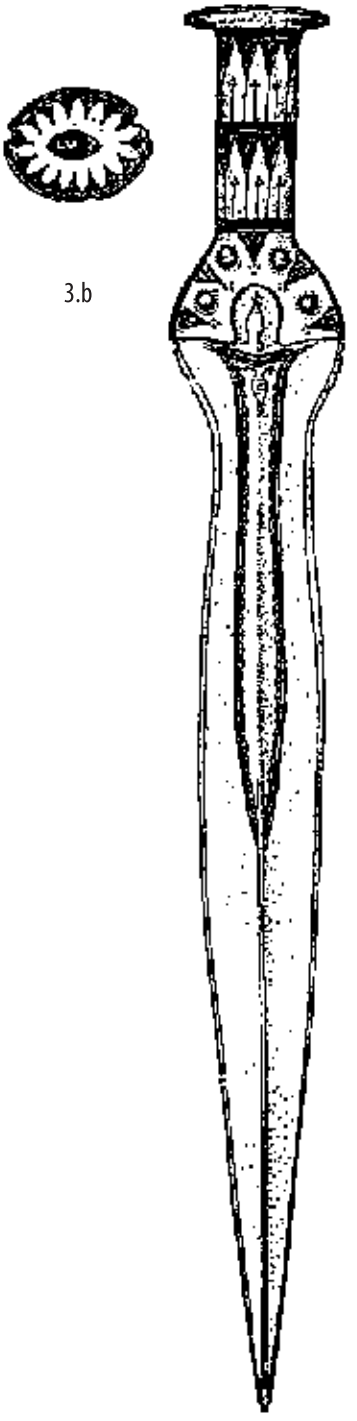

3.b

3b. ábra. Téglás (Máthé 1971 nyomán)
3c. ábra. Téglás (Máthé 1971 nyomán)

4.

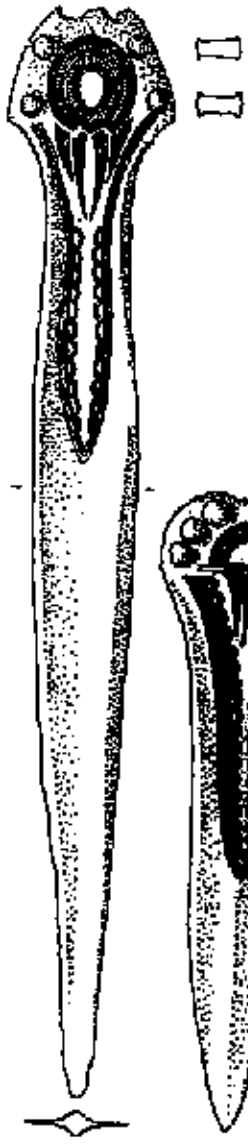

5.

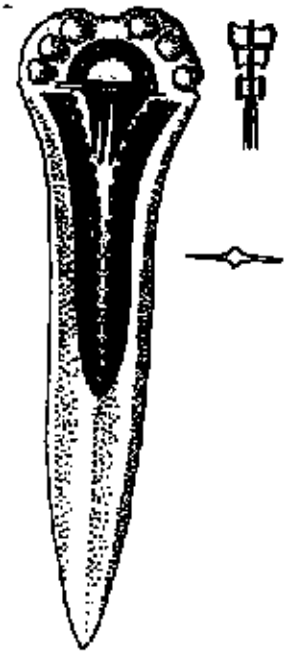

6.

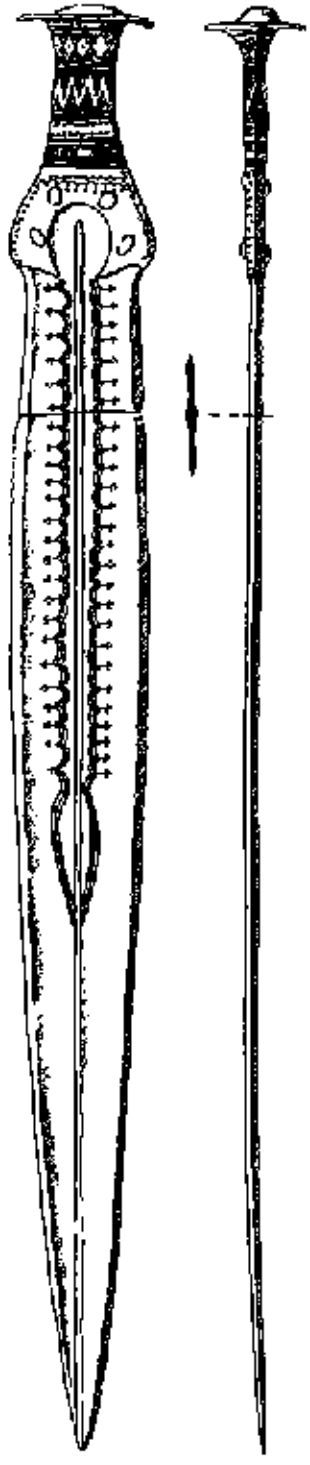

7.

4. ábra. Pichlern
5. ábra. Lavrica
6. ábra. Studenec
7. ábra. Sárközújlak (Livada)

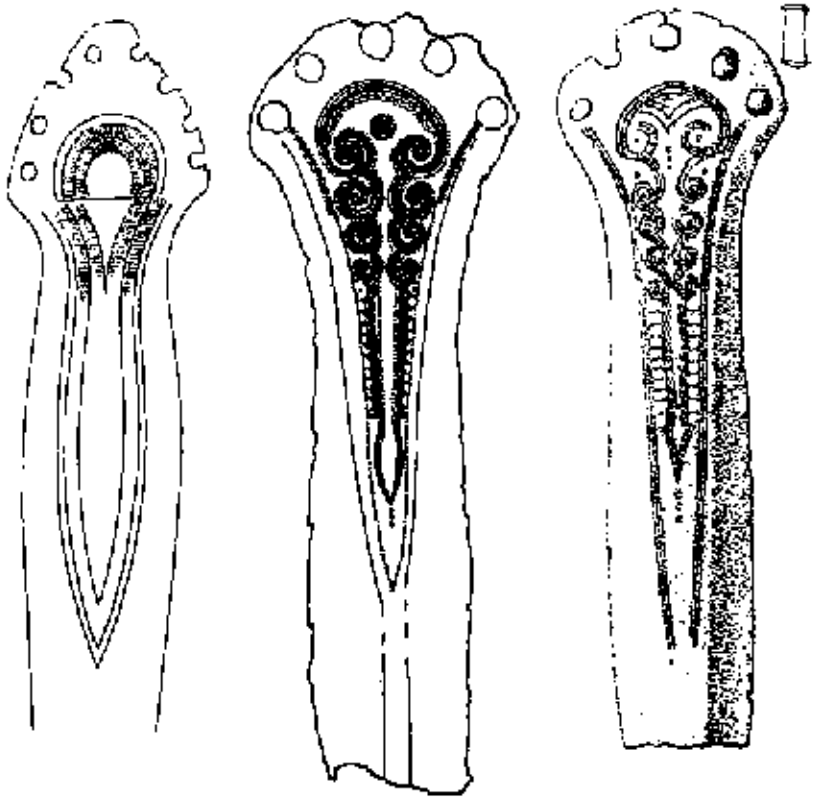

8–10.

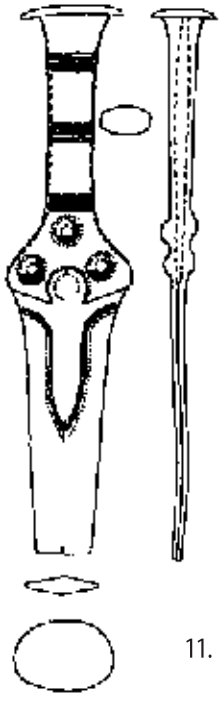

11.

12.

8–10. ábra. Bárca (Barca)
11. ábra. Szilágysomlyó (Şimleul Silvaniei)
12. ábra. Boj (Boiu)

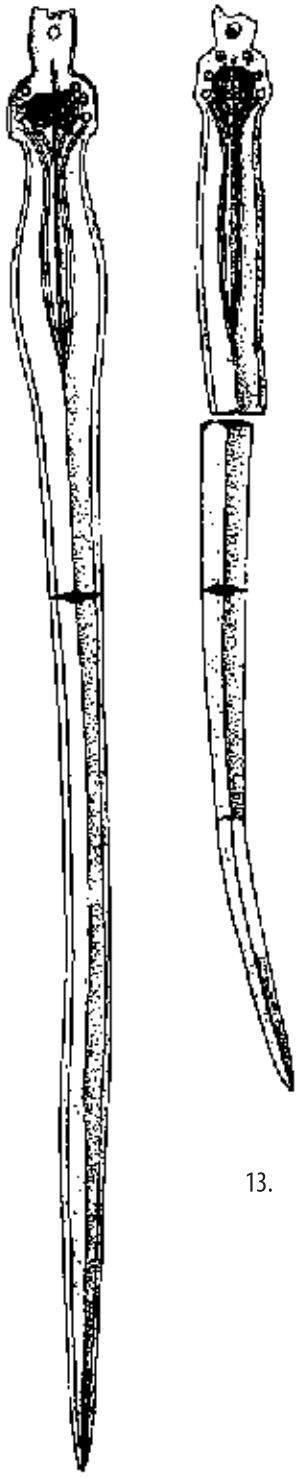

13.

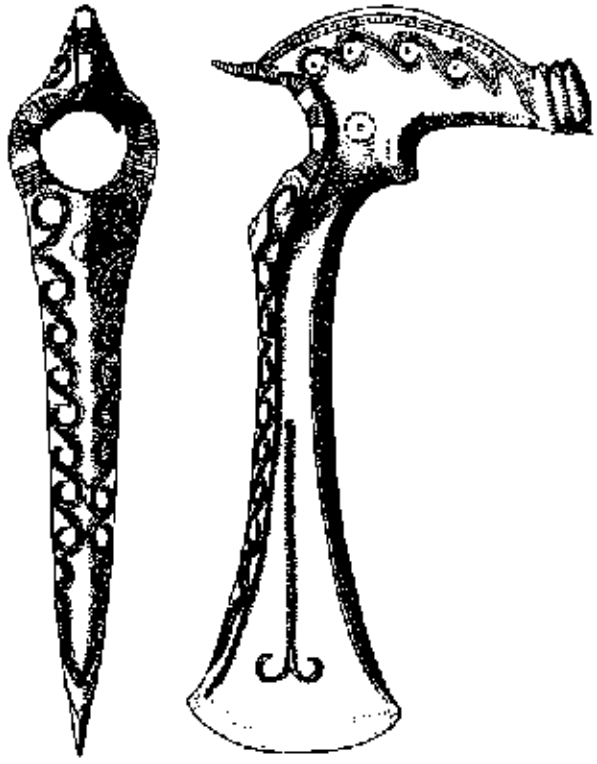

14.

13. ábra Duna (Tass, Kisapostag)
14. ábra. Mezőkomárom–Pusztaszentmihályfa

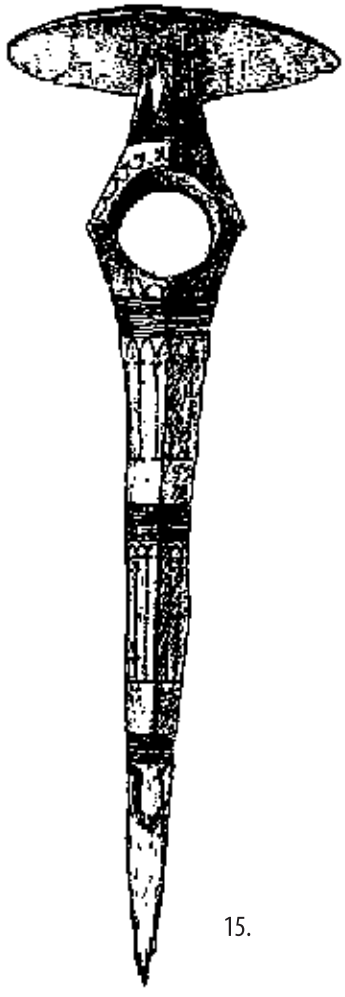

15.

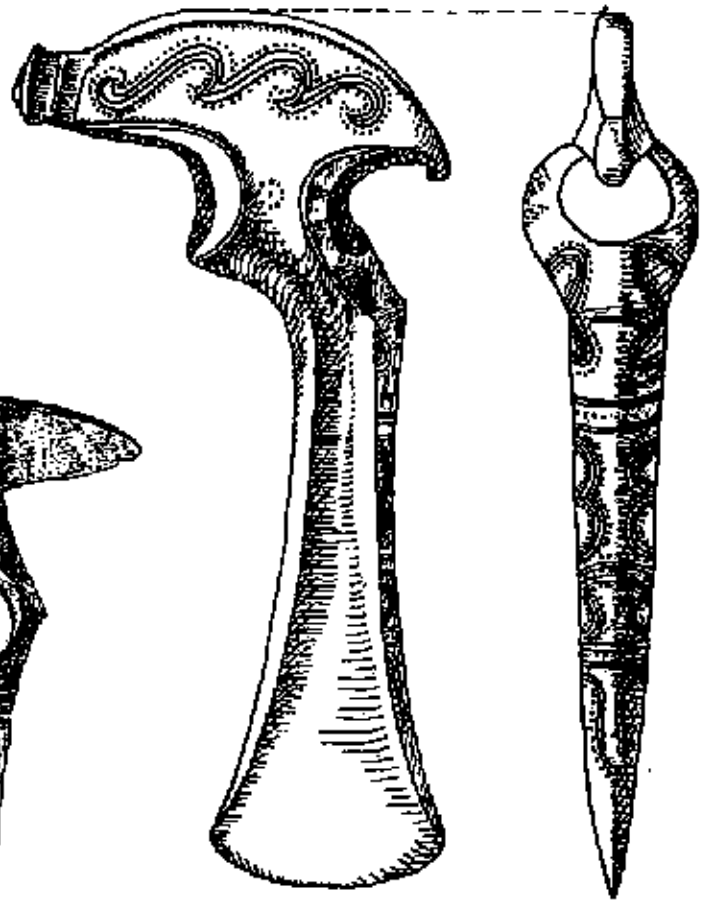

16.

15. ábra. Szeghalom-Károlyderék
16. ábra. Nagyernye (Ernei)

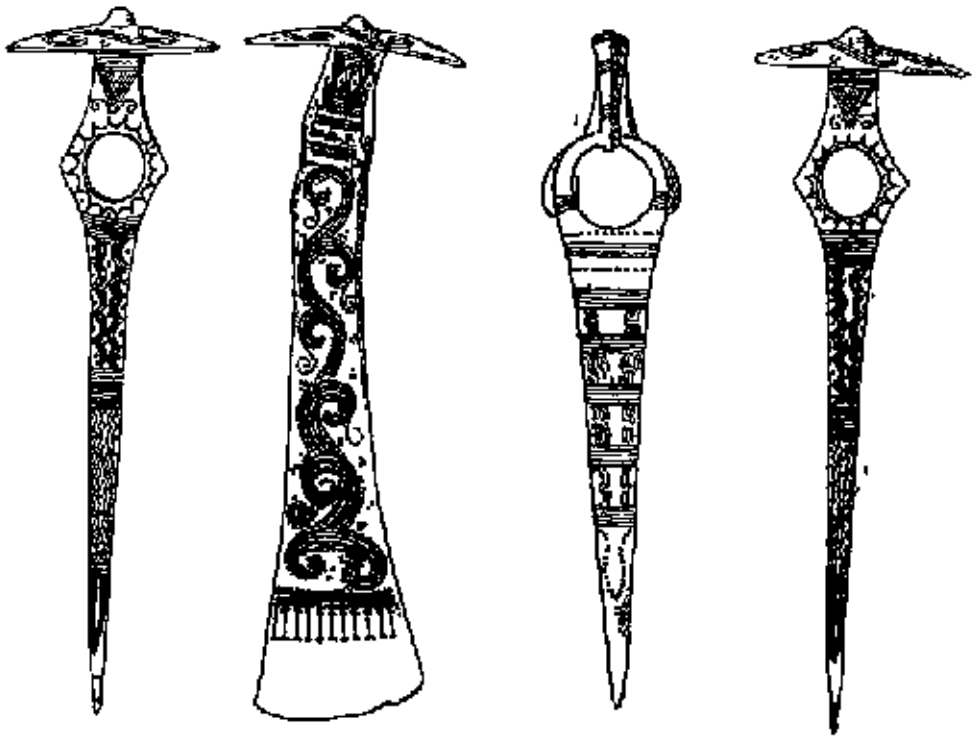

17.

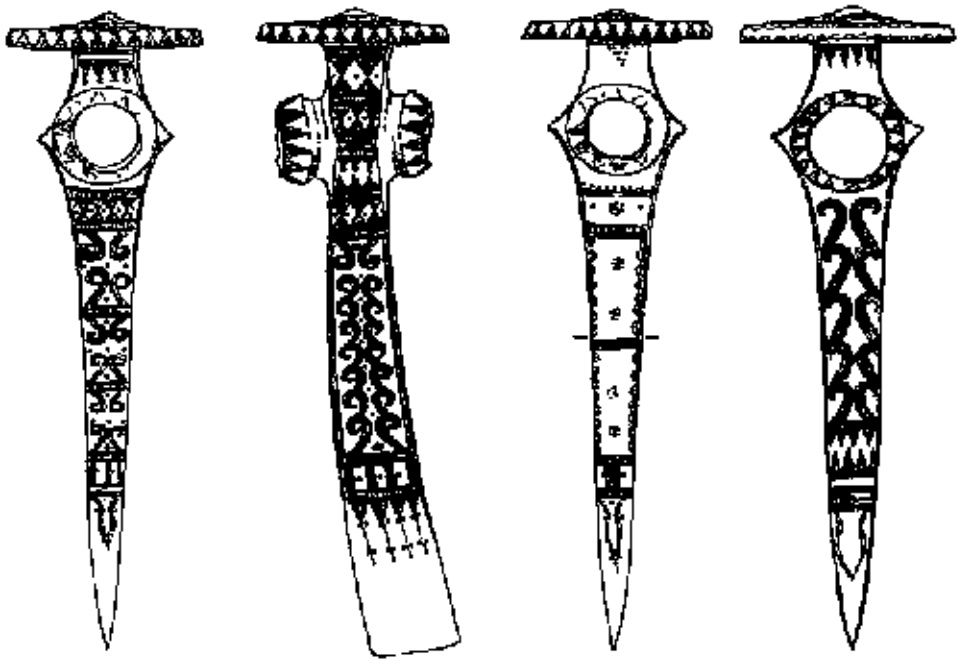

18.

17. ábra. Apa
18. ábra. McAlpine-gyűjtemény

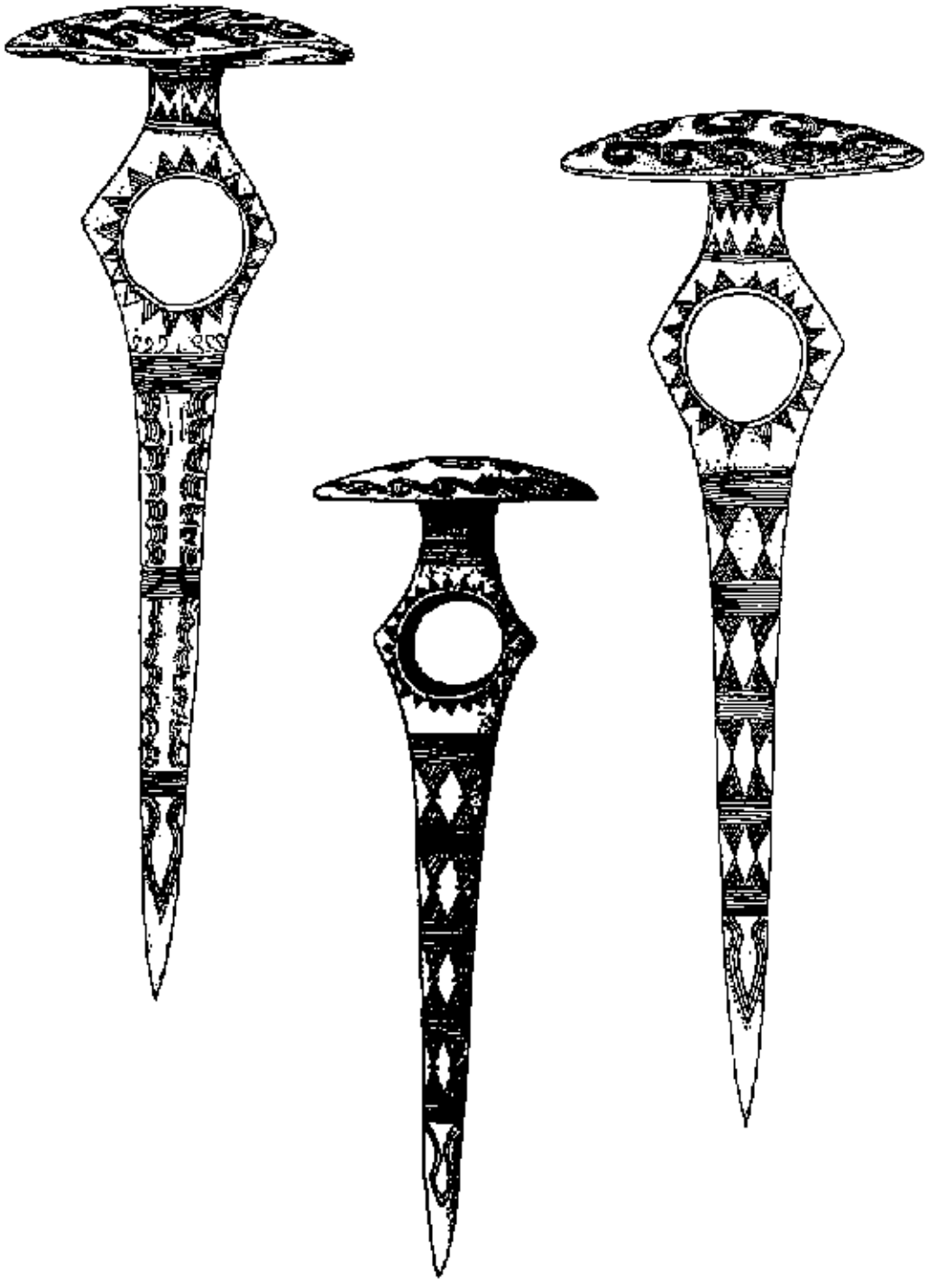

19–21.

19–21. ábra. Hajdúsámson

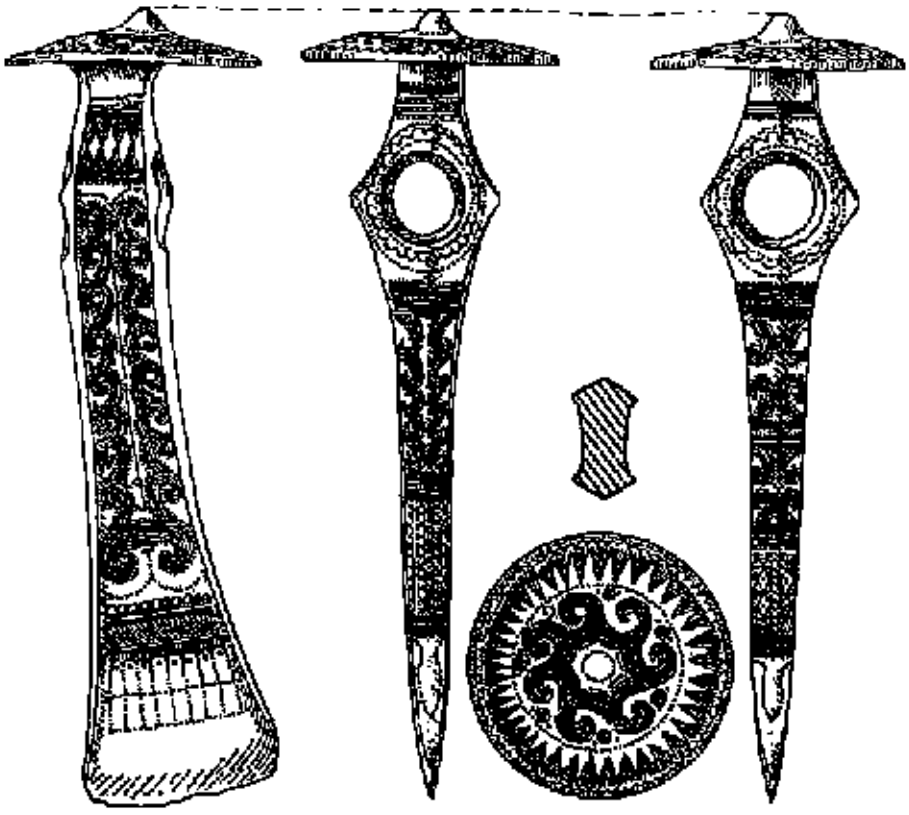

22.

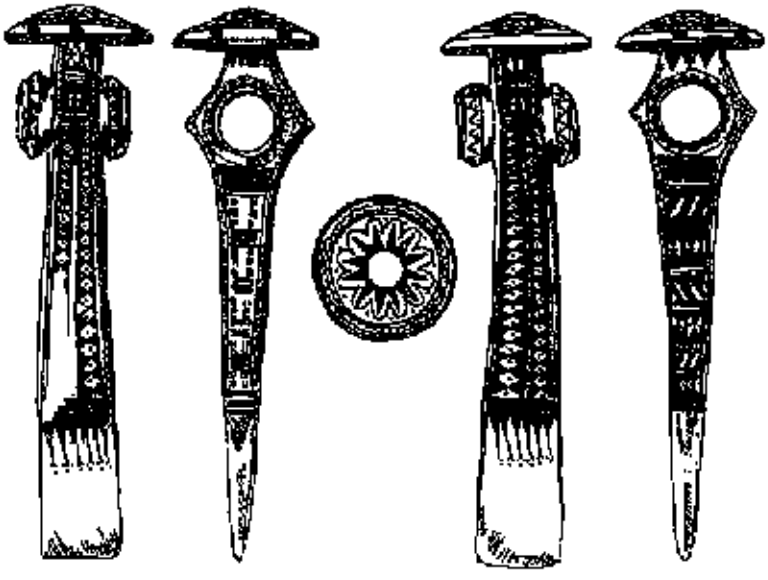

23–24.

22. ábra. Magyarigen (Ighiu)
23–24. ábra. Igenpataka (Ighiel)

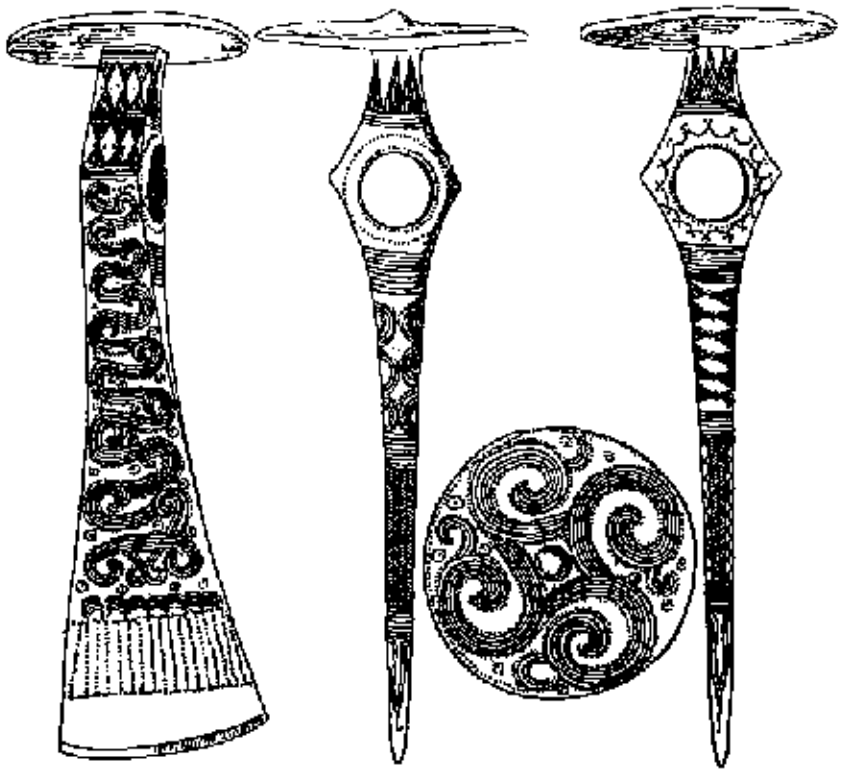

25.

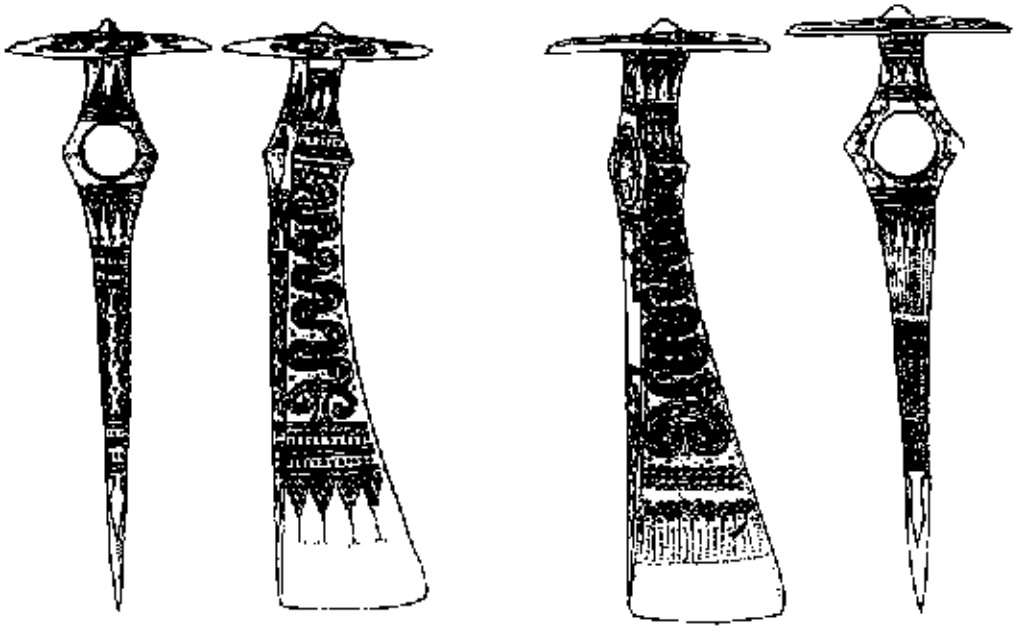

26–27.

25. ábra. Szamosfalva (Someşeni)
26–27. ábra. Kővárgara (Valea Chioarului / Gaura)

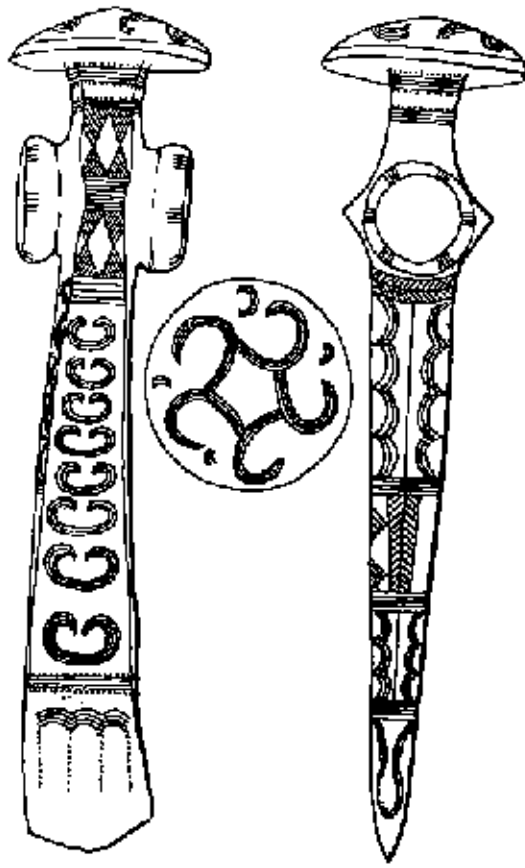

27.

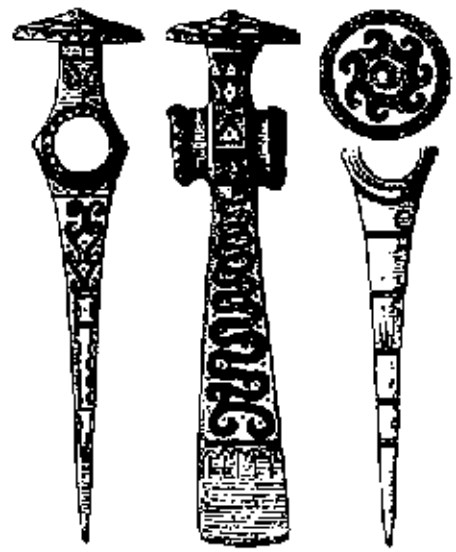

28.

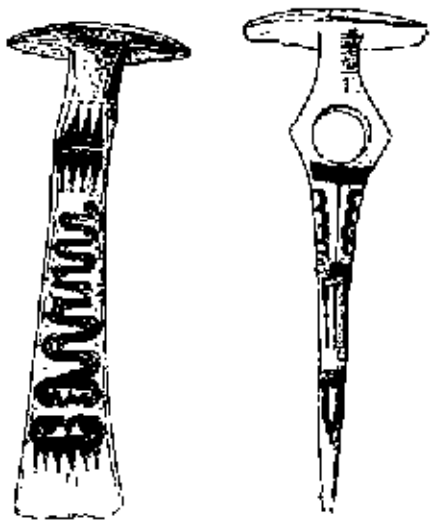

29.

28. ábra. Olomouc
28. ábra. Fridenau
29. ábra. Vámospércs

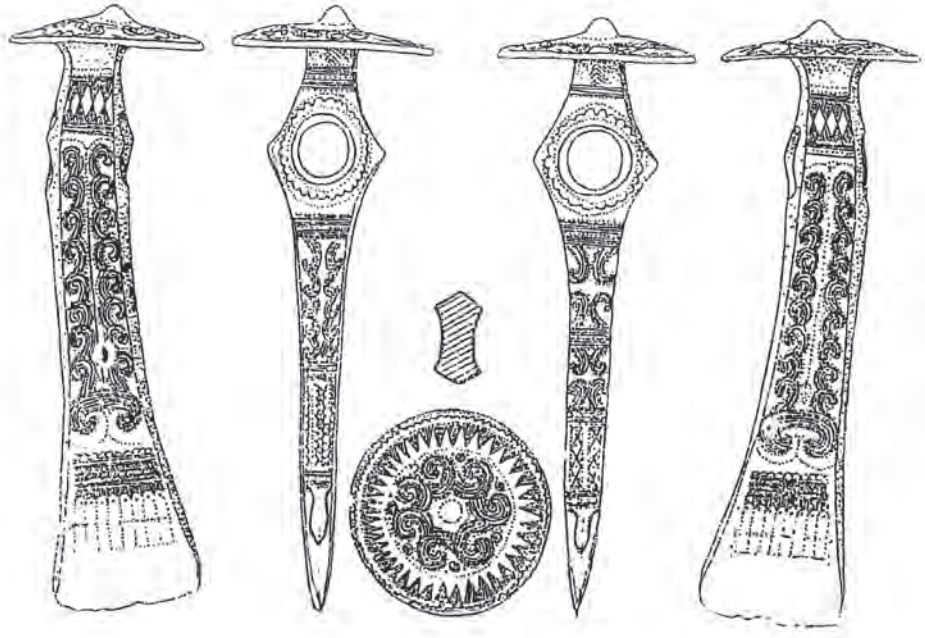

31–32.

33.

31–32. ábra. Szamosfalva (Săpânța)
33. ábra. Budapest (ismeretlen lelőhely)

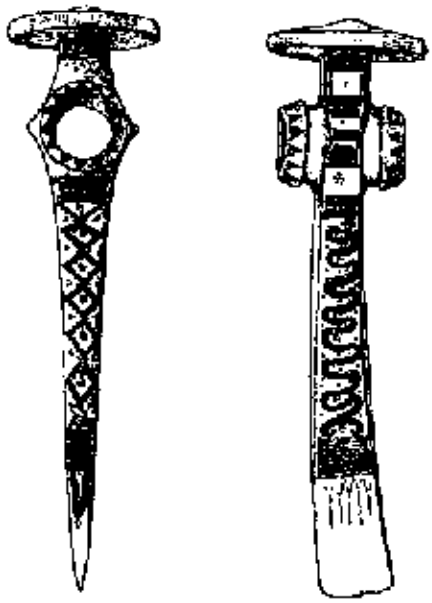

34.1.

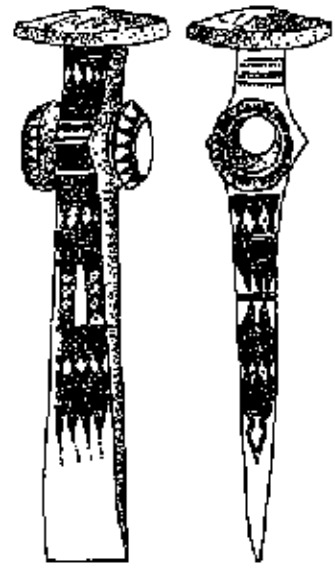

34.2.

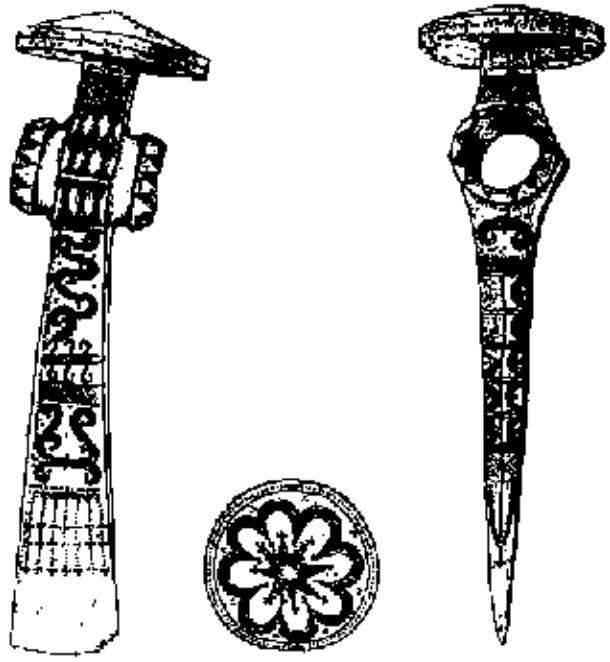

35.

34.1. ábra. Torda vármegye
34.2. ábra. Torda város (Turda)
35. ábra. Torda város (Turda)

MIHÁLY 1712 — *roglaticei* MISKOLCZI ISTVÁN (? - 1748 u.)
bíró PEJACSEVITS FLÓRA

MIHÁLY Eml.1743. Debreczen | FERENCZ perel 1768. | JÓZSEF (Miskolcz 1726–1777 u.) 1.E. KALINA ÉVA (? – 1741) 2 E.1749 özv.BORSAI ÉVA (?–1761 u.) | ANTONIA PILASZENOVITS MARKUS Eml. 1777

MIHÁLY Debr. | ISTVÁN Debr. | SARA Debr. | FARKAS Baja1751.IX.6– 1811XI.14 Olaszi
ágosenyői SZERDAHELYI ÁGNES 1755–1812
E.1774.I.31N.Várad

JÁNOS 1775VII17- N.várad † | MIHÁLY 1777 IX 22- 1823XII7 N.várad | BARBARA 1778 XI 24 - 1800IV20 N.várad | LÁSZLÓ 1781 IV 11- 1.E.Onadi Erzsébet | ISTVÁN 1782VII.7- 1838IX15 E.1811 2.Bukk Josepha *FelsőPulyai* (? –1859 u.) | JÁNOS 1783XII3- 1829VIII2 Olaszi E.1807I7 Mihály Teréz ur. (?–1843 u.) | ALAJOS 1785VI20- 1787VII29 Olaszi † | ANTAL 1789VII7- 1792VIII9 † Olaszi | ROZÁLIA 1791VII7- 1859 u. E.1828XII23 Deliczay Maximilián (1784VI2–1852c.) | MÁRIA 1805- 1831XI26 E.1825I17 Darcsay Károly

ZSUZSA 1803VIII3- Hajdú-szoboszló | CLEMENTINA 1807X28- + | AMÁLIA 1810XII24- 1813 I 5 † | ALAJOS 1812VIII21 1812XII10 † | Ludovica 1814IV14- 1814V20 Csatár † | LUDOVICA 1815 VI 1- 1899IV10 E.1835IX9 Juricskay Edvárd 1810- 858VI12 | CLEMENTINA 1816III3– 1840/2 u. | HERMINA 1817IV19- 1895 N.Várad E.1840 Gaódy Lajos 1818-1879 | AMÁLIA 1819II6- 1906III18 1.E.1841u. b.Budaylince 18.9-1879IV5 2E.Lusinczy József

36. ábra. A roglaticei Miskolczi család bihari ágának genealógiája

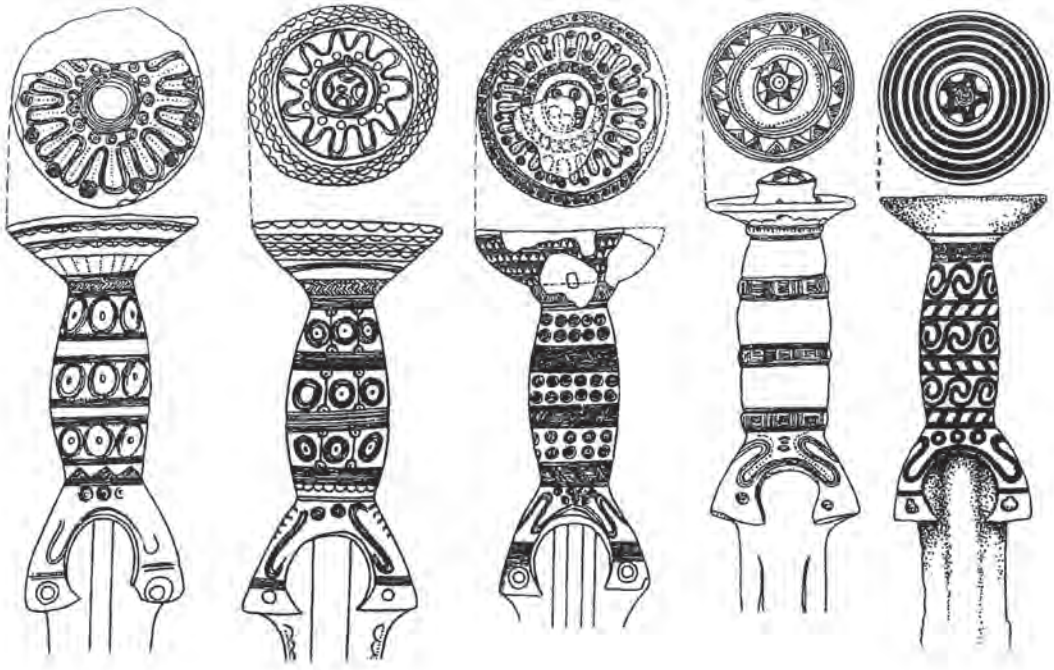

37. 38. 39. 40. 41.

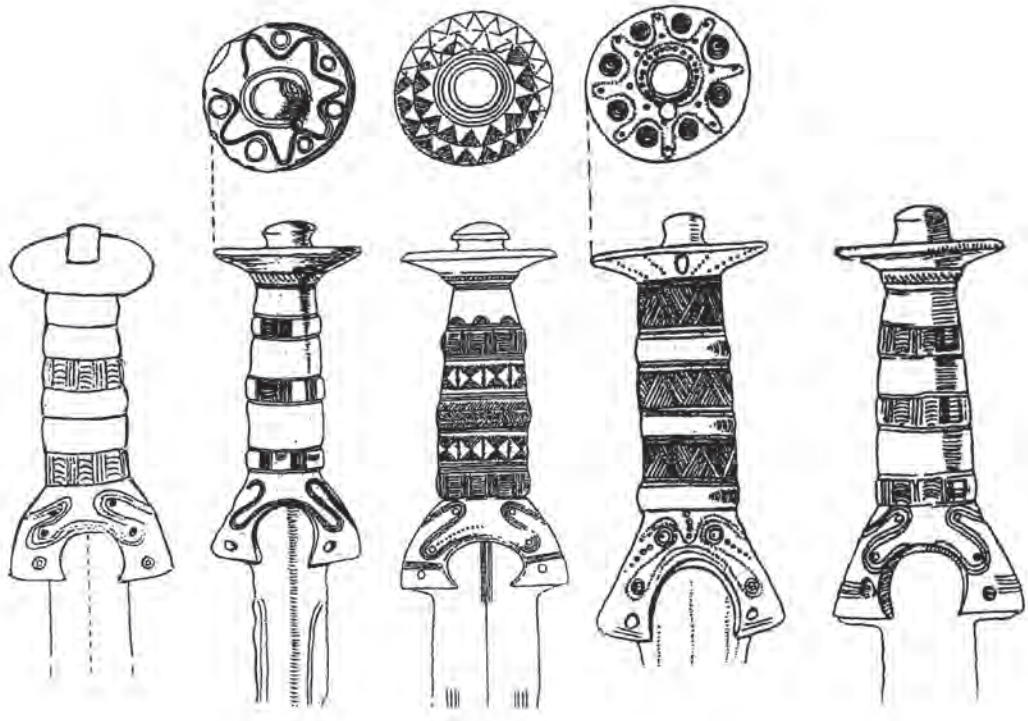

42. 43. 44. 45. 46.

37. ábra. Erdély
38. ábra. Kóbor (Cobor)
39. ábra. Erdély
40. ábra. Marosújár (Ocna Mureş)
41. ábra. Csönge
42. ábra. Velkej
43. ábra. Zólyomlipcse (Slovenska Lupsca)
44. ábra. Szilágysomlyó (Şimleul Silvaniei)
45. ábra. Erdély
46. ábra. Beszterce (Bistriţa)

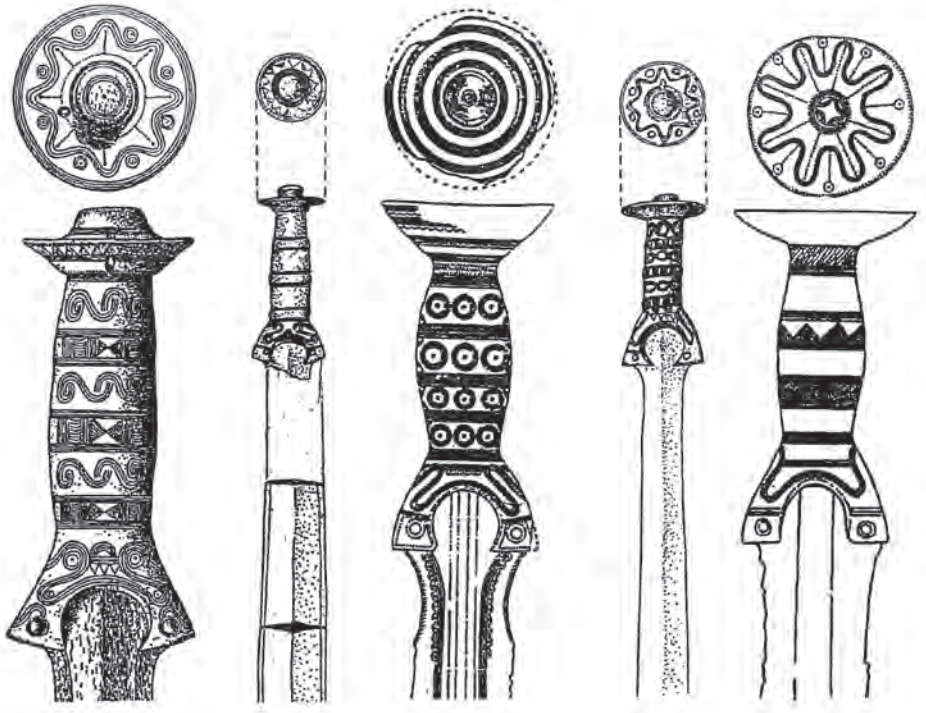

47. 48. 49. 50. 51.

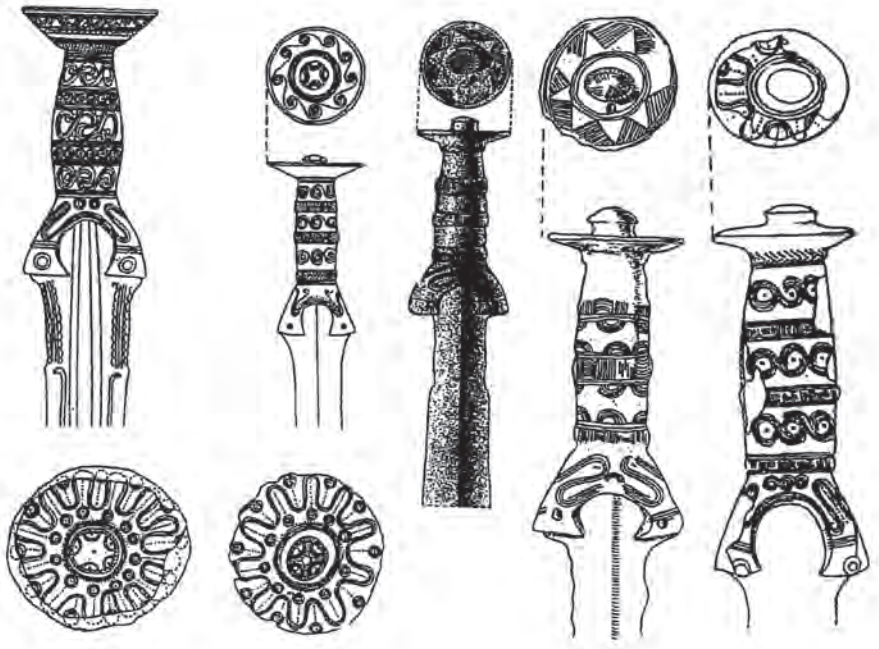

52. 53. 54. 55. 56.

47. ábra. Ehingen
48. ábra. Krasznokvajda
49. ábra. Gencs (Ghenci)
50. ábra. Krasznokvajda
51. ábra. Vásártelke (Stoboru)
52. ábra. Frumoasa
53. ábra. Nagyvárad (Oradea)
54. ábra. Recsk
55. ábra. Zólyomlipcse (Slovenska Lupsca)
56. ábra. Máramaros (Maramureş)
57. ábra. Erdély
58. ábra. Drág (Dragu)

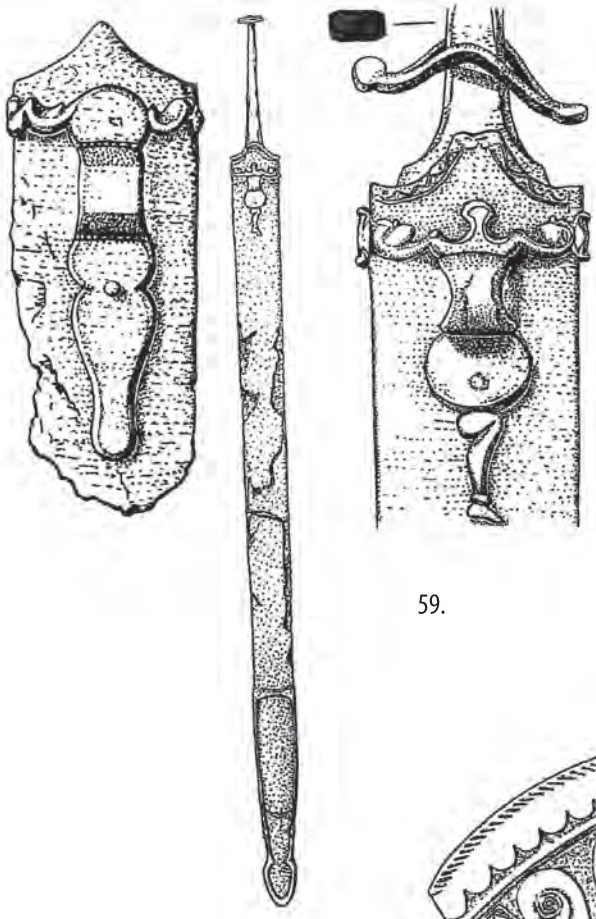

59.

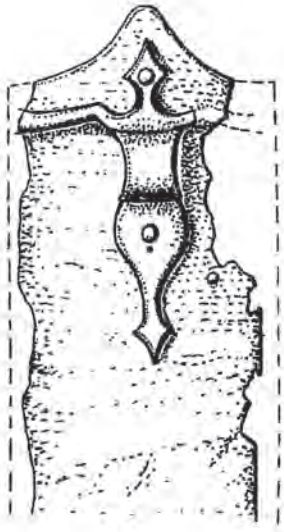

60.

61.

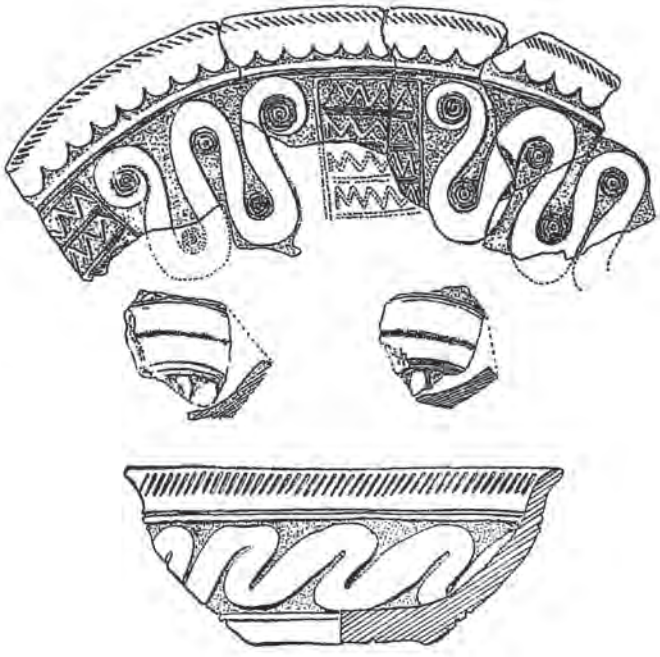

62.

59. ábra. Észak-Magyarország
60. ábra. Halmajugra
61. ábra. Ottomány (Otomani)
62. ábra. Nagykolcs (Culciu Mare)

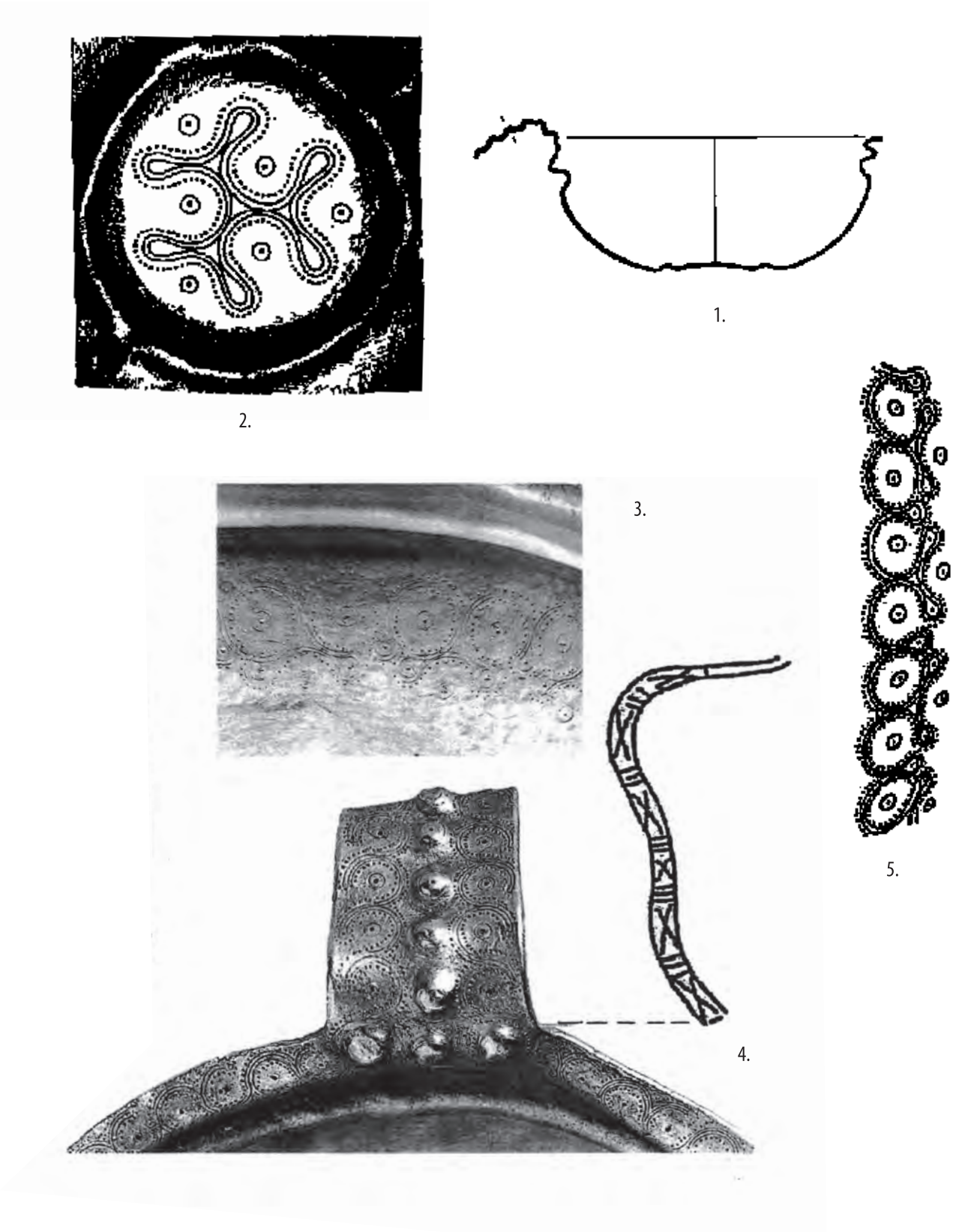

63. ábra. A Bihar megyei 4. számú aranycsésze
(1–2, 4–5: Mozsolics 1964 nyomán; 3: Soroceanu 2008 nyomán)

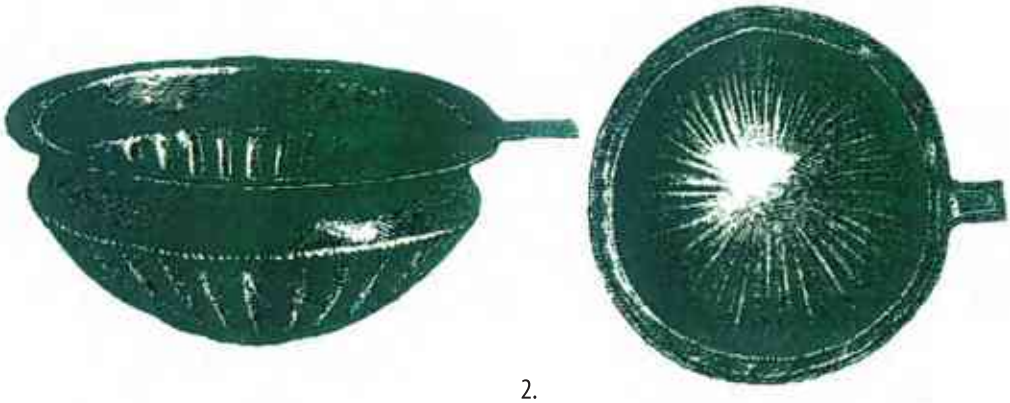

2.

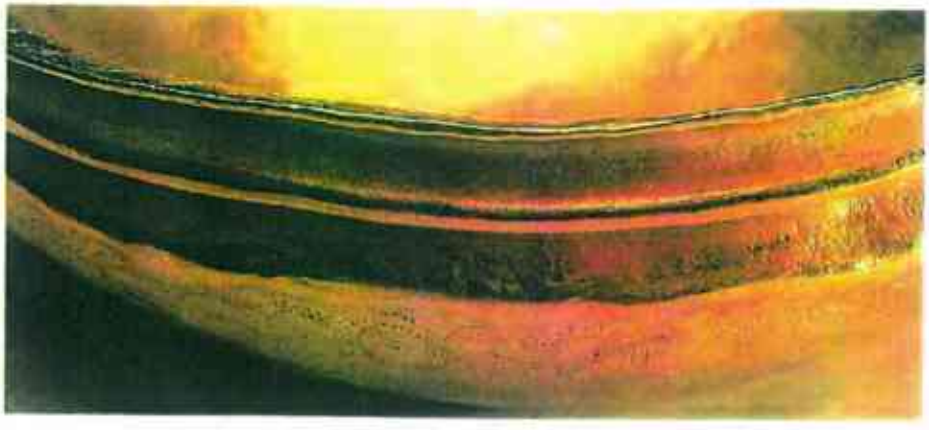

4.

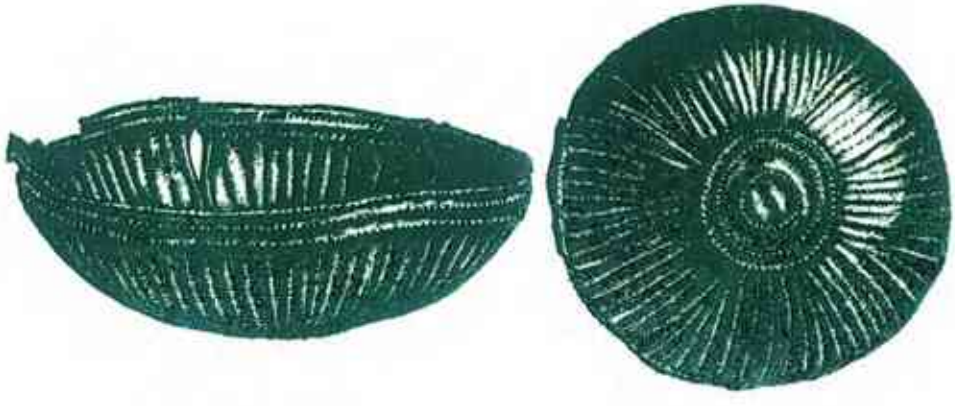

3.

64. ábra. 2. számú csésze 3. számú csésze
4. számú csésze (Soroceanu 2008 nyomán)

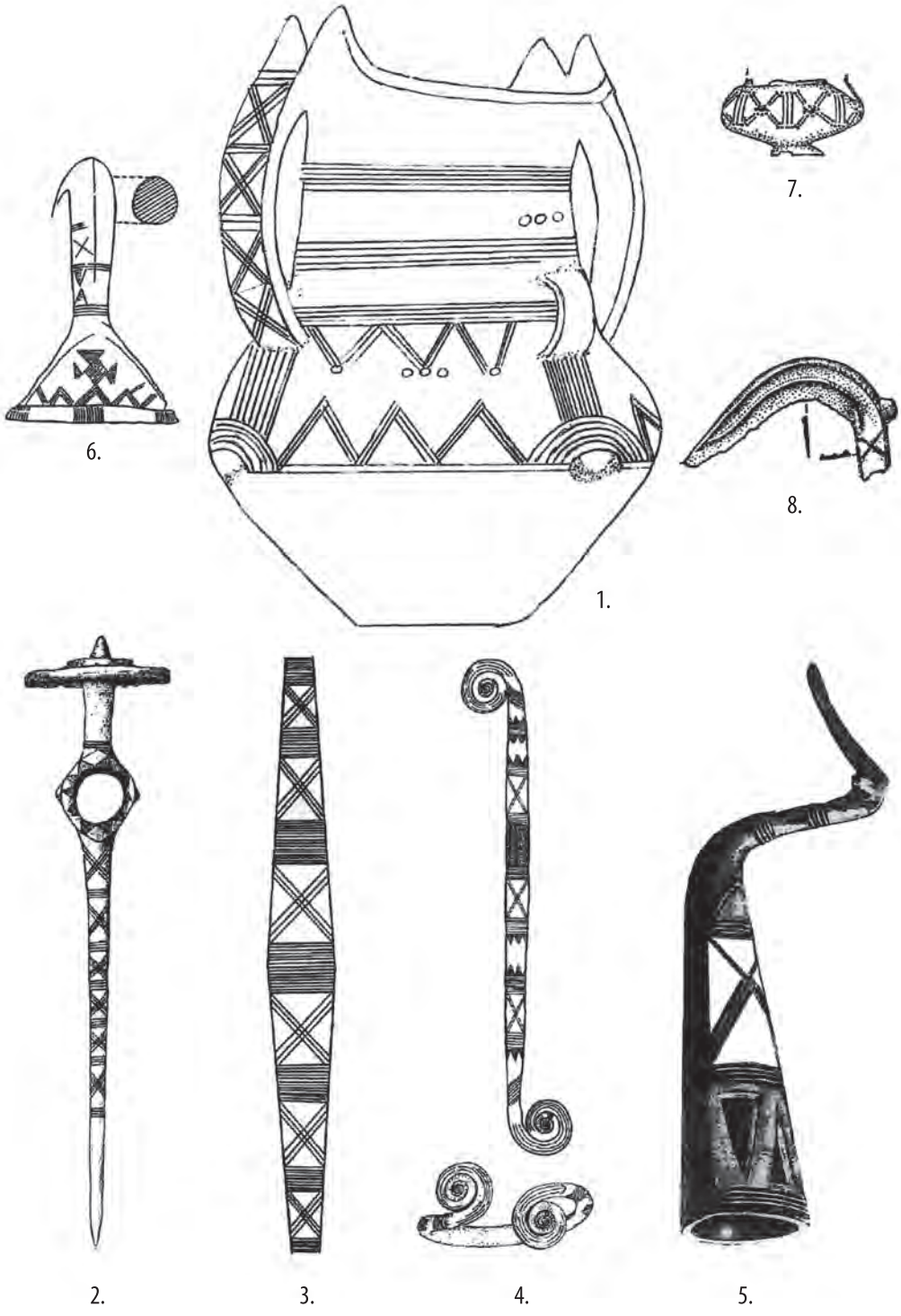

65. ábra.

1. Rákospalota
2. Simontornya
3. Igric-barlang
4. Derecske
5. Zsujta
6. Kórós
7. Patvarc
8. Isaszeg

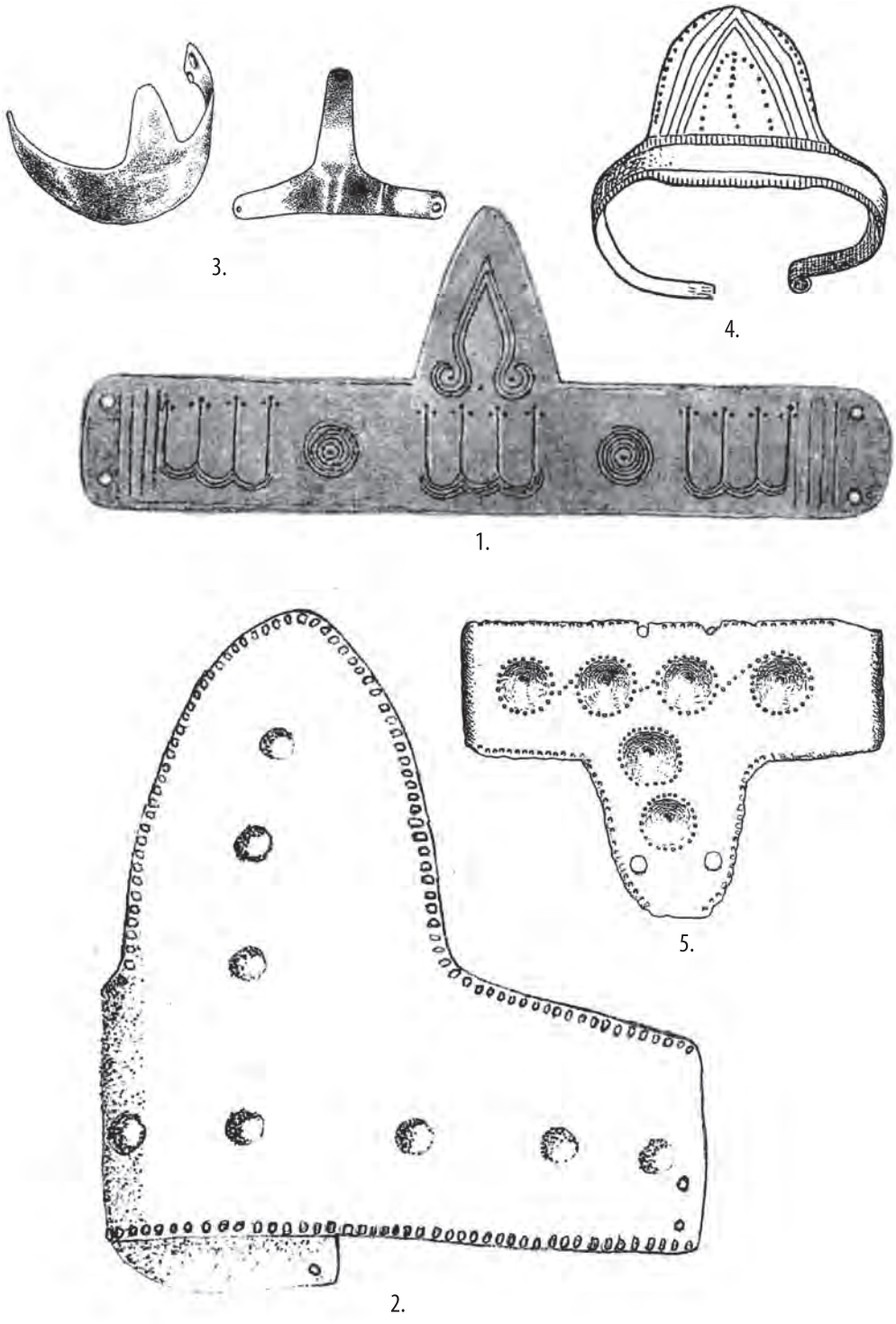

66. ábra.
1. Pákozd
2. Orghidan-gyűjtemény
3. Varna
4. Haid
5. Würtingen

NEKROLÓG

Korényi János

SZENTKIRÁLYI MIKLÓS (1943–2021)
Nekrológ

Aznap vasárnap reggel is emlegettem a Szent György-hegyen barátaimnak a Mestert, délután pedig megkaptam az sms-t, hogy reggel eltávozott. A látszólagos misztikus kapcsolat a két esemény között pedig egyszerűen magyarázható: oly sokszor idéztem és emlegettem, hogy azon a szomorú napon véletlenül egybeesett a két dolog. Majdnem egy évtizedet dolgozhattam a keze alatt külsősként a Szépművészeti műhelyében, valamint „terepen", kiemelt projekteken, mint a máriapócsi bazilikában végzett munkálatokon, az ópusztaszeri Feszty-körkép karbantartásán, valamint a Munkácsy-trilógiából az *Ecce Homo* restaurálásán Debrecenben, a Trilógia és a Munkácsy kiállítás magyarországi és bécsi utaztatásában, sok egyéb fantasztikus feladat mellett. Ezek kapcsán sok időt tölthettem Vele, tudom, kit vesztettünk el. Legutóbb két hónapja hívott Fertőd miatt, teli tervekkel, örömömre számon tartott, jóllehet már hetedik éve a Belvedere-ben dolgozom.

Egy Mester halálakor a tanítványnak szinte kötelessége az apoteózisát hirdetni. De hogy ne essek pátosszal teljes túlzásokba, csak kisbetűkkel írom le a nomen est omen jegyében, hogy Szentkirályi Miklós Mester valóban kicsit „szent és királyi" is volt egyben. Mindössze két esetet szeretnék megemlíteni, amelyek során elcsodálkoztam kivételes szakmai elhivatottságán és emberi tartásán.

A Budapesti Gazdasági Főiskola Lotz-temében dolgoztunk nélküle egy másik csapattal, amikor is egy találkozáskor felemlegettem neki a munka nehézségeit, sőt, a nem a munkakörünkbe tartozó ajtózárak problémáját. Meglepetésemre elkezdte taglalni a zárszerkezet felépítését megoldási javaslatokkal – ne felejtsük, festőrestaurátor létére. Ugyanígy volt az eldugott vidéki kastélyokkal vagy templomokkal kapcsolatban, szobrokkal, freskókkal, műemléki szerkezetekkel. Mintha a magyar műemlékek, amelyekért oly sokat tett, mind el lettek volna raktározva a fejében – amelyeknek a sorsát viszont a szívén viselte.

Emberi tartását példázza az az eset, amikor a Nemzeti Múzeumban egy kamarai gyűlésen egyik szigorú kritikusa szót kapott, majd 10 percen keresztül olvasta fejére a különböző vádakat. A Mester csendes egykedvűséggel meghallgatta, nem védekezett vagy vitatkozott, csak nyugodt hangon megköszönte, majd áttért a következő programponthoz. Amikor két hétre rá találkoztam vele és rákérdeztem, miként tudta ilyen szelíden elviselni a dörgedelmet, csupán ennyit mondott, amolyan székelyesen: „hagyni kell mindenkinek, hogy elmondhassa, mi nyomja a szívét, és utána megnyugszik". Azóta is ezen derülök, csodálva a lelki nyugalmát, amivel a legnehezebb feladatokon, bürokráciás vesszőfutásokon, nehéz időkön keresztül tudott menni.

Talán én vagyok az egyetlen tanítványa és kollégája, aki tiszteletből soha nem voltam képes visszategezni Őt, amit elfogadott. A világ dicsősége elmúlik, más dimenziók rendezik át a kapcsolatokat. Ezért most megkockáztatom nagy tisztelettel: Isten Veled Mester, Isten Veled, Miklós!

Hű tanítványod:

János

KIÁLLÍTÁSOK, MÚZEUMPEDAGÓGIA 2021-BEN

HATÁr-sor**SOK**, Déri Múzeum, Zoltai terem, 2021. április 9. – 2022. január 23. / kiállítási enteriőr

Váradi Katalin

HATÁr-sorSOK
Trianoni időszaki kiállítás a Déri Múzeumban

Kiállítás címe: HATÁr-sorSOK
Helye: Déri Múzeum, Zoltai terem
Időpont: 2021. április 9. – 2022. január 23.
Kurátor: Váradi Katalin
Látványtervező: Orbázi Zoltán kiállításterező- és kivitelező

2020-ban a trianoni centenáriumi évforduló határozta meg a történeti jellegű kiállítások nagy részét. A járványhelyzet miatt azonban több tárlat az online térbe költözött, miként a Déri Múzeum is egy virtuális kiállítással emlékezett meg az eseményekről, középpontba állítva a helyi emlékezetet, a debreceni Magyar Fájdalom Szobra történetét. Más kiállítások viszont később valósultak meg. A Déri Múzeum HATÁr-sorSOK című időszaki kiállítása is ide sorolható. A múzeumban már a 2019-es év második felében elkezdődött a trianoni történéseket és következményeket bemutató kiállítás tervezése és a tárgyi anyag feltérképezése.[1] Ezt a folyamatot akasztotta meg a vírus megjelenése 2020 tavaszán. Bár az évfordulóra elkészült a virtuális tárlat, a munkatársak úgy érezték, hogy a történéseket egy hagyományos kiállítás keretén belül is érdemes megjeleníteni.

A járványhelyzetet és a kiállítási terveket figyelembe véve 2020 végén, 2021 elején kezdődött meg az intenzív munka a kiállítás megépítésére vonatkozóan. Ekkor ismét zárva voltak az intézmények kapui, amely a tervezést és az előkészületeket némiképp megkönnyítette. Ugyanakkor a bezártság a kivitelezést olykor nehezítette is, hiszen a muzeális és egyéb közgyűjteményi, közművelődési intézmények mellett más helyek sem voltak nyitva vagy korlátozottan működtek, így az ügyintézés, anyagok beszerzése nem volt mindig zökkenőmentes. Emellett át kellett gondolni az eredeti terveket, tekintettel az anyagi forrásokra, más megközelítési módokat, hangsúlypontokat kellett alkalmazni, illetve kitalálni. Az alapkoncepció és a tárgyi anyag ugyanakkor alig változott a korábbi elképzelésekhez képest.

Az előkészületek során nagyjából kirajzolódtak azok a témák, melyeket szerettünk volna bemutatni – szem előtt tartva azt, hogy a tárlat egyszerre nyújtson ismereteket és hasson a látogató érzelmeire. Az egyik ilyen a „boldog békeidők" világának felelevenítése volt, amelynél elsősorban hangulatot, ízelítőt szerettünk volna átadni a látogatónak. Ugyanis a békebeli Monarchia egyszerre jelentett kiindulópontot és éles kontrasztot Trianonhoz és az azt követő időszakhoz képest. Kiindulópontot, mert a békeszerződéssel elveszett az a világ, a látszólagos rendezettség és idill, amelyet ismertek és amelyben éltek a kortársak. 1920 után a veszteségérzet és fájdalom hatotta át a mindennapokat, az akkori jelen sötétnek és komornak tűnhetett a múlthoz viszonyítva. Ezt az érzést is szerettük volna megjeleníteni a kiállítás színeinek segítségével. A választás végül a galambszürke–indigólila színpárosra esett a derült és borult ellentétpárt megidézve. Ezáltal az egyik legszínesebb egysége a kiállításnak a békeidők világát felidéző rész lett, melynek színes megjelenítésében a Néprajzi Gyűjtemény és az Iparművészeti Gyűjtemény munkatársai, valamint tárgyai segítettek.

A békebeli időket a fürdőhelyek emlékpoharai, az uralkodókultusz tárgyi emlékei, valamint az országos kiállításokra emlékeztető „látványtár" elevenítették fel. A fürdőkultúra a polgári korszak egyik emblematikus jelképének tekinthető: megtestesítette a gazdasági fellendülést, a fokozódó mobilitást, az egyre szélesebb körben elérhető fogyasztási javakat és kikapcsolódási lehetőségeket. Ugyancsak a békebeli Monarchia fogalmával fonódott össze Ferenc József uralkodó alakja, aki kezdetben gyűlölt személy volt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése, az azt követő megtorlások és önkényuralmi törekvések miatt, viszont a korszak végére egyre inkább a nemzeti kánon részévé vált. Személyéhez kötötték a pozitív változásokat, mivel az országa boldogsága és fellendülése érdekében engedélyezte a reformokat. Az egységben jelenlevő „látványtár" alapját a Hatsek Ignác által szerkesztett térképmellékletek adták. Ezeket a közigazgatási, vármegyei térképeket színes mivoltuk és az adott vármegye gazdasági, olykor kulturális adottságainak rajzos megjelenítése teszi különlegessé. Tizenhárom elcsatolt vagy részben elkerült vármegyét választottunk ki, amelyekhez különböző, elsősorban néprajzi jellegű tárgyakat rendeltünk. A tárgyak az adott vármegyének a térképen is megjelenő egy-egy jellegzetességét emelték ki, mint például a sóbányászatot vagy az erdélyi forrásvizeket.

A kiállítás következő egysége egyfajta politikatörténeti tablóként prezentálta az eseményeket az első világháború végétől a soproni népszavazásig. Mindez egy beépített falon jelent meg, amely egyszerre szolgált tér- és korszakelválasztóként, hiszen ezzel vezettük át a látogatót a békebeli időkből a kortársak számára komorabb 1920-as és 1930-as évekbe. A tömör összefoglaló szöveget az egyes történések (az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, Károlyi-kormány, Tanácsköztársaság, román megszállás, Horthy Miklós színrelépése, királyvisszatérési kísérletek

1 A virtuális kiállításról és a kiállítási előkészületekről bővebben ld. Korompai Balázs – Váradi Katalin: Trianon 100 Emlékkiállítás Debrecen. In: *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020*. Debrecen, 2021. 169–170.

HATÁr-sor**SOK**, Déri Múzeum, Zoltai terem, 2021. április 9. – 2022. január 23. / kiállítási enteriőr

HATÁr-sorSOK, Déri Múzeum, Zoltai terem, 2021. április 9. – 2022. január 23. / kiállítási enteriőr

és soproni népszavazás) forrásértékkel bíró dokumentumai (röpcédulák, plakátok, újságcímlapok) egészítették ki, színesítették.

Ugyancsak segítették az áttekintés értelmezését az Osváth Jenő naplójából kiemelt részletek is. A napló idézetei a kiállítás több pontján is felbukkantak. A naplóról egy bécsi levéltári kutatás és konzultáció során szereztünk tudomást, a tárlat szempontjából felbecsülhetetlen értékű kincsnek bizonyult. A napló sorai egyszerre magyarázzák meg az eseményeket, és közvetítik egy kortárs érzéseit és gondolatait. A dokumentum révén – törekvéseinkkel összhangban – megjelent a személyes, mesélő történelem. Osváth Jenő a nagyváradi városházán dolgozott számvevőként, naplóját eredetileg vadásznaplóként kezdte. Azonban az idő előre haladtával, az első világháború egyre érezhetőbb hatása miatt, áttért a szövegezésre, s figyelme a politikai fejlemények felé fordult, melyeket saját megjegyzésekkel, fejtegetésekkel kísért. Később a napló fő témája a menni vagy maradni kérdés dilemmája lett, azaz a menekültek világába is betekintést kapunk.

A fal másik oldalán a szemléltetésé volt a főszerep – térképek sora idézte fel a történeti Magyarország alakulását, s egykori népességi viszonyait. Az egység szuggesztív eleme ugyanakkor egy rövid vetítés volt, amelynek első képkockáin a trianoni béke aláírási helyszíne jelent meg. Ez a kép néhány másodperc elteltével tükörszerűen összetört – utalva arra, miként érezhette magát a korszak embere a nagyhatalmi döntés nyomán.

A következőkben a kiállítás egyik legszemélyesebb része következett. A menekültek világán belül az Osváth család története mellett további menekülteket ismerhetett meg a látogató, kiutasított tisztviselők és egy menekült egyetemi hallgató sorsa bontakozott ki a kihelyezett dokumentumokból. Az egységen belül a másik legnagyobb visszhangot keltő tárgyi anyag a nyulasi barakklakások története volt. A tárgyválogatás során bukkantunk rá a Taar Ferenc által készített rádiós hanganyagra, amelyben a riporter a felszámolás előtt álló nyulasi telep lakóit kérdezgette az életükről, a környék múltjáról, köztük egykori menekülteket is. A hanganyag digitalizálásában és a nyulasi telep múltjának feltárásában nagy segítségünkre volt a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye és Fotótára, valamint a MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Az előbbi intézményben megtaláltuk a rádiós riportert kísérő fotós, Fördős Csaba fényképeit, amelyek teljes mértékben visszaadták az egykori barakklakások szerény körülményeit, a magas belmagasságú, szűk tereket, az egyszerű berendezéseket és az eredetileg ideiglenesnek szánt épületeket. A levéltári kutatás során Nagy Ferenc „hagyatékában" találtunk további izgalmas adatokat, mint például egy levelet, amelyet a barakkiskola igazgatójának lánya írt, aki írásában visszaemlékezett édesapjára és a Nyulason töltött időkre.

A következő egység felé haladva a látogató egy sajátos illusztrációs elem előtt sétálhatott el. Egy lentikuláris nyomtatással készült, 3D-s hatású térkép segítségével mutattuk be Magyarország domborzati veszteségeit; a látogató az egyik pillanatban a történeti Magyarország változatos földrajzi tagolására csodálkozhatott rá, a következőben pedig a mai Magyarország jól ismert felszíne fogadta.

Az újabb állomást az irredenta kultusz tárgyi emlékei jelentették. Ez a talán ismertebb téma számos rácsodálkozást váltott ki a sokszínű megjelenés miatt, ugyanis igyekeztünk megmutatni azt, hogy az irredentizmus és a revizionizmus valóban az élet minden területén jelen volt a művészettől és irodalomtól kezdve az iskolai életen át a divatig, meghatározva a két világháború közötti korszak gondolat- és érzésvilágát.[2] Ugyanis a korszakban ennek segítségével fejezték ki a veszteségek miatt érzett fájdalmat. Az irredenta elemek megjelenésével a mindennapok, a korabeli szokások, tárgyak átalakultak, új tartalommal, jelentéssel bővültek, amelyek mind a revízió követelésével, az igazságtalanság hangoztatásával és kifejezésével függtek össze. Mindezzel párhuzamosan fokozódott a nemzeti jelleg hangsúlyozása, amely szintén éreztette hatását a mindennapi és alkalmi tárgykultúrában. Az irredentizmus a területi visszacsatolások korában ismét felerősödött, melynek tárgyi emlékei szintén helyet kaptak itt.

A kiállítás a galérián folytatódott, ahol a helytörténet került előtérbe. Elsőként a román megszállás története rajzolódott ki, amely nagyban meghatározta Debrecen és a Tiszántúl térségének életét. A közel egy évig tartó román megszállás gazdasági, politikai és társadalmi értelemben egyaránt súlyos károkat okozott, a traumák feldolgozása s a talpra állás még hosszú ideig eltartottak. A látogatók körében ez a téma kevésbé köztudottnak bizonyult.

A két világháború közötti időszak Debrecen számára nemcsak a tragédiákról szólt, hanem lehetőséget is jelentett, melynek során a korszak végére a régió központjává vált. A város a trianoni határ-átrendeződéssel más földrajzi helyzetbe került, s ez, valamint a klebelsbergi politika, Déri Frigyes felajánlása és a városi vezetés hozzájárulása a múzeum és egyéb intézmények létesítéséhez, számos változást hozott el. Debrecen fejlődését, első világháború utáni sorsát egy sajátos installációval mutattuk be, amely által szó szerint és átvitt értelemben betekintést nyerhetett a látogató a múltba. Megelevenedett a Déri Múzeum és az Egyetem története, megjelent az egyesületi élet a daloskörök és P. Nagy Zoltán egykori zenedei igazgató tárgyainak segítségével, valamint nyomon követtük, milyen formákban mutatkozott meg a városban az első világháborús emlékezet és a revíziós gondolat. Végezetül helyt kapott a virtuális kiállítás „főszereplője", a debreceni Magyar Fájdalom Szobrának története is, mely a Mikrofilmtár anyagával egészült ki.

Amint a fentiekből kiderült, a kiállításban nagy szerep jutott a látványnak és a sajátos installációs elemek használatának, melyek mély nyomot hagytak a látogatókban. A vitrinekben elhelyezett, 3D-s nyomtatással készült kicsinyített Fájdalom-szobormásolatok az emlékezet

2 Érdemes megjegyezni, hogy a viszonylagos reprezentáltság nem jelent sokszámú tárgyi anyagot. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy a második világháborút követően a kommunista politikai és eszmerendszer tiltotta a trianoni emlékezetet és diskurzust, sőt megsemmisítésre ítélte annak szellemi és tárgyi emlékeit, így azok a közgyűjtemények gyarapításainak középpontjában nemigen állhattak. A Déri Múzeum legtöbb tárgya az 1980-as évek második felében került be a múzeumba vagy ekkor került sor feldolgozására és leltározására. Némely anyag személyi hagyatékok részeként bújt meg.

fontosságára hívták fel a figyelmet, s jelezték a folytonosságot a virtuális tárlattal. A látogatók körében nagy népszerűségnek örvendett a kiállítás végén látható kezes installáció, melyet sokan művészi alkotásnak értékeltek. Orbázi Zoltán kiállítástervezőt egy séta közbeni „árnyjáték" és a pandémiás helyzet ihlette ennek megalkotására, amely egyúttal az összetartozás és az összefogás szimbólumává vált. Az összefogódzó kezek halmaza megvilágítva, a történeti Magyarország formájában vetett árnyékot a padlóra. A két világháború között gyakoriak voltak az olyan irredenta tárgyak, melyek formájukkal és árnyékukkal szintén a Nagy-Magyarországot idézték meg.

A kiállítás során igyekeztük fel- és kihasználni a téma viszonylagos jól dokumentáltságát, gazdag kép- és filmanyagát. Ez utóbbi korabeli filmhíradók vetítésében nyilvánult meg. Noha az interaktivitás az eredetileg eltervezett módon nem valósulhatott meg, érdemes kiemelni a kiállításra készített saját videós összeállításokat a numizmatikai anyag felhasználásával, a numizmata muzeológus kolléga jóvoltából, vagy a korábban említett, a nyulasi telepen rögzített rádiófelvétel illusztrált megjelenítését. Emellett a legújabb kutatási eredmények is elérhetőek voltak QR-kódok segítségével: a látogatók a Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport adatbázisát, valamint az Atlo Team a Kutatócsoport adatait feldolgozó látványos és interaktív térképeit hívhatták be telefonjaikon.

A HATÁr-sorSOK megnyitására online térben került sor, egy-két hónap elteltével fogadhatta látogatóit. Erre és a nyárra való tekintettel a programokat őszre időzítettük. Ugyancsak ekkor jelent meg a kiállítás katalógusa, melyben a rendezés során kimaradt tárgyak is helyt kaptak. Miként a kiállítás tervezése során, úgy a kísérőrendezvények alkalmával is a sokszínűségre törekedtünk, többféle érdeklődési kört kiszolgálva és megközelítést nyújtva. Ennek megfelelően dr. Glant Tibor egyetemi docens előadásában és rendhagyó tárlatvezetésében a trianoni események nemzetközi hátterét, azon belül a korabeli amerikai álláspontot ismerhette meg a közönség. Numizmatikatörténet, zenetörténet, könyvbemutató és szakmai nap is színesítette a programkínálatot. A programok közül talán az egyik legnépszerűbbnek a városi séták bizonyultak, annak kötetlen formája miatt. A séta a Déri tértől a volt DEMKE helyszíneig tartott, érintette a város két világháború közötti történetét, a menekültek világát, a román megszállást, az irredenta kultuszt, valamint az Osváth család sorsát is, ugyanis a família, Magyarországra való átjövetele után nem sokkal, Debrecenben telepedett le, s talált új otthonra. Ugyancsak sikeresen zajlott le a Magyar Kultúra Napjára időzített finisszázs is, izgalmas előadások, néptáncbemutató és tárlatvezetés fogadta a program résztvevőit, akik egyben a kiállítás utolsó látogatói is voltak.

A kiállítás számos fórumon megjelent, több szakmai portál beszámolt a HATÁr-sorSOKról. Több alkalommal szerepelt helyi és országos rádióadásokban, melyek közül kiemelendő a Kossuth rádió *100 éve történt* című adása, ahol több alkalommal témaként, kiindulási alapként szolgált a tárlat. A látogatók körében is szép visszajelzéseket kaptunk, a vendégkönyvi bejegyzések és a teremőri beszámolók jelezték, hogy többeket megérintett a kiállítás, sokan megosztották, elmesélték élményeiket, történeteiket. Bár nem sikerült minden korosztályt elérni, s a közösségi felhívások sem minden esetben értek célt, a tapasztalatok azt mutatják, hogy akik megtekintették a kiállítást, valóban rászánták az időt, a szövegeket elolvasták s a tárgyakat alaposan megszemlélték. Nemcsak az érzelmekre való hatás valósult meg, hanem az ismeretátadási cél is, például egy népszerű helytörténeti online csoportban a kiállítás hivatkozási alapként szolgált a nyulasi barakklakások történetéhez. A vártnál kevesebb iskolai csoport érkezett, többségük múzeumpedagógiai foglalkozás keretében egy feladatlap segítségével fedezte fel a kiállítást, melynek végén a diákok közösen kirakhatták a történeti Magyarországot az egykori vármegyékből. A visszacsatolások alapvetően kedvezőek voltak, sőt akadtak olyanok is, akik saját feladatlappal ismerkedtek meg a kiállítással és a témával.

A HATÁr-sorSOK kiállítás megmutatta, hogy egy történeti jellegű kiállításnak számos aspektusa lehet, egyaránt számít az információs érték és a látványvilág. Sokat jelentett a személyesség, a tárlat tárgyi anyagát és narratíváját tekintve, valamint a programok megvalósulásakor is. A látogatók pozitívan értékelték ezeket, könnyebben befogadták a látottakat és hallottakat, s nyíltak meg, mesélték el tapasztalataikat és élményeiket. Szintén kiderült, hogy igen élénk az érdeklődés a helytörténet és a kevésbé vagy jól ismertnek vélt helyek, események új szemszögből való megközelítése iránt. Bár az utóbbi évek kutatásainak köszönhetően Trianon témája egyre feldogozottabbnak mondható, mégis, a rendszerváltás előtti politikai berendezkedés és a korábbi narratívák miatt, a tapasztalatok azt mutatják, hogy a kérdésről beszélni kell, úgy, mint történeti tényről és úgy, mint traumáról.

A kiállítás személyességéhez és sikerességéhez számos tényező hozzájárult, de mindezek közül kiemelendő az összefogás. Ezúton szeretnénk megköszönni a múzeum valamennyi munkatársának, akik a kiállítás és a katalógus létrejöttében segítettek. Ugyancsak köszönet illeti meg a város többi közgyűjteményét és a tárgyakat kölcsönző magánszemélyeket is, akik kincseiket és történeteiket osztották meg velünk.

HATÁr-sor**SOK**, Déri Múzeum, Zoltai terem, 2021. április 9. – 2022. január 23. / kiállítási enteriőr

MAGYAR
RABOLÁS

HATÁr-sor**SOK**, Déri Múzeum, Zoltai terem, 2021. április 9. – 2022. január 23. / kiállítási enteriőr

Magyari Márta

SZEMÉLYES TRIANON

Nagyapám fiatalkori portréja

A portré hátoldalán saját kézírása

Apai nagyapám pontosan 120 évvel ezelőtt, 1901. április 28-án született Csíkszentmihályon. A családban a másodszülött fiúgyermekként édesapja keresztnevét kapta, Gyula névre keresztelték. A család később, mivel dédapám a vasútnál vállalt szolgálatot, hosszabb ideig élt Gyimesben, nagyapám is ott nőtt föl, a Tatros partján. Gyerekkoromban gyakran mesélt itteni kalandjairól, többek között arról, hogy egyszer málnázás közben egy medvével találta szemben magát, s a vödröt hátrahagyva hazáig szaladt. Történeteit hallgatva egyszer – a felnőttek nagy derültségére – meg is jegyeztem, hogy „te gyerekkorodban mindig csak csavarogtál". Dédszüleim nyolc gyermeket, öt fiút és három leányt neveltek fel, s azt nem tudom pontosan, hogy mikor költöztek Csíkszeredába, de idős korukban már ott éltek, a legkisebb fiuk, Árpád viselte gondjukat.

Nagyapám Csíksomlyón járt gimnáziumba, Domokos Pál Péterrel egy évfolyamon. A gimnázium elvégzése után, mint önálló, független fiatalember, Brassóban dolgozott valamilyen hivatalban. Gyakran emlegette, hogy micsoda gyönyörű nagyváros volt akkor az ő szemében Brassó, s hogy milyen pezsgő élet zajlott ott.

Hogy a kalandvágyon kívül mi sarkallta még arra, hogy az 1920-as évek elején elhagyja szülőföldjét, szintén nem tudom biztosan, valószínűleg nem akart román katona lenni. Egyik nővére ekkor már Magyarországon élt, egy kereskedő feleségeként, s hozzájuk érkezett meg Püspökladányba. Eredetileg talán csak ideiglenes állomás lett volna számára ez a vasúti csomópont, de mivel itt ismerte meg nagymamámat, Ébersz Lenkét, hosszabb időre maradt.

Nagymamám szintén vasutas édesapja Munkácsról „státuszrendezés" után került Debrecenbe, majd korai és váratlan halála után özvegyének Püspökladányban biztosított lakást a vasút. Az ő családjuk sorsa egy másik trianoni történet.

Nagyszüleim 1930-ban házasodtak össze, s Püspökladányban telepedtek le. Itt született két gyermekük, egy fiú és egy leány. Nagyapám tisztviselőként dolgozott, s fizetése biztos megélhetést jelentett a családnak. Sportlövőként komoly sikereket ért el, s később a leventék oktatásában is részt vett, lövészetre tanította a ladányi fiatalokat. A korabeli helyi „intelligencia" megbecsült tagja volt, nagymamámmal együtt színjátszó körbe is jártak, s baráti kapcsolatot ápoltak többek között a Csenki házaspárral. Nyugodt életüket, mint oly sok más családét, a háború szakította meg. Álmukat, hogy idővel megtakarításaikból egy saját házat tudjanak venni, nagyapám katonai bevonulása után félretették. A spórolt pénzük-

Nagymamám fiatalkori portréja vasúti igazolványáról

A vasúti igazolvány hátoldala

ből nagymamám kecskét, ludakat, angóra nyulakat vásárolt és lucernaföldet bérelt, s így a családfenntartó távollétében is biztosítani tudta megélhetésüket, tulajdonképpen nem szenvedtek hiányt semmiben a háborús évek alatt sem. A frontról nagyapám is épségben hazatért, de azt hiszem, életük legnehezebb szakasza mégis ezután következett.

1946-ban új munkahelyre, a debreceni Klinikára helyezték át nagyapámat, ekkor költöztek be két kamasz gyerekkel a városba. Az 1940-es évek második fele, mint annyi más családnak, nekik is az élelmiszerhiányt, a filléres gondokat jelentette. Az új környezet nem lehetett teljesen idegen számukra, hiszen korábban Ladányból is bejártak Debrecenbe vásárolni, ügyeket intézni. A közeg azonban, amelyben itt létezni kényszerültek, már kifejezetten barátságtalan volt.

Az 1950-es évek hangulatára jellemző, hogy bár mélyen hívő katolikusok voltak, nagyapám, mint állami tisztviselő, nem engedhette meg magának ekkor, hogy rendszeresen templomba járjon. Nagymamám minden vasárnap reggel közel egy órát gyalogolt a lakásuktól a csapókerti kis templomig, mert nem akarták, hogy a szomszédok lássák, hová megy. Később, 56 után, amikor már enyhült a helyzet, a Füredi úti Szent László plébániára jártak, ahogy nagymamám mondta, „a kápolnába", s a nyugdíjukhoz képest jelentős összeggel támogatták az új templom felépítését is.

Nagyapám 80 éves koráig szinte folyamatosan dolgozott a Klinika gazdasági hivatalában, nagyon szerették és becsülték a kollégái. Életük végéig abban a belvárosi társbérletben laktak, ahová 1946-ban beköltöztek, az otthon falai között őrizgetve a Munkácsról elhozott tárgyakat, a Ladányban csináltatott szekrényt, a halina kötéses Nyírő köteteket, s az egykori polgári lét töredezett kereteit.

Ha nincs Trianon, akkor ők valószínűleg soha nem találkoznak, s akkor nem vagyunk mi sem. Akkor nem kapjuk örökül a gyökértelenség tompán fájó tapasztalását, s nem hurcoljuk nemzedékeken át magunkban mélyen, a mindennapi élet látszólag sima felszíne alatt masszívan megbúvó, furcsa idegenség-érzést. Végső soron valahol ez is Trianon-hatás.

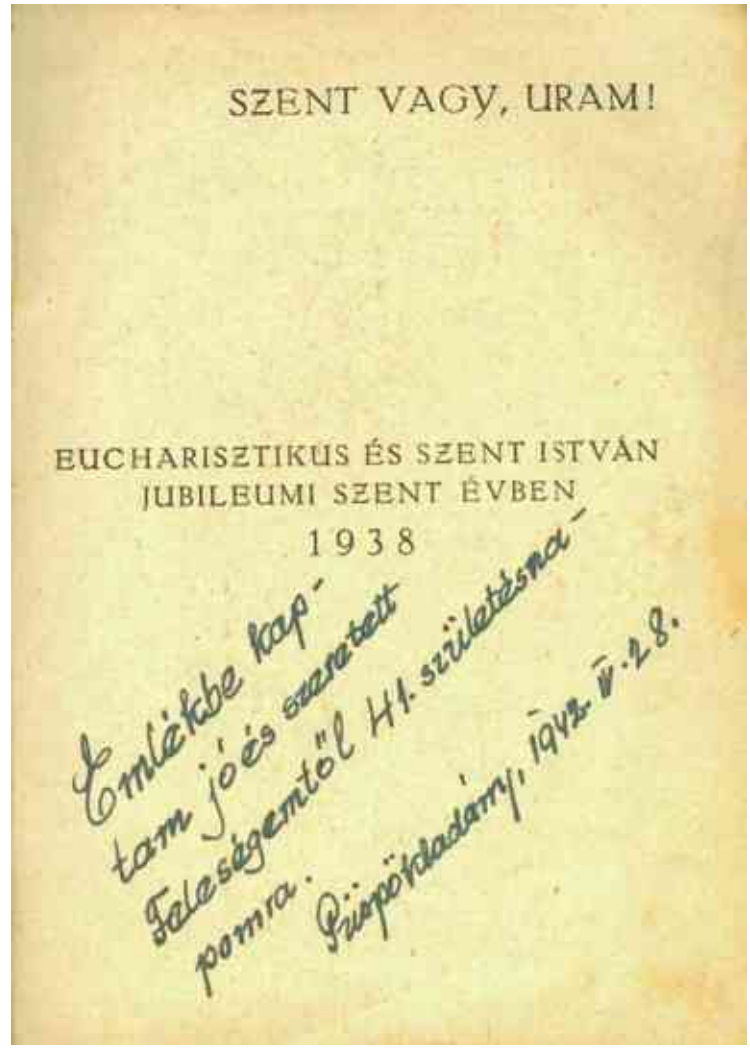

SZENT VAGY, URAM!

EUCHARISZTIKUS ÉS SZENT ISTVÁN
JUBILEUMI SZENT ÉVBEN
1938

Emlékbe kap-
tam jó és szeretett
Feleségemtől Hi. születésnapomra.
Püspökladány, 1942. II. 28.

1. Nagyszüleim esküvői fotója
2. Nagymamám útlevélképe kisfiával, kb. 1933
3. Nagyapám imakönyvének címlapja saját kezű bejegyzésével

1. Nagyszüleim az 1950-es évek végén
2. A Bem téri parkban az 1960-as évek közepén

Ébersz Gyula fiaival 1908 körül

2.

Dédapám, Ébersz Gyula szemaforfelvigyázó, 101 évvel ezelőtt, 1920 nyarán hunyt el Debrecenben. Váratlan és korai halála – csupán 45 éves volt – földrengésszerű megrázkódtatást jelentett családja, felesége és három gyermeke számára. Igazából soha nem tudták kiheverni, s a családfő távozásával keletkezett repedések olyan hosszan továbbfutottak, hogy még évtizedek múlva is meghatározták az életüket.

Egyszerre véletlenszerű, s ugyanakkor – az emlékezés távlatából szemlélve – szimbolikus keretként rajzolódik ki a tény, hogy dédapám rövid életútja az első világháborút követő évek megpróbáltatásai után éppen Debrecenben zárult le, hiszen vasutas igazolványába is itt ütötték az első pecsétet, még 1911 januárjában.

A ma Salgótarjánhoz tartozó Nógrád megyei faluban, Baglyasalján született a 19. század utolsó harmadában, 1875-ben. Édesanyja, Mati Amália, ungvári magyar családból származott, édesapja, Ébersz Ertman pedig német származású volt, feltehetőleg a bányászatban dolgozott ezen a nógrádi településen. A családi hagyomány szerint „valahonnan a Fekete erdő környékéről vándoroltak be" magyar területre a fiútestvérek közül többen, s ragadtak itt házasságkötések, családi kapcsolatok révén.

A családi legendáriumban Ébersz Ertmanról a következő történet maradt fenn. Ungvár környékén rendszeresen járt vadászni, s a téli vadászatokhoz szarvasbőrből csináltatott magának jégeralsót, nadrágot és inget is. Erre csak egy könnyű kabátot vett fel és a terepen így fürgén tudott mozogni. A többi vadásztársa a nagy hidegben nehéz, hosszú bundába bújt, s ez akadályozta őket a mozgásban. Tréfásan cukkolódtak vele, s mondogatták: „ez a huncut német bezzeg nem fázik". Nem tudták, hogy őt a szarvasbőr alsóruhája védi meg a hidegtől.

A családnév írott alakja a dokumentumokban több formában is felbukkan, sokszor egyazon iraton belül is, ékezettel és anélkül, s-sel vagy sz-szel a szó végén. Dédapám saját kezűleg mindig Ébersz formában, „magyarosan" írta le a nevét.

1900-ban kötött házasságot Szabó Lujzával, aki 1880-ban született Csapon, jobb módú gazdálkodó családban, és 1966-ban halt meg Debrecenben. Három gyermekük született, Oszkár, Gyula és Lenke. A család az 1910-es évekig Csapon élt. Az Ungváron megjelenő *Ung* című hírlap 1910. február 16-i számában rábukkantam egy közleményre, *Köszönetnyilvánítás* címmel, amelyben a Csapon megrendezett, felolvasással és műkedvelő előadással egybekötött római katolikus jótékonysági bál résztvevőit sorolják fel. Ebben a „felülfizetők" között szerepel dédapám neve, aki 1 Koronával fizetett többet ekkor a báli belépőjegyért.

Az a műtermi felvétel, amely a tonettszéken ülő Ébersz Gyulát fiaival ábrázolja – a gyermekek kora alapján számítgatva – még biztosan 1910 előtt készült. A kép a műtermi környezet ellenére nem tűnik beállítottnak, közvetlenség, melegség sugárzik róla. A nyílt tekintetű fiatalember, az édesapa, kisebbik fiának kezecskéit fogja, a nagyobbik fiú pedig fesztelenül apja combjára könyökül. Az 1910-es évek második felében a munkácsi főgimnázium éves értesítőiben mindkét fiú neve szerepel.

Ma már nehéz lenne pontosan felderíteni, hogy Ébersz Gyula dédapám milyen késztetés hatására vállalt szolgálatot a vasútnál, milyen motivációk befolyásolták döntését. A vasút, az állomás Csapon, ebben a kisvárosban is valami izgalmas, modern dolgot jelenthetett, aminek tagadhatatlan vonzása volt. Nagymamámtól, Ébersz Lenkétől sokszor hallottam, hogy gyerekkorában kedvenc vasárnap délutáni időtöltése volt a családnak, hogy kimentek az állomásra az érkező vonatokat várni, nézelődni. Ehhez kapcsolódik egyik nagynénjének gyermekkori mondása, amit aztán később sokat emlegettek: „anyám, anyám add el a házat, vegyél rajta csapi állomást".

Bár Ébersz Gyula vasutas igazolványát 1911-ben állították ki, és a *Vasúti Almanach*ban is csak az 1911-es kötetben lehet először felfedezni a nevét, a vasúttal már jó pár évvel korábban, tényleges vasutas pályafutása kezdete előtt kapcsolatba került.

A debreceni MÁV igazgatóság iratanyagát a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar megyei Levéltára őrzi. Ezek között az iratok között maradt fenn egy értékes forrás, az ún. szolgálati táblázat, amely több kötetben, betűrendbe sorolva tartalmazza az alkalmazottakra vonatkozó bejegyzéseket.

Társadalomtörténeti szempontból is igen izgalmas lenne ennek tanulmányozása, mert feltünteti a származás, a vallás, a családi állapot adatait, a rendkívüli események, pl. a balesetek tényszerű leírását.

A munkácsi állomás, ahol Ébersz Gyula szolgált (forrás: MÁV Archívum)

A *Magyar Királyi Államvasutak Szolgálati táblázata* szerint „Ebersz Gyula" 1908. május 26-án lépett szolgálatba, de már korábban, 1905 februárjában gépkezelői vizsgát tett. A szolgálati táblázat rögzíti többek között a munkaköröket, az állomáshelyeket, pontosan nyomon követhető belőle a vasútnál töltött szolgálat minden fontosabb eseménye. Dédapám szolgálati idejét a Magyar Királyi Államvasutaknál Sátoraljaújhely-Királyházán kezdte meg 1908 májusában, szemaforfelvigyázóként. Ekkor még nem fizetést, hanem napidíjat kapott. 1910 végén helyezték át Munkácsra, ettől kezdve 1920-ig itt szolgált. Először segédként – így szerepel a *Vasúti Almanach* 1911. évi kötetében is – majd néhány hónap múlva, az altiszti képesítő elvégzése után, már kinevezett szemaforfelvigyázóként. Ekkor a kilencedik fizetési osztály első fizetési fokozatában évi 1200 Korona fizetést kapott. Ettől kezdve évenkénti, majd kétévenkénti előléptetések útján araszol fölfelé a fizetési fokozatokban, 1918 végére évi fizetése 1800 Koronára emelkedett.

A szolgálati táblázatban feljegyezték azt is, hogy 1917-ben IV. osztályú hadi érdemkeresztet kapott. A *Vasúti és Közlekedési Közlöny* 1917. augusztus 26-i számában ez olvasható: „Ő császári és apostoli királyi Felsége … legfelsőbb elhatározásával a háború alatt teljesített buzgó szolgálataik elismeréséül a következő, magyar államvasúti alkalmazottaknak" – itt hosszú névsor következik, benne dédapám, „Ebersz Gyula szemaforfelvigyázó" nevével – „IV. osztályú polgári hadiérdemkeresztet legkegyelmesebben adományozni méltóztatott."

A *Vasúti Almanach* köteteiben ebben az évben szerepel utoljára, a további kötetekből már kimarad a neve. Ennek oka lehet az is, hogy 1918-tól a munkácsi állomás szervezetileg jelentősen átalakul, a korábbi „osztálymérnökség" megnevezés helyett már az „állomásfőnökség" megjelölést használják, a korábbi munkakörök is eltűnnek, újak jelennek meg, négy nagyobb szervezeti egységbe rendeződve. Amíg 1916-ban az almanach adatai szerint 97 fő dolgozott a munkácsi osztálymérnökségen, addig a létszám 1918-ra már 168 főre emelkedett. A forgalmi szolgálat mellett a kereskedelmi szolgálattevők valamint a vonatkíséret alkotott külön szervezeti egységet az állomásfőnökség alatt. A szolgálati táblázat és az arcképes igazolvány bizonysága szerint Ébersz Gyula 1919 elején első osztályú „semaphor" felvigyázóvá lép elő és egy fizetési osztályt ugrik, évi fizetése 2200 Koronára emelkedik.

A következő bejegyzés a megfelelő rovatok kitöltésével arról tudósít, hogy áthelyezés következtében szolgálati helye 1920 májusától Debrecen. E száraz tény mögött azonban egy igen nehéz döntés, s azt követően sok nehézség, hosszú hónapokig tartó kiszolgáltatott helyzet húzódik meg.

Ébersz Gyula szemaforfelvigyázó, a „huncut német" Ébersz Ertman fia, Munkács cseh megszállása után úgy dönt, hogy nem tesz fogadalmat az új hatalom képviselőinek. Gyermekkoromban nem értettem, amikor nagymamám arról mesélt, hogy azért kellett eljönniük Munkácsról, illetve Csapról, mert az édesapja „nem tette le a cseheknek az esküt". Azt tudtam, hogy ezek a városok a határon túl, a Szovjetunióban vannak, meg azt is, hogy élnek még ott magyarok, de akkor hogy kerülnek oda a csehek? Később persze a történeti olvasmányok igazolták nagymamám szavait. Az ő csapi rokonságából az egyik unokatestvére az impériumváltás után egy szlovák férfihoz ment feleségül, aki egyébként tökéletesen beszélt magyarul, Stefkó bácsinak hívtuk és Eperjesen volt postamester.

Ébersz Gyula vasúti igazolványa

Ébersz Gyula tehát 1919-ben nem kívánt tovább addigi szolgálati helyén, Munkácson maradni, hanem inkább elindul családjával együtt egy hosszú, kilátástalan útra. Hónapokig laknak egy vasúti kocsiban, míg végre Debrecenben állást és szolgálati férőhelyet kap. Sorsának tragikus fordulata váratlanul bekövetkezett halála, „agyvérömlés" következtében. A debreceni Szent Anna plébánián vezetett halotti anyakönyvbe a fiatal segédlelkész „Ebers" alakban írja be a nevét, alatta a foglalkozás megnevezése ilyen formában szerepel: „máv távjelző fölvigyázó". Szentségekkel ellátni „nem lehetett" áll a megfelelő rovatban a száraz megjegyzés, utalva a halál körülményeire. Feleségéről, gyermekeiről a vasút a későbbiekben is gondoskodott, özvegyi nyugdíjat, gyermeksegélyt és lakbértámogatást biztosítottak számukra.

A szolgálati táblázat mellett dédapám arcképes igazolványa az a dokumentum, amely életútjának, rövid pályaszakaszának hivatalos lenyomata. Az arcképes igazolvány azonban nem csak dokumentum, hanem egy kézbe vehető, táskába, zsebbe helyezhető tárgy. Egy olyan tárgy, amely kézbesimuló, szép, bőr tokjával, fedőlapján arany betűivel igazán alkalmas arra, hogy tulajdonosa örömmel vegye kézbe, tartsa magánál. Az arcképes igazolvány hozzátartozik tulajdonosához, nemcsak azért, mert gyakran kell elővennie, s használati tárgyként hozzánő, hanem inkább a benne elhelyezett képmás okán. Az igazolványban a képmásnak, a fényképnek ugyan alapvetően praktikus azonosító funkciója van, de a kép és az ábrázolt személy szimbolikus összetartozásának általános képzete itt is működhet. Azt nem tudhatjuk már meg, hogy dédapámnak, Ébersz Gyula szemaforfelvigyázónak voltak-e hasonló gondolatai, amikor arcképes igazolványának fényképe alá rejtett két kis cédulát. Rajtuk saját kézírásával egy-egy rövid fohász olvasható:

„Istenem őriz
minden utamban
oltalmaz segíts
munkámba"

„Mindenható Kegyelmes
Istenem légy velem
őriz oltalmaz ez évben
és minden napjain ad meg
minden napi kenyerünket
és szabadits meg a gonosztól
ammen"

Az igazolványban rögzített adatok száraz tények, nem sokat árulnak el tulajdonosáról, de az igazolvány mint tárgy, a kép mögé helyezett cédulákkal, használójának műveltségéről, lelki gazdagságáról, mély vallásosságáról is vall.

Ébersz Gyula kézírása

Szolgálati táblázat

Az első világháborút követő határrendezések dédszüleim, Ébersz Gyula és Szabó Lujza életére elháríthatatlan, kikerülhetetlen hatást gyakoroltak. Ha maradtak volna Csapon vagy Munkácson, idővel akkor is azzal kellett volna szembesülniük, hogy minden megváltozott körülöttük. A távozást választva pedig az anyaországban kellett megtalálniuk a helyüket, személyes, rokoni kapcsolatok híján, gyökértelenül. A két fiú, Oszkár és Gyula, soha nem alapított családot, leszármazottaik nincsenek. Leányuk, Lenke, olyan párt választott magának, aki szintén a trianoni határon túlról érkezett. Rajta keresztül él tovább bennünk finom lelkű, érzékeny dédapám. A Trianon-hatás napjainkig továbbgyűrűző hullámai közvetetten ott vannak apám verseiben, s ezekben az emlékező sorokban.

Az unokatestvérek a Szabó nagyszülők udvarán

3.

– Lencikém, megszálltak minket az oroszok – ezzel a mondattal nyitott be szép, eperjesi családi házuk utcai szobájába 1968. augusztus 21-én reggel nagymamám unokatestvére. Olyan akusztikája volt ennek a mondatnak azon a reggelen, hogy bár jelentését természetesen még nem értettem, mégis élénken megmaradt az emlékezetemben. Akkor már napok óta vendégeskedtünk náluk nagymamámmal, s mint megtisztelt, kedves vendégek, a hétköznapokban nem használt, ugyan polgári bútorokkal berendezett, de mégiscsak „tisztaszobának" tekinthető utcai szobában aludtunk. Azt tudtuk, hogy valami van a levegőben, a feszültség érzékelhető volt, erről beszélgettek is a felnőttek, de hogy ilyen következménye lesz, az mindenkit váratlanul ért.

Nagymamám és unokatestvére, Ica néni, Csapon születtek és nevelkedtek, még a Monarchia idején. Ica néni idősebb volt, ő még a 19. század végén születhetett, pontosan nem tudom, hogy mikor, nagymamám pedig 1905-ben. Nagymamám édesanyja, Ébersz Gyuláné Szabó Lujza és Ica néni édesanyja voltak testvérek, s gyermekeik sok időt töltöttek együtt Csapon a Szabó nagyszülőknél. A Szabó Károlyról és feleségéről házuk udvarán készült portré mellett megmaradt a régi családi fényképek között egy szintén a szabadban, az udvaron készült csoportkép is. Ezen az előtérben ülő gyerekek közül a legkisebb a nagymamám – az ő életkorából következtetve a kép 1908 körül készülhetett – a középen ülő fehér ruhás leány Ica néni, a másik, kibontott hajú leány pedig az ő testvére. Az unokatestvérek közül nagymamám és Ica néni gyermekkoruk óta igen közel álltak egymáshoz. Az 1920-as években, az első világháborút követő hatalmas változások következtében ugyan viszonylag messzire sodródtak egymástól, de a szoros kötődés életük végéig megmaradt. Nagymamám szüleivel és testvéreivel vasutas édesapját követve az trianoni határon belülre indult, s hosszú hónapokig tartó vagonlakás után Debrecenben illetve Püspökladányban telepedtek le. Ica néni egy szlovák férfi, Stefan Kreutzer felesége lett és Eperjesre költözött. Ettől kezdve államhatárok választották el őket egymástól.

Arról, hogy fiatalabb korukban, a családalapítás idején, majd a háborús években hogyan tartották a kapcsolatot, sajnos semmit sem tudok. Az 1960-as évek enyhültebb légkörében azonban már lehetőség volt a kölcsönös rokonlátogatásokra. Gyermekkoromban Ica néni és Stefkó bácsi is többször vendégeskedett nálunk. Stefkó bácsi nagydarab, tüskés hajú, jó kedélyű ember volt, tökéletesen beszélt magyarul, s nagyon szerette és tisztelte törékeny, halk szavú, magyar feleségét. Két gyermekük volt, fiuk egy szlovák nővel kötött házasságot, leányuk pedig egy ruszin férfi felesége lett. Unokáik már nem tudtak magyarul, de Ica néni azt elvárta, hogy amikor a nyári szünetek idején náluk voltak, az ennivalót magyarul köszönjék meg.

Nagymamám tőlük tanult knédlit készíteni, s amikor hozzánk jöttek, mindig valamilyen praktikus háztartási eszközt hoztak ajándékba. A cseh ipar akkor a mienknél modernebb, magasabb színvonalú termékeiből így mi általuk részesültünk. Emlékszem például egy speciálisan majonézkészítésre kialakított műanyag kancsóra, amelynek keverőlapátját a tetejére szerelt karral lehetett forgatni, s a tetőben volt egy kisebb üreg, amelyből az olajat cseppenként adagolta a masszához. Gyermekként rácsodálkoztam Stefkó bácsinak arra a furcsa szokására is, hogy a vasárnapi ebéd közben – valószínűleg csirkepaprikás lehetett – a csirkecsontok porcos részeit jó ízűen elropogtatta.

A csapi nagyszülők Szabó Károly és felesége

A rokonlátogatások viszonzására részünkről sokáig nem került sor – valószínűleg azért, mert nagymamám évekig ápolta az édesanyját – s hogy végül miért pont 1968 augusztusában szánta rá magát az utazásra, azt nem tudom, de arra emlékszem, hogy indulás előtt szüleimmel sokáig latolgatták, hogy a Magyarországról is érzékelhető feszült helyzet miatt elinduljunk-e?

Az utazást több napi készülődés, csomagolás előzte meg. Nagymamám valamiért fontosnak érezte, hogy az akkor nálunk újdonságnak számító, a Nyíl utcai pékségben sütött, kétkilós kerek fehér kenyérből vigyünk egyet ajándékba. Később, már egyetemista koromban, amikor alkalmam volt szlovákiai magyarok körében terepmunkát végezni, tapasztaltam, hogy a fehér búzakenyér iránt milyen nosztalgia él bennük. Talán erről tudhatott valamit a nagymamám, vagy csak megérzés volt részéről, valami igazi hazaival akart kedveskedni, mindenesetre a nagy kerek kenyeret vittük magunkkal.

Kora reggel indulva Debrecenből három átszállással aznap délután kellett volna megérkeznünk Eperjesre, ahol a rokonok a vasútállomáson vártak ránk. Az első csatlakozást azonban a miskolci állomáson lekéstük, s így az utazás többi eleme is borult. A következő Kassára induló vonaton megismerkedtünk egy idősebb férfivel – akkor még beszélgettek egymással az utasok a vonaton – ő segített a csomagjainkat cipelni, mert valami okból, Hidasnémetinél le kellett szállni és elég hosszan gyalogolni. Lehet, hogy ez már a katonai mozgósításokkal volt összefüggésben, de ezt nem tudom biztosan. Ez a férfi ismeretlenül még pénzt is adott kölcsön nagymamámnak – amit aztán hazaérkezésünk után postai utalványon „adtunk vissza" neki – ugyanis időközben kiderült, hogy Eperjesre aznap már nem tudunk eljutni, s így Kassán kellett éjszakáznunk. Szerencsére nagymamám egyik régi barátnője, aki Kassán lakott, éppen aznap érkezett haza a gyerekeitől, s szívesen látott bennünket éjszakára. A vasútállomásról hívtuk fel telefonon, a fülkében elhelyezett telefonkönyvből kerestük ki a számát. Egy idegen nagyváros fényeit látva mindig felrémlik bennem ez a kassai emlék. Sajtot ettünk vacsorára, s még az aggódó eperjesi rokonokkal is tudtunk beszélni telefonon. Nálunk akkor a vezetékes telefon még kevesek számára elérhető luxus volt.

Másnap aztán még a délelőtti órákban megérkeztünk Eperjesre, ahol autóval vártak minket a vasútállomáson. Ica néni és Stefkó bácsi fiuk családjával együtt Eperjes kertvárosi részében, Soliváron (Tótsóvár) lakott, nagy szeretettel fogadtak bennünket, „nagy utazókat". Menyük egyik este házi kötőgépén egy szép pulóvert is készített nekem, tőle néhány szlovák szót is megtanultam.

A katonai megszállásnak közvetlen jeleit itt, Soliváron, mi nem tapasztaltuk. Tankokat, harckocsikat akkor sem láttunk már, amikor néhány

1. Gyermekkori képek az 1910-es évek elejéről: nagymamám (1.) és unokatestvére (2.) 2.

Családi vonatozás az 1960-as évek elején

Az eperjesi vasútállomás a 20. század elején (forrás: www.vasutallomasok.hu)

Az eperjesi vasútállomás az 1960-as években (forrás: www.vasutallomasok.hu)

nappal később Eperjes belvárosában jártunk. Arra viszont emlékszem, hogy a helyiek mutatták a lánctalpak alatt összetört útpadkát. Amúgy a városban nyugalom volt, az üzletek nyitva voltak, s én is megkaptam azt a mokaszint, amire áhítoztam.

A hazautazásra azért a tervezettnél később került sor, rokonaink nem engedtek el addig bennünket, amíg feltételezhető volt, hogy a határátkelésnél nagyobb fennakadás lehet. Végül minden nehézség nélkül hazaértünk néhány nappal az iskolakezdés előtt.

Ica nénivel és Stefkó bácsival személyesen többé már nem találkoztunk. Fiuk, Jancsi, egyszer az 1980-as években felkereste édesapámékat Debrecenben, de a későbbiekben már megszakadt velük a kapcsolat.

Felnőtt fejjel sokszor eszembe jutott ez az utazás, s Ica néni idézett mondata. Eltűnődtem rajta, hogy mi mindent felkavarhatott ez a két asszony lelkében, hiszen életük során már átéltek háborúkat, forradalmakat, határrendezéseket. A 20. század viharai azonban nemcsak nagyszüleink nemzedékének életét befolyásolták, elindították a családok lassú erózióját is. Az újabb nemzedékek erősen széttartó társadalmi tapasztalatai, életkörülményei már nem kedveznek a rokoni kapcsolatok ápolásának. A második, harmadik nemzedék tagjai sokszor nem tudják – ezt a nyelvi korlátok is befolyásolhatják – s esetleg nem is akarják már a régi családi hálót gondozni, erőfeszítéseket ezért már nem tesznek. Azt gondolom, valamennyire ez is Trianon-hatás.

A szövegek eredeti megjelenési helye:
https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog.php?id=125
https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog.php?id=139
https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog.php?id=143

Priskin Anna – Marton Tibor

ELVESZETT PARADICSOM

Kiállítás címe: Elveszett Paradicsom – A mezolit vadászok letűnt világa
Helye: Déri Múzeum, Kupolaterem
Időpont: 2021. június 25. – 2022. április 17.
Kurátorok: Priskin Anna, Marton Tibor, Dani János
Látványtervező: Balogh Csaba

A 2021. évi Múzeumok Éjszakájának előestéjén, június 25-én páratlan időszaki kiállítás nyílt a Déri Múzeum Kupolatermében. Az *Elveszett Paradicsom – a mezolit vadászok letűnt világa* elnevezésű tárlaton a magyarországi középső kőkori régészeti leletanyag színe-java került bemutatásra, kiegészülve az első hitelesen feltárt, hazai mezolit kunyhó életnagyságú rekonstrukciójával.

A tárlatot 2021. december 31-ig, majd a meghosszabbítás után 2022. április 17-ig láthatták az érdeklődők. Jelen tanulmány a kiállítás koncepcióját, szakmai hátterét, a kapcsolódó rendezvények és a látogatói vélemények alapján vont mérleget kívánja összefoglalni.

A magyarországi múzeumok a koronavírus járvány miatt több hónapig zárva tartottak. A 2021. májusi újranyitáskor érezhető volt a látogatók személyes jelenlétet igénylő kultúraéhsége. A minden év júniusában megrendezendő Múzeumok Éjszakájára 2021-ben már nem online, hanem személyes érdeklődésre készültek az intézmények, így a Déri Múzeum is. Ez adta a remek alkalmat, hogy egy látványosan installált kiállítást hozzunk létre.

Az alapkoncepció egy olyan, a múzeum Kupolatermében elhelyezett nagyméretű építmény létrehozása volt, amelyet a látogatók szabadon felfedezhetnek és a benne lévő tárgyakat közvetlenül megismerhetik, használhatják. A Jásztelek határában az 1990-es évek elején napvilágra került mezolit kunyhó megépítése és bemutatása szinte elsőként merült fel. Miután döntés született a rekonstrukció felépítéséről, megkezdődött a szakmai háttér kialakítása. A Kárpát-medence területén Kr. e. 10 000-6000 közé (a korai holocénra) tehető periódust, a megelőző paleolitikumtól (őskőkor) és az ezt követő neolitikumtól (újkőkor) elválasztva mezolitikumnak (középső kőkor, átmeneti kőkor) nevezi a régészettudomány. A magyarországi régészeti leletanyag az időszakhoz köthető tárgyak kis mennyisége ellenére több unikális darabot is tartalmaz. Ezek összegyűjtése és egy tárlat keretében történő bemutatása önmagában egyedülálló feladat volt. A kiállítás keretei között bemutatásra került az egykori éghajlat és környezet, valamint a mezolitikus embercsoportok életmódja is. A cél az volt, hogy szemléltessük az utolsó olyan időszakot, amelyben az ember természetközeli életmódot folytatott, azaz kizárólag a rendelkezésre álló természeti javakat használta igényeinek kielégítésére. A jégkorszak hideg periódusai során a Kárpát-medence vegetációját a hideg sztyepp és a tundra közötti határállapot jellemezte. A 18 000–16 000 évvel ezelőtt megindult

A kiállítás meghívója

1 Déri Múzeum Régészeti Tár
2 Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet

Az elkészült kunyhórekonstrukció

felmelegedés hatására tűlevelű és lombhullató fákat is magába foglaló, vegyes lombú tajga terjedt el, melynek legjobb párhuzama a jelenkorban Szibéria déli részén található. Nagyjából 11 000 évvel ezelőtt, az utolsó hideg periódus után (az ún. glaciális/interglaciális ciklusváltásnál) alapvető környezeti változások zajlottak Európa, így a Kárpát-medence területén is. Ezek a változások egyben a pleisztocén és a holocén korszakok határát jelentik.

A holocén kezdetén a döntően zárt vegyes lombú tajga vegetáció a globális hőmérséklet-emelkedés hatására fokozatosan lombos erdővé (tölgy, hárs, szil, kőris stb.) alakult át (Kertész 2002, 284). Ez a környezeti módosulás alapvetően megváltoztatta a terület állatvilágát is: a jégkor csordában élő emlősállatai, köztük a mamut vagy a rénszarvas helyett lényegében a mai faunára jellemző fajok (gímszarvas, őz, vaddisznó) terjedtek el, emellett olyanok is megjelentek, mint az őstulok, bölény és vadló, amelyek azóta már kihaltak a területen (Kertész 2002, 281) A lelőhelyeken fennmaradt csontmaradványok alapján a mezolitikus embercsoportok elődeikhez hasonlóan továbbra is főként vadászatból tartották fenn magukat. A vadállomány szezonális vándorlása azonban a kevésbé szélsőséges éghajlat és az új fajok környezeti igényei miatt elmaradt, a vadászat így jóval kisebb léptékű mobilitást igényelt. A halászat, illetve a vizes élőhelyek közelében végezhető specializált gyűjtögetés szerepe ugyanakkor megnőtt. A lombhullató erdők elterjedésével olyan növények gyűjtögetése került előtérbe, mint például a mogyoró, melynek pollenje és héjmaradványai nagy számban kerültek elő egyes közép-európai mezolitikus lelőhelyeken. A feltárásokon gyakori kagyló- és csigahéjak sok esetben arra utalnak, hogy az édesvízi puhatestűek is az egykori étrend fontos elemét képezték.

Mezolitikus települések nyomai mindeddig csak nagyon ritkán kerültek elő a Kárpát-medencében. A lelőhelyek rendszerint a jelenleg is ártéri területekből csak néhány méterrel kiemelkedő, szigetszerű térszíneken fordulnak elő, ilyenek kerültek elő például az Észak-Alföldön a Jászság területén, Jászberény, illetve Jásztelek határában (Kertész 1991, 1994, 1996, 2002), valamint a Dél-Dunántúlon, a Kapos és Koppány folyók völgyében, Regöly község közelében (Eichmann 2004; Eichmann et al. 2010; Marton et al. 2021).

A jászteleki és a regölyi lelőhelyek különleges jelentőségét adja, hogy mindkét helyen feltárásra került egy-egy olyan jelenség is, amely a települések hosszabb idejű használatára utal. Ezek a kissé földbe mélyített, kerek alaprajzú, mintegy 3–5 m átmérőjű egykori lakóépítmények, kunyhók maradványai (Kertész 2002, 288, Fig. 5-6; Marton et al. 2021, 9, Fig. 10-11.). A beásások peremén a tetőt tartó egykori oszlopok lenyomata is kirajzolódott. Az oszlophelyek dőlésszögének ismeretében rekonstruálhatóvá vált az egykori épület földre támaszkodó, kúpos tetejének tartószerkezete is. A jászteleki építmény esetében a kunyhó lejárata, valamint a közepén egy vastagon átégett tűzhely-maradvány is megfigyelhető volt. Az egykori településeken – az ott lakó közösség létszámának és az egy helyben lakás szezonális hosszúságának megfelelően – egyszerre több kunyhó is állhatott.

Kunyhóbelső az installációkkal

A régészeti korú (esetünkben őskori) építmények újbóli felépítésének kétféle módja ismert az informálni kívánt célcsoportok alapján: a tudományos közeg, ill. a nagyközönség számára készült rekonstrukciók. Az első módszer célja az újraalkotás az időszakra jellemző anyagokból, eszközökkel és módszerekkel – ez a kísérleti régészet tárgyköre. A második módszer célja úgy rekonstruálni az egykori építményeket, hogy az a régészeti parkok, múzeumok látogatói számára élvezetes és informatív legyen. A kunyhórekonstrukció elkészítésének elengedhetetlen feltétele mind az egykori környezeti viszonyok, mind a régészeti adatok ismerete (de Raaf, 2020). Az eredeti méretű kunyhó felépítéséhez a rendelkezésre álló feltárási dokumentáció rajzait és méretadatait (járószint, cölöphelyek) vettük alapul. A kunyhórekonstrukció alapjának átmérője 5 méter, alakja kissé ovális, a tartóoszlopok 4,5 méter hosszúak (12 db). Az elkészült másolatba nem építették be a bejáratnál eredetileg meglévő két rövidebb tartóoszlopot. A vaddisznó- és szarvasbőrökkel fedett kunyhóba az eredeti terveknek megfelelően a látogatók bemehettek, az egykori tűzrakóhely köré leülhettek, és kézbe vehették a rekonstruált eszközöket (Tóth Zoltán Henrik munkái). A fel-tárások folyamán több ezer pattintott kőeszköz, illetve gyártási hulladék mellett a vadászott, illetve halászott állatok csontjainak rendszerint egészen apróra tört darabjai is előkerültek. A kunyhóban ezen állatok (madarak, halak) preparátumait mutattuk be, továbbá madártojásokat, csigákat, kagylókat, gyűjtögetett növények szárított változatait, amelyek mind az egykori táplálék részét képezhették.

A mezolit kunyhó a kiállítótér központi részén helyezkedett el, körülötte az időszak válogatott leletanyaga volt megtekinthető három tematikus vitrinben.

(1.) A mezolitikus lelőhelyek felfedezésénél a régészettudomány változatos lelőhely-felderítési módszerei mellet természetesen a véletlen szerepe sem hanyagolható el. A Sárrét területén 1935-ben, tőzegbányászat közben csontból készült szigony került elő Csór-Merítőpusztán, míg egy másik hasonló darab „Nádasdladány" lelőhely megnevezéssel került leltárba (Marton et al. 2021, 2). A nádasdladányi példány jelenleg is a székesfehérvári múzeum gyűjteményében található, a csór-merítőpusztai lelet viszont ismeretlen körülmények között elveszett, ma már csak két fennmaradt fotó alapján alkothatunk képet róla.

A két, ún. egysoros szigony formailag nagyon hasonló, eltekintve attól, hogy a csór-merítőpusztai rövidebb és háromszakás, a nádasdladányi darab viszont hosszabb és öt szakával rendelkezik.

A néhány olyan régészeti lelőhely, amelyek esetében a csontból vagy agancsból készült harpunák a zsákmányállat maradványaival összefüggésben kerültek elő, azt bizonyítja, hogy ilyen szakás eszközöket mind vadászat, mind halászat céljára egyaránt használtak. Korhatározásuk egyik lehetősége a csóri példány előkerülési helyének ismeretéből adódik: a lelet tőzegréteg alatti homokon (geokronológiai adatok szerint Kr. e. 11 000 és 9000 között) egy egykori tófenékbe ágyazódva, mintegy 180 cm mélységben került elő.

A kiállítás megnyitója

A kérdés megoldását végső soron a nádasdladányi példány radiokarbon keltezése tette lehetővé, mely szerint a lelet kora Kr. e. 9160–8700, vagyis a mezolitikum kezdetére keltezhető.

Az egykori tó aljzatába ágyazódott eszközök a halászatnak a megélhetésben játszott kiemelt szerepére utalnak, melyet jó néhány európai mezolitikus lelőhelyen a helyenként nagy számban fennmaradt halcsont-maradványok is bizonyítanak.

(2.) A kőeszközök nyersanyaga általában a legközelebbi elérhető forrásokból származik, a regölyi lelőhelyen ilyen a Mecsekből, illetve az onnan eredő patakok hordalékából származó *radiolarit*, míg a jászsági leletanyagokban az Északi-Középhegységből származó *limno-szilicitek és hidrokvarcitok* jellemzők. A pattintott kövek között az eszközkészítés maradványai, az ún. magkövek és az ezekről leválasztott szilánkok és pengék szerepelnek legnagyobb számban. Emellett a mezolitikumra általánosan jellemző kisméretű pattintott eszközök, vakarók, fúrók, tompított hátú pengék fordulnak elő. Az ún. *geometrikus mikrolitok*, köztük háromszögek, félholdak és trapézok, összetett eszközök fa- vagy csontnyélbe illesztett élbetétei lehettek. Az egykori vadászat módszereire a leletek közt kisméretű nyílhegyek utalnak.

(3.) A régészeti leletek tanúsága szerint emberi temetkezések nyomai már jóval a mezolitikum előtt megfigyelhetők. A paleolitikum (őskőkor) időszakából csupán néhány sír maradt fenn, ezzel szemben a középső kőkori Európából összesen több mint 2000 temetkezés ismert.

A sírok túlnyomó része a települések közelében valamilyen magaslaton, vízparton található, de jellemzők a településeken belüli temetkezések is. A mellékletadás szokása elterjedt volt, azonban nem tekinthető általánosnak. A sírokból főként az elhunyt használati tárgyai (kő- és csonteszközök), ill. ékszerként használt kagylók, csigák, fogak, teknőspáncél darabok, vagy agancsok kerültek elő.

Hódmezővásárhely délkeleti határában 2009-ben, a Gorzsa V. számú homokbánya feltárása közben került elő a tárlóban bemutatott, Magyarországon mindezidáig egyedülállónak tekinthető mezolitikus temetkezés (Tóth 2011, 15; Dani–Horváth 2012, 68; Horváth–Ilon 2017, 168).

A sírból a mezolitikum viszonyai közt már idősnek számító férfi csontváza került elő, akinek kora – a koponyavarratok csontosodásának mértéke alapján – kb. 50-60 év lehetett. A csontok töredékessége miatt az elhunyt testmagasságát részben a sírban mért vázhossz, részben a combcsont vastagsága alapján lehetett megbecsülni: a kb. 185 cm-es testmagassága akkoriban kivételesnek számított. Vázcsontjainak és koponyájának felépítése, jellegzetességei egyaránt arra utalnak, hogy nemcsak magas termetű, de kifejezetten erős, robusztus felépítésű férfi lehetett. A csontokból mért radiokarbon adatok alapján a temetkezés kora Kr.e. 7600–7500 közé tehető (Dani–Horváth 2012, 68; Horváth–Ilon 2017, 168). A halott feje alá egy csont nyílhegyet (eredetileg valószínűleg egy teljes nyilat), illetve nyolc darab, többféle kőnyersanyagból készült szilánkot helyeztek.

A kiállítás megnyitójára 2021. június 25-én került sor, ahol a mezolit kunyhó feltárója, dr. Kertész Róbert is elismeréssel illette mind a rekonstrukciót, mind a bemutatott leletanyagot. Másnap a Múzeumok Éjszakáján közel 3000 érdeklődő láthatta a kiállítást, ill. annak kísérőprogramjait, a tárlatvezetést és a mezolitikum időszakát bemutató szakmai előadást.

A kiállításban havonta megrendezésre kerülő tárlatvezetések mellett igyekeztünk tartalmas programokat szervezni, mind a szélesebb látogatóközönség, mind a régész szakma számára.

A Mezolit családi nap meghívója

Mezolit családi nap – csonteszköz-készítés

Mezolit családi nap – kosárfonás

Mezolit családi nap – miniatűr mezolit kunyhó készítése

Mezolit családi nap – 2021. november 13.

A mezolitikum időszakának anyagi kultúrájáról a hazai régészeti kutatásban a kő- és csonteszközökön kívül kevés adattal rendelkezünk. Európai szinten azonban más a helyzet, nagy mennyiségű leletanyag áll rendelkezésre, köztük olyan leletekkel, amelyek meglétét Magyarországon a környezeti adottságok nem teszik lehetővé (pl. fa és egyéb növényi maradványok). Az európai mezolit kutatás eredményeit is alapul véve kidolgoztuk egy ismeretterjesztő, interaktív élménynap koncepcióját. A 2021. november 13-án megrendezésre került Mezolit családi nap célja az volt, hogy az érdeklődők a vitrinekben és a mezolit kunyhóban kiállított használati tárgyak elkészítéséről és használatáról gyűjthessenek információkat és élményeket. A kiállításban bemutatott leletekhez kapcsolódóan a csonteszközkészítés és a vesszőfonás folyamatába nyerhettek betekintést, mindeközben ismeretterjesztő előadásokat hallgattak meg (Dr. Daróczi-Szabó Márta archaeozoológus, Nagy Imre kosárfonó népi iparművész prezentációi). A nád- és gyékényeszközök feltehetően szintén a mezolitikum anyagi kultúrájának részét képezték. A gyékényszövés technikájáról készült összefoglaló kisfilmet a tápéi Gyékényből Szőtt Egyesület bocsátotta a rendelkezésünkre. Emellett a korszakban készített eszközök nyersanyagával, a különféle típusú kőzetekkel és a kőeszközök használatával is megismerkedhettek a résztvevők. A ren-

Mezolit családi nap – sziklarajz rekonstrukciók készítése

dezvényen a szakmai előadások, bemutatók és tárlatvezetések mellett nagyon népszerű volt a múzeumpedagógusok által vezetett kézműves foglalkozás, amelyen csiga- és kagylóékszereket, homokkő lapokra rekonstruált mezolit sziklarajzokat és a kiállításban bemutatott kunyhó kicsinyített mását készíthették el a gyerekek.

A Múzeumok Őszi Fesztiválja – Tanárok napja – 2021. október 3.

A *Harmóniában a természettel* címen megrendezett egész napos program keretében iskolai és óvodai pedagógusok kaphattak ízelítőt a mezolitikum letűnt világáról.

Mezolit szakmai nap – 2021. november 29.

Hazánkban a mezolitikum időszakának kutatásával kevesen foglalkoznak, azonban a régészeti korú kőeszközök kutatóinak tábora népes. A kiállítás apropóján felmerült egy olyan szakmai összejövetel megrendezésének ötlete, ahol az érdeklődők a kiállítás megtekintésén túl tágabb és szakmaibb bepillantást nyerhetnek az időszak leletanyagába. Mivel a hazai őrégészek számára is unikális volt a kiállítás, így annak bemutatása mellett egy szakmai előadás keretében a korszak hazai kutatási eredményeinek összefoglalását is meghallgathatták. Emellett a regölyi mezolit település közel egy évtizedes kutatása során napvilágra került több ezer pattintott kőeszköz leletanyagából egy nívós válogatást is megtekinthettek az érdeklődő régészek, geológusok. A találkozó külön érdekessége volt, hogy a regölyi lelőhely felfedezője, Cziráki Viktor is részt vett a workshopon. Ő az 1980-as évek közepétől kezdve terepbejárások sokaságát végezte el Regöly tágabb régiójában, ahol az előkerült pattintott kőanyag alapján több lelőhelyet sikerült azonosítani, köztük azt is, ahol a kunyhóalap előkerült. A szakmai nap résztvevői, többek között kutatóintézetekben és múzeumokban dolgozó kutatók, illetve egyetemeken tanuló régészhallgatók voltak.

Mezolit szakmai nap – tárlatvezetés a kiállításban

Mezolit szakmai nap – workshop

A kiállításban 2021. szeptemberétől havonta egy alkalommal előre meghirdetett időpontban tárlatvezetésre került sor. Ezeken az alkalmakon a kiállított tárgyakon végighaladva komplex – a Kárpát-medencén kívüli területek kutatási eredményeit is bevonó – előadást hallhattak a mezolitikum időszakának szinte minden aspektusáról, például *Vadász-halász mindennapok. Hogyan szerezték élelmüket a kőkori vadászok?*, *Nád a házam teteje – A mezolit vadászok mindennapjai*" és *Élet-halál – Temetkezési szokások a mezolitikumban* címmel.

A tárlatvezetések mellett az általános- és középiskolásoknak szervezett múzeumpedagógiai programok és orientációs napok keretében is több előadást tartottunk a kiállításban. Ezeken az alkalmakon kifejezetten érezhető volt, hogy a nem mindennapi installáció – a mezolit kunyhó, illetve a lehetőség, hogy azt belülről is megnézhessék, kipróbálják – jobban kibontakoztatta a közönség érdeklődését. Míg a vitrinekben elhelyezett tárgyak és a róluk szóló történetek „csak egy" szokványos múzeumi tárlatvezetést jelentettek, addig a kunyhóbelső felfedezése, s az ott eltöltött 15–20 perc segítségével tényleg képzeletbeli időutazó lehetett bárki. A gyerekek, fiatalok esetében szemmel látható volt az érdeklődés fokozódása. Az eredetileg kitűzött cél sikeresen teljesült, azaz a régmúlt időből származó építmény lenyűgözte a látogatókat, s az abba történő elvonulás, a kunyhóba leterített szőrméken való elidőzés, a korabeliekhez nagyon hasonló eszközök kézbevétele visszarepítette őket a régmúltba. A sok-sok pozitív visszajelzés alapján leszögezhető, hogy jelen esetben működött a fordított rendezés elve, azaz először adott a „vizuális sokk" (a monumentális mezolit kunyhó), amelyhez csatlakozik a szakmai háttér és „körítés".

A kiállítás végső mérlege igen pozitív: közel 3000 látogató a Múzeumok Éjszakáján, 17000 fő a rendes nyitvatartási időben; a szervezett vezetések során közel 500 fő, a Mezolit családi napon közel 200 látogató,

Iskolai csoport tárlatvezetése a mezolit kunyhóban

a szakmai napon 40 kutató és diák, míg az iskolásoknak szervezett programokon közel 300 fő látta a tárlatot.

A kunyhó felépítésének ötletgazdája Balogh Csaba és Dani János volt, a kiállítás létrehozásának és a további működésének szakmai hátterét jelen cikk szerzői adták. A leletanyagok az MTA ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetéből, a székesfehérvári Szent István Király Múzeumból, a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeumból és a hódmezővásáhelyi Tornyai János Múzeumból érkeztek. A kiállításhoz kapcsolódó programok létrejöttében és azok promotálásában a Déri Múzeum Szervezési Osztálya nyújtott segítséget. A látogatókkal való közvetlen találkozás s a kiállításról született személyes vélemények a múzeumi teremőrök fáradhatatlan munkájának köszönhetően jutottak el hozzánk.

S bár a tárlat ideje a Déri Múzeumban lejárt, a kiállításépítőknek köszönhetően az installáció szétszedhető, könnyen szállítható s bármikor felépíthető, így vándorkiállítás keretében másik helyszínen is bemutatható – amelyre reményeink szerint a közeljövőben sor kerülhet.

IRODALOM

Dani – Horváth 2012. Dani János – Horváth Tünde: *Őskori kurgánok a magyar Alföldön*. Budapest 2012.

Eichmann – Kertész – Marton 2010. Eichmann, W. J. – Kertész, R. – Marton, T.: Mesolithic in the LBK heartland of Transdanubia, Western Hungary. In: Gronenborn, D. – Petrasch, J. (ed.) *The Spread of the Neolithic to Central Europe. Part 1.* Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz 2010, 211–233.

Horváth – Ilon 2017. Horváth Tünde – Ilon Gábor: Mezőlak-Szélmező-Tőzegtelep: egy nem hétköznapi őskori lelőhely. (Mezőlak-Szélmező-Peatbog: an unusual prehistoric site.) *Archeometriai Műhely* 2017/XIV./3., 143–184.

Kertész 1991: R. Kertész, Preliminary report on the research of Early Holocene period in the NW part of Great Hungarian Plain. *Folia Historico-Naturalia Musei Matraensis* 16, 1991, 29–44.

Kertész 1994. R. Kertész, Late Mesolithic chipped stone industry from the site Jásztelek I (Hungary). In: G. Lőrinczy (ed.), *A kőkortól a középkorig. Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Studien zum 60. Geburtstag von Ottó Trogmayer* (Szeged 1994) 23–44.

Kertész 1996. R. Kertész, The Mesolithic in the Great Hungarian Plain: a survey of the evidence. In: L. Tálas (ed.), *At the Fringes of Three Worlds: Hunter-Gatherers and Farmers in the Middle Tisza Valley* (Szolnok 1996) 5–34.

Kertész 2002. R. Kertész, Mesolithic hunter-gatherers in the northwestern part of the Great Hungarian Plain. *Praehistoria: International Prehistory Journal of the University of Miskolc* 3, 2002, 281–304.

Marton et al. 2021. Marton, Tibor – Kertész, Róbert – Eichmann, William, J.: The Mesolithic research of a decade: Early Holocene settlements in Transdanubia. *Hungarian Archaeology* Vol. 10 (2021), Issue 2, pp. x-x. https://doi.org/10.36338/ha.2021.2.5

de Raaf 2020. Yannick, de Raaf: (De)constructing the Mesolithic. A History of Hut Reconstructions in the Netherlands. *EXARC Journal* Issue 2020/1. https://exarc.net/ark:/88735/10489

Tóth 2011. Tóth Katalin: Előzetes beszámoló a Hódmezővásárhely-Gorzsa, V. számú homokbánya lelőhelyen végzett feltárásról. *Hombár. Múzeumi Műhely* 6. Hódmezővásárhely 2011, 7–30.

A KIÁLLÍTÁS A SAJTÓBAN

https://haon.hu/kultura/helyi-kultura/visszarepit-az-elveszett-paradicsomba-a-deri-muzeum-kiallitasa-5403833/

http://www.museum.hu/kiallitas/18733/Elveszett_paradicsom

https://ujkor.hu/content/kiallitasok-civisvarosban

https://www.dehir.hu/kultura/uj-idoszaki-kiallitas-nyilik-a-debreceni-deri-muzeumban/2021/06/21/

http://www.museum.hu/muzeumokejszakaja/Debrecen

https://www.dehir.hu/dtv/napszemle-2021-06-25/
https://www.hirstart.hu/hk/20210625_visszarepit_az_elveszett_paradicsomba_a_deri_muzeum_kiallitasa

http://itthonotthonvan.hu/programsorolo/5021582/elveszett_paradicsom

https://www.programturizmus.hu/ajanlat-regeszeti-kiallitas-debrecen.html

Bán-Szabó Edit

MERRE TOVÁBB? MÚZEUMPEDAGÓGIAI ÚTKERESÉS

„Művelődéstörténeti gyűjteményemet, hosszú, munkás élet eredményét a közönség és különösen az ifjúság művelődésének előmozdítása végett állami tulajdonként Debrecennek ajándékozom." Intézményünk névadójának mondatai több mint 90 éve hangzottak el, maga a Déri Múzeum pedig 1930 óta várja a látogatókat Debrecenben. Az intézmény múzeumpedagógusaiként célunk megismertetni a hozzánk látogató fiatalokkal Déri Frigyes szellemi hagyatékát és tárgyi emlékeit. Az elmúlt 20 év múzeumpedagógiájában folyamatos volt a változás mind személyi, mind módszertani szempontból. Az alapvető cél azonban – a múlt tárgyi és szellemi örökségét megbecsülő, a társadalmi problémák iránt érzékeny, múzeumlátogató generáció nevelése – sosem változott.

A 2020-as év s a pandémia hazánkban is mindent felülírt. Az élet megváltozott, a múzeumok, iskolák is bezártak. A korábban jól működő módszerek, kidolgozott foglalkozások nem voltak alkalmazhatók. A mostani generáció sokban különbözik az előzőektől, így másfélék igényei is.

Az elmúlt időszakban ezért sokkal inkább meg kellett találnunk célcsoportunkat online is, hogy közösséget tudjunk építeni, hogy élményt adhassunk. A pandémia felgyorsította az egyébként már megkezdett folyamatot, rákényszerítette a szakembereket a szemléletváltásra, változtatásra. Rengeteg új dolgot kellett megtanulnunk, alkalmaznunk. A kommunikáció átkerült az online térbe, ahol meg kell tudni szólítani a célcsoportot, az ő nyelvükön kell kommunikálni, őket érdeklő, élményt adó tartalmakat kell kidolgozni, ami nem egyszerű feladat. Az eredmény érdekében változtatni, módosítani kell többek között a verbális kapcsolaton is, rövidebben fogalmazni, a lényegre koncentrálni. A lehetőségek tárháza végtelen, azonban megfelelő szakember, pénz és infrastruktúra híján csak a kreativitás marad. A Déri Múzeumban munkatársainkkal együtt folyamatosan kerestük a lehetőségeket, amelyek megfelelnek személyi és anyagi feltételeinknek.

A változás-változtatás során egyre fontosabb szempont az élménynyújtás, amely egy belső motivációból és interakcióból tevődik össze.[1] Fontos, hogy mérjük is eredményeinket. A MuseumNext vezetőjének gondolata szerint a múzeumok megtanultak gyorsabban reagálni, közönségükre fókuszálni, célokat kitűzni és hatékonyabban működni.[2]

Néhány országos példa erre a múzeumpedagógiai területről:
– Nemzeti Múzeum: online fül a weboldalon: online tananyagok, online múzeumpedagógiai foglalkozások
– Petőfi Irodalmi Múzeum: online múzeumpedagógiai foglalkozások, online városi séta thinglink segítségével, múzeumi mesekönyv online
– Skanzen – Szabadtéri Néprajzi Múzeum: múzeumpedagógia online weboldal segédanyagokkal, óratervekkel, stb.

A Déri Múzeum múzeumpedagógiai megoldásai nagy vonalakban:
– közösségi média lehetőségeinek felhasználása: Facebook posztok, napi feladatok pl. régészet, egyiptomi kultúra, képzőművészet, természettudomány, helytörténet témákban

– kvízek készítése Genially programmal különböző témákban
– országos programokhoz való csatlakozás: DEMÓ I., II., III.
(A Déri Múzeum három alkalommal csatlakozott a Digitális Edukációs Múzeumi Órák online eseményhez, amely a Mozaik Múzeumtúra és a Felelős Szülők Iskolájának közös rendezvénye. A DEMÓ névre hallgató programban csaknem húsz múzeum vett részt történelmi, irodalmi, néprajzi, zenei múzeumpedagógiai foglalkozásokkal, online feladványokkal,

1 BAYER Árpád: Legyen-e a múzeumban játék vagy élő történelem? Múzeumok az élménygazdaságban. *Múzeumi Restart*, 2020. október 12. https://www.youtube.com/watch?v=AvHtx4bFrAY

2 RICHARDSON, Jim: Covid created a change in mindset in museums, now what will we do with it? *MuseumNext*, November 13. 2020. https://www.museumnext.com/article/covid-created-a-change-in-mindset-in-museums-now-what-will-we-do-with-it/?fbclid=IwAR1nKTFD4qRBHx2YJJnEoVPwaUe0GiEbgt2da0WtyliuK9-JAxhdKSKZ2os

játékokkal, videókkal, virtuális túrákkal. A virtuális esemény fő célja, hogy népszerűsítse a múzeumpedagógia újdonságait, megmutatva, hogy a múzeumok hogyan tudják segíteni az oktatás mindennapjait. A Déri Múzeumban a téma a gyógyítás és a gyógyító szerek voltak első alkalommal, mindezt az állandó kiállítás egyik egysége, az egykori debreceni Arany Egyszarvú patika segítségével mutattuk be. A Híres magyarok tematikához a *Kossuth Lajos azt üzente Debrecenből...* címmel kapcsolódtunk online feladatokkal a 9–12. osztályosok számára. A feladatok segítségével a diákok a múzeum *1848 emlékezete* címet viselő állandó kiállítási egységével ismerkedhetnek meg alaposabban.)

– online órák régészet és történelem témákban
– kézműves videók készítése kiállításokhoz kapcsolódóan
– többhetes nyári családi napközi kiscsoportos foglalkozás keretében (hiszen a szülők nagy részének elfogyott a szabadsága a karantén ideje alatt)
– kétfordulós online Trianon-vetélkedő középiskolások részvételével, az aktuális kiállításhoz kapcsolódóan
– kisfilmkészítési lehetőségek próbálgatása: stop motion video, képvideo
– múzeumi hátizsák-program előkészítése (amely a nyitás óta bérelhető)
– komplex online játék készítése Déri Frigyes hagyatékára építve

A Déri Frigyes-gyűjtemény sokrétű, szerteágazó anyagával vonzza a diákcsoportokat óvodástól a középiskolás korig. Tökéletesen illeszthető a tananyagba, különleges tárgyai figyelemfelkeltők, motiválják a gyerekeket további ismeretek megszerzésére. A megújult állandó kiállításokban gyűjtött élményekkel, tapasztalatokkal a pedagógusok könnyen színesíthetik az iskolában megszerezhető lexikális tudást. Ez ma már a régi formában nem elég. Egyik fő projektünk a pandémiás időszakok alatt egy online program kidolgozása volt. *Déri Frigyes a világ körül* címmel önálló weboldal készítésébe fogtunk. Célcsoportként a családokat jelöltük meg. Múzeumunk névadójának gyűjteményi darabjai a világ minden tájáról valók, így adta magát a lehetőség, hogy az utazásában korlátozott lakosság legalább képzeletben körbejárhassa a Déri Múzeummal a földet. A programok országonként kerültek kidolgozásra. A középpontban a múzeumi műtárgyak állnak, könnyen befogadható tudásanyaggal, online játékokkal, kvízekkel, nyelvleckével, otthon elvégezhető kézműves feladatokkal, gasztronómiával. Az oldal bővíthető, a jövőben további országok is becsatlakoznak. Az utazás során letölthető útlevélbe igazoló matricák ragaszthatók, illetve a családok által összegyűjtött közös emlékek egy fotóalbumban megőrizhetők. A weboldalhoz országonként saját festmények, grafikák készültek.

A program kidolgozásához csapatmunkára volt szükség, amelynek tagjai többek között múzeumpedagógusok, muzeológusok, gyűjteménykezelők, grafikus voltak.

A weboldal linkje: http://www.utazzderivel.hu/

Mindezek hatása a jövő múzeumpedagógiájára

Sorra vettük lehetőségeinket, eszközeinket, módszereinket, erősségeinket és gyengeségeinket, hogy egyensúlyt teremthessünk a mai gyerekek igényei és saját céljaink között. A korszerű tudásanyag, a legújabb trendek ismerete elengedhetetlen számunkra, de hosszú tanulási folyamat előtt állunk továbbra is, mind technikai, mind módszertani tekintetben. Az online jelenlét rendkívül fontos a múzeum számára, azonban a fő hangsúlyt továbbra is a helyi múzeumpedagógiai foglalkozásokra helyeznénk. A „szolgáltató múzeum" kifejezés egy olyan szemléletet tükröz, amely szerint a múzeum működése során a bevont csoportok (stakeholderek), közülük is kiemelten a látogatók igényeit helyezi a középpontba.[3] Az igények évről évre változnak, korosztályonként is alkalmazkodnunk kell. Jól tudjuk, hogy a digitalizáció jelentős eszköz, a digitális kapcsolat pedig ma már létszükséglet.[4] Ezt beépítve próbálunk a hozzánk érkezők számára megfelelő, élményekkel teli utakat kialakítani.

3 BERECZKI Ibolya – NAGY Magdolna – SZU Annamária (szerk.): *Szolgáltató múzeum*. Múzeumi iránytű 19. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 2019.

4 Aki kimarad, az lemarad? – mindennapi kommunikáció a digitális érában. Juhász Bálint beszélgetése Prónay Szabolcs közgazdásszal. *RE:FACT – Podcast a jövőről*, 2021. február.
https://open.spotify.com/episode/1yVzGVcVWpkR6VymS99nKK?si=QO-KzungRs6cNbRDjnPhCw&fbclid=IwAR3CNgQf3V_YimWbabnrQh5rrQfA8m7dVO09VK2cKWVSIRZ7W7kGxKIS3U4&nd=1

GYŰJTEMÉNYI MUNKA 2021-BEN

Váradi Katalin

CÉHTÖRTÉNETI EMLÉKEK A DÉRI MÚZEUMBAN

Gyűjteményi munka a Történeti Tárban

A muzeológusi munka szerteágazó és változatos feladatainak egyike a tudományos ismeretterjesztés. A Déri Múzeumban ez többek között a *Tárgymesék* című online sorozatban valósul meg, amelyben a muzeológusok és a gyűjteménykezelők egy-egy tárgyat mutatnak be. Ez jó lehetőség arra, hogy a raktárakban lévő gyűjteményi darabok megmutatkozhassanak, miközben a múzeumi dolgozó is alaposabban megismeri a rábízott tárgyakat, az olvasót pedig a múzeum kiállításainak felkeresésére ösztönözhetik a rövid írások. Ezekből a tárgyak általános leírásán, a sajátos tulajdonságok, a használati mód ismertetésén kívül a hozzájuk fűződő történetekről, a társadalmi háttérről, olykor eredeti tulajdonosaikról s egyéb érdekességekről is értesülhetnek a látogatók.

Eleinte a saját felületek és a helyi fórumok szolgáltak publikálási lehetőségként. 2020-ban – a pandémia és a velejáró online térbe költözés hatására – egy online múzeumi portál, a http://www.museum.hu oldalán is megjelenhettek, több esetben ott debütáltak a *Tárgymesék* írásai. A Történeti Tár e felületeken számos cikksorozattal képviseltette magát. A centenáriumi évfordulóra való tekintettel júniusra időzítettük a trianoni tárgyakról szóló sorozatot, amellyel egyúttal a Déri Múzeum első virtuális kiállítására is szerettük volna felhívni a figyelmet.[1] Egy másik összeállításban, a numizmatikai gyűjteménnyel együttműködve, az erdélyi fejedelmeket állítottuk középpontba, melyben az olvasók e fejedelmek impozáns érmeinek bemutatása mellett rövid életrajzi összefoglalót is olvashattak. A harmadik nagyobb írássorozatban céhtörténeti emlékeket publikáltunk.

A debreceni céhtörténet több szempontból is különlegesnek tekinthető: egyrészt a 14. századtól 1693-ig, a szabad királyi városi cím elnyeréséig, huszonhatféle céhbe tömörültek a mesterek, másrészt a város esetében alig érvényesült a német hatás, amelyet a kiváltságlevelek bizonyítanak. Bár ezeket a dokumentumokat a kezdeti időkben latin nyelven fogalmazták meg, a későbbi, többször átírt formájukban, illetve másolataikban már többnyire magyar nyelven maradtak fenn. A 16. és 17. században főként magyar nyelven szövegezték meg a kiváltságleveleket, mivel az egyszerű iparosok iskolai képzettsége nem tette lehetővé a latin nyelv elsajátítását, ismeretét. A 18. században újabb iparágak és szervezetek jöttek létre, amelyek felépítésükben és igazgatásukban a hagyományokat követték. Ekkor elsősorban a helyi igényeket – Debrecent és vonzáskörzetét – szolgálták ki a kereskedelmi és hatalmi viszonyok átrendezésének köszönhetően. Egy idő után a céhtagok többsége egyre inkább földműveléssel foglalkozott, amely szintén elősegítette a település agrárjellegének erősödését. Mindezek hozzájárultak a céhes ipar 19. századi lassú hanyatlásához.

Egy múzeumi látogatás során számos céhtörténeti emlékkel találkozhatunk, melyeknek töredékét teszik ki csupán a céh életével és tagjaival kapcsolatos dokumentumok. Hasonló a helyzet a Déri Múzeum állandó helytörténeti kiállításában is, ahol a céhes iratok közül csak céhszabályzat, szabadulólevél és mesterrajz látható. A cikksorozat írása során a választás az utóbbi két dokumentumtípusra esett, melyek mibenléte talán kevésbé ismert a nagyközönség számára. A megjelent írások az alábbiakban változtatás nélkül olvashatók, az ajánlott (közel sem teljeskörű) irodalomjegyzéket pedig jelen publikáció végén közöljük.

A debreceni „Rajzoskola”[2]

A Déri Múzeum gazdag céhes anyaggal rendelkezik, tárgyi emlékei és dokumentumai sokat mesélnek a civisváros egykori életéről. A céhes gyűjtemény jelentős csoportját alkotják az úgynevezett mesterrajzok, másképp remekrajzok. Ezek idővel a mesterré válás egyik követelményévé is váltak. A remekrajz segítségével a leendő mester megtervezte vizsgadarabját, illetve bemutatta azt.

A próbatétel sikeres teljesítésében és a készségek fejlesztésében a rajziskolák segítettek, amelyek létrehozását II. József szorgalmazta. A 19. század elejétől egyre több nagyobb településen működött ilyen intézmény, Debrecenben 1813-ban jött létre a református egyházi tanács nagytermében. Bár első professzora Kiss Sámuel volt, mégis a debreceni „rajzoskola” Beregszászi Pál nevével fonódott össze, aki 1819-től oktatta vasárnaponként az inasokat és legényeket, valamint a Kollégium és a piarista latin iskola növendékeit a rajzolás és az építészet tudományára. Majd negyven éves ténykedése alatt mindvégig igyekezett segíteni tanulóinak, s próbálta fejleszteni iskoláját több-kevesebb sikerrel. Mérnökként végzett, szakértelmét, véleményét több építészeti ügyben kikérték. Nevéhez fűződik Csokonai Vitéz Mihály síremlékének megtervezése. Több tankönyvet írt a rajzolás és építészetoktatás témájában, alapelvei ma is meghatározóak.

1 A virtuális kiállításról és előkészítéséről ld. Korompai Balázs – Váradi Katalin: Trianon 100 Emlékkiállítás Debrecen. In (Lakner Lajos – Angi János szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 2020. Debrecen, 2021. 169–170.

2 http://www.museum.hu/hir/9543/A_debreceni_Rajzoskola (Megjelent: 2020. július 7.)

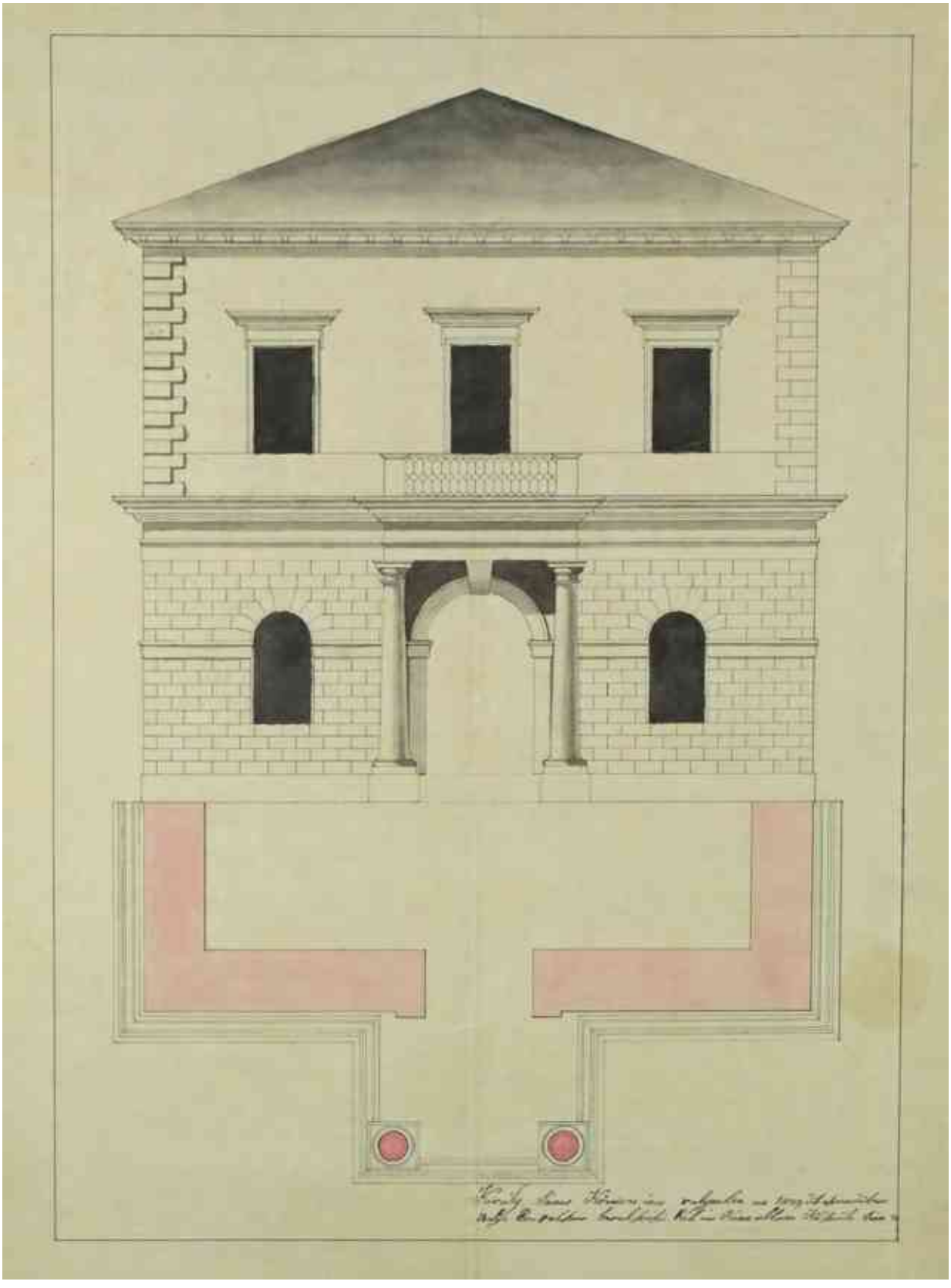

Mesterrajz Beregszászi Pál „rajzoskolájából”

Szabadulólevél Takaró Mihály részére

A rajziskola látogatását 22 mesterség tanulói számára írták elő; de leginkább az ács, asztalos, kőműves, lakatos inasok és legények munkái maradtak fenn. A tanulók hozzáállása, szorgalma, képzettsége és tehetsége változó volt, általában a leendő ácsmesterek készítették az egyszerűbb, szerényebb rajzokat, míg a fejlett technikai tudásról tanúskodó, már-már művészi igényű tervek készítői később a korszak elismert és keresett asztalosaivá váltak. A kőműves ifjak a két csoport között helyezkedtek el.

A fotón látható kétszintes, oszlopokon nyugvó erkélyes ház tervrajza Király János kőműves inastól származik, aki feljegyezte, hogy munkája „Ralyz Professzor Beregszászi Pál úr keze alatt készült" 1829 júniusában. A tusrajz színezett, az egyszerű, de precízen megtervezett ház klasszicista stílusjegyeket mutat a korszak uralkodó építészeti trendjének megfelelően.

*

Kevés játék, sok szidalom[3]

A debreceni Déri Múzeum gazdag céhes anyaggal rendelkezik. Tárgyi emlékei és dokumentumai sokat mesélnek a cívisváros egykori céhes életéről. Az érdekvédelmi, zárt testületek a 14. század végétől voltak jelen a településen, az 1872-es megszűnésig mintegy 39 céh jött létre.

Sok céh esetében megfigyelhető, hogy létrejöttük előtt már szerves részei voltak a város gazdasági életének. Erre jó példa a bodnárok tevékenysége, akik évszázadok óta készítettek faedényeket, ám céhhé tömörülésük csak 1715-ben történt meg. A bodnárokat több alkalommal pintérekként is emlegették. Bortermeléshez, pálinka- és sörfőzéshez készítettek hasított fa dongákból álló, abronccsal megerősített hordókat, kádakat, amelyek kelendőek voltak a debreceni és a környékbeli gazdák körében.

A bodnár-pintérek más céhekhez hasonlóan a múzeumnak adományozták céhes emlékeiket. A tárgyi anyag mellett a céhes levelek közül

3 http://www.museum.hu/hir/9547/Keves_jatek_sok_szidalom (Megjelent: 2020. július 8.)

is látható néhány a gyűjteményben. A Takaró Mihály részére kiállított szabadulólevél elsők között került a múzeumhoz, miként azt a nyilvántartási naplók bizonyítják. A dokumentumot 1797-ben állították ki a „pintér céh hites mesterei és a többi közönséges mesteremberei".

A szabadulólevél (másképp bizonyságlevél) az inas-, vagy ahogyan nevezték, apródévek teljesítéséről ad bizonyságot. A szigorúan szabályozott tanulóéveket (általában 2–3 év) sok-sok munka, szidalom és verés, illetve kevés szabadidő és a játék hiánya jellemezte. Nem meglepő, hogy voltak, akik megszöktek mesterüktől. Az ifjak a tanulási időszak leteltével és a próbamunka sikeres teljesítésével nyerték el a felszabadulást az inasi sorból. A felszabadítás ceremóniája többnyire nyitott céhláda előtt, valamennyi céhtag jelenlétében történt, ünnepélyes szavak és oklevél kíséretében. A szabadulóleveállel következhetett a legényi élet és a vándorévek ideje, amely egyúttal azt jelentette, hogy az ifjak a kézművesek közé kerültek.

A Takaró Mihály számára kiállított levél esztétikailag figyelemreméltó, de gondos szerkesztettsége és kézi festése miatt is kiemelkedik kora dokumentumainak sorából. Az okirat azon céhlevelek közé tartozik, amelyeken mester-, illetve mesterségábrázolás látható – a dokumentum bal alsó sarkában a hordókészítőt hordóval, és az elkészítéséhez szükséges eszközökkel együtt jelenítették meg. A mesterembert jellegzetes cívis ruhában örökítettek meg, így a dokumentum a korabeli debreceni öltözet- és hajviseletről is mesél. Ezen kívül egyéb motívumokat, állatokat és különböző virágokat is (rózsa, tulipán, stb.) festettek rá, amelyek többsége ugyancsak visszaköszön más céhemlékeken. A gazdag színvilág a szabadulólevél vezetősoraiban is megjelenik.

A dokumentum kézi festése azért is említésre méltó, mert 1780-tól a Helytartótanács rendelete nyomán megjelentek a nyomtatott levelek, amelyek a századfordulóval egyre elterjedtebbé váltak.

*

Ládák, ostáblák, szekrények: szépreményű asztalos ifjak tervei[4]

A Déri Múzeum gazdag céhes anyaggal rendelkezik, tárgyi emlékei és dokumentumai sokat mesélnek a cívisváros egykori életéről. A céhes gyűjtemény jelentős csoportját alkotják az úgynevezett mesterrajzok, másképp remekrajzok. Ezek idővel a mesterré válás egyik követelményévé is váltak. A remekrajz segítségével a leendő mester megtervezte vizsgadarabját, illetve bemutatta azt.

A rajzok nagy részét az asztalos ifjak munkái alkotják, általuk kirajzolódik a debreceni bútorművesség fejlődése. A debreceni bútorok történetét többek között Zlinszkyné Sternegg Mária dolgozta fel *Ládás asztaltól a gömbasztalig* című művében, részben ezen alkotásokra támaszkodva.

A mesterséget tanulók a kötelezően előírt rajziskolában készültek fel a vizsgarajz elkészítésére. Több leendő asztalosmester már ekkor kitűnt társai közül, akik később elismert és keresett szakemberré váltak Debrecenben és környékén. Az asztalosrajzok kisebb szeletét a valamilyen építményről (mulatóház, győzedelmi kapu, könyvtár, stb.) készült minták teszik ki, amelyeket makettben kellett megalkotni vizsgadarabként. A bútordarabokról készített terveket ugyancsak megépítették, ám ezekből a munkákból sajnos kevés került a múzeumba. Néhányat az egykori vásárlók, rendszerint a jómódú polgári-nemesi családok leszármazottjainál lehet fellelni.

A bútorrajzok között ládákat, asztalokat, ostáblákat, különböző szekrényeket is találhatunk. Sok rajz a 18–19. század fordulójának közkedvelt tárgytípusát, az írószekrényt örökítette meg. Az írószekrény megjelenése jól tükrözi azt a folyamatot, amelynek során a tetszetősség mellett – majd helyett – egyre inkább szemponttá vált a célszerűség. A bútortípusnak két változata terjedt el: a barokkos stílusú, három dobozelemből álló közép-európai, és a klasszicista, két elemes angol fajta. Természetesen akadtak olyan tervek és bútorok, ahol a két stílus elemei keveredtek. A barokkos jelleget az ívelt, hullámos formák és kiemelt részek mellett a különböző mintájú, debreceni példák esetén virágos borítások is erősítik.

Csonka Mihály 1807-ben készült tervrajza klasszicista stílusú írószekrényt jelenít meg, letisztult formával, egyszerű, vízszintes lezárású felsőrésszel. Mintadarabja három elemből áll, vagyis a közép-európai jelleg is megjelenik az ívelt, lehajtható írólappal ellátott középrésszel. Az írószekrény a tusrajzon elő-, felül- és oldalnézetből metszetjelöléssel, a lap jobb alsó sarkában szerkesztési segédvonallal látható.

*

Három keserves év után szabadultak fel[5]

A debreceni Déri Múzeum gazdag céhes anyaggal rendelkezik. Tárgyi emlékei és dokumentumai sokat mesélnek a cívis város egykori céhes életéről. Az érdekvédelmi, zárt testületek a 14. század végétől voltak jelen a településen, az 1872-es megszűnésig mintegy 39 céh jött létre.

A szabókat a legelső céhek között találjuk, ők 1398-tól még a gyapjúművesekkel együtt alkottak közös testületet, 1468-tól viszont már önállóan működtek. A 16. századtól fokozatosan elkülönültek az egyes szabómesterségek, az 1599-es céhszabályzat már négy mesterségről („nyírők", váltó-, vásári, szűrszabók) tesz említést. 1780-tól a német suszterekkel közös céhben „németszabók" is jelen voltak a városban, akik a polgári viselet darabjait állították elő. Idővel a magyar és a német szabó céh egymás termékeit is elkészítette a vásárlói igényeknek megfelelően.

A szabócéh majd ötszáz éves fennállásáról számos tárgy tanúskodik, a legkorábbi emlékek 16. századiak, de a 19. század második

4 http://www.museum.hu/hir/9551/Ladak_ostablak_szekrenyek_szepremenyu_asztalos_ifjak_tervei- (Megjelent: 2020. július 9.)

5 http://www.museum.hu/hir/9557/Harom_keserves_ev_utan_szabadultak_fel (Megjelent: 2020. július 10.)

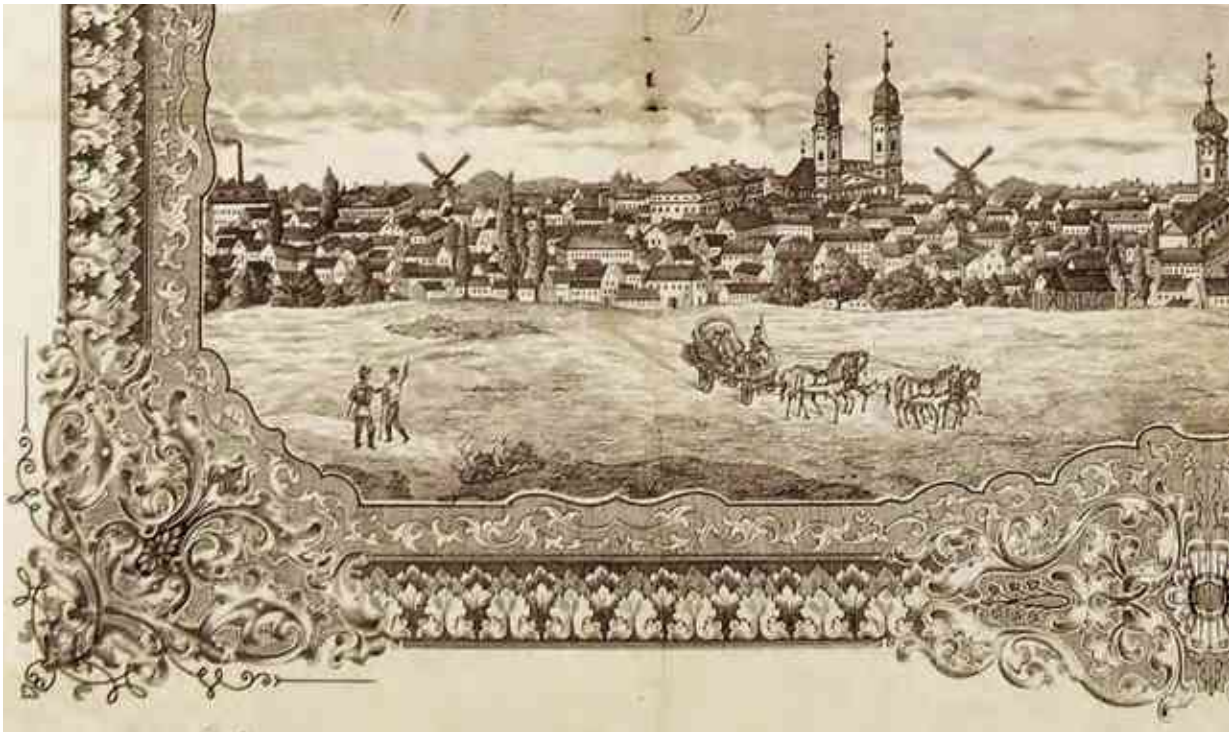

Szabadulólevél Debrecen ábrázolásával

feléből is maradtak fenn anyagok. Ezek közé tartozik az 1870-ben Tar Mihály részére kiállított szabadulólevél. Bár a 19. században egyre elavultabb forma volt a céh, évszázadok óta fennálló merevségén, szabályain a reformkor intézkedései sem tudtak enyhíteni. Az inasok továbbra is három (sokszor keserves) tanulóév és próbavizsga teljesítése után nyerhették el felszabadulásukat, s felvételüket a legények sorába. A felszabadítás ünnepélyes keretek között zajlott, költségeit nagyrészt az inasnak kellett állnia. A terheket a központi rendelkezések sikertelenül igyekeztek csökkenteni.

A tulajdonképpeni nyomtatott űrlapon szabadon hagyták az inas, a mester és a kiállítás dátumának helyét. Esetenként az inas egyéb adatait (például kor, vallás) is feltüntették. A legtöbb okiratot valamilyen motívummal, olykor díszkerettel látták el. A leggyakoribb díszítő elem azonban az inaskodás helyét megörökítő város metszett képe volt. A városábrázolások a 18. század közepétől terjedtek el, gyakran stilizáltak voltak. Általában hosszanti keresztmetszetben ábrázolták a településeket, több esetben valamilyen életképpel kiegészítve. A metszetek alapján jól nyomon követhetőek a város – esetünkben Debrecen – építkezései és fejlődése; az, hogy a kezdetben falusias képet mutató település miként vált egyre inkább iparvárossá a század utolsó harmadára. Az 1870-es dokumentumon a templomok, a Kollégium épülete mellett szélmalmokat, gyárakat, egyre sűrűbben álló házakat láthatunk. Ugyanakkor a cívis jellegzetességek, mint például a debreceni ötösfogat is feltűnnek. Az okirat a korszak egyik neves műhelyében, Kutasi Imrénél készült.

*

Talán a fentiekből is kitűnik, hogy egy elsőre nem túl izgalmasnak tűnő dokumentum mennyi érdekességet rejthet magában. A figyelmes tanulmányozók céh-, viselet-, bútor-, várostörténeti, néprajzi, művészeti és nyomdatechnikai adalékokat fedezhetnek fel ezekben. A szépen megszerkesztett városképi metszettel ellátott szabadulólevelek, miként a mesterrajzok, ugyanakkor művészeti értékkel is rendelkeznek. Ez különösen igaz a céhszabályzatokra, azaz az artikulusokra. A céhek ugyanis nagy becsben tartották kiváltságleveleiket és jegyzőkönyveiket, nagy gonddal őrizték azokat céhládáikban a különféle iratok, pecsétnyomók, pénz, céhedények és egyéb értékes javak mellett. Nem sajnálták a költséget ezek minél szebb és tetszetősebb beköttetésére. A céhiratok jelentős többsége ezáltal könyvkötészeti mestermunka is, amelyek a méltán híres debreceni könyvkötőművészet magas színvonalát és művészeti értékét dicsérik.

Ezek miatt a Déri Múzeum és a Történeti Tár mindig is nagy hangsúlyt fektetett a céhes dokumentumok megőrzésére és állományvédelmére, feldolgozására, valamint arra, hogy ezek az emlékek a szakmai és a szélesebb közönség számára egyaránt elérhetőek legyenek kutatások és kiállítások révén. Ennek érdekében NKA-pályázatok segítségével több mint másfél évtizede elkezdődött a Déri Múzeum céhes dokumentumainak restaurálása. A restaurálási tevékenységet kezdetektől fogva Hajdu Zsófia Edit, okleveles restaurátor művész végzi, aki ennek köszönhetően jól ismeri az állományt. A céhes anyagok legigényesebb tárgyai közé a köttetett céhes dokumentumok tartoznak, amelyek korai példányai rendszerint pergamenalapú lapokból állnak, pergamenborításúak, míg a kései dokumentumok bőr- és keménytáblás kötésűek. Közöttük több iparművészeti szempontból is jelentős könyvkötészeti munka van.

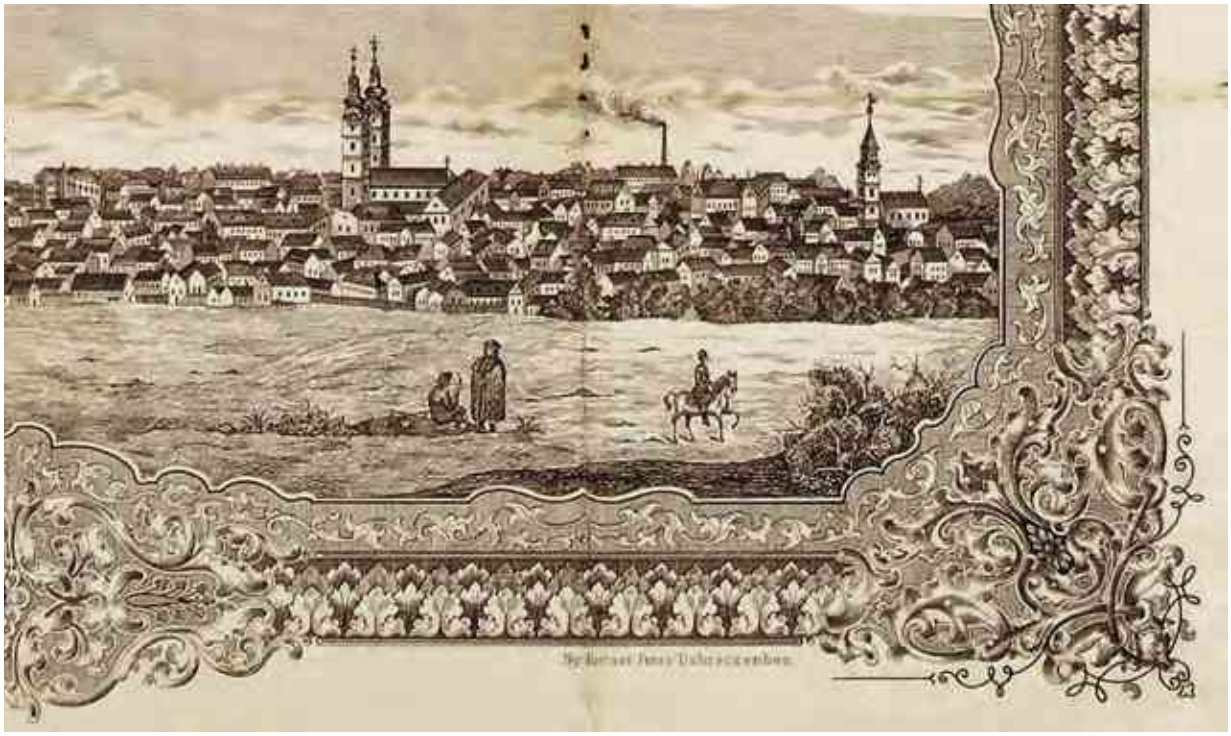

2020-ban két céhes dokumentum restaurálására nyújtottunk be pályázatot az NKA-hoz (pályázati azonosító 204111/04289). Az elnyert összeg nem fedezte a teljes költséget, így a restaurátorral egyeztetve az a döntés született, hogy a kettő közül a kényesebb tárgyat restauráltatjuk. A Gáspár György főbíró és a tanács által 1674-ben kiadott *Artikulusok az asztalos céh részére* című dokumentum (leltári szám: Sz.1908.249.) egyíves füzet, pergamenlapokból álló kézirat. A dokumentumot tulajdonképpen a debreceni asztalos céh első szabályzataként tartjuk számon, ugyanis az asztalosok ezzel kapcsolódtak be szervezett formában a város ipari életébe. A 29 artikulusból álló szabályzat szigorította a vásárrendet, akadályozta a mesterek közötti versengést. Emellett megismerhető belőle, hogy mely bútordarabok alkották a cívis háztartás legszükségesebb elemeit. Az asztalos céh valamennyi emlékének fennmaradása az 1873-ban alapított debreceni asztalos társulatnak köszönhető, amely az 1900-as évek elején a városi múzeumnak adta az egykori céh összes megőrzött anyagát.

A restaurálás előtt a céhszabályzat lapjai kopottak, szennyezettek, több helyen hiányosak voltak, illetve meghullámosodtak. Emellett a kötés is meglazult. A dokumentum átadására 2020 végén, 2021 elején került sor és 2021 májusára készült el a restaurálás. A dokumentum restaurálása a restaurálási tervben leírtaknak megfelelően, maradéktalanul teljesült. A lapok tisztítása, szárítása és kisimítása megvalósult, a hiányok pótlása és a kézirat újrafűzése az eredeti adottságokat figyelembe véve történt. A céhanyag számára külön tartó készült, amely biztosítja a megfelelő tárolást, megakadályozza a lapok gyűrődését, kiszáradását és hullámosodását – megfelelve az állományvédelmi szempontoknak. A pályázat során az esetleges nehezítő körülmények ellenére (járványhelyzet, elfoglaltságok, egyéb restaurálási munkák) Hajdu Zsófiával folyamatos és zökkenőmentes volt az együttműködés és a kommunikáció.[6]

A későbbiekben is szeretnénk folytatni a lehetőségeknek megfelelően a céhdokumentum-állomány restauráltatását, amely folyamat lassan a végéhez közeledik. Ennek megvalósulásával a távlati célok között szerepel a gyűjteményi egység megfelelő módon való prezentálása publikáció, kiállítás (akár virtuálisan) és adatbázis formájában. Ebben szeretnénk együttműködni a Néprajzi gyűjteménnyel, a MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárával és kutatókkal, amelynek során a céhek és Debrecen történetén túl egyes céhtagok, családok sorsa, élete is kibontakozhat.

6 A pályázati beszámoló és a restaurálási tevékenység leírása a Déri Múzeum honlapján megtalálható: https://derimuzeum.hu/ckfinder/userfiles/files/NKA%20p%C3%A1ly%C3%A1zat_szakmai%20besz%C3%A1mol%C3%B3_2020.pdf

Szabadulólevél Debrecen ábrázolásával

AJÁNLOTT IRODALOM

Balogh István: Beregszászi Pál és debreceni „Rajzoskola" 1819–1856. *Művészettörténeti Értesítő*, 1960. 1. sz. 43–50.

Debrecen története megfelelő kötetei

https://mnl.gov.hu/mnl/sml/a_honap_dokumentuma_2019_marcius

https://torimaskepp.blog.hu/2017/07/31/ilyen_volt_a_kisinasok_elete

Magyar László: Látképes szabadulólevelek. *Bácsország*, I. évf., 2. sz., 1995. július 6. 8–9. Internetes elérhetősége: http://www.bacsorszag.rs/pdf/a1993979f6.pdf

Rózsáné Lendvai Anna: 19. századi inasfelszabadító levelek az első magyar ipartörvényig. In (Kunics Zsuzsa szerk.) *Zalai Múzeum 7*. Zalaegerszeg, 1997. 95–100.

Sz. Kürti Katalin: *Kiss Sámuel (1781–1819). A debreceni „Rajzoskola" első professzora*. Debrecen, 1995.

Takács Béla: Debreceni inasok élete a XVI–XVII. században. In (Dankó Imre szerk.) *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1980*. Debrecen, 1982. 117–128.

Takács Béla: Debreceni mesterlegények „remek-rajzai". In (Ujváry Zoltán szerk.) *Történeti és néprajzi tanulmányok*. Ethnica, Debrecen, 1994. 197–203.

Zlinszkyné Sternegg Mária: *Ládás asztaltól a gömbasztalig*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, Debrecen, 2008.

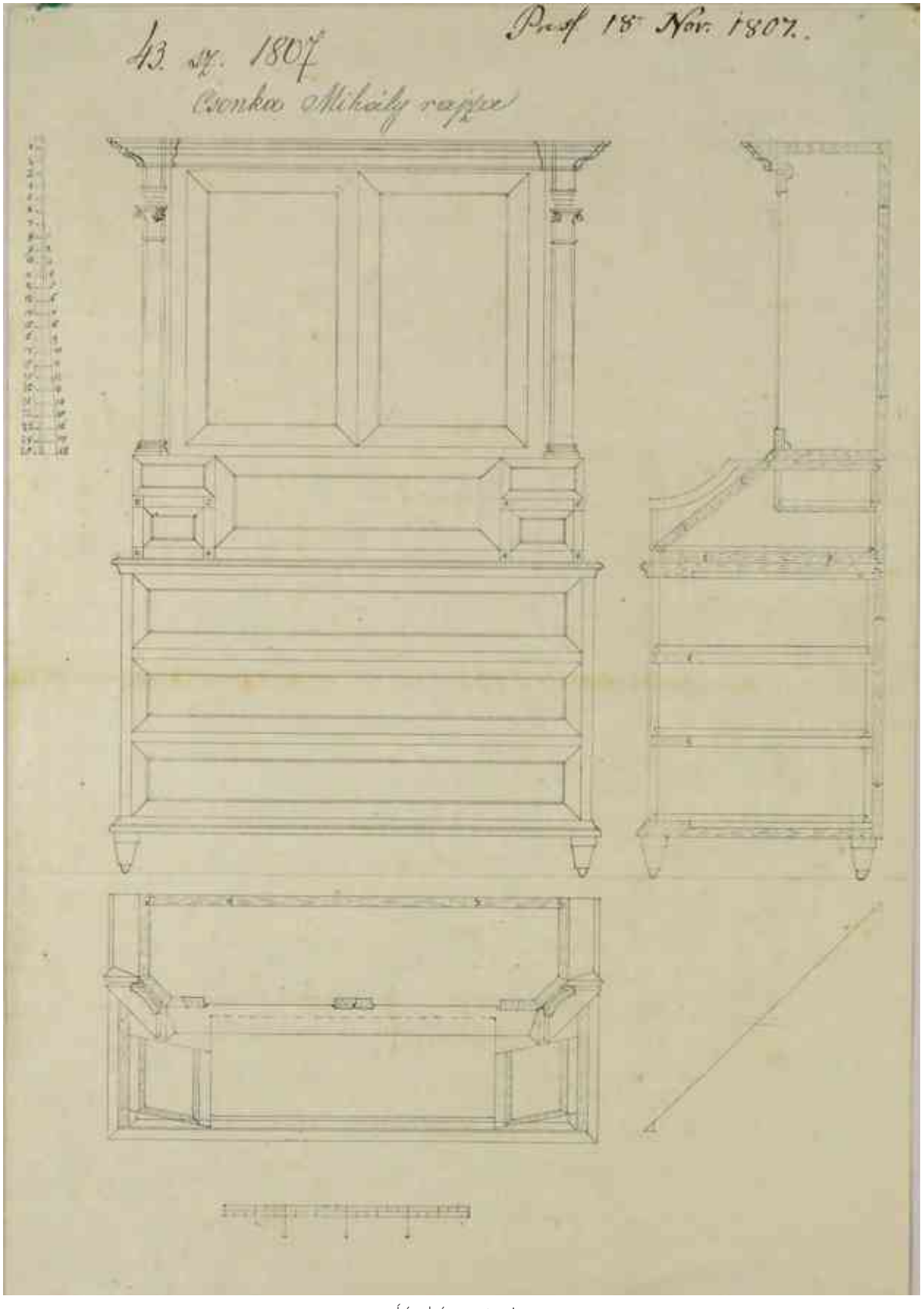

Írószekrény mesterrajza

Ormosi Viktória

GYŰJTEMÉNYI MUNKA ÉS GYARAPODÁS AZ IPARMŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNYBEN 2019–2020-BAN

2019-ben a Déri Múzeum Iparművészeti gyűjteménye P. Szalay Emőke ajándéka révén 39 tételnyi, összesen 58 darab tárggyal gyarapodott, amelyek kiválóan illeszkednek a tár gyűjtőkörébe. A nagylelkű ajándékozóval a szokásos metódus szerint ajándékozási szerződést kötöttünk, majd konzultáltunk a Déri Múzeum restaurátoraival, akik az ilyenkor szükséges tisztításokat elvégzik, hogy a tárgyak csak ezt követően kerüljenek be a gyűjteményi raktárba, nem veszélyeztetve a többi műtárgy állagát, épségét. Végül leltárkönyvbe és leírókartonokra vezetve dokumentáltuk a bekerült javakat.

A tárgyegyüttes révén egykori elegáns, polgári otthonok dísztárgyaival és használati eszközeivel gyarapodott a gyűjtemény. Generációkon átívelő kincsek ezek. A tárgyak egykori tulajdonosai, Bancsi Gézáné Pelczl Berta és dr. Szalay Zsigmondné Bancsi Ilona, az ajándékozó nagymamája illetve édesanyja voltak. Érdekességképpen érdemes e hölgyek életébe bepillantani, hiszen nem csak a 2019-es gyűjteményezés során, hanem korábban is kerültek be tőlük tárgyak a múzeumba.

Bancsi Gézáné Pelczl Berta 25 évesen ment férjhez Bancsi Géza erdélyi származású vasutashoz. Sokszor költöztek, ez a vasutas élet velejárója volt. A két világháború közötti periódusban az állami alkalmazotti életpálya nagy megbecsülésnek örvendett, hiszen biztos jövedelemmel járt és nyugdíjas állás volt. Az alkalmazotti, kistisztviselői réteg csúcsát a postai, vasúti vagy a rendőri állás jelentette. Jövedelmük szerint nem tartoztak teljesen a polgársághoz, státuszuk mégis polgári színvonalat és polgári létet tett kötelezővé és ez volt életvitelük célja. Pelczl Berta egész életében igyekezett szolgálni a családját, megtartani minden körülmények között azt a polgári szellemet, amiben ő is nevelkedett. Nagyon szeretett olvasni és tökéletes háziasszony is volt. Unokáinak nem csak a házimunka minden fajtáját tanította meg, de az illemszabályokra és a nevelés minden területére nagy gondot fordított.[1] A házaspárnak egyetlen életben maradt gyermeke volt, Ilona, akinek otthoni és társasági ruhái, pipereholmijai, ékszerei a *Polgári sikk* időszaki kiállítás több enteriőrrészletét is ékesítik. Ilona egy kisvárosi gimnáziumban érettségizett, ahol a környék fiatalsága élénk társasági életet élt, gyakran rendeztek bálokat. Icuka – ahogyan fiatal korában becézték – különösen érzékeny volt a divat változásaira, igyekezett azt követni. Nagyon nőiesen öltözködött. Csinos alakján kiválóan mutattak akár a színes nyári ruhák, akár az alkalmi viseletek. Tanítónőként igazodott a dolgozó nőktől a korban elvárt öltözékhez, zárt fekete felsőt és ruhát vagy nyakkendő-ingblúz párosítást viselt. Időközben férjhez ment. 1944-ben a háború és az azt követő nélkülözés miatt Bancsi Ilona már a családja megélhetésének gondjaival volt elfoglalva. Férjét, Szalay Zsigmond banktisztviselőt, 1947-ben a Magyar Közösségben való részvétele miatt letartóztatták, szabadulása után kényszerűen gazdálkodásból éltek Tyukodon, az anyagi nehézségek ellenére nagy szeretetben. Három leánygyermekük született. Ilona szülei is Tyukodra költöztek, hogy közel lehessenek egymáshoz. Ilona később tanítónőként, illetve kollégiumi nevelőként tevékenykedett nyugdíjba vonulásáig.[2]

Használóik élettörténetébe betekintést nyerve, szinte megelevenednek a gyűjteménybe került tárgyak. A fém cukortartó préselt, szecesszsiós díszítéssel készült. A likőrös készletnél harmonikus egységet alkot az öt pohár, tálca és a finoman díszített üveg. Az asztali fűszertartó is készlet, négy részből áll. Különösen elegáns az ecet- és olajtartó dugója, ami köszörült és nyolcoldalú kristály formájú. Körmöcbányáról származik a fajansz süteményes tál. Dekoratív a tortatál kék matricás, geometrikus díszítéssel, arany csíkkal. Egy három-három részből álló teás és kávéskészlettel is gazdagodott a gyűjtemény. Porcelánból vannak, s bár díszítésük matricás, elegáns darabok. Szószos tál, egy különálló kávéscsésze is került a képzeletbeli családi asztalra. Külön kiemelést érdemelnek a Párisi Nagy Áruházból való porcelán lapostányérok. Mindezt látva mármár érezzük Pelczl Berta kitűnő háziasszonyként szervírozott ebédjeinek illatát. Az asztali készletek mellett az 1930-as, 40-es évekből dísztál, egy különleges, kehely formájú kristályváza, egy esztergált festett váza, díszdoboz, kis tükör került be a gyűjteménybe.

10 gobelinkép, tájképek és csendéletek, valamint egy vízfestékkel és egy olajjal készült kép is gazdagítja az iparművészeti osztályt ebből a hagyatékból: egyik-másik Pelczl Berta keze munkáját dicséri, aki szívesen foglalkozott ilyesmivel. A három abrosz az 1930-as években, vászonból, hímzéssel, rátéttel készült, egyik különlegessége az azsúr csíkkal díszítettsége.

A fentiekben csupán néhány elemet ragadtam ki a családi hagyatékból, a részletes jegyzék alább olvasható.

1 P. Szalay Emőke – Szalay Csilla – Sassné Szalay Gyöngyike: Családtörténeti töredékek. Bancsi Géza, Pelczl Berta és Bancsi Icuka élete 1900–1950. Képzőművészeti Alap, Debrecen–Tyukod, 2011. 50–52.

2 i. m. 76–78.

Iparművészeti tárgyak gyarapítása 2019-ben

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Leltári szám
1	Cukortartó	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.1.
2	Talpas tál	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.2.
3	Dohányzókészlet	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Két darabból áll	III.2019.3.1-2.
4	Likőrös készlet	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Hét darabból áll	III.2019.4.
5	Asztali fűszertartó	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Négy részből áll	III.2019.5.
6	Váza	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.6.
7	Süteményes tál	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Körmöcbánya, beütött „FJ”	III.2019.7.
8	Teás készlet Kávés készlet	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Három-három darabból áll	III.2019.8.1-3. III.2019.8.2.1.
9	Szószos tál	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.9.
10	Kávéscsésze	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.10.
11	Lapostányér készlet	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Négy darabból áll. „Parisi Nagy-Áruház Budapest”	III.2019.11. 1-4.
12	Dísztál	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	Alján 3230-as jelzés	III.2019.12.1.
13	Kristályváza	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.13.1.
14	Váza	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.14.1.
15	Díszdoboz	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.15.1.
16	Tálka	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.16.1.
17	Kis tükör	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.17.1.
18	Képkeret	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.18.1.
19	Festett kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.19.1.
20	Hímzett falikép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.20.1.
21	Gobelin képek	Ormosi Viktória / P.Szalay Emőke	Két darabból áll	III.2019.21. 1-2.
22	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.22.1.
23	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.23.1.
24	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.24.1.
25	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.25.1.
26	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.26.1.
27	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.27.1.
28	Gobelin kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.28.1.
29	Tálca	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.29.1.
30	Torta tál	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.30.1.
31	Kép	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	olaj	III.2019.31.1.
32	Abrosz	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.32.1.
33	Abrosz	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.33.1.
34	Abrosz	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.34.1.
35	Fésű- és kefetartó	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke	vászon	III.2019. 35.1.
36	Díszpárna	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.36.1.
37	Terítő	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.37.1.
38	Terítő	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.38.1.
39	Horgolt csipkeminta	Ormosi Viktória / P. Szalay Emőke		III.2019.39.1.

2020 februárjában ajándékozási szándékkal kereste fel a gyűjteményt dr. Drén Csabáné, amelyet nagy örömmel fogadtunk, de a beköszöntő világjárvány miatt a személyes találkozásra nyárig várnunk kellett. Addig levélváltások és telefonbeszélgetések révén egyre többet tudtam meg a felajánlott tárgyakról és a kedves ajándékozóról. Kiderült az is, hogy édesapja, dr. Radó András vadkacsapreparátumaival a Természettudományi tár gyarapodott az 1980-as években; ornitológiai gyűjteményéről Lovas Márton Levente írt tanulmányt a Déri Múzeum 2010-es évkönyvébe. Leánya a helytörténeti gyűjtemény számára ajándékozott egy, a debreceni Orsós Ferenc patológus professzor, a katyn-i feltárás résztvevője által festett balatoni tájképet.

A most az Iparművészeti gyűjteménynek ajándékozott vállkendő annak a rózsaszín és bordó selyemruhának kiegészítő darabja, amely 1985-ben került a múzeumba, dr. Drén Csabáné édesanyja, dr. Radó Andrásné révén, s amely éveken keresztül az állandó kiállításban is helyet kapott.

A ruhadaraboknak helytörténeti szempontból is érdekes históriája van. Az 1700-as években Spah Sámuel Kassáról került Debrecenbe, kereskedelmi tanulmányok folytatása céljából. Első felesége Vanner Mátyás özvegye volt. Spahné öt év múlva elhunyt, így az üzlete a férjére és az első házasságából született leányára, Laki Juliannára szállt. Spah Sámuel 1776-ban újranősült. Házassága révén immár három alapból összeolvadt nagy üzletben tevékenykedhetett. Két házasságából két fia született, akik szintén kereskedők voltak, ám korán elhunytak, így a nagy vagyon Laki Juliannára szállt. Spah Sámuel mostohaleányát nemes Molnár Sámuel debreceni kalmár vette el, aki szintén korán elhunyt. Julianna második férje Balogh Péter kalmár volt. 1806-ban egy leányuk született: Balogh Terézia, dr. Drén Csabáné szépanyja. Meglehetősen jó módban éltek, Terézia Bécsben is folytatott tanulmányokat. 1817-ben, Sámuel halálával a vagyon Teréziára szállt. A kezét Pfannschmidt Károly debreceni szenátor nyerte el. Öt gyermekük született.

Terézia, amikor a ruhát és a vállkendőt hordta, rendkívül fiatal lehetett, hiszen később az ajándékozó és nővére az elegáns báli öltözetet kislánykorukban, jelmezbálban viselték. A szép, empire csipke vállkendő az ajándékozó nővérének halálát követően került újra elő. Nagy becsben, selyempapírba csomagolva őrizték. Az egykor összetartozó öltözetdaraboknak a közgyűjteményben való újra egymásra találása és immár együttes kiállításuk lehetősége a múzeumi állománygyarapodás egyik legszebb példáját nyújtják.

Az ősz folyamán Ivánfi Mónika debreceni lakos három szecessziós díszítésű széket ajándékozott a gyűjteménynek, amelyeket időszaki kiállítások enteriőrjeiben kiválóan lehet majd használni.

Szintén ősszel, dr. Cserháti Lászlóné Nagybákay Krisztina a könyvtárnak adott több értékes könyv mellett két, a XIX. század elején készült főkötőt ajándékozott az Iparművészeti gyűjteménynek. E tárgyaknak kiemelt helye lesz a megye múzeumaiban vándorútra induló *Polgári sikk* kiállításon. Az egyik, apró gyöngyökkel díszített főkötő gyermek számára készült, ekként kuriózum, hiszen ilyen díszes darab, ebből a korszakból nem volt eddig a múzeumban. A másik darabot Sesztina Lajosné Beőr Julianna viselte. Sesztina Lajos és fia, Sesztina Jenő, Debrecen nagyvárossá alakulásának hajtóerői voltak, mind anyagi, mind kulturális tekintetben. Az adományokból kitűnik, hogy leszármazottjaik őseikhez hasonló szellemiséggel támogatják a múzeumot.

Iparművészeti tárgyak gyarapítása 2020-ban

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Leltári szám
1	Vállkendő	Ormosi Viktória / dr. Drén Miklós Csabáné	1810-es évek, empire. A III.85.27. ltsz. ruhához tartozó báli kiegészítő.	III.2020.1.
2	Székek	Ormosi Viktória / Ivánfi Mónika	3 db. XX. század eleje	III.2020.8. 1-3.
3	Főkötő	Lakner Lajos, Ormosi Viktória / dr. Cserháti László Gáborné Nagybákay Anna Krisztina	XIX. sz. eleje	III.2020. 9.1.
4	Főkötő	Lakner Lajos, Ormosi Viktória / Dr Cserháti László Gáborné Nagybákay Anna Krisztina	XIX. sz. eleje	III.2020. 9.2.

Gyűjteményi munka, műtárgyvédelem, tudományos feldolgozás, ismeretterjesztés

A *Polgári sikk* időszaki kiállítás előkészületei során a Nemzeti Kulturális Alapnak benyújtott pályázathoz háromszáz műtárgyat válogattunk ki. Ez egyben a tárgyak revízióját és restaurálását is jelentette. Mózsi Anita indítványozta, hogy az apróbb műtárgyak állagmegóvásának, tárolásának érdekében Vankó Ágnes papírrestaurátor készítsen papírdobozokat, így a javarészt ékszereket jelentő műtárgyakat biztonságosabban tudjuk raktározni. Ez a munkafázis elkezdődött és folyamatosan zajlik. A műtárgyak védelmére figyelünk a rendszeres műtárgykörnyezeti mérésekkel s negyedévenként rendszeresen sort kerítünk a raktárak alapos takarítására is.

A *Polgári sikk* katalógusához Lukács Tihamér száz műtárgyat fényképezett le, ez a digitalizációban jelentős előrelépést jelentett.

Egy országos, szintén digitalizációs projekt részeként az Iparművészeti gyűjtemény tárgyaiból készült múzeumunkban a legtöbb felvétel, több mint ötven darab, három frekventáltan érdekes tárgyat pedig 3D technikával örökítettek meg. E tárgyak kiválogatásában Kovács József Dénes is részt vett.

Női főkötő, 19. század eleje

Gyermek főkötő, 19. század eleje

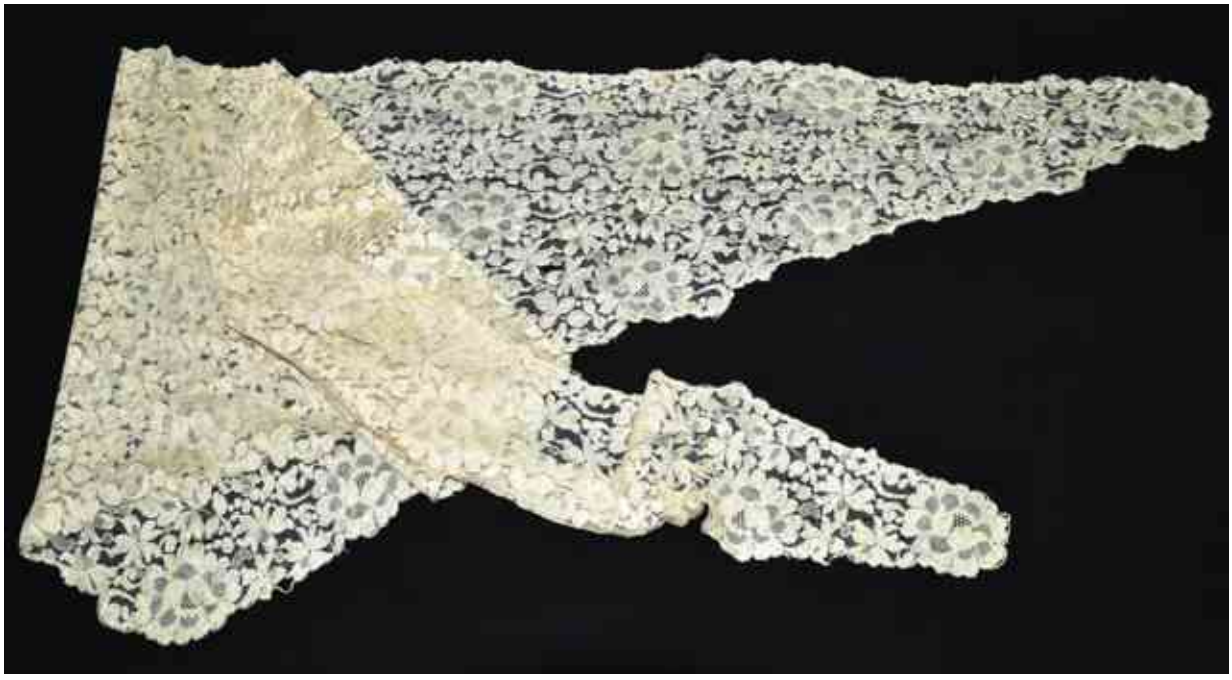

Empire stílusú vállkendő, 19. század eleje

A Néprajzi gyűjteményből Magyari Márta révén visszakaptunk 39 kerámia tárgyat, javarészt bokályokat, amelyek az Iparművészeti gyűjtemény állományához tartoznak.

A *Polgári sikk* kiállítás építésének elkezdése előtt lehetőség nyílt rá, hogy Mózsi Anitával és Orbázi Zoltánnal ellátogassunk Budapestre, a Kiscelli Múzeum és a Ráth György villa kiállításait megtekinteni, amely rendkívül inspiratívnak bizonyult.

A tárgyalt időszak nagy részét gyűjteményi munka és feldolgozás tekintetében is a *Polgári sikk* című időszaki kiállításra való készülés, majd annak megépítése és közművelődési hasznosítása határozta meg, ehhez kapcsolódtak a publikációk és egy konferencia-előadás is.

Időszaki kiállítás 2020-ban

A 2020-as év a *Polgári sikk* kiállítás megnyitását hozta el az Iparművészeti gyűjtemény számára. A kiállításhoz katalógus is készült magyar és angol nyelven. A COVID 19 világjárvány következtében a gyűjtemény egy része Kovács József Dénes főmuzeológus ismeretterjesztő cikkeinek köszönhetően az online térbe került, a *Polgári sikk* műtárgyait pedig öt sorozatban a kiállítás kurátora mutatta be a Déri Múzeum különböző, online platformjain, valamint a museum.hu weboldalon.

A kiállítás a pandémiás helyzet miatt a „békeidőben" legforgalmasabb tavaszi időszakban sajnos zárva volt, de az említett cikkeknek és a rendkívüli médiaérdeklődésnek köszönhetően a köztudatban maradt. Több mint 150 médiamegjelenítést (rádió, televízió, újságok, folyóiratok, web-oldalak) gyűjtöttünk össze. A nyári nyitást követően a látogatók körében nagy népszerűségnek örvendett a tárlat. Telt házzal, több mint száz fő részvételével zajlott egy augusztusi estén az egyetlen, a kiállításhoz kapcsolódóan megtarthatott rendezvény, a Varga Csaba helyi divattervező kollekcióját felvonultató divatbemutató és kurátori tárlatvezetés. Az év végére körvonalazódott, hogy a kiállítás bontása után lehetőségünk nyílik további helyeken is bemutatni azt.[3]

3 Részletes beszámoló a kiállításról: Ormosi Viktória: Polgári sikk. Időszaki kiállítás az Iparművészeti osztály raktárának kincseiből. In *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 2020.* Debrecen, 2021. 150–152.

Mező Szilveszter

A TERMÉSZETRAJZI ÉS KÖRNYEZETISMERETI GYŰJTEMÉNY JELENTŐSEBB GYARAPODÁSAI 2020–2021-BEN

I. Természetrajzi (naturália) tárgyak

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1	Győri Béla vegyész, debreceni lakos hazai ásványokból álló donációja (7 dobozban összesen 316 darab) 1. doboz: 275 darab 2. doboz: 16 darab 3. doboz: 10 darab 4. doboz: 5 darab 5. doboz: 7 darab 6. doboz: 1 darab 7. doboz: 2 darab	Győri Béla	A gyűjteményről kataszteri leírás készült. A tárgyak pontos meghatározása és leltározása a későbbiekben esedékes. A kataszter-dokumentum lezárva: 2020. december 30. Készítette: Batizi Pócsi György, a gyűjteménybe beosztott teremőr, a COVID-19 járvány idején	Gy. sz. VI. 2020. 2.
2	Exotikus növények gyűjteménye Mediterrán és Észak-Afrika sivatagi flórájának képviselői 1. Hyssopus officinalis 2. Punica granatum 3. Nerium oleander 4. Ficus carica 5. Bougainvillea glabra 6. Indigofera tinctoria 7. Spathodea campanulata 8. Chamaerops humilis 9. Casuarina equisetifolia 10. Musa cavendishii	Papp László DE Botanikus Kert	A növények 2018-ban kerültek gyűjteményünkbe, leltárba vételük viszont 2020-ban történt meg.	2020. 1. 1. 2020. 2. 1. 2020. 3. 1. 2020. 4. 1. 2020. 5. 1. 2020. 6. 1. 2020. 7. 1. 2020. 8. 1. 2020. 9. 1. 2020. 10. 1..
3	Venezuelai tanulmányút keretében gyűjtött földtani anyag: homok- és talajminták, kőzetek, ásványok (9 tétel, 16 darab)	Mező Szilveszter	A gyűjtés éve: 2001	2021. 1. 1. 2021. 2. 1. 2021. 3. 1. 2021. 4. 1. 2021. 5. 1. 2021. 6. 1. 2021. 7. 1. 2021. 8. 1. 2021. 9. 1.
4	Átalakult, metamorf pala-kőzet	Mező Szilveszter	A pontos lelőhely nem ismert. Előkerülési helye: debreceni használtcikk piac (Zsibogó)	2021. 10. 1.
5	Galagonya (Crataegus sp.) szárított termései parafadugós üvegben	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 11. 1.
6	Galagonya (Crataegus sp.) szárított termései parafadugós üvegben	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 12. 1.
7	Vadrózsa (Rosa canina) áltermései = csipkebogyó (Cynosbati pseudofructus) orvosságos üvegfiolában	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 13. 1.

Nerium oleander herbáriumi lap (Fotó: Mező Szilveszter)

Bougainvillea glabra herbáriumi lap (Fotó: Mező Szilveszter)

Homokminták az Amerikai Egyesült Államokból (Fotó: Mező Szilveszter)

Trópusi vörös laterittalaj Venezuelából (Fotó: Mező Szilveszter)

Sarkos kavicsok az egyiptomi Nyugati-sivatagból (Fotó: Mező Szilveszter)

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
8	Vadrózsa (Rosa canina) áltermései = csipkebogyó (Cynosbati pseudofructus) orvosságos üvegfiolában	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 14. 1.
9	Vadrózsa (Rosa canina) áltermései = csipkebogyó (Cynosbati pseudofructus) orvosságos üvegfiolában	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 15. 1.
10	Ednámkóró v. keserű édesgyökér (Glycyrrhiza echinata) termései parafadugós üvegben	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 16. 1.
11	Vaddisznó-fog (Sus scrofa) (8 darab)	Mező Szilveszter	Hajdúböszörmény	2021. 17. 1.
12	Mézga (gummiresina) Növényi mézga szilvafa kérgéről kis méretű üvegfiolában	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 18. 1.
13	Szárított rozmaring (Rosmarinus officinalis) üvegben	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 19. 1.
14	Szárított kakukkfű (Thymus sp.) üvegben	Mező Szilveszter	Debrecen	2021. 20. 1.
15	Sarkos kavics / dreikanter (Változó irányú és intenzitású eolikus hatásra alakul ki.)	Mező Szilveszter	Egyiptomi lelőhelyről Líbiai (v. Nyugati)-sivatag	2021. 21. 1.
16	Sarkos kavics / dreikanter	Mező Szilveszter	Egyiptomi lelőhelyről Líbiai (v. Nyugati)-sivatag	2021. 22. 1.
17	Sarkos kavics / dreikanter	Mező Szilveszter	Egyiptomi lelőhelyről Líbiai (v. Nyugati)-sivatag	2021. 23. 1.
18	Gránátalma (Punica granatum) szárított termése (2 darab)	Mező Szilveszter	recens	2021. 24. 1.
19	Gránátalma (Punica granatum) szárított termése (3 darab)	Mező Szilveszter	recens	2021. 25. 1.
20	Osztriga (Ostrea sp)	Mező Szilveszter	recens	2021. 26. 1.
21	Osztriga (Ostrea sp.)	Mező Szilveszter	recens	2021. 27. 1.
22	Osztriga (Ostrea sp.)	Mező Szilveszter	recens	2021. 28. 1.
23	Osztriga (Ostrea sp.)	Mező Szilveszter	recens	2021. 29. 1.
24	Zátonyképző korall (6 darab)	Mező Szilveszter	1992 Vörös-tenger, Egyiptom	2021. 30. 1.
25	Zátonyképző korall (1 darab)	Mező Szilveszter	1992 Vörös-tenger, Egyiptom	2021. 31. 1.
26	Zátonyképző korall (2 darab)	Mező Szilveszter	1992 Vörös-tenger, Egyiptom	2021. 32. 1.
27	Nagy hüvelykagyló egyik teknője (Solen marginatus)	Mező Szilveszter	recens	2021. 33. 1.
28	Vörösfülű ékszerteknős carapax (Trachemys scripta elegans)	Mező Szilveszter	recens	2021. 34. 1.
29	Parti tarisznyarák preparátum (Carcinus maenas)	Mező Szilveszter	recens	2021. 35. 1.
30	Parti tarisznyarák preparátum (Carcinus maenas)	Mező Szilveszter	recens	2021. 36. 1.
31	Tarisznyarákok ollómaradványai, brachium (6 darab)	Mező Szilveszter	recens	2021. 37. 1.
32	Tengeri csillag preparátum	Mező Szilveszter	recens	2021. 38. 1.
33	Tengeri kagylók a Vörös-tengerből, Egyiptomból (8 darab)	Mező Szilveszter	1992 Indeterminata	2021. 39. 1.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
34	Tengeri csigák a Vörös-tengerből, Egyiptomból (116 darab)	Mező Szilveszter	1992 Indeterminata	2021. 40. 1.
35	Tengeri hullámverés által teljesen simára csiszolt csigaházak (10 db)	Mező Szilveszter	1992 Indeterminata	2021. 41. 1.
36	Tarisznyarák ollómaradványok, brachium (2 darab)	Mező Szilveszter	1992	2021. 42. 1.

II. Tudománytörténeti tárgyak, hagyatéki gyűjtemények

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1	Nagy Miklós (1930–2018) botanikus (DE) diahagyatéka + dokumentumok (41 doboz, 1486 darab diapozitív) + 3 darab dokumentum	Mező Szilveszter	Lelőhely: debreceni használtcikk-piac (Zsibogó) A gyűjteményről dobozkataszteri leírás készült. A leírást a COVID-19 járvány idején a gyűjteménybe beosztott teremőr munkatárs: Bakó Edit készítette.	Gy. sz. VI. 2021. 8.
2	Dévai György egyetemi tanár (DE) hidrobiológiai gyűjteménye (szakkönyvek, különlenyomatok, szúnyog- és lárvapreparátumok mikroszkópos tárgylemezeken, fényképezéshez használt segédeszközök, laboratóriumi tartótégelyek stb.) 693 tétel	Dévai György	Az ajándékba kapott gyűjteményről kataszteri leírás készült. A leírást a COVID-19 járvány idején a gyűjteménybe beosztott teremőr munkatársak: Bakó Edit és Batizi Pócsi György készítette.	Gy. sz. VI. 2021. 10.
3	Kertai Pál (1927–2016) orvos, biológus *A bioszféra és az ember* c. egyetemi jegyzetének gépirata, 194 p.	Mező Szilveszter	Online antikváriumból	TTD. VI. 2021. 77. 1.

III. Történeti jellegű tárgyak és dokumentumok

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1	Téglatöredék, felirata: 1840	Mező Szilveszter	19. század Debreceni lakóházból	TTD. VI. 2021. 3. 1.
2	T. I. mesterjegyes tégla	Mező Szilveszter	Debreceni lakóházból	TTD. VI. 2021. 4. 1.
3	*Szliuka István Debreczen* feliratú régi szódásüveg	Mező Szilveszter	20. század első fele	TTD. VI. 2021. 5. 1.
4	Prak Hugo Ferenc (Db., 1898) debreceni papucskészítő mester iratai, dokumentumai	Mező Szilveszter	4 darab igazolvány + 2 darab melléklet	TTD. VI. 2021. 7. 1.
5	Radó Sándor (1899–1981) földrajztudós, kartográfus, egyetemi tanár fotóalbuma (1 mappa, 17 darab papírfénykép)	Mező Szilveszter	Távol-Keleten megtett tanulmányút és konferencia emlékanyaga	TTD. VI. 2021. 12. 1.
6	Debreceni névjegykártyák (37 darab)	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 15. 1.
7	Szakszervezeti igazolvány Katus Sándor (Db., 1906) MÁV arcképes igazolvány Katus Sándorné	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 16. 1. a—b.

Szúnyog- és lárvapreparátumok mikroszkópos metszetgyűjteménye Dévai György prof. emeritus hidrobiológiai kollekciójából (Fotó: Mező Szilveszter)

Radó doktor (középen) az album egyik színes fényképfelvételén (Digitalizálta: Mező Szilveszter)

Dátumos téglatöredék régi debreceni lakóházból (Fotó: Mező Szilveszter)

Szódásüveg feje a régi Debrecenből (Fotó: Mező Szilveszter)

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
8	Debreczen város látképe régi metszeten. Feltehetően a Debreczeni Tímár Czéh egyik dokumentumáról. A kép be van keretezve	Mező Szilveszter	A debreceni használtcikkpiacról	TTD. VI. 2021. 65. 1.
9	A debreceni Zsidó Gimnázium (1921–1944) zománcozott jelvénye	Mező Szilveszter	A debreceni használtcikkpiacról	TTD. VI. 2021. 66. 1.
10	RDLG jelvény Ref. Dóczy Leány Gimnázium	Mező Szilveszter	A debreceni használtcikkpiacról	TTD. VI. 2021. 67. 1.
11	*Balázs Dénes 70 éves* feliratú, a földrajztudóst profilban ábrázoló bronzplakett bekeretezve.	Mező Szilveszter	Domonkos Béla érdi szobrászművész alkotása	TTD. VI. 2021. 68. 1.
12	*Balázs Dénes érdligeti otthonában* c. fényképfelvétel keretben	Mező Szilveszter		TTD. VI. 2021. 69. 1.
13	Régi vas ajtózár (tolózár, retesz) debreceni cívis lakóházból	Mező Szilveszter	20. század Jókai utcai bontásból	TTD. VI. 2021. 78. 1.
14	Régi téglatöredék, rajta süllyesztett kartusban: D. V. betűk (Debrecen Város)	Mező Szilveszter	20. század Jókaiutcai bontásból	TTD. VI. 2021. 79. 1.
15	Hódfarkú tetőcserép elbontott debreceni lakóházról	Mező Szilveszter	20. század Jókai utcai bontásból	TTD. VI. 2021. 80. 1.
16	Hódfarkú tetőcserép régi (2021-ben lebontott) debreceni lakóházról, SP névbilloggal	Mező Szilveszter	20. század Jókai utcai bontásból	TTD. VI. 2021. 81. 1.
17	Tégla régi debreceni lakóház bontásából. Felirata: A. T. T.	Mező Szilveszter	20. század Jókai utcai bontásból	TTD. VI. 2021. 82. 1.
18	Tégla régi debreceni lakóház bontásából. Felirata: SZ J	Mező Szilveszter	20.század Jókai utcai bontásból	TTD. VI. 2021. 83. 1.
19	Régi, színtelen üvegpalack. Talpán: 1500; U betűbe foglalt T	Mező Szilveszter	20. század Debrecen, Nagyerdő Augusztától északra	TTD. VI. 2021. 84. 1.
20	Régi, borostyánszínű üvegpalack. Homorú talpán 2 O felirat olvasható	Mező Szilveszter	20. század Debrecen	TTD. VI. 2021. 85. 1.
21	Bethlen Gábor Közgazdasági Szakközépiskola jelvénye. Kék-fehér színű, rajta Debrecen város címere	Mező Szilveszter	20. század Debreceni használtcikkpiacról	TTD. VI. 2021. 88. 1.
22	Régi tintatartó üveg, parafadugóval, 25 ml. Négyzet alaprajzú, nyaka hengeres; talpán U betűbe foglalt T betű	Mező Szilveszter	19. század	TTD. VI. 2021. 101. 1.
23	Tégla régi debreceni lakóház bontásából. Felirata: A. T. T.	Mező Szilveszter	20. század Jókai utcai bontásból	TTD. VI. 2021. 102. 1.
24	Régi orvosságos üveg	Mező Szilveszter	20. század eleje	TTD. VI. 2021. 103. 1.

IV. Eredeti fényképek

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1	Papírfényképek a debreceni Nagyerdő természetvilága témában (3 darab)	Mező Szilveszter	1. Elhalt tölgy 2. Sciurus vulgaris 3. Harkályodú	TTD. VI. 2021. 10. 1. a—c.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
2	Batrin család debreceni, erdélyi, amerikai és egyéb felvételei (2 doboz, 263 darab)	Mező Szilveszter		TTD. VI. 2021. 9. 1.
3	Behringer család (feltehetően) fényképei, fotódokumentumai (107 darab)	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 46. 1.
4	Herczeg Gyula (Kőolajipari Gépgyár, Budapest) fényképei és igazolványai (14 db fénykép + 3 db igazolvány)	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 47. 1.
5	Oláh család fényképei Debrecen, Szentendre, Toledo, Egyiptom, Holland-Antillák, USA (178 darab)	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 48. 1.
6	Ismeretlen szerzőségű, vegyes témájú fényképek a debreceni Zsibogóból I. (22 darab)	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 49. 1.
7	Ismeretlen szerzőségű, vegyes témájú fényképek a debreceni Zsibogóból II. (6 darab)	Mező Szilveszter	19–20. század	TTD. VI. 2021. 50. 1.

V. Gyűjteményi könyvtár

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1	Könyv (15 darab)	Magyar Földrajzi Múzeum (Érd)		43/2021 – 57/2021
2	Könyv (1 darab)	Lovas Márton Levente		60/2021
3	*Könyv (18 darab)*	Korompai Balázs		61/2021 – 71/2021 76/2021 – 82/2021
4	Könyv (4 darab)	Raktári maradvány		72/2021 – 75/2021
5	Könyv (152 darab)	Mező Szilveszter		58/2021 – 59/2021 83/2021 – 232/2021

VI. Egyéb tárgyak

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1	Üvegpohár Chorinea sylphina pillangó habitusképével (Bolivie)	Korompai Balázs		TTD. VI. 2020. 1. 1.
2	Nem azonosított emlős gereznájából készült fejfedő	Korompai Balázs	A Poroszlay család hagyatékából	TTD. VI. 2020. 2. 1.
3	Homokminta (pszammit) 6 darab kis méretű üvegfiolában	Korompai Balázs	Származási hely: USA	TTD. VI. 2020. 3. 1.a-f.
4	David Attenborough *Élő bolygó* c. dokumentumfilm II. rész	Mező Szilveszter	VHS	TTD. VI. 2021. 1. 1.
5	David Attenborough: *Élő bolygó* c. dokumentumfilm IV. rész	Mező Szilveszter	VHS	TTD. VI. 2021. 2. 1.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
6	Afrikai nagyvadakról készült eredeti fénykép-felvételek a. Loxodonta africana b. Diceros bicornis longipes c. Panthera leo	Mező Szilveszter	Ismeretlen osztrák vadász felvételei	TTD. VI. 2021. 6. 1.a-c.
7	Gyógyászati kellék 4 darab ampulla 25 %-os szőlőcukor-oldat	Mező Szilveszter	20. század első fele Gyártó: J. D. Riedel – E. De Haën A.G. Berlin, Németország	TTD. VI. 2021. 13. 1.
8	Gyógyászati kellék Aqua destillata (10 db műanyag fiola)	Mező Szilveszter	20. század Gyártó: Biogal, Debrecen	TTD. VI. 2021. 14. 1.
9	Gyógyszertári kellék Portörő edény (Plürrer Apotheke)	Mező Szilveszter	20. század Ausztria	TTD. VI. 2021. 17. 1.
10	Teáspohár tejüvegből, rajta piarista motívum és felirat: Pietati et Litteris	Mező Szilveszter	20. század Ausztria	TTD. VI. 2021. 18. 1.
11	Balzsamos gyógyszertári tartóüveg Perubalzsam (Balsamum peruvianum) tárolására használt nagy méretű, borostyán-színű tartóüveg, számfeliratos üvegdugóval	Mező Szilveszter	19–20. század	TTD. VI. 2021. 19. 1.
12	Óraszerkezetek (3 darab)	Mező Szilveszter	20. század Gyártó: MOMMagyar Optikai Művek, Budapest	TTD. VI. 2021. 20. 1.

25%-os szőlőcukor-oldat bontatlan ampullákban
(Fotó: Mező Szilveszter)

Perubalzsamos orvosságos üveg (Fotó: Mező Szilveszter)

Super 8-as filmfelvevő készülék Japánból (Fotó: Mező Szilveszter)

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
13	Gyógyászati kellék 0,9 %-os NaCl oldat bontatlan, steril műanyag fiolában (2 darab) + Biogal ragtapasz (2 darab)	Mező Szilveszter	20. század Gyártó: BRAUN, BIOGAL	TTD. VI. 2021. 21. 1.
14	Revue Minireflex de Luxe típusú Super 8-as filmfelvevő készülék	Mező Szilveszter	1971 Gyártó: CHINON, Japán	TTD. VI. 2021. 23. 1.
15	Chinon 35 FS-A típusú automata fényképezőgép	Mező Szilveszter	Gyártó: CHINON, Japán	TTD. VI. 2021. 24. 1.
16	Canon T50 típusú fényképezőgép	Mező Szilveszter	1983 Gyártó: CANON, Japán	TTD. VI. 2021. 25. 1.
17	Minolta Dynax 303 SI típusú tükörreflexes fényképezőgép AF 35–80-as Minolta objektívvel	Mező Szilveszter	1999 Gyártó: MINOLTA, Japán	TTD. VI. 2021. 26. 1.
18	Minolta AF–70–210-es objektív	Mező Szilveszter	1999 Gyártó: MINOLTA, Japán	TTD. VI. 2021. 27. 1.
19	Panasonic NV M3 típusú VHS videokamera + 2 telep	Mező Szilveszter	1970–80-as évek Gyártó: PANASONIC, Japán	TTD. VI. 2021. 28. 1.
20	Eumig Mini 3 servofocus típusú Super 8-as kamera Eumig Panorama–Viennon 1,9/9–30 típusú objektívvel	Mező Szilveszter	1972–1979 Gyártó: EUMIG, Ausztria	TTD. VI. 2021. 29. 1.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
21	Aiptek Pocket DV 3500 típusú digitális kameraKamera lencse: 8,5 mm / F3.5	Mező Szilveszter	Gyártó: AIPTEK, Kína	TTD. VI. 2021. 30. 1.
22	Kodak Instamatic 133 Camera típusú fényképezőgép beépített fényerőszabályozó objektívvel	Mező Szilveszter	1968 Gyártó: KODAK, NSZK Tervező: Alexander Gow	TTD. VI. 2021. 31. 1.
23	Agfamatic 3000 flash pocket típu-sú fényképezőgép	Mező Szilveszter	1970-es évek Gyártó: AGFA, Portugália	TTD. VI. 2021. 32. 1.
24	Keystone 310 M Telemotor Ever-flash típusú fényképezőgép	Mező Szilveszter	1970-es évek Gyártó: KEYSTONE, USA	TTD. VI. 2021. 33. 1.
25	Minolta Autopak 430 Ex típusú pocket fényképezőgép	Mező Szilveszter	1970-es évek Gyártó: MINOLTA, Japán	TTD. VI. 2021. 34. 1.
26	Fuji Full Automatic DL-50 típusú pocket fényképezőgép	Mező Szilveszter	1970-es évek Gyártó: FUJI, Japán	TTD. VI. 2021. 35. 1.
27	Grundig VS–C40 video reporter típusú Super Color videokamera TV · Zoom Lencse 9–54 mm / 1: 1,2	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: GRUNDIG, NSZK	TTD. VI. 2021. 36. 1.
28	Sony Handycam típusú videokamera Sony Video Lens1:16 46 f = 8,5	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: SONY, Japán	TTD. VI. 2021. 37. 1.
29	Sharp Viewcam VL-E30 típusú videokamera Lencse: 1:1,8 f = 4,5–36 mm	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: SHARP Corporation, Japán	TTD. VI. 2021. 38. 1.
30	Braun Hobby F270 típusú vaku	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: BRAUN AG, Frankfurt, NSZK	TTD. VI. 2021. 39. 1.
31	Canon 188A Speedlite típusú vaku	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: CANON, Japán	TTD. VI. 2021. 40. 1.
32	National PE-145 típusú vaku	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: NATIONAL, USA	TTD. VI. 2021. 41. 1.
33	Konica X-24 típusú vaku	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: KONICA, Japán	TTD. VI. 2021. 42. 1.
34	Porst AS 26 típusú vaku	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: PORST, NSZK	TTD. VI. 2021. 43. 1.
35	Agfa Gucki 3D típusú dianéző	Mező Szilveszter	1980-as évek Gyártó: AGFA, NSZK	TTD. VI. 2021. 44. 1.
36	Vegyes témájú külföldi képeslapok (35 darab)	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 45. 1.
37	Telefunken digitale 200 típusú rádió, folyadékkristályos órával	Mező Szilveszter	20. század Gyártó: TELEFUNKEN	TTD. VI. 2021. 51. 1.
38	Bumeráng Emléktárgy, kenguru-motívummal	Mező Szilveszter	20. század Ausztrália	TTD. VI. 2021. 52. 1.
39	Turisztikai emléktárgy Ausztráliából, koala és kenguru motívumokkal	Mező Szilveszter	20. század Ausztrália	TTD. VI. 2021. 53. 1.
40.	Alpesi tájkép (nyomat) keretben	Mező Szilveszter	20. század első fele	TTD. VI. 2021. 54. 1.
41.	Dél-Amerika domborzati és vízrajzi falitérképe Méretarány 1: 10 000 000	Mező Szilveszter	1993 Gyártó: Bartholomew, Scotland	TTD. VI. 2021. 55. 1.
42.	Régi mérlegsúlyok, 50, 50, 20, 20, 10 dkg (5 darab)	Mező Szilveszter	20. század első fele	TTD. VI. 2021. 56. 1. TTD. VI. 2021. 57. 1. TTD. VI. 2021. 58. 1. TTD. VI. 2021. 59. 1. TTD. VI. 2021. 60. 1.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
43.	Régi egyiptomi cigarettásdoboz fedele, fém, rajta arab és francia nyelvű feliratok	Mező Szilveszter	19. század Simon Artz, Egyiptom	TTD. VI. 2021. 61. 1.
44.	Logarléc 5161-57. sorozatszámú, szovjet gyártmányú, cirillbetűs darab	Mező Szilveszter	20. század Szovjetunió	TTD. VI. 2021. 62. 1.
45.	Fúvócső-lövedék Pemón-indián népcsoport fúvócső-lövedéke Venezuelából, a Gran Sabana nevű országrészben található Bal-neario Sourapé környékéről	Mező Szilveszter	2001 Venezuela	TTD. VI. 2021. 63. 1.
46.	Hutai József turisztikai anyaga Képeslapok, prospektusok, térképek, belépőjegyek, könyvek, levelek stb. (18 db doboz + 1 iratrendező; összesen 1077 darab)	Hutai JózsefSzabó Anna Viola	A gyűjteményről dobozkataszteri leírás készült. A dokumentum lezárásának dátuma: 2020. december 16. A kataszteri leírást a COVID-19 járvány alatt a gyűjteménybe beosztott teremőrök: Bakó Edit és Batizi Pócsi György készítették.	Gy. sz. VI. 2020. 1.
47.	Orvosi és laboratóriumi eszközök gyűjteménye (20 darab)	Mező Szilveszter	A tárgyak pontos meghatározása, leltározása folyamatban.	Gy. sz. VI. 2021. 9.
48.	Turisztikai dokumentum gyűjtemény (2 doboz, 362 tétel) 1. doboz: 127 tétel 2. doboz: 235 tétel	Korompai Balázs	A gyűjteményről dobozkataszteri leírás készült. A leírást a COVID-19 járvány idején a gyűjteménybe beosztott teremőr munkatársak: Bakó Edit és Batizi Pócsi György készítették. A dokumentumot 2021. január 12-én zártuk le.	Gy. sz. VI. 2021. 7.
49.	Kovács János (1816–1906) természettudós, református kollégiumi tanár emlékkiállításáról készült papírfényképek (11 darab)	Mező Szilveszter		TTD. VI. 2021. 11. 1. a—k.
50.	Villesz RCSD-2 olvadóbiztosíték-tartó és fali kapucsengő fekete bakelitdobozban	Mező Szilveszter	Régi debreceni lakóházból.	TTD. VI. 2021. 64. 1.
51	Trópusi keményfából készült hamutál Suriname-ból, az egykori Holland-Guyana területéről, Dél-Amerika északi részéről	Mező Szilveszter		TTD. VI. 2021. 70. 1.
52.	A Föld domborzata és vizei c. STIEFEL falitérkép Méretarány: 1: 60 000 000	Mező Szilveszter		TTD. VI. 2021. 71. 1.
53.	Régi műanyag kémcsőtartó (10 rekeszes) 9 db használt régi parafadugós kémcsővel	Mező Szilveszter	Debrecen	TTD. VI. 2021. 72. 1.
54.	Régi műanyag kémcsőtartó (2 x 6 rekeszes) 12 db használt régi parafadugós kémcsővel	Mező Szilveszter	Debrecen	TTD. VI. 2021. 73. 1.
55.	Régi, zöld színű orvosságos üveg, 135,8 gr	Mező Szilveszter	20. század eleje Debrecen	TTD. VI. 2021. 74. 1.
56.	Régi, borostyánszínű orvosságos üveg, 317,1 gr	Mező Szilveszter	20. század eleje Debrecen	TTD. VI. 2021. 75. 1.
57.	Szemüveg-gyűjtemény 32 + 5 darab	Mező Szilveszter		TTD. VI. 2021. 76. 1.
58.	Védett madarak I-IV. tabló (üvegezett keretben) 4 darab	Kissné Papp Mária Edit		Ltsz.: nincs
59.	Gyógyszertári porcelán tégely	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 86. 1.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
60.	Gyógyszertári porcelán tégely	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 87. 1.
61.	*A jégkor éghajlatgörbéje a hóhatár helyzete alapján* c. diapozitív 8,5 x 8,5 cm	Mező Szilveszter	Debreceni használtcikkpiacról 20. század	TTD. VI. 2021. 89. 1.
62.	Három, egymásnak megfelelő időben keletkezett szalagos agyag diagrammja, diapozitív, 8,5 x 8,5 cm	Mező Szilveszter	Debreceni használtcikkpiacról 20. század	TTD. VI. 2021. 90. 1.
63.	*A karrképződés vázlatos magyarázata Bowman (1916) után* c. diapozitív, 8,5 x 8,5 cm	Mező Szilveszter	Debreceni használtcikkpiacról 20. század	TTD. VI. 2021. 91. 1.
64.	0,9%-os fiziológiás sóoldat bontatlan palackban	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 92. 1.
65.	Fémkanál. Olvasztásra használták.	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 93. 1.
66.	Alumínium kanál AVV jelzéssel	Mező Szilveszter	20. század első fele Elzett Művek	TTD. VI. 2021. 94. 1.
67.	Orvosságos fiola, üvegdugóval	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 95. 1.
68.	Japán lakk (1 üveg) Alapanyaga: Lakkszömörce v. Keleti lakkfa (Toxicodendron vernicifluum)	Mező Szilveszter	20. század Hannover A. O. Kühl	TTD. VI. 2021. 96. 1.
69.	Vestin drazsé régi fiolában	Mező Szilveszter	20. század Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyár	TTD. VI. 2021. 97. 1.
70.	Agfacolor diakeret (1 doboz, 20 db)	Mező Szilveszter	20. század Agfa-Gevaert AG.	TTD. VI. 2021. 98. 1.
71.	Agfa Cinerol filmtisztító folyadék	Mező Szilveszter	20. század Agfa-Gevaert AG.	TTD. VI. 2021. 99. 1.
72.	Anotox márkájú régi szúnyogriasztó parafadugós üvege	Mező Szilveszter	20. század Kozmetikai és Háztartásvegyipari Vállalat	TTD. VI. 2021. 100. 1.
73.	Hamutál, rajta héja ábrázolás	Mező Szilveszter	20. század	TTD. VI. 2021. 104. 1.